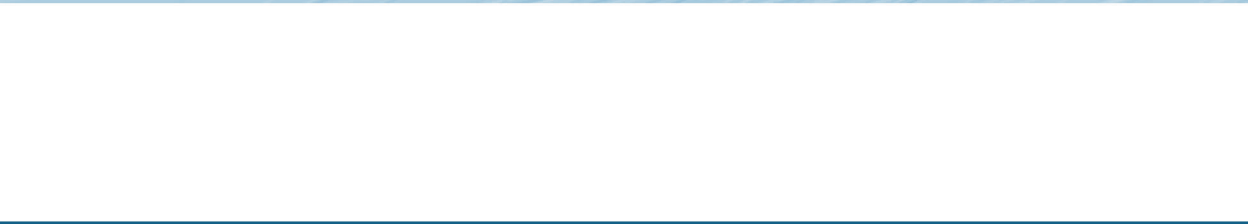

[illegible]

urednika

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Slavistična prepletanja 6

Urednika

Gjoko Nikolovski

Natalija Ulčnik

Julij 2025

Naslov <i>Title</i>	Slavistična prepletanja 6 <i>Slavic Intertwining 6</i>
Urednika <i>Editors</i>	Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Recenzija <i>Review</i>	Borko Kovačević (Univerza v Beogradu, Filološka fakulteta) Melita Zemljak Jontes (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Lektoriranje <i>Language editing</i>	Natalija Ulčnik, Gjoko Nikolovski (slovenščina), Tadeja Tement (angleščina)
Tehnična urednika <i>Technical editors</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba) Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designers</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba) Gjoko Nikolovski (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Grafika na ovitku <i>Cover graphics</i>	Zemljevid Slovanov avtorja Jovana Draškovića, 2021
Grafične priloge <i>Graphics material</i>	Viri so lastni, če ni navedeno drugače. Avtorice in avtorji prispevkov, Nikolovski, Ulčnik (urednika), 2025
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdajatelj <i>Issued by</i>	Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija https://www.ff.um.si , ff@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacije <i>Publication type</i>	E-knjiga
Dostopno na <i>Available at</i>	https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/946
Izdano <i>Published</i>	Maribor, Slovenija, julij 2025

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba

University of Maribor, University Press

Besedilo / *Text* © Avtorice in avtorji ter Nikolovski, Ulčnik (urednika), 2025

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, če ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, morate pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.16(082)(0.034.2)

SLAVISTIČNA prepletanja 6 [Elektronski vir] / urednika Gjoko Nikolovski,
Natalija Ulčnik. - 1. izd. - E-zbornik. - Maribor : Univerza v Mariboru,
Univerzitetna založba, 2025

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/946>

ISBN 978-961-299-009-1 (PDF)

doi: 10.18690/um.ff.5.2025

COBISS.SI-ID 240829443

ISBN 978-961-299-009-1 (pdf)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025>

Cena
Price Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika
For publisher Prof. dr. Zdravko Kačič,
rektor Univerze v Mariboru

Citiranje
Attribution Nikolovski, Gj., Ulčnik, N. (ur.). (2025). *Slavistična prepletanja 6*.
Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi:
10.18690/um.ff.5.2025

Kazalo

I.

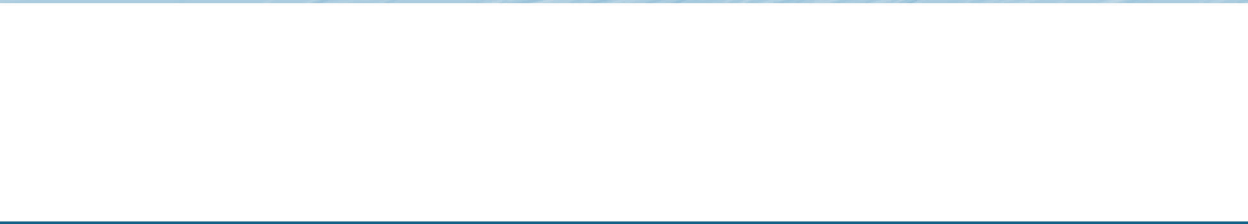
1	Raziskovanje literarne ustvarjalnosti slovenskih pisateljic na prelomu 20. in 21. stoletja <i>Researching the Literary Creativity of Slovenian Female Writers at the Turn of the 20th and 21st Centuries</i> Silvija Borovnik	3
2	Juri Muri po Sloveniji: pesnitev kot vodnik po kulturni dediščini <i>Juri Muri Around Slovenia: Poetry as a Cultural Heritage Guide</i> Norma Bale, Dragica Haramija	31
3	Orisi sodobne južnoslovanske medliterarne recepcije <i>Outlines of Contemporary South Slavic Interliterary Reception</i> Ivana Latković	51

II.

4	Značilnosti živali in njihove vloge v izbranih slovanskih primerjalnih frazemih <i>Animal Characteristics and Their Roles in Selected Comparative Slavic Phrasemes</i> Mihaela Koletnik, Natalia Kaloh Vid	69
5	Фразеологічний образ багатства і бідності в словенській та українській мовах <i>Phraseological Image of Wealth and Poverty in Slovenian and Ukrainian Languages</i> Gjoko Nikolovski, Vitalina Kokolska	105
6	Izbrani frazemi v slovenščini in njihovi (ne)sistemski ustrezniki v hrvaščini <i>Selected Phrasemes in Slovenian and Their (Non-)Systemic Equivalents in Croatian</i> Natalija Ulčnik	131

7	Uvodne in zaključne besedilne enote predsedniškega slavnostnega govora ob posebnih priložnostih in inavguracijskega govora <i>Introductory and Concluding Text Units for the President's Special Occasion Speech and Inaugural Speech</i> Eva Božič Kac, Mira Krajnc Ivič	149
8	Oblikoslovne napake makedonskih govorcev in govork pri učenju slovenščine: analiza samostalnika in pridevnika <i>Morphological Errors of Macedonian Speakers in Learning Slovenian: An Analysis of Nouns and Adjectives</i> Nika Pavletić, Klara Šumenjak	173
9	Ekskurzija kot motivacijska učna metoda usvajanja slovenščine kot drugega in tujega (pa tudi prvega/maternega) jezika <i>Excursion as a Motivational Learning Method Slovenian as a Second and Foreign (As Well as First) Language</i> Alenka Valh Lopert, Tatjana Vučajnk	193

1.

RAZISKOVANJE LITERARNE USTVARJALNOSTI SLOVENSКИH PISATELJIC NA PRELOMU 20. IN 21. STOLETJA

SILVIJA BOROVNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
silvija.borovnik@um.si

Prispevek se posveča raziskovanju del slovenskih pisateljic v zgodovini slovenske književnosti, in sicer na podlagi izbranih publikacij: *Pišejo ženske drugače?* (1995), *Pripovedna proza v Slovenski književnosti III* (ur. Jože Pogačnik, 2011), *Klič me po imenu* (2013), *Književne študije* (2012), *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti* (2017) ter *Ugledati se v drugem: slovenska književnost v medkulturnem kontekstu* (2022). V njih je analizirano predvsem prozno delo slovenskih avtoric od 2. polovice 19. stoletja do sodobnosti, ki je tudi uvrščeno v kanon slovenske literarne zgodovine.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.1)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
slovenske pisateljice,
proza,
roman,
večkulturnost,
medkulturnost

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.1)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

Slovenian women writers,
prose,
novel,
multiculturalism,
interculturality

RESEARCHING THE LITERARY CREATIVITY OF SLOVENIAN FEMALE WRITERS AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES

SILVIJA BOROVNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
silvija.borovnik@um.si

The article focuses on the research into works by Slovenian women writers in the history of Slovenian literature, based on the following selected publications: *Do Women Write Differently?* (1995), *Narrative Prose in Slovenian Literature III* (ed. Jože Pogačnik, 2011), *Call Me by Name* (2013), *Literary Studies* (2012), *Multiculturalism and Interculturality in Slovenian Literature* (2017) and *Seeing Oneself in the Other: Slovenian Literature in an Intercultural Context* (2022). It analyses mainly the prose works of Slovenian women authors from the second half of the 19th century to the present, which are also included in the canon of Slovenian literary history.

University of Maribor Press

1 Uvod in teoretična izhodišča¹

Raziskovanje slovenske ženske ustvarjalnosti sem prvič združila v knjigi *Pišejo ženske drugače?* (Borovnik 1995). Helga Glušič je to delo pospremila z besedami: »Gradivo je tokrat prvokrat predstavljeno v celovitem razvoju in s posebnimi poudarki na pomembnih ustvarjalkah in izrazitih literarnih pojavih. Pri predstavitvi gradiva je avtorica posebej poudarila povezovanje literarnega ustvarjanja slovenskih pisateljic z družbenimi okoliščinami, v katerih so nastajala literarna dela v preteklosti in v sedanjem času.« Nadalje je zapisala, da knjigo uvaja teoretični uvod, ki predstavlja načelna določila pojma »ženska literatura« in s tem pojmom povezana zgodovinska, socialna in literarna vprašanja. Poudarila je, da v zvezi s poimenovanjem ločujem književnost, namenjeno ženskemu bralstvu, nadalje feministično književnost, ki literarno besedilo uporablja za idejne namene, ter umetniško književnost, ki jo pišejo ženske, čeprav se vse tri omenjene značilnosti večkrat prepletajo in dopolnjujejo. Opazila je tudi, da sem v svoji prvi knjigi poudarjala posebnost slovenske ženske književnosti, »namreč močno izražen občutek prikrajšanosti v ustvarjalnem hotenju, ki je posledica premajhnega ali celo nikakršnega upoštevanja ženskega deleža v slovenski literarni kritiki in literarni zgodovini« (Glušič v Borovnik 1995).

Omenjena knjiga danes velja za prvo slovensko znanstveno monografijo, ki se v celoti posveča ženskemu avtorstvu. Pred njo je izšla le knjiga Marje Boršnik *Študije in fragmenti* (1962) z dragocenimi monografskimi razpravami o prvih slovenskih pisateljicah in pesnicah, ki jih upoštevamo še danes, vendar se v njej Boršnikova ni ukvarjala le z žensko literarno ustvarjalnostjo. A je s svojo knjigo opozorila na podcenjenost obravnavanja slovenskih pisateljic v zgodovini, zlasti v raznih pregledih slovenske književnosti, prisotnih tako v šolah kot tudi na univerzah. Posebno pretresljiv pa se mi je takrat, ob prvem branju, zdel njen *Uvod* v to knjigo, v katerem je zapisala, da je bila tudi ona, literarna zgodovinarica v tedanjem moškem univerzitetnem svetu, odrinjana in podcenjevana: »Največjo oviro za smotrno znanstveno pot so mi vrgle rojenice že v zibel, saj sem se rodila kot – ženska.« (Boršnik 1962: 5) Nadalje omenja, da so bile v njenem času ženske z gimnazijsko maturo še redke, še redkeje pa so bile tiste, ki so končale univerzitetni študij. Tudi ona se je študija slavistike lotevala brez samozavesti, okolje pa ji ni dajalo nobenih

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensšine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

literarnih vzpodbud. Kljub temu je v tretjem semestru študirala tudi v Pragi in Nemčiji, a je imela premalo denarja: »Petkrat sem v mladih letih prosila za inozemsko štipendijo, vselej so me odbili. Doktorati so bili tudi pred vojno na naši fakulteti redko posejani. Vsak doktorand se je lahko nadejal Turnerjeve štipendije, ki mu je omogočala nemoten študij kjerkoli v tujini. Jaz kot ženska do te štipendije nisem imela pravice.« (Boršnik 1962: 6–7) Doktorirala je iz Aškerca leta 1939, k analizi ženske ustvarjalnosti pa se je zatekla, ker je bila pri ovirah njenih literarnih predhodnic »tudi sama najgloblje prizadeta« (Boršnik 1962: 8). Kljub vsemu je postala prva univerzitetna profesorica za slovensko literarno zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti. V svojih študijah je vselej poudarjala pomen okolja, ki lahko vzpodbuja ali pa močno zavira ustvarjalčevo/-kino delo (Boršnik 1962: 9). Njen *Kratek pregled slovenskega slonstva*, ki ga je izdala leta 1948, je bil dolgo edini po 2. svetovni vojni.

V knjigi *Pišejo ženske drugače?* (Borovnik 1995) sem najprej v zgodovinskem prikazu pisala o tem, da so se prve slovenske prozaistke in pesnice pojavile šele v 19. stoletju. Nastanek in razvoj slovenskega meščanstva namreč ni povzročil le oblikovanja pripovedne proze Josipa Jurčiča, temveč tudi prozo prvih slovenskih pisateljic, Josipine Turnograjske, Pavline Pajk in Luize Pesjak. Njihovo prozno delo je literarna zgodovina (Glazer, I. Grafenauer, Slodnjak, Zadavec) dolgo obravnavala kot obroben pojav, nevreden resne znanstvene pozornosti in neupoštevajoč njihovo pionirsko opravljeno delo v družbenih razmerah, ki zlasti ženski literarni ustvarjalnosti niso bile naklonjene. Ženske tega časa so bile na Slovenskem namreč večinoma neizobražene, pogosto tudi nepismene, vpete v tradicionalne vloge mater in žena, kar je močno podpirala tudi katoliška Cerkev. Večjo pozornost in priznanje za svoje delo so doživele šele v očeh sodobnejših slovenskih literarnih zgodovinarjev in zgodovinarok (v dvajsetih letih pri Ivanu Lahu, nato pri Marji Boršnik, pozneje pri Igorju Grdini, Matjažu Kmeclu in Miranu Hladniku, nadalje pa pri meni, nato pri Katji Mihurko, Ireni Novak Popov, Urški Perenič, Blanki Bošnjak, Jožici Čeh Steger, Primožu Mlačniku, Janji Vollmaier Lubej in nekaterih drugih).

2 Obravnava izbranih slovenskih pisateljic

V času **Josipine Turnograjske**, prve avtorice, ki je pisala v slovenščini, so bile Slovenke večinoma neizobražene, literaturo pa so, kadar so jo sploh, prebirale v nemškem jeziku. Toda prodirajoči vseslovanski duh je pri Turnograjski naletel na

ugoden odmev in se je prijel tudi njenih literarnih besedil. Njeni ženski liki pogosto nastopajo v njegovi službi, ženske se pojavljajo tudi kot borke za socialno pravičnost in so moškemu enakovredne. Turnograjska si je prizadevala za to, da bi v ponemčenih Slovenkah vzbudila zanimanje za duhovno delo in za skupne narodne teme.

Luiza Pesjak, sodobnica Prešerna, je bila nemško-slovenska pesnica in pisateljica, ki je med prvimi pogumno odpirala prostor, dotlej namenjen le moškim. Bila je avtorica prvega slovenskega ženskega romana *Beatin dnevnik* (1887), ki je bil obenem prvi slovenski družinski roman v obliki dnevnika (Perenič 2019), pisateljica pa je bila tudi prva slovenska dramatičarka. **Pavlina Pajk** pa je bila v primerjavi z obema najbolj plodovita. Literarna zgodovina se je tudi z njenim delom le redko ukvarjala, saj mu je pripisovala »trivialnost«. A literarni zgodovinar Miran Hladnik je v svoji prelomni študiji o slovenskem ženskem romanu opozoril tudi na to, da je v njenem delu najti element, ki je s trivialnim nezdružljiv, namreč ironijo, in da so imeli njeni romani močno manipulativno funkcijo. Kot tedanji sodobni ekvivalenti pravljic so služili za vzorec podrejene vloge žensk v družbi (Hladnik 1981: 259).

Že Marija Boršnik pa je ugotavljala, da so se prve slovenske pisateljice – intelektualke pojavile v okviru *Slovenke*, lista, ki je pričel leta 1897 izhajati kot priloga *Edinosti* v Trstu (Boršnik 1962: 115). Med njimi so najbolj izstopale **Marica Nadlišek Bartol**, **Ivanka Anžič Klemenčič** in predvsem **Zofka Kveder**. Zavedajoč se zapostavljenega položaja žensk v takratni družbi so čutile tudi njihovo zaostalost v izobrazbi. Prizadevale so si za njihovo splošno, literarno in slovensko narodno ozaveščenost. Zlasti so jih želele rešiti nemškega kulturnega vpliva. *Slovenkini* teksti izražajo močno željo po iskanju vrednostnega mesta ženske tako v družbi kot tudi v književnosti. Da pa so se lotevali številnih žgočih in za tedanji čas neprijetnih vprašanj v zvezi z ženskim vprašanjem, pričajo mnoge polemike in napadi na avtorice *Slovenke*. List je poudarjal potrebo po napredni ženski inteligenci, postal pa je tudi prvi glasnik feminističnih zahtev na Slovenskem (z zahtevami po pravici do univerzitetnega študija tudi za ženske, po enakem plačilu za ženske in moške, z zahtevo po politični osveščenosti, po mednarodnem povezovanju žensk itd.). Kot vadnica v pisanju literature je list *Slovenka* vplival zlasti na nastajanje slovenske ženske literature z umetniško vrednostjo, ki je svoj vrh dosegla z literarnih delom Zofke Kveder (Borovnik 1995: 34–36).

Literarno delo **Zofke Kveder** črpa iz ogorčenja nad shematično vlogo ženske v družbi in literaturi. V svojih neliterarnih spisih, objavljenih v *Slovenki*, definira emancipiranko predvsem kot ustvarjalko, ki si mora pravico do svojega intelektualnega dela šele izboriti. Ženske in njihove pogosto tragične usode so v središču njenega literarnega zanimanja. Zofka Kveder jih ni popisala le prva, temveč tudi tako, kot ni tega storil še nihče pred njo in še zlasti ne katera od slovenskih pisateljic. V njenih delih se prvič pojavi ženska kot upornica zoper tradicijo. Ker je pričala o animaličnem življenju žensk svojega časa, o njihovem telesnem in duševnem poniževanju ter o družinski in družbeni zaslužjenosti, je sprožila številne napade nase in na svojo literaturo. V njeni prozi pa se pojavijo povsem novi ženski literarni liki, npr. izobraženke. V njeni prozi se prvič v slovenski literaturi pojavi motiv odtujenega odnosa med materjo in hčerjo, motiv, ki postane zlasti pogost v prozi, ki jo pišejo ženske (ne le na Slovenskem, temveč tudi drugje). Prvič v slovenski književnosti je pisateljica pisala o odtujenem odnosu med moškim in žensko v zakonski zvezi. V času, ko so bile slovenske izobraženke izjemno redke, je veljalo za nespodobno, če je o mejnih položajih človekovega življenja pisala ženska, npr. o nasilju v zakonu, prešuštvu in incestu, o posiljevanju žensk med prvo svetovno vojno, o alkoholizmu, zato je morala Zofka Kveder pogosto prenašati očitke, ki so se le na videz ukvarjali z literarno vrednostjo njenih del, v resnici pa so jih motile njene realistične in naturalistične slike. Njeno literarno delo izraža globok humanizem, prežet tudi s tedaj porajajočimi se feminističnimi idejami. Obenem pa ostaja pisateljica prva avtorica slovenske ženske literature z umetniško vrednostjo, medtem ko je trivialna ženska literatura, ki se je razvila predvsem pod vplivom nemške (E. Marlitt), obstajala že prej. Avtorici le-te sta bili predvsem Luize Pesjak in Pavline Pajk, medtem ko si je Josipina Turnograjska literaturo z umetniško vrednostjo sicer želela pisati, a ni bila le umetniško šibkejša od Zofke Kveder, temveč je tudi prezgodaj umrla.

Zofka Kveder je bila v primerjavi s Turnograjsko neprimerno bolj izobražena in razgledana tako po sočasni nemški kot tudi slovanski književnosti in publicistiki. Tam pa so se zlasti v zvezi z ženskim vprašanjem in t. i. žensko literaturo pričenjale razvijati številne polemike, ki so vplivale tudi na Zofko Kveder in druge sodelavke *Slovenke*. Delo Zofke Kveder je od tistih časov, ko je o njem pisala Marja Boršnik in za njo še jaz v knjigi *Pišejo ženske drugače?*, doživel svojevrstno priznanje. Postala je namreč edina pisateljica, ki je uvrščena v prestižno slovensko zbirko *Zbrana dela slovenskih pisateljev*, za kar je poskrbela literarna znanstvenica Katja Mihurko, ki je

uredila pet knjig Zbranega dela Zofke Kveder (2005, 2014, 2014, 2016, 2018), napisala pa je tudi samostojno monografijo o tej pisateljici, v kateri jo je umestila v kontekst slovenske moderne, poudarila je njeno kulturnoposredniško vlogo in jo označila za »držno drugačno« (Mihurko Poniž 2003). Veliko svoje raziskovalne pozornosti pa je Zofki Kveder posvetila še Alenka Jensterle Doležal, znanstvenica in pisateljica, ki živi in dela v Pragi, kjer je Zofka Kveder preživela nekaj svojih ustvarjalnih let (Jensterle Doležal 2008).

V letošnjem letu je izšla obsežna znanstvena monografija *Ljubim lepa pisma* (ur. Mihurko, Mlačnik, Zajc, 2024), ki razodeva dopisovanje avtoric slovenske moderne s sodobniki in sodobnicami. Iz teh pisem in nato objavljenih razprav v drugem delu knjige je prav dobro razvidno, v kako obrobem položaju je bilo slovensko žensko avtorstvo v primerjavi s tedanjim moškim (npr. z avtorji slovenske moderne, s Cankarjem, Murnom, Kettejem in Župančičem) in kako so si morale slovenske pisateljice svoj prostor v literarnem svetu trdo izboriti, saj so bile deležne številnih predsodkov in omejitev. Primož Mlačnik (2024a: 516–535) je v razpravi z naslovom *Epistolarne intimnosti: razmerja med pisemskim prijateljstvom, ustvarjalno samocenzuro in žensko emancipacijo* opozoril na to, da so se pisateljice pogosto samocenzurirale ter se pri pisanju o občutljivih temah, npr. o zakonu, materinstvu, ljubezni in spolnosti, zatekale celo v cirilično pisavo: »Abecedni prehod med latinico in cirilico je torej predstavljal zgodovinsko posebno prakso pisanja in obliko implicitne ter ustvarjalne samocenzure, ki so jo uporabljale slovenske pisateljice. Na ravni pisave je po eni strani izražal cenzorske pritiske na položaj slovenskih žensk na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ki so presegali zunanje pritiske moških družbenih avtoritet, po drugi strani pa je prav nedosledna raba abecednega prehoda jasno izražala upor proti cenzuri in družbenim pritiskom.« (Mlačnik 2024a: 535) V razpravi o samocenzuri slovenskih avtoric moderne z naslovom *Self-censorship?: The Transition between latin and Cyrillic Script in the personal Correspondence of Women Writers in the Era of Slovenian Modernism/ Samocenzura? Prehajanje med latinico in cirilico v osebni korespondenci pisateljic v obdobju slovenske moderne*, objavljeni v reviji *Slavia Centralis*, pa je Mlačnik zapisal: »Zato lahko trdimo, da je v polzasebni sferi osebne korespondence prej omenjeni jezikovni prehod slovenskim pisateljicam omogočil, da so prakticirale parezijo – svobodno, resnicoljubno in javno govorjenje, ki je bilo v tistih časih podvrženo tradicionalnim in eksplicitnim oblikam cenzure v literarnih revijah in časopisih – sestavnih delih javne sfere tistega obdobja.« (Mlačnik 2024b: 173)

Literarna besedila avtoric iz prve polovice dvajsetega stoletja odslikavajo podrejeni položaj ženske v patriarhalni družbi. Najizrazitejše pisateljice tega obdobja, npr. **Zofka Kveder, Alma Karlin, Milena Mohorič, Marija Kmet, Milica Ostrovška, Ilka Vašte**, so bile tudi svojevrstne borke za ženske pravice in upornice zoper stereotipno vlogo žensk v družbi. Zaradi tega so bile pogosto zasmehovane, omalovaževane, nekatere pa tudi politično izobčene in kaznovane. O tem pričajo njihove biografije, ki sem jih zbrala in objavila v spremni besedi h knjigi antologije slovenskega ženskega avtorstva vse od začetkov do konca 20. stol. z naslovom *Klič me po imenu: izbor iz krajše proze slovenskih avtoric* (Borovnik 2013). Tudi literarna zgodovina jih je postavljala na stranski tir. Označene so bile kot »spremni pojavi« in »sopotnice« pomembnih literarnih smeri in pisateljskih kolegov. V antologiji *Klič me po imenu* si objave njihovih besedil sledijo glede na letnice prvih objav, prav tako pa tudi vrstni red njihovih biografskih in bibliografskih podatkov. Moj izbor zajema besedila vseh tistih pisateljic, ki so v razvoj slovenske kratke proze prispevale tematske, motivne in jezikovno-slogovne novosti, predvsem pa so bila besedila izbrana tudi glede na to, kako odsevajo čas oziroma zgodovinsko obdobje, v katerem so nastala.

Čas pred drugo svetovno vojno, pa tudi obdobje neposredno po njej, je v slovenskem prostoru prinesel mnogo zanimivih literarnih ustvarjalk, ki pa seveda niso pisale le kratke proze, temveč tudi poezijo, romane in dramska dela. Družbeni odnos do njih se je zaradi njihove aktivne udeležbe v javnem življenju že med vojno samo, še bolj pa po njej, v novi državi Jugoslaviji, vsaj na deklarativni ravni polagoma spreminjal, vsekakor pa je postajala pot do njihovega univerzitetnega študija bolj dostopna in manj izpostavljena predsodkom, kakršni so bili značilni za prvo polovico dvajsetega stoletja. Toda spremenjeni odnos do vloge ženske v literarnem življenju je bil predvsem posledica dela pisateljic samih, njihove angažiranosti in kakovostnih literarnih objav, tako da niso več ostajale neopažene. V skupino pisateljic, ki so pomagale premikati mejnike v povojni družbeni zavesti, sodijo zlasti **Mira Mihelič, Branka Jurca, Gitica Jakopin** in še nekatere. Če sledimo podatkom iz njihovih biografij, opazimo, da gre za vedno bolj izobražene avtorice, dokler na koncu dvajsetega stoletja niso več redke niti take z magisteriji in doktorati. To pa je slika, o kakršni so lahko avtorice z začetka dvajsetega stoletja, na primer tiste, ki so pisale za *Slovenko*, prvi slovenski ženski časopis, samo sanjale. Prav tako njihova proza ni več le tematizacija ženskih problemov, temveč v premislek ponuja najrazličnejše konflikte in stanja, tudi družbeno-politična. Jezikovno-slogovno

najdemo v njihovi prozi vse od psihološkega realizma, modernizma, postmodernizma in t. i. novega realizma ob koncu stoletja do najnovejših slogov in možnosti, ki še nastajajo in še nimajo skupnega imena. Ob tem opozarjam na paleto žanrskih značilnosti v najnovejših literarnih besedilih – nastale so zgodovinske, ljubezenske, erotične, kriminalne, potopisne in druge zgodbe. In ponovno, kot na začetku 20. stoletja, se pojavljajo avtorice z dvojno jezikovno, včasih pa tudi nacionalno identiteto, kot npr. Brina Svit, Maruša Krese, Alenka Jensterle Doležal, Erica Johnson Debeljak, Lidija Dimkovska, Ivana Djilas, Ana Marwan, Stanislava Chrobakova Repar, Adriana Kuči, Dijana Matković, Selma Skenderović idr.

Književnost slovenskih pisateljic je svoj razcvet dosegla po drugi svetovni vojni. Njihovo delo se ne umešča v nobeno od t. i. vodilnih literarnih smeri, pa tudi z nobeno od t. i. stranskih ga ne moremo povsem poistovetiti, kar lahko razumemo prej kot znamenje njihove izvirnosti kot pa morebitne pomanjkljivosti ali slabosti. Kljub uspehom, kakršnega je dosegla na primer prozaistka in dramatičarka **Mira Mihelič**, ki je bila že za življenja priznana in cenjena ustvarjalka, pa je tudi delo povojnih slovenskih pisateljic doživljalo dokaj sprotne in nedomišljene ocene. V nasprotju s predvojnimi obdobjem so bile povojne pisateljice, pesnice in dramatičarke številčnejše, nekatere med njimi pa imajo tudi zelo bogato bibliografijo. Primer nastajajoče sodobne slovenske ženske proze (pri čemer pa je termin »ženska proza« rabljen nevtrarno in brez slabšalnih atributov) predstavlja dvoje njenih vrhov, to je pripovedno delo Mire Mihelič in Mimi Malenšek. Toda medtem ko je delo Mire Mihelič že precej raziskano (Borovnik 1995, Glušič 2002, Puhar 2012), ostaja delo **Mimi Malenšek** kljub zelo obsežnemu proznemu opusu še vedno dokaj neupoštevano. Njeni romani so bili označevani kot trivialni, vendar gre v glavnem za raziskovalno površnost, ki je avtorico odrinjala iz resnih literarnovednih raziskav. V pripovednem opusu Mire Mihelič pa je ostala nedokončana, če že ne neizpovedana, tema ženske. S svojimi raziskavami (Borovnik 1995: 61–76; Borovnik 2012: 28–39) sem jo skušala osvetliti, obenem pa zavrniti podcenjevalna izhodišča, da so romani Mire Mihelič »ženski romani« (Slodnjak). Pisala sem o njenih ženskih likih, pri katerih je opaziti nekakšno prehodnost pri odklanjanju tradicionalnih patriarhalnih vlog na poti v sodobnejšo emancipacijo. Zanimivi so se mi zdeli ironični in groteskni elementi, ki se v pripovedih Mire Mihelič pojavljajo kot funkcija ženskega načina opazovanja sveta zlasti v obdobju, ki upoveduje zamenjavo starega, predvojnega političnega sistema z novim, socialističnim, na katerega pa se pisateljicini ženski liki ne morejo navaditi. Ženske v prozi Mire Mihelič izražajo

številna vprašanja, ki jih kot dilemo ali travmo doživlja tudi sodobna intelektualka pri uveljavljanju lastnega osebnega ali ustvarjalnega jaza. V primerjavi z dotedanjimi literarnimi deli slovenskih prozaistk so ženski liki Mire Mihelič prvič umetniško razviti. Pisateljica jih je zajemala iz meščanskega življenja, v kratki prozi pa tudi iz drugih socialnih slojev. S problematizirano razliko med moško in žensko perspektivo pa se je izkazala kot nadaljevalka feminističnih idej, kakršne so se v slovenski literaturi prvič pojavile pri Zofki Kveder.

Tudi Mimi Malenšek je večino svojega življenja preživela kot svobodna pisateljica. Napisala je celo vrsto zgodovinskih in biografskih romanov. Ob raziskovanju zgodovine pa je pogosto naletela na njene zamolčane teme. Poleg oddaljene praslovanske zgodovine jo je zlasti privlačilo obdobje druge svetovne vojne, t. i. NOB, ki pa si ga je poleg Kocbeka med prvimi na Slovenskem upala nekliseizirano prikazovati. V svoji knjigi *Pišejo ženske drugače?* sem zapisala: »Odlika povojne proze najvidnejših slovenskih prozaistk se kljub nihanju med trivialno in umetniško ambicijo kaže v tem, da so se pisateljice zelo redko vdajale politično pogojeni, tendenčni literaturi, ter da so vztrajale pri oblikovanju samosvoje umetniške poti.« (Borovnik 1995: 232)

Pri pisanju poglavja *Pripovedna proza za Slovensko književnost III* (Pogačnik, ur., 2001: 147–202) sem v svoj pregled s posebno pozornostjo umestila tudi žensko avtorstvo, ki sem ga v starejših literarnih zgodovinah pogrešala. Opazila sem, da je v osemdesetih letih 20. stoletja prišlo do preobrata in razvoja v tem smislu, da je pričelo objavljati tudi veliko prozaistk. Najprej so izvirale iz generacije, rojene okrog leta 1960, pozneje pa so se jim pridružile tudi mlajše. Te pisateljice so že pripadale generacijam žensk, ki so lahko študirale na univerzah in precej potovale po svetu. Videti je, da so izobražene in razgledane na najrazličnejših področjih. V kontekstu tedaj modnega postmodernizma je v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja pri njih vzniknila tudi želja po pisanju žanrske literature, med katero je posebno mesto zavzemal ljubezenski roman. O tem pričajo dela pisateljice **Marjete Novak Kajzer**. Njen roman *Kristina* (1985) prinaša poseben, izrazito ženski pogled na erotiko in čutnost. Osnovno občutje, ki ga izraža, pa je tujstvo v najrazličnejših odnosih, kakršne doživlja mlada ženska pri stikih z ljudmi v francoski metropoli. *Kristina* je roman – izpoved, ki z načenjanjem številnih tabuiziranih vprašanj, nanašajočih se na življenje žensk, prelamlja s klišeji in konvencijami. Tudi v romanu *Vila Michel* (1987) je pisateljica sledila želji, da bi napisala kakovosten ljubezenski

roman, zapisan iz zornega kota ženske. Roman pripoveduje o ljubezenskem razmerju med mladim dekletom in starejšim moškim, duhovnikom, prinaša pa podobe zlasti ženskega doživljanja ljubezni in se razrase v psihološko študijo tako ženskega kot moškega lika. V romanu so zelo opazne slogovno izbrušene jezikovne slike, ki opisujejo ljubezen, približevanje in strast. Podobne značilnosti najdemo tudi v romanu *Posebne nežnosti* (1990), v ospredju katerega je nekonvencionalna ženska, intelektualka in uspešna pisateljica. Le-ta mora vse življenje preživeti na begu, ki v romanu nosi metaforični pomen, kajti Helene mora bežati pred seboj kot žensko in materjo, ker ni sposobna živeti tako, kot je v navadi. V romanu pa se pojavi tudi motiv, ki je v slovenski književnosti dokaj redek, namreč, da v vlogi ostrega kritika družbeno-političnega sistema nastopa ženska. Ta roman se jasno spogleduje s kriminalko, a izraža tako ljubezen do pisanja žanrske literature kot tudi postmodernistično željo po preigravanju le-te.

Zanimivo razgrajevalno, postmodernistično različico družinskega oziroma ljubezenskega romana v devetdesetih letih predstavljata še romana *Tereza* (1989) in *Rožni vrt* (1992) pisateljice **Katarine Marinčič**. S prvim romanom je tedaj še zelo mlada avtorica suvereno obrisala patino z žanra, ki je bil v slovenski literaturi zmeraj živ, vendar ne vselej tudi moderen, namreč z družinske sage. Po vojni je take romane pisala le Mira Mihelič, a so obveljali za »meščanske«, pa tudi poznejši modernizem v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja jih je odklanjal. Pisateljica Marinčič pa v kontekstu postmodernizma napiše izrazito komunikativna romana, namenjena bralcu, ki ga rehabilitira in se mu posveča z izbrano pozornostjo. V funkciji te komunikacije z bralcem je zelo poudarjena vloga pripovedovalca, ki se pojavlja v najrazličnejših oblikah in govorih. V družinskem romanu Katarine Marinčič izstopa podoba družin, ki niso urejene skupnosti, temveč viri konfliktov in travm. Svoj drugi roman *Rožni vrt* pa je pisateljica označila kot variacijo *Tereze*. V prvem romanu je parodirala obliko družinskega, v drugem pa ljubezenskega romana. Pisateljica se je s svojima romanoma *Tereza* in *Rožni vrt* polemično uprla pojmu t. i. ženskega romana, kamor naj bi sodila zlasti družinski in ljubezenski roman, obenem pa se je v literarni obliki spraševala tudi o vlogi žensk in ženskega v literaturi.

Sredi generacijsko mlajšega vala avtoric tega obdobja izstopa generacijsko-družinski roman **Nade Gaborovič**, sicer zelo plodovite pisateljice, ki je živel v Mariboru. Imenuje se *Malaborna* (1989), nastajal pa je kar deset let in prinaša avtobiografsko zgodbo o pisateljčinem rodu. O dogajanju pripoveduje deklica Naja, ki v romanu

preko nosilnih likov, matere in očeta, sooča dvojje nasprotujočih si principov, moškega in ženskega, vpetih v čas pred drugo svetovno vojno in kratko po njej. Lik matere v tem romanu je zagotovo eden najbolj monumentalnih v sodobni slovenski književnosti. V njem ponovno zaživi tista znana, cankarjanska mati, živeča le za svoje otroke in na koncu za življenje opeharjena ženska. V materini zgodbi in njenem liku pa zaslutimo tudi prisposodbo za značilno žensko usodo ne le predvojnega, temveč tudi povojnega časa, namreč usodo žensk, ki so se npr. kljub umetniški nadarjenosti (mati je rada slikala) tej svoji veliki želji morale odpovedati. Roman *Malaborna* tako ni samo zgodba o odraščanju, družini in rodu, temveč tudi o svetu, razdeljenem na moške in ženske vloge. Roman pripoveduje o usodni razliki med moško in žensko ambicijo, o razdaljah njunih teles, a tudi svetov nasploh. Nada Gaborovič je z zgodbo matere spregovorila o zamolčanih plateh ženskega življenja sredi 20. stoletja, pripoved pa je položila v usta pripovedovalki, ne pripovedovalcu.

Na prelomu 20. stoletja pa se pojavljajo tudi ženske literarne avtobiografije, na primer roman *Zaznamovana* (1992) **Nedeljke Pirjevec**, igralka, pozneje pa prevajalka in pisateljica. V njenem romanu se prepletata dve liniji, prva prinaša zgodbo iz sodobnosti kot nagovor umirajočemu možu, druga pa sega v pripovedovalkino preteklost in ilustrira njeno odraščanje in življenje v državi Jugoslaviji, obremenjeni s komunistično dogmo. Obe zgodbi se med seboj prepletata in se na koncu spojeta. Pripovedovalkino življenje je bilo zaradi izključitve iz Komunistične partije zaznamovano in se je po tistem odvijalo mimo njene volje in želja, prav tako pa je bilo konec tudi njene igralske kariere. Roman je z zgodbo o vsenadzorovalnem političnem sistemu in z drugo, ki pripoveduje o nenavadni ljubezenski zvezi z bivšim fanatičnim partizanom ter po vojni znanim, karizmatičnim univerzitetnim profesorjem, predvsem prisposodba o življenju posebne, nenavadne in svobodoljubne ženske. Napisan je iz izrazito ženske perspektive ter z ostro kritiko socializma.

Devetdeseta leta prinesejo tudi dva romana pisateljice in pesnice **Berte Bojetu Boeta**, ki sta napisana v razvejani, mestoma himnični pesniški govorici, *Filjo ni doma* (1990) in *Ptičja biša* (1995). V obeh romanih je iz izrazito ženske perspektive spregovorila o skrajno brutalni podobi sveta, spominjajoči na koncentracijsko taborišče ali na kafkovsko kazensko kolonijo. V takem svetu je še posebno omejen in določen položaj žensk, saj je njihovo okolje razdeljeno na »mesto žensk in mesto moških«, obsedeno z ustvarjanjem razlik glede na spol in socialni položaj. Bojetu

svojim ženskim likom dovoljuje iskreno izpoved o najbolj tabuiziranih temah, še zlasti o ženskem doživljanju odnosa z moškim. Samosvoja, izobražena ženska »na otoku« je v romanu prva upornica zoper vladajoči spolni in družbeni red. Pisateljica posveča veliko pozornost svobodomiselnosti ženski, pa tudi ženski kot umetnici. Oba njena romana prinašata izpoved iz geta, iz omejujoče in nasilne skupnosti. Oba pripovedujeta o ženski, ki si želi bližine in toplote sočloveka ter se želi rešiti nasilnega sveta. Bojetu je svoj literarni svet oblikovala izrazito simbolno, pri tem pa je v ospredje postavila prvoosebno pripovedovalko, ne pripovedovalca. Tudi tako je hotela izraziti dejstvo, da se njena pripovedna pozornost usmerja v žensko, v njeno duševnost in telo, pa tudi v nekatere prezrte teme v slovenski književnosti.

Prelom stoletja pa prinese prvo damo slovenske kriminalke, kakor so po izidu njenih romanov *Izza kongresa* in *Cimre* začeli imenovati pisateljico **Majo Novak**. Oba njena romana sta nastala kot odsev postmodernistične želje po pisanju žanrske literature, po oživljanju le-te. Kriminalka je bila v povojni Sloveniji eden najbolj zanemarjenih, pa tudi nezaželenih žanrov. Kriminalke ni marala niti slovenska literarna zgodovina, ker je bila zazrta le v elitno književnost, je zapisal Igor Grdina v spremni besedi k romanu Ljube Prenner *Neznani storilec* (1992). Del raziskovalne pozornosti sta kriminalki poleg Grdine v osemdesetih letih namenila še Matjaž Kmecl in Miran Hladnik, pozneje pa je vznemirjala tudi druge raziskovalce, npr. Rastka Močnika in Slavoj Žižka v delu *Memento umori* (1982). Pred nedavnim pa je izšla znanstvena monografija *Memento umori II.* (2023), ki prinaša najnovejše teoretične razprave na temo kriminalk. In med avtorji teh besedil so nekateri tudi sami pisci sodobnih kriminalnih romanov, na primer Mirt Komel in Primož Mlačnik. Zanimivo pa je, da je Primož Mlačnik v svoji razpravi *O kulturnem bistvu slovenskih kriminalk* ugotovil, da nihče od starejših slovenskih pisateljev in pisateljic kriminalnih zgodb (Jakob Alešovec, Ivo Šorli, Ljuba Prenner idr.) »ni pisal žanru zvestih detektivskih zgodb Zahoda« (Mlačnik 2023a: 300). Mlačnik je nadaljeval: »Pri mnogih slovenskih pisateljih in pisateljicah detektivskih zgodb v 20. in na začetku 21. stoletja zasledimo prikrita ali odkrita posmeh ter obup nad detektivskim likom kot nosilcem obče avtoritete, kar je začelo zares izstopati v postmodernističnem obratu /.../« (Mlačnik 2023a: 300) Njegovo raziskovanje slovenskih kriminalk je bilo vzpodbujeno z naraščajočim številom in priljubljenostjo kriminalk v sodobnem času (Avgust Demšar, Tadej Golob), toda v času izida kriminalnih romanov Maje Novak v devetdesetih letih še ni bilo tako. Slovenske kriminalke so bile še sorazmerno redke. Vendar je tudi za oba romana Maje Novak značilno postmodernistično

nespoštovanje žanrskih konvencij, tako imenovani »postmodernistični prekršek«, o katerem piše Mlačnik (2023a: 300). Obenem pa naj bi bil za sodobno slovensko kriminalko značilen ponoven vznik posebne in ekscentrične lokalnosti, tako da tudi Mlačnik ugotavlja, da se je »topografija popularnih slovenskih kriminalk zožila« in lahko slovenske kriminalne romane delimo na »mariborske, ljubljanske in novogoriške« (Mlačnik 2023a: 300). To zoževanje toposa velja v nekem smislu tudi že za Majo Novak, saj je njen prvi roman *Izšla kongresa ali umor v teritorialnih vodah* umeščen v tedanji (še) jugoslovanski Dubrovnik, drugi pa se dogaja v Ljubljani. A oba s številnimi namigi na tedanjo stvarnost vsebujeta tudi družbeno kritiko. Obenem pa sta zanj značilna sproščen odnos do vsakršnega izročila (literarnega, filmskega, jezikovnega) in duhovita medbesedilna komunikacija.

V svojih znanstvenih monografijah, posvečenih ženskemu avtorstvu v slovenski literarni zgodovini, sem poudarila, da sodobne pisateljice združujejo vsakdanje in trivialne mite, njihova besedila pa prinašajo montažo in parodiranje različnih jezikovnih vzorcev, in sicer tako iz sveta kanonizirane domače in svetovne literature kakor tudi iz sveta filma, televizije, različnih medijskih sporočil itd. Izkazalo se je, da marsikateri sodobni »ženski roman« prinaša brezobzirno analizo t. i. ženskih vzorcev vedenja in da se kritično loteva zlasti v medijih prisotne stereotipne podobe ženske. Literarne perspektive pa razodevajo tudi osebno prizadetost avtoric kot pišočin žensk zaradi pogojenosti, nerazrešljive dvojnosti in razpetosti, v kateri so se znašle kot intelektualke v sodobni, dokaj androcentrično naravnani (slovenski) družbi, v kateri je vse t. i. znanje o ženskah filtrirano skozi moško perspektivo (Borovnik 2012: 47).

3 Avtorice z dvojno identiteto in z večkulturno ter medkulturno problematiko v delih

V zadnjem desetletju sem precejšen del raziskovalne pozornosti posvetila fenomenom prestopanja meja v literaturi in temam, kot so migracije, večkulturnost in medkulturnost ter izražanje dvo-ali večjezičnosti v literaturi. Ukvarjala sem se z mestom, vlogo in s podobo slovenske književnosti v medkulturnem kontekstu. Tudi nekateri drugi slovenski raziskovalci in raziskovalke menijo, da je treba negovati odprtost in radovednost za spoznavanje vsega, kar je bilo v slovenski literarni zgodovini snovno in tematsko, pa tudi jezikovno drugačno in obenem povezujoče (Juvan 2002, Škulj 2002, Žitnik Serafin 2008, Mikolič 2010, Hladnik 2026, Kozak

2016, Jensterle Doležal 2017, Mlačnik, Mihurko, Zajc 2024). Raziskave so izhajale iz prepričanja, da se identitete slovenskih literarnih besedil v medkulturnem kontekstu drugače razlagajo in da izražajo dialog s številnimi drugimi kulturami. Na to temo sem objavila znanstvene monografije *Književne študije* (2012), *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti* (2017) in *Ugledati se v drugem: slovenska književnost v medkulturnem kontekstu* (2022). Ker pa je osrednje težišče mojih raziskav veljalo sodobnim slovenskim pisateljicam, so me zanimale zlasti avtorice, ki v Sloveniji pišejo bodisi v svojih materinščinah, to je v za Slovence tujih jezikih, ali pa se odločajo za jezikovni prestop v slovenščino. Izkazalo se je, da izražajo literarna dela izbranih sodobnih slovenskih pisateljic zanimive probleme večkulturnosti in medkulturnosti, odnos med tujim in domačim ter hibridnost njihovih identitet. Vse to je razvidno v njihovem avtobiografskem diskurzu ter v zgodovinskem spominu, ki ponujata podlago tudi za fiktivne zgodbe.

V paradigmi medkulturne eksistence literature je postal aktualen pojem literarnega oz. kulturnega transferja. O tem je pisala Jola Škulj v študiji *Kritična paradigma medkulturne eksistence literature*, objavljene v delu *Svetovne književnosti in obrobja Marka Juvana* (Juvan 2012: 87). Naslonila se je na Even Zoharjevo polisistemsko teorijo, na Lotmanovo semiotiko in na Bhabova pojmovanja hibridnosti. Poudarila je, da predstavlja literatura kateregakoli jezikovnega teritorija v Evropi odprto, nedovršeno entiteto, njena dediščina pa je sestavljena iz zapletene mreže nenehno preoblikujočih se stikov v medkulturnih realnostih. Zato je pri opazovanju literarnih pojavov potrebna moderna, kozmopolitska perspektiva.

V tem kontekstu so me zanimale zlasti sodobne slovenske pisateljice, ki so bodisi iz osebnih bodisi iz političnih razlogov spremenile »os« svojega bivanja. Iz svojih domovin so se namreč izselile ter si dom ustvarile na tujem. Ker pa je bila njihova odločitev povezana ne le z njihovim novim geografskim, temveč tudi z jezikovnim in s kulturnim okoljem, me je zanimalo, kako se je vse to odrazilo v njihovi literaturi. Večkulturnost in medkulturnost sta namreč postali njihova življenjska in pisateljska realnost. Zanimale pa so me tudi pisateljice, ki so se v Slovenijo priselile prav tako iz osebnih ali političnih razlogov. Posebna je namreč njihova perspektiva tujstva, pa tudi problematika jezikovnega prestopa v slovenščino.

Ivanka Hergold je bila rojena v Slovenj Gradcu, študirala je v Ljubljani, 1971. leta pa se je preselila v Trst, v sosednjo Italijo, kjer se je poročila s pesnikom Markom

Krivosom. Pesmi je objavljala v *Tribuni* in *Zalivu*, prozo in dramatiko pa v *Odsevanjih*, *Sodobnosti* in *Dialogih*. Njeno pisateljsko mojstrstvo se je izkazovalo predvsem v kratki prozi, katere vrhunec predstavlja zbirka *Pojóči oreh* (1983), svoj najboljši roman *Nož in jabolko* pa je objavila leta 1980 (ponatis 2019). O romanu so različni recenzenti zapisali, da je nastal iz globoke osebne ranjenosti pisateljice same. Roman v obliki fragmentarnih dnevniških zapisov beleži en sam dan iz življenja profesorice Herte Jamnik, tematizira pa ujetost ženske v družbene norme in vsakdanje obveznosti. Pisateljica se je odločila za modernistični način pripovedi, ki prinaša razmišljanja o mladosti, partnerstvu in staranju. O pisateljici Ivanki Hergold lahko pišemo kot o zamolčani pisateljici, ki pa jo v novejši slovenski literarni zgodovini ponovno odkrivamo in opozarjamo na njeno vrednost (Borovnik, Zupan Sosič).

Maruša Krese je bila pisateljica, pesnica in esejistka, ki se je dolgo izmikala slovenski literarnozgodovinski pozornosti, ker je po študiju primerjalne književnosti in umetnostne zgodovine v Ljubljani odpotovala iz Slovenije, najprej v ZDA, nato pa je živela in delala še v Angliji, Nemčiji in Avstriji. V Avstriji je pri slovenski založbi Drava tudi objavljala svojo prozo in poezijo. Šele v zadnjem obdobju, ko je pisala roman *Da me je strah?*, se je vrnila v Slovenijo, kjer je tudi umrla. V šestdesetih letih 20. stoletja je bila pripadnica uporniške, hipijevske generacije mladih, ki so želeli »ven« iz tedanje socialistične Jugoslavije, predvsem na Zahod, da bi tam našli sproščeno in intelektualno svobodnejše življenje. Objavila je več pesniških zbirk, nekaj radijskih iger, njeni eseji in publicistika pa so izhajali v uglednih nemških časopisih in revijah, kot so *Die Zeit*, *Berliner Zeitung*, *Manuskripte* idr. Zelo opaženo je bilo tudi njeno humanitarno in kulturnoposredniško delo v različnih delih sveta, kjer so se razplamtevale vojne in kamor je M. Krese potovala, da bi od tam poročala in tako osveščala mednarodno javnost (Bosna, Kambodža, Mozambik, Ruanda, Izrael, Irak, Palestina idr.). Za kulturno posredništvo med Bosno in Nemčijo je prejela odlikovanje nemškega predsednika. S posebno pozornostjo pa je pisala o usodah žensk in otrok, za katere se je po svojih močeh angažirala, nastopala na mednarodnih konferencah in forumih, pisala eseje in predavala. V avstrijskem Gradcu je imela poseben status umetnice – pisateljice, bila je njihova »Stadtschreiberin/mestna kronistka«. In čeprav je bila v mednarodnem prostoru že uveljavljena avtorica, sočasno pa je objavljala tako v slovenščini kot tudi v nemščini, je v domači Sloveniji dolgo ostajala sorazmerno neznana.

Leta 2006 je izšla njena zbirka kratke proze *Alle meine Weihnachten/ Vsi moji božiči*. Za tem naslovom se skriva njena tragična, samoironična literarna avtobiografija. Trideset kratkih zgodb, napisanih v dosledni tradiciji minimalizma, je nanizanih brez posebnega kronološkega reda in napisanih skozi perspektivo prvoosebne pripovedovalke, vse od mladega dekleta, upornice in hipijevke, pa do poročene in pozneje ločene žene, matere treh otrok, pesnice in pisateljice ter zrele, v različnih težkih preizkušnjah utrjene ženske. V t. i. veliki svet jo je zanesla želja po doživetjih drugačnega, predvsem neideološke širine. Kmalu pa so jo preplavila spoznanja o resnični podobi spričo realnega sveta »zunaj«. Božične zgodbe Maruše Krese so miniaturne umetnine, ki tematizirajo predvsem življenje ženske, upornice in umetnice, pesnice in pisateljice v sodobnem svetu.

V teh kratkih zgodbah pa je opaziti še eno obliko odtujenosti, namreč v razmerju do nove, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja osamosvojene Slovenije. Dogajalni čas njenih zgodb je namreč čas, v katerem je začela razpadati njena domovina Jugoslavija. Toda M. Krese vsaj na začetku ni navdušena nad slovensko osamosvojitvijo, saj se boji, da bo Slovenija postala »majhna in tesna«, boji pa se tudi, da bo na ozemlju nekdanje skupne države izbruhnila vojna. Njeni strahovi so se žal potrdili. Pisateljica pa je kritično razmišljala tudi o vlogi žensk v novi državi Sloveniji. Skrbele so jo nove oblike konzervativizma in zapisala je, da si bodo morale Slovenke na novo izboriti vse tiste pravice, ki so se zdele generaciji njene mame, bivše partizanke, že samoumevne. Prizadevati si bodo namreč morale za enakopravno vlogo v slovenskem osebem, javnem in političnem življenju.

Miriam Drev je pesnica, pisateljica, literarna kritičarka in prevajalka. V Ljubljani je diplomirala iz primerjalne književnosti in angleščine. Sedem let je preživela na Dunaju, kot odsev te njene izseljenske izkušnje pa je leta 2012 izšel njen roman *V pozlačenem mestu*. Leta 2014 je objavila svoj drugi roman *Nemir*, 2021 pa roman v pismih *Od dneva so in od noči*. V romanu *V pozlačenem mestu* se Ljubljanka Ivana in Luka z nekajmesečno hčerko odločita, da se bosta zaradi Lukove poklicne priložnosti, on je namreč odlični restavrador, in možnosti za boljši zaslužek odselila na Dunaj, kjer si skušata ustvariti novo življenje. A tam naletita na Poljaka Kolczyńskiego, ki v svojem podjetju izkorišča zlasti delavke iz vzhodne in jugovzhodne Evrope. Obenem pa dunajska družba prišlekov zlepa ne sprejme medse. Vzdušje v novem okolju je hladno in odtujeno, kot priseljenca pa imata Ivana in Luka tudi nešteto birokratskih ovir in težav. Podobno je tudi z drugimi, na primer

s Poljaki in s Poljakinjami, ki prihajajo na Dunaj kot v »mesto nešteti možnosti«, a so pozneje razočarani. Čas, v katerem se roman odvija, pa je čas velikih političnih sprememb v Evropi, ko se je že pripravljala slovenska osamosvojitve od Jugoslavije in ko se je tudi na Poljskem socializem že poslavljal. Dunaj je v romanu prikazan kot stičišče in vozlišče ljudi vseh narodnosti, v njem je prikazano emigrantsko vzdušje. Ta roman ponuja zanimiv vpogled v izseljensko izkušnjo, ki je tudi podoba večkulturne in medkulturne mentalitete v avstrijski metropoli konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, uzrta skozi oči mlade ženske. Pisateljica z občutljivostjo prikazuje stiske emigrantov, piše o zagatah pri učenju novega jezika, nemščine, pa tudi o neprijetnih izkušnjah na uradih za tujce, kjer veljajo vzhodnjaki in južnjaki za drugorazredne državljane. Tu so tudi motivi dvojnega tujstva in nastajajočih dvojnih identitet.

V osemdesetih letih se pojavi zanimiva literarna pisava **Brine Svit**, Slovenke, ki živi v Parizu. V svojih prvih proznih besedilih, npr. v romanih *April* (1984), *Con brio* (1998) in *Smrt slovenske primadone* (2000), je še pisala v slovenščini, pozneje pa se je odločila za jezikovni prestop v francoščino. To se je prvič zgodilo v krajšem romanu *Moreno* (2003), v katerem se je pripovedovalka na osnovi neizživete ljubzenske zgodbe intenzivno spraševala o problemih tujstva v sodobnem svetu, pa tudi o mestu in vlogi materinščine v primerjavi z drugimi, tujimi jeziki. Po letih življenja v Franciji se je odločila zamenjati jezik svojega literarnega ustvarjanja, a ne brez strahu in velikih dvomov. Njena literarna pisava se je spopadala s konceptom manjšinskosti v tujejezičnem okolju, o čemer je pisal tudi Primož Mlačnik (2020: 207–223) v razpravi *Minor Literature in the Case of Brina Svit*. Svet njenega zrelega pisateljevanja pa je bil zaznamovan še z velikimi gospodarskimi in političnimi spremembami v Evropi, npr. z razpadanjem Jugoslavije, padcem berlinskega zidu in nastajanjem novih držav. V njenih romanih se dogajajo tako kolektivni pretresi kot individualni urezi v srce. Na obzorjih njenih pripovedi se odpirajo nove rane in neznane pokrajine prihodnosti. Toda Brina Svit je ostala tudi v svojih nadaljnjih proznih delih zagovornica multikulturalizma, njene romaneskne zgodbe pa prinašajo podobe iz sveta, ki se z raznimi migracijami nenehno spreminja. A pisateljica v tem dejstvu vidi prednosti in ne slabosti.

Vznemirljiv avtobiografski roman z esejističnimi prvinami leta 1999 objavi pisateljica **Erica Johnson Debeljak**, ki se je v Slovenijo preselila iz Amerike zaradi ljubezni do pesnika in esejista Aleša Debeljaka, s katerim se je poročila. Ostala je v Sloveniji,

svojo izkušnjo s spoznavanjem novega, dotlej neznanega slovenskega okolja, ki je bilo v tistem času še v okviru Jugoslavije, pa je opisala v romanu *Tujka v biši domačinov* (1999). Njeno tujstvo in iz njega izhajajoča perspektiva sta poudarjena že v naslovu, pa tudi v naslovih posameznih poglavij: Druga Evropa, Namišljena Ljubljana, Učenje slovenščine, Otok sredi reke, Izgnanstvo iz otroštva ter Izginjajoči drugi. Pisateljica je roman napisala v angleščini, v svojem maternem jeziku, ki mu je ostala zvesta tudi v svojih poznejših proznih delih. To dejstvo je v slovenskem prostoru sprožilo vprašanje, ali naj njeno delo prištevamo k slovenski literaturi ali ne. Sama sem zapisala, da ga seveda lahko, saj je besedilo nastalo v Sloveniji in odseva slovenski svet, nastalo pa je v času, ko je avtorica že pričakovala slovensko državljanstvo. Poleg tega pa je Johnson Debeljak postala pisateljica šele v Sloveniji, kjer tudi danes živi in piše (Borovnik 2012: 57). V njenih delih je poudarjena tako imenovana poetika Drugega, ubrana v privlačno metaforično govorico, temelječo na izkustvenosti. Svojo novo domovino Slovenijo vidi tako, kot je domačini ne morejo. Pripovedovalkin ženski pogled presega stereotipne in konzervativne vzorce, s katerimi je obdana. Sooča se z majhnostjo države in njenega glavnega mesta ter ironizira nekatere slovenske posebnosti, ki so ji kot nomadski in multikulturno vzgojeni Američanki tuje. Prizadevno se uči slovenskega jezika, ki pa zanjo pomeni tudi menjavo miselnega koda. Njeno delo predstavlja zanimiv primer o kulturnih razlikah, tudi o kulturnih prepadih med narodi. Piše o tegobah sodobnega izseljenstva. Njeno slikovito doživljanje slovenske osamosvojitvene vojne v letu 1991 pa je razgibano in osebno, zanimivo tudi iz zgodovinopisnega vidika. Pisateljica je primer tako imenovane dvojne, hibridne identitete, kakršnih je v svetu veliko, z migracijami iz najrazličnejših razlogov pa jih je vedno več tudi v sodobni Sloveniji.

Alenka Jensterle Doležal je po študiju primerjalne književnosti in filozofije postala lektorica na univerzah v Nottinghamu, Krakovu in Pragi. Pozneje se je ustalila v Pragi, kjer danes živi in dela kot profesorica za slovensko književnost na Filozofski fakulteti Karlove univerze. Je pesnica, prozaistka, esejistka in literarnovedna znanstvenica. Leta 2014 je prejela priznanje veleposlaništva Slovenije v Češki republiki za podpiranje in razvijanje slovensko-čeških stikov in za širjenje slovenske kulture na Češkem. Leta 2017 pa ji je bila podeljena nagrada Mira slovenske ženske sekcije PEN za dosežke v znanosti in književnosti. Že površen pregled njene poklicne poti nam pokaže, da gre za ustvarjalko, ki ji gibanje po večkulturnem in medkulturnem prostoru pomeni izziv in zadoščenje. Kot pesnica je organizirala številna literarna srečanja in festivale, sodelovala pri izdajanju najrazličnejših

publikacij, kot znanstvenica pa je prirejala različne mednarodne konference in simpozije na praški univerzi. Ti simpoziji so bili tematsko povezani z ustvarjalci in ustvarjalkami slovenske moderne (Ivan Cankar, Zofka Kveder), s slovensko-češkimi odnosi, s posebno pozornostjo pa se je posvečala zlasti literarnim opusom posameznih sodobnih slovenskih pisateljic, za katere je očitno menila, da so bile dolgo po krivici odrinjene na rob literarnozgodovinske pozornosti oz. literarnega kanona (Vida Jeraj, Lili Novy). Posebna občutljivost do takih literarnih osebnosti pa je gotovo povezana tudi z njeno osebno zgodbo, zaznamovano s kulturnim nomadstvom ter očarano z večjezičnostjo in večkulturnostjo sodobnega sveta. V nekem intervjuju je povedala, da se je za bivanje v Pragi odločila prostovoljno, da v tem mestu rada živi, a da je njena domovina slovenski jezik. In čeprav se je označila kot bitje z več identitetami, ne sodi med tiste ustvarjalke, ki so po letih življenja v tujejezičnem okolju zamenjale jezik svojega literarnega ustvarjanja. Ostaja zvesta materinščini, a dvojnost svoje identitete vseeno občuti npr. v prepoznavnosti svojega dela. V češkem okolju se je morala veliko bolj truditi, da so njeno delo opazili in ga priznali, v Sloveniji pa je zaradi življenja v tujini ostajala manj prepoznavna.

Kot pesnica je izdala več pesniških zbirk, kot prozaistka pa tri romane. V prvem romanu *Temno mesto* (1993) je tematizirala svet še socialistične Prage, kjer je bila vsaka internacionalnost sumljiva, podpiranje večkulturnosti in medkulturnosti pa le politična parola. V drugem romanu *Pomen biše* (2015) pa je oblikovala zgodbo dekleta in mlade ženske, ki se ji uspe izmakniti utesnjenosti domačega podeželja ter oditi v svet z veliko željo po znanju, pa tudi po drugačni življenjski poti. Prva nova postaja na tej življenjski poti je študentska Ljubljana, pozneje pa različna mesta, tudi New York. Roman izraža protagonistkino očaranost z večjezičnostjo in večkulturnostjo, spričo katere se spreminja tudi sama. V položaju »druge« postaja bolj samozavestna, obenem pa občutljiva za različne odrinjene družbene skupine. Podobe sveta, kamor je odšla, se v romanu prepletajo z nekdanjimi podobami življenja na vasi, kjer jo je omejevala patriarhalna vzgoja s stereotipnimi vlogami, ki so bile namenjene zlasti ženskam. Toda iz tega sveta je odšla in si izborila lastno nekonvencionalno pot.

V tretjem romanu *O ljubezni, vojni, izgubi in požabi* (2023) pa se prepletajo različne ženske zgodbe, ki so umeščene v čas pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej kot tudi v sodobnost. V njej spoznamo tri monumentalne ženske like, mambo Veroniko, njeno predano hčer Julči in najmlajšo, vnukinjo in slikarko Ano. O času vojne in hudih travm pripovedujeta Julči in njena hči Ana, ki sta ostali vsaka po svoje

zaznamovani z nasilno smrtjo njune mame oz. babice Veronike takoj po vojni. Zaradi lažne obtožbe, češ da je Veronika sodelovala z domobranci, so namreč Veroniko zajeli pripadniki OZNE in medtem ko so mladoletno Julči izpustili, so njeno mamo ubili. Ta roman pa je poseben tudi zaradi izražanja ženske vojne zgodbe, ki navadno ostaja prezrta, v romanu Alenke Jensterle Doležal pa je v ospredju. Na Slovenskem se je med vojno menjavalo nasilje Italijanov, Nemcev, Madžarov, belogardistov, domobrancev in tudi partizanov, sredi tega dogajanja pa so bile ženske odrinjene na obrobje. V podeželskem okolju ni bilo prostora za izražanje njihove individualnosti. Šele Julčini hčeri Ani se je iz tega uspelo izviti in si ustvariti umetniško pot v mednarodnem okolju. Tako nam ta roman pripoveduje tudi zgodbo o ženskih usodah sredi prejšnjega stoletja.

Marjanca Mihelič je po študiju slovenščine in filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani postala lektorica za slovenski jezik na univerzi v Budimpešti. To so bili še časi železne zaves, prehodi čez slovensko-madžarsko mejo pa so bili oteženi in strogo nadzorovani. Madžarska literatura in kultura sta bili za Slovence v glavnem neznani. O svojem lektorskem času v Budimpešti in o svoji medkulturni izkušnji je M. Mihelič v obliki delno avtobiografske in delno fiktivne zgodbe pisala v romanu *Budimpeštatrans* (2015). Po pogovorih z Madžari je ugotovila, da se njihovi pogledi na določene zgodovinske teme precej razlikujejo od slovenskih. A na pragu devetdesetih let so na površje prihajale do tedaj zamolčane teme, npr. o poboju vodij madžarske vstaje leta 1956, ogledati si je bilo mogoče dokumentarne teme o delovnih taboriščih, izhajale so knjige znanih oporečnikov, prebujala se je civilna družba in železna zavesa se je pričela krhati. To je bil prelomen in vznemirljiv zgodovinski čas ne le na Madžarskem, temveč tudi v Sloveniji. Takrat je pisateljica potovala med Ljubljano in Budimpešto, prevajati pa je začela tudi nekatere sodobne madžarske klasike (Konrada, Krasnahorkaija, Esterhazyja, Nadasa idr.). Leta 2012 je prejela viteški red republike Madžarske za prevajalsko delo in za posredovanje med madžarsko in slovensko kulturo. Leta 2021 pa je postala Sovretova nagrajenka za literarno prevajanje.

V svojem romanu *Budimpeštatrans* (2015) je avtorica skozi doživetja osrednjega lika Haline izrazila svoj pogled na prebujeno Madžarsko. Roman se odvija v Ljubljani, Budimpešti in Porabju, njegovo središčno os pa tvori ljubezenska zveza med novinarko Halino in slikarjem Jeromom. V ozadju je politično razburkana Madžarska devetdesetih let. Roman tematizira tudi razkol med Vzhodom in

Zahodom, nacionalno in migrantsko problematiko, vprašanja nevarnih ideologij in življenje slovenske manjšine v Porabju. V njem Halina občutljivo zarisuje zgodovino in sodobnost dotlej neznane Madžarske. Zanimajo jo tabu teme, kot sta nacionalizem in antisemitizem, njena doživetja pa zarisujejo težave porajajoče se demokracije sredi gospodarske krize. V romanu zaživi zanimiva podoba večkulturne in medkulturne Budimpešte iz časa socializma.

Med priseljenkami v Slovenijo ponuja zanimivo literarno pisavo delo **Stanislave Chrobakove Repar**. Iz Slovaške je prišla v Slovenijo zaradi ljubezni do pesnika in urednika Primoža Reparja. Prištevamo jo med dvodomne pisateljice, saj je tako slovaška kot slovenska prsnica, avtorica proznih del in esejev, pa tudi prevajalka in literarna znanstvenica. Označimo jo lahko tudi kot kulturno nomadko, ki deluje kot posrednica med obema kulturama, med slovaško in slovensko. Po tistem, ko se je priselila v Slovenijo, pa je doživela še izkušnjo emigrantke in pisala je o številnih birokratskih težavah in ovirah, na katere je naletela v Sloveniji. Svojo posebno, žensko izkušnjo je ubesedila v delu *Slovenka na kvadrat* (2009). Tako kot pri Erici Johnson Debeljak je tudi v tej esejistični prvoosebni pripovedi zanimiva predvsem njena perspektiva Drugega, namreč njen pogled na Slovenijo in Slovence, pa tudi na raziskovanje novega jezika, to je slovenščine. Svoje zapise v tej knjigi je imenovala »razglednice iz Slovenije«, v njih pa razkriva državo, ki je tujcev nevajena, zato je do njih pogosto nezaupljiva.

Lidija Dimkovska je Makedonka, ki je prišla v Slovenijo najprej iz literarnoraziskovalnih razlogov, postala pa je tudi pisateljica. Napisala je več pesniških zbirk in romane *Rezervno življenje* (2012), *Skrita kamera* (2004) in *Non Qui* (2019). Sodelovala je tudi pri znanstveni monografiji Janje Žitnik Serafin *Večkulturna Slovenija* (2008), za katero je napisala poglavje *Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji*. V svojem delu tematizira tujstvo v sodobnem svetu, izgubljanje identitet in pridobivanje novih, ki nastajajo zaradi vojnih razmer, npr. zaradi razpada bivše Jugoslavije. Teme življenja med različnimi literaturami, državami in jeziki ostajajo stalnica v pisateljičini literaturi. Njena dela razodevajo kozmopolitsko osebnost, ki pa kljub življenju v Sloveniji ostaja zvesta pisanju v svojem maternem jeziku, v makedonščini. Osebnost meni, da je pojem nacionalne literature zastarel in da je bolj primeren izraz transnacionalna literatura.

Delo **Ivane Djilas** je sicer vpeto v sodobno gledališče, saj je po poklicu režiserka. Kot priseljenka iz Srbije živi v Sloveniji od leta 1999, napisala pa je dve zelo zanimivi prozni deli, to sta roman *Hiša* (2026) in zbirka avtobiografskih, esejističnih zgodb *A si lahko vsaj enkrat tiho* (2022). Znana je postala kot kolumnistka v različnih časopisih in revijah, zlasti v Mladini, v katerih je pisala o enakih možnostih in sprejemanju drugačnosti. V romanu *Hiša* je oblikovala duhovito, samoiрониčno pripoved mlade ženske, umetnice v svobodnem poklicu, ki z možem glasbenikom in z majhnim sinom živi v podeželski hiši. A mlada družina si te hiše zaradi prekarnega dela in nestalnih dohodkov ne more več privoščiti, zato jo sklenejo prodati, kar pa se izkaže za zelo zahteven podvig. Roman v širšem kontekstu ponuja podobe iz slovenske tranzicije in priča o trdem življenju mladih v majhni srednjeevropski državi Sloveniji, ki je bila nekoč socialistična, zdaj pa je polna različnih neoliberalnih praks.

Zbirka pripovedi *A si lahko vsaj enkrat tiho* (2022) je svojevrstna esejistična avtobiografija. Pisateljica se je kot študentka v Slovenijo priselila iz Beograda, v svojih pripovedih pa tematizira leta svojega odrasčanja v Srbiji, posledice vojne v tej državi, čas Natovega bombardiranja Beograda in zlasti položaj mladih, ki s pogubno Miloševićevo politiko niso imeli nobenega opravka, a so morali nositi njene posledice. Številni so se zato – tako kot pisateljica – iz Beograda izselili. Ivana Djilas se je slovensko začela učiti v Sloveniji, pričenjala pa je tudi pisati v tem jeziku. Zelo si je prizadevala za to, da bi lahko delala v svojem poklicu in bila sprejeta. Ker pa je imela za seboj izkušnjo begunstva, je ostala občutljiva za marginalne skupine, zlasti za tiste, ki potujejo na Zahod po t. i. balkanski poti. Kot kritična intelektualka pa se loteva tudi marsikatero družbene teme v sodobni Sloveniji.

Adriana Kući je Sarajevčanka, ki živi v Mariboru. Leta 2022 je izdala avtobiografsko-fikcijski roman *Ime mi je Sarajevo*. Roman sodi med dela, ki obravnavajo razpad Jugoslavije in življenje v osamosvojeni Sloveniji – podobno kot prozna dela Gorana Vojnovića, Simone Lečnik, Ivane Djilas, Dijane Matković in Lidije Dimkovske. V njem osrednja literarna oseba Lana doživlja mladost, prijateljstva in prve ljubezni v Sarajevu, ki ga obstreljujejo ostrostrelci in na katerega padajo granate. Med vojno je bila hudo ranjena, njen oče pa ubit. Njene fizične in psihične bolečine zato ostajajo z njo, tudi ko se po vojni preseli v Maribor, kjer se poroči s Slovencem. A njen zakon ni srečen, zato ponovno poišče Emirja, svojo mladostno ljubezen. Adriana Kući je roman *Ime mi je Sarajevo* napisala v slovenščini, čeprav do svojega tridesetega leta slovensko ni znala. V srcu pa je, kot piše, ostala

Sarajevčanka, ki v svoji literaturi z izrazito protivojno idejo prikazuje podobe travmatiziranih življenj.

Dijana Matković je hči bosanskih priseljencev v Slovenijo, rojena v Sloveniji. Dela kot pisateljica, literarna kritičarka in prevajalka. Roman *Zakaj ne pišem* (2021) je njeno drugo literarno delo. Recenzenti so ga imenovali avtofikijski in esejistični roman. Literarni teoretik Marko Juvan je v delu *Hibridni žanri* (2017) pisal o tem, da je hibridnost prepoznavni znak postmodernizma in postmoderne (Juvan 2017: 29). V hibridnih romanih, kakršen je roman Dijane Matković, pogosto naletimo tudi na teoretski diskurz, ki vsebuje odlomke iz raznih literarnozgodovinskih, filozofskih in socioloških del, s katerimi avtorica razvija, dopolnjuje ali komentira svojo pripoved. Njen roman *Zakaj ne pišem* je napisan na avtobiografski osnovi, žanrsko hibridno pa pripoveduje o problemih priseljenstva v sodobni Sloveniji, odrasčanja v revščini in zaznamovanosti z njo, o oklepajoči patriarhalni vzgoji in depriviligiranosti žensk v družbi, o razpadanju družine. S posebno občutljivostjo piše o problemih tujstva, nacionalizmu in ksenofobiji. Njen roman je ob izidu vzbudil veliko pozornost, Primož Mlačnik pa je v članku z naslovom *Zakaj sploh pisati: razredna melanholija in neoliberalizem v romanu Dijane Matković* zapisal: »Njena zgodba priča o življenju, ki ga s sadističnimi učinki določa neoliberalizem /.../, mazohistično pa ga podpira neoliberalna kulturna etika, ki ljudi sili v 'prostovoljno' sklepanje mučnih ekonomskih in socialnih pogodb.« (Mlačnik 2023b: 212)

3 Sklep

Prispevek želi nakazati tematiko in smeri raziskovanja ženskega avtorstva v sodobnejši slovenski literarni zgodovini. Avtorice in njihova literarna dela predstavljajo temu primeren izbor, ki pa zajema »le« področje proze, v glavnem romana. Zunaj naše raziskovalne pozornosti tokrat ostajajo poezija, dramatika in esejistika, saj bi to preseglo namen prispevka. Opozarjam pa, da je tudi na teh področjih veliko zanimivih pisateljic in njihovih del, ki so večkrat celo v sodobnosti ostajale prezrte, npr. zlasti na področju raziskovanja slovenske esejistike.

Feministična literarna veda si prizadeva, da bi žensko avtorstvo naredila vidno. V svojem nedavnem besedilu z naslovom *Osebnost in kulturno nomadstvo v izbranih delih sodobnih slovenskih prozaistk*, objavljenem v reviji *Slavia Centralis*, sem zapisala: »Vsa literarna besedila sodobnih slovenskih pisateljic so feministično ozaveščena besedila,

ki znotraj sicer različnih problematik tematizirajo položaj in vlogo sodobne ženske, pa tudi izseljenke in priseljenke ter kulturne in jezikovne nomadke.» (Borovnik 2023: 275) Poudarila sem žensko avtorstvo v sodobnejši slovenski prozi in tematiko večkulturnosti in medkulturnosti v njem, obenem pa tudi to, da pišejo pisateljice v različnih jezikih – razen v slovenščini še v češčini, nemščini, slovaščini, bosanščini, hrvaščini, srbsščini in makedonščini. Njihova literarna dela izražajo tudi problematiko jezikovnega prestopanja in hibridnost njihovih identitet (Borovnik 2023: 274–275).

Viri in literatura

- Berta BOJETU BOETA, 1990: *Filio ni doma*. Celovec: Založba Wieser.
- Berta BOJETU BOETA, 1995: *Ptičja biša*. Celovec: Založba Wieser.
- Silvija BOROVIK, 1995: *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Mihelač.
- Silvija BOROVIK, 2012: *Književne studije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Silvija BOROVIK, 2013: *Klič me po imenu. Izbor iz krajše proze slovenskih avtoric*. Ljubljana: Študentska založba.
- Silvija BOROVIK, 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Silvija BOROVIK, 2022: *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Silvija BOROVIK, 2023: Osebo in kulturno nomadstvo v izbranih delih sodobnih slovenskih prozaistk. *Slavia Centralis* 16/2, 259–278.
- Marja BORŠNIK, 1962: *Studije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.
- Stanislava CHROBAKOVA REPAR, 2009: *Slovenka na kvadrat. Razglednice iz Slovenije*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Lidija DIMKOVSKA, 2019: *Non Oui*. Ljubljana: Modrijan.
- Ivana DJILAS, 2016: *Hiša*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ivana DJILAS, 2022: *A si lahko vsaj enkrat tiho*. Novo mesto: Goga.
- Nada GABOROVIC, 1989: *Maloborna*. Maribor: Obzorja.
- Helga GLUŠIČ, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Igor GRDINA, 1992: Ljuba Prenner in malomeščanska kriminalna povest Neznani storilec. Ljuba Prenner: *Neznani storilec. Malomeščanska kriminalna povest*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivanka HERGOLD, 1983: *Pojoč oreb*. Trst: ZTT.
- Ivanka HERGOLD, 2019: *Nož in jabolko*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Miran HLADNIK, 1981: Slovenski ženski roman v 19. stoletju. *Slavistična revija* 29/3, 259.
- Alenka JENSTERLE DOLEŽAL, Jasna HONZAK JAKIČ (ur.), 2008: *Zofka Kvedrova (1878–1936): Recepte ji tvorby ve 21. stoletju*. Praha: Narodna knjihovna. ČR, Slovanska knjihovna.
- Alenka JENSTERLE DOLEŽAL, 1994: *Temno mesto*. Radovljica: Didakta.
- Alenka JENSTERLE DOLEŽAL, 2015: *Pomen biše*. Ljubljana: Zveza Modra ptica.
- Alenka JENSTERLE DOLEŽAL, 2023: *O ljubezni, vojni, izgubi in požabi*. Maribor: Kulturni center.
- Alenka JENSTERLE DOLEŽAL, 2017: *Ključ od labirinta: O slovenski poeziji*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Andraž JEŽ (ur.), 2023: *Slovenska literatura in umetnost v družbenih kontekstih*. (Obdobja, 42). Ljubljana: Založba Univerze.
- Erica JOHNSON DEBELJAK, 1999: *Tujka v biši domačinov*. Maribor: Litera.

- Marko JUVAN (ur.), 2012: *Svetovne književnosti in obrobja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Marko JUVAN, 2017: *Hibridni žanri*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Matjaž KMECL, 1975: *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Matjaž KMECL, 1981: *Rojstvo slovenskega romana*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mirt KOMEL (ur.), 2023: *Memento umori II*. Novo mesto: založba Goga.
- Tina KRANER, 2020: Stanje raziskav o proznih delih sodobnih slovenskih pisateljic. *Slavia Centralis* 13/1, 244–254.
- Maruša KRESE, 2023: *Vsi moja božiči / Alle meine Weihnachten*. Novo mesto: Goga.
- Adriana KUČI, 2022: *Ime mi je Sarajevo*. Maribor: Litera.
- Katarina MARINČIČ, 1989: *Tereza*. Celovec: Založba Wieser.
- Katarina MARINČIČ, 1992: *Rožni vrt*. Celovec: Založba Wieser.
- Dijana MATKOVIČ, 2021: *Zakaj ne pišem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marjanca MIHELIČ, 2015: *Budimpeštatrans*. Smlednik: Mirabel.
- Katja MIHURKO, Primož MLAČNIK, Ivana ZAJC (ur.), 2024: *Ljubim lepa pisma. Dopisovanja avtoric slovenske moderne*. Nova Gorica: Založba Univerze.
- Primož MLAČNIK, 2020: Minor Literature in the Case of Brina Svit/Literatura mnićsza na przykladzie Briny Svit. *Przeglady Literatur Slowianskich* 10/1, 207–223.
- Primož MLAČNIK, 2023a: O kulturnem bistvu slovenskih kriminalk. *Memento Umori II*. Ur. Mirt Komel. Novo mesto: Založba Goga. 298–315.
- Primož MLAČNIK, 2023b: Zakaj sploh pisati: Razredna melanholija in neoliberalizem v romanu Dijane Matkovič. *Slovenska literatura in umetnost v družbenih kontekstih*. (Obdobja, 42). Ur. Andraž Jež. Ljubljana: Založba Univerze. 207–214.
- Primož MLAČNIK, 2024a: Epistolarne intimnosti: razmerja med pisemskim prijateljstvom, ustvarjalno samocenzuro in žensko emancipacijo. *Ljubim lepa pisma. Dopisovanja avtoric slovenske moderne*. Ur. Katja Mihurko, Primož Mlačnik, Ivana Zajc. Nova Gorica: Založba Univerze. 516–535.
- Primož MLAČNIK, 2024b: Self-censorship?: The Transition between Latin and Cyrillic Script in the Personal Correspondence of Women Writers in the Era of Slovenian Modernism/Samocenzura? Prehajanje med latinico in cirilico v osebni korespondenci pisateljic v obdobju slovenske moderne. *Slavia Centralis* 17/1, 162–175.
- Maja NOVAK, 1993: *Izga kongresa ali umor v teritorialnih vodab*. Maribor: Obzorja.
- Maja NOVAK, 1995: *Cimre*. Maribor: Obzorja.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1985: *Kristina*. Ljubljana: Borec.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1987: *Vila Michel*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1990: *Posebne nežnosti*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Boris PATERNU, 2013: Iz vulgarne resničnosti v pokončnost: roman Nož in jabolko Ivanke Hergold. *Delo, Književni listi*, 26. 9. 2013.
- Marija PIRJEVEC, 2017: *Ženska literarna ustvarjalnost na Primorskem*. Trst: Mladika: Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm.
- Brina SVIT, 2003: *Moreno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brina SVIT, 2008: *Coco Dias ali Zlata vrata*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brina SVIT, 2014: *Slovenski obraz*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jola ŠKULJ, 2012: Kritična paradigma medkulturne eksistence v literaturi. *Svetovne književnosti in obrobja*. Ur. Marko Juvan. Ljubljana: založba ZRC SAZU. 87–109.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1985: *Kristina*. Ljubljana: Borec.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1987: *Vila Michel*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1990: *Posebne nežnosti*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Dijana MATKOVIČ, 2021: *Zakaj ne pišem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Dijana MATKOVIČ, 2023: *Nominiranke*. Mladina 27, 7. 7. 23, 62–63.
- Katja MIHURKO PONIŽ (ur.), 2003: *Držno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2005: *Zofka Kveder. Zbrano delo. 1. knjiga*. Maribor: Študentska založba Litera.

- Katja MIHURKO PONIŽ (ur.), 2014: *Zofka Kveder. Zbrano delo. 2. knjiga. Neizbrana proza 1898–1903*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Katja MIHURKO PONIŽ (ur.), 2014: *Zofka Kveder. Zbrano delo. 3. knjiga. Neizbrana proza 1904–1933*. Črtice, povesti, novele. Neizbrana proza. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Katja MIHURKO PONIŽ (ur.), 2016: *Zofka Kveder. Zbrano delo. 4. knjiga. Nada. Njeno življenje. Neobjavljena kratka pripovedna proza*. Ljubljana: založba ZRC SAZU.
- Katja MIHURKO PONIŽ (ur.), 2018: *Zofka Kveder. Zbrano delo. 5. knjiga. Dramatika. Članki. Feljoni*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Katarina MARINČIČ, 1989: *Tereza*. Celovec: Založba Wieser.
- Katarina MARINČIČ, 1992: *Rožni vrt*. Celovec: Založba Wieser.
- Luiza PESJAK, 2019: *Beatin dnevnik: Roman. Prvi slovenski družinski roman v obliki dnevnika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Nedeljka PIRJEVEC, 1992: *Zaznamovana*. Maribor: Litera.
- Alenka PUHAR (ur.), 2012: *Mira Mihelič. Družinska slika z gospo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Marta VERGINELLA, 2006: *Ženska obrobja. Vpis ženske v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta.
- Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.
- Janja ŽITNIK SERAFIN, 2008: *V večkulturna Slovenija. Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- Slavoj ŽIŽEK, Rastko MOČNIK, 1982: *Memento umori*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

JURI MURI PO SLOVENIJI: PESNITEV KOT VODNIK PO KULTURNI DEDIŠČINI

NORMA BALE,¹ DRAGICA HARAMIJA²

¹ BORG Bad Radkersburg, Bad Radkersburg, Avstrija
bale.n@borg-radkersburg.at

² Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
dragica.haramija@um.si

Slikanica *Juri Muri po Sloveniji* (2011) pesnika Toneta Pavčka in ilustratorja Damijana Stepančiča je tretja pesnitev tetralogije o Juriju in Bongu. Pripovedna pesnitev oz. humorna zgodba v verzih v osmih delih se dogaja na več hkratnih pripovednih linijah. Snov zajema naravne in kulturno-zgodovinske znamenitosti Slovenije, tematizira pa prijateljstvo in medsebojno spoštovanje, domoznansko potovanje, spoznavanje tujih dežel in ljubezen. Dogodki so nanizani v časovnem zaporedju, vmes se zgodijo asociativni preskoki, ki se vežejo na etnografske like (kurent, zeleni Jurij), osebe iz kulturne zgodovine (Prešeren) ali poklicne skupine (büraši), prostore (slovenske pokrajine, mesta, planine, reke, znamenite stavbe, spomeniki itd.; Afrika), živali (živalski vrt v Ljubljani, afriške živali), dogodke (običaji, npr. kurentovanje). V slikanici je prisotnih več simbolov, ki so omenjeni v besedilu in prikazani na ilustracijah.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.2)

ISBN

978-961-299-009-1

Ključne besede:

Juri Muri,
Slovenija,
pesnitev,
slikanica,
kulturna dediščina

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.2)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

Juri Muri,
Slovenia,
poem,
picture book,
cultural heritage

JURI MURI AROUND SLOVENIA: POETRY AS A CULTURAL HERITAGE GUIDE

NORMA BALE,¹ DRAGICA HARAMIJA²

¹ BORG Bad Radkersburg, Bad Radkersburg, Austria
bale.n@borg-radkersburg.at

² University of Maribor, Faculty of Education, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
dragica.haramija@um.si

The picture book *Juri Muri Around Slovenia* (2011) by poet Tone Pavček and illustrator Damijan Stepančič is the third poem in the tetralogy about Juri and Bongo. The eight-part narrative poem or humorous tale in rhyme simultaneously develops numerous story lines. The material covers natural as well as cultural-historical sites in Slovenia, deals with the themes of friendship and mutual respect, travel, studying local history, finding out about foreign lands, and love. The main events take place in a chronological order with intermittent leaps that relate to ethnographic characters (Kurent, Zeleni Jurij), persons from cultural history (Prešeren) or professional groups (būraši), as well as spaces (the landscape of Slovenia, towns, mountains, rivers, famous buildings, monuments, etc; Africa), animals (Ljubljana Zoo, African animals), events (traditional events such as the carnival Kurentovanje). The picture book contains several symbols that are mentioned in the text and depicted in the illustrations.

University of Maribor Press

1 Uvod¹

Tone Pavček (1921–2011) je pomemben pesnik in esejist v povojni slovenski književnosti. Pisal je za odrasle in za otroke; med drugim je leta 1958 ustvaril lik Jurija Murija, dečka, ki se je zapisal v slovenski kanon otroške poezije (Grafenauer 1976; Kobe 1987). Sprva deček, ki se ni maral umivati, se je skozi pesniško tetralogijo (*Juri Muri v Afriki: fantu, ki se ni maral umivati*; *Juri Muri drugič v Afriki*; *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe* in *Juri Muri gre po srečo: četrti del stare zgodbe*) prelevil v radovednega, empatičnega, ekološko osveščenega, vključujočega in razmišljujočega ter v zadnjem delu celo z ontološkimi vprašanji zaznamovanega dečka, ki mu tako otroški naslovnik kot odrasli bralec v kontekstu historičnega razumevanja tetralogije ob ustrezni interpretaciji spregledata tudi rasno nesenzibilno poimenovanje dečka Bonga. Vse štiri slikanice so bile ponatisnjene in/ali uprizorjene ter interpretirane v različnih medijih.

Slikanica *Juri Muri v Afriki: o fantu, ki se ni maral umivati* je prvič izšla leta 1958 in do leta 2019 doživela še dvajset izdaj in ponatisov. Besedilo so ilustrirali trije avtorji, Melita Vovk, Marjanca Jemec Božič in Damijan Stepančič.² Med letoma 1958 in 2009 je slikanica izhajala pri založbi Mladinska knjiga, od leta 2012 izhaja pri Miš založbi. *Juri Muri v Afriki* je doživel gledališke, plesne in lutkovne uprizoritve, ob izidu je bil preveden v hrvaščino in srbsščino (1988), besedilo je zapisano v brajici (1978), od leta 1988 pa obstaja tudi kot zvočni posnetek. Pripoved humorno tematizira problem higiene pri otrocih, potovanja oz. odhoda v Afriko, opisuje antropomorfne eksotične živali. Leta 2001 je Pavček napisal nadaljevanje pesnitve *Juri Muri drugič v Afriki*, ilustrirala sta jo Marjanca Jemec Božič in pozneje Damijan Stepančič.³ V zvočni obliki je delo prvič izšlo leta 2002. Sodelovanje med Miš založbo, avtorjem besedila Tonetom Pavčkom in ilustratorjem Damijanom Stepančičem se je nadaljevalo tudi pri tretjem in četrtem delu. *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe* je izšel leta 2011,⁴ *Juri Muri gre po srečo: četrti del stare zgodbe* pa leta

¹ Dragica Haramija je prispevek pripravila v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Izšle so naslednje izdaje: Melita Vovk (1928–2020, slovenska ilustratorka in slikarka: 1958, 1962, 1973, 1976, 1978, 2006), Marjanca Jemec Božič (1928, slovenska ilustratorka: 1988, 1993, 1994, 1997, 2000, 2001, 2001, 2006, 2007, 2008, 2009) in Damijan Stepančič (1969, ilustrator, slikar, predavatelj na ALU: 2012 in 2012 (darilna izdaja), 2013, 2019).

³ Tudi drugi del je izšel najprej pri Mladinski knjigi z ilustracijami Marjance Jemec Božič (ponatis 2007), leta 2013 je izšel drugi del z ilustracijami Damijana Stepančiča pri Miš založbi.

⁴ In po pesnikovi smrti še leta 2015 in 2023.

2013. Miš založba je v obdobju med 2012 in 2023 izdala kot tetralogijo vse štiri slikanice o Juriju Muriju z ilustracijami Damijana Stepančiča.

1.1 *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe*

Tretja knjiga Toneta Pavčka in ilustratorja Damijana Stepančiča iz serije o dečku Juriju Muriju, *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe* (2011), je po obliki slikanica z 58 stranmi (brez parabesedila); sodi v kategorijo knjig za osnovnošolce, in sicer zlasti za branje na razredni stopnji. Leta 2012 je bilo delo nominirano v ožji izbor za nagrado Kristine Brenkove za najlepšo izvirno slikanico.

Skozi slikaniško besedilo in ilustracijo lahko otrokom in odraslim ob kakovostni slikanici predstavimo tudi kulturno dediščino Slovencev. Gre torej za spoznavanje korenin slovenstva, pri čemer je prispevek omejen na izbrano leposlovno slikanico, ki pa ima tudi veliko informativno vrednost (Haramija in Batič 2011). Pri analizi slikaniškega gradiva je treba upoštevati oba koda sporočanja, jezikovnega in vizualnega, pa tudi njuno interakcijo, kar je najbolj zanimiv del multimodalnosti (Haramija in Batič 2013, 2020).

Pesnitev ima deloma funkcijo geografskega vodnika po »slovenski kuri« (Pavček 2011: 2), pri čemer bralci odkrivajo različne slovenske kraje in prostore.⁵ Vladka Tucovič (2013: 14–19) se v doktoratu v poglavju *Prostor, pokrajina, kulturna pokrajina* ukvarja z opredelitvami pokrajine, pri čemer upošteva različna izhodišča. Med drugim navaja tudi *Geografski terminološki slovar*, ki utemeljuje pojem kulturne pokrajine kot pokrajino, v kateri prevladujejo antropogene pokrajinske prvine nad naravnimi. Vsaj delno bi smeli pesnitev *Juri Muri po Sloveniji* primerjati z delom Irene Cerar *Pravljичne poti po Sloveniji* (2004 in več izdaj), kjer avtorica hibridno združuje realni geografski opis prostora oz. poti in dodaja literarno zgodbo, večinoma pravljice in pripovedke, ki se navezujejo na posamezni kraj.

Prostorjenje v slikanici lahko povežemo s kulturno dediščino, ki jo sestavljajo premična dediščina, nepremična dediščina in nesnovna dediščina. V premično dediščino (*Muzeji in premična dediščina*) prištevamo spomenike, prim. Prešernov

⁵ Delo je bilo v šolskem letu 2023/2024 izbrano za tekmovanje s področja slovenščine za Cankarjevo priznanje, in sicer za učence drugih in tretjih razredov OŠ. V izdaji iz leta 2023 je na koncu dodano didaktično gradivo, v katerem Anita Dernovšek bralce (dvojnega naslovnika) vodi skozi interpretacijo s pomočjo zastavljenih vprašanj, ki jim rešitve oz. odgovori niso priloženi.

spomenik, Tartinijev spomenik, Kužno znamenje v Mariboru; pa tudi književna dela, npr. omenjena Prešernova, Trdinova, Župančičeva dela. Nepremična dediščina so »nepremičnine ali njihovi deli z vrednotami dediščine. Sestavljajo jo zvrsti, kot so arheološka najdišča, stavbe, parki in vrtovi, spominski objekti in kraji, drugi objekti in naprave, naselja in njihovi deli ter kulturna krajina« (*Nepremična dediščina*). V slikanici so to park Tivoli, Ljubljanski grad, Tromostovje, Aljažev stolp ipd. Med nesnovno dediščino sodijo »dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezani premičnine in kulturni prostori, kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža in jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino« (*Nesnovna dediščina*). V slikanici sta omenjena dva običaja, pustovanje na Ptuj in jurjevanje v Beli krajini.

V slikanici je interakcija med besedilom in ilustracijo stopnjevalna; slike presegajo besedilo in obratno. Ilustracija in besedilo prav zaradi tovrstne interakcije ponujata raznolike interpretacijske možnosti. Ena od teh možnosti je uporaba slikanice za spoznavanje Slovenije skozi literarno besedilo za odrasle, ki slovenščino spoznavajo kot tuji jezik in jim pesnitev lahko usmeri pozornost na pomembne slovenske realne prostore, osebe, zgodovinske dogodke, običaje ipd. (slika 1).

Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe (2011) je svojevrsten literariziran in v verzih zapisan potopis po Sloveniji, ki ga je ilustriral Damijan Stepančič.

Slika 1: *Juri Muri po Sloveniji*

Vir: Miš založba, 2011

2 Metodologija

V prispevku je predstavljena interakcija med besedilom in ilustracijo v slikanici *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe*. Uporabljene so deskriptivna metoda za povzemanje teoretičnih izhodišč, metoda analize literarnega dela (morfologija: liki, prostori, književni čas, zgradba, zgodba, snov, tema, motivi) in metoda sinteze v sklepnem poglavju za predstavitev glavnih spoznanj in ugotovitev.

Namen prispevka je predstavitev poetike izbrane slikanice s poudarkom na njenih literarnih, likovnih in oblikovalnih elementih, ki v medsebojni interakciji tvorijo multimodalno delo.

Zastavili smo si naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kakšna je vloga besedila in ilustracij? Zanimala nas je interakcija med jezikovnim in vizualnim kodom sporočanja.
- Kateri kraji, pokrajine, osebe, značilnosti se pojavljajo v pesnitvi? Sinteza upošteva oba koda sporočanja tako na oblikovni kot tudi na vsebinski ravni.
- Kakšne in katere so karakteristike kulturne zgodovine, ki so predstavljene skozi pesnitev o Sloveniji? Predstavljeni so poudarki, ki bi lahko zanimali tujce in priseljence oz. vse ljudi, ki jim slovenščina ni prvi jezik in Slovenijo šele spoznavajo.

3 Juri Muri po Sloveniji

3.1 Besedilo

Pripovedna pesnitev oz. zgodba v verzih je razdeljena na osem delov. V prvem in drugem delu si Juri Muri in prijatelj Bongo ogledujeta Ljubljano. Spoznavata znamenitosti in osebnosti, ki so povezane z glavnim mestom. Ob koncu pohajkovanja po Ljubljani se jima pridruži veverica, ki ju odslej spremlja pri nadaljnjem raziskovanju dežele. V delu, v katerem Juri in Bongo obiščeta živalski vrt, Pavček in Stepančič opozorita na problem živali v ujetništvu. Iz Ljubljanice rešita otroka in od županskega para ter Prešernovega kipa dobita priznanje za junaštvo. V tretjem delu nevesča gornika raziskujeta slovenski gorski svet in se povzpeta na

Triglav. V četrtem delu se odpravita na Štajersko, obiščeta Maribor in najstarejše slovensko mesto Ptuj, raziščeta Prlekijo in Prekmurje ter se odpravita na Koroško. Peti del je na poti proti Beli krajini, namenjen je spoznavanju etnološke slovenske zgodovine (kurenti, legenda o svetem Juriju), pesnik se pokloni svojemu rojstnemu kraju Šentjuriju,⁶ v katerem se jima pridruži bela mačka *muca maca* (Pavček 2011: 36). V šestem delu spoznata slovensko zamejstvo (Goriško, Tržaško, Porabje) in mit o lepi Vidi, v sedmem delu raziskujeta primorski svet. Bonga se polasti domotožje in Juri, »srčni brat«, se empatično odzove: »Imam te rad!« (Pavček 2011: 41). V osmem delu se znajdetata v šoli in ko se Bongo obregne ob šolsko snov, ki je zanj preveč enostavna, ga učitelj izzove (in tako podeli priznanje njegovi entiteti), da predstavi Afriko kot njegov domači kontinent. Bongo in Jurij se zaljubita v isto deklico, a o tem molčita. Avtor besedila s to skrivnostjo zaključi pesnitev in pusti besedilu, da se izteče v ljubezen: »Čas zato bo moji pesmi, / da umakne se ljubezni.« (Pavček 2011: 59)

Avtorjeva pripoved je večinoma linearna, dogodki si sledijo kronološko, potovanje poteka po časovni in geografski premici. Mestoma jo pretrga nelinearni pripovedni tok, ko Pavček prekine sedanji čas z zgodovinskimi dejstvi in zgodbami: omenja zamejstvo, etnološke posebnosti, tradicije, običaje, like iz ljudskega slovstva in politične in upravne zgodovine Slovencev. Zgodba se tako premika naprej in nazaj v času, preskakuje med različnimi točkami v zgodbi in se osredinja na več različnih pripovednih linij hkrati. Da bi bralec v procesu branja zgodbo popolnoma razumel, mora sodelovati; bodisi s pomočjo kreativnega razmišljanja bodisi z iskanjem podatkov, ki posamezna dejstva natančneje pojasnijo in osvetlijo.

Snov zajema naravne in kulturno-zgodovinske znamenitosti Slovenije. Humorna pripoved v verzih tematizira prijateljstvo in medsebojno spoštovanje (literarna lika sta sovrstnika, a prihajata iz različnih kulturnih okolij, verjetno ne govorita istega jezika in imata različno barvo kože), domoznanstvo (narava, flora in favna, geografija, kultura, zgodovina, umetnost, dediščina, kulinarika, navade in običaji, etnološke posebnosti naroda gostitelja in spoznavanje živali iz dežele gosta), potovanja, spoznavanje tujih dežel in ljubezen.

⁶ Šent Jurij (Šentjurij pri Mirni Peči na Dolenjskem) je pesnikov rojstni kraj. V nadaljevanju prebivalce imenuje Šentjurce, imenuje šentjursko vas in šentjursko muco maco. Normativni jezikovni priročniki navajajo sklanjatveni vzorec Šentjurij – Šentjurija – Šentjuriju ... Po takšnem sklanjatvenem vzorcu bi muca maca morala biti *šentjurijska*, enako tudi *šentjurijska* vas. Šentjur (Šentjurja, šentjurski ...) je mesto vzhodno od Celja.

Motivi v pesnitvi so radovednost, empatičnost (sočustvovanje ob živalih, ki so zaprte v živalskem vrtu), pogum (reševanje utopljenca), pomen gibanja (gornišтво), ljubezen.

Osrednja literarna lika sta sovrstnika, prijatelja, »brata« Juri Muri oz. Čuri Muri, kljukec Juri (Pavček 2011: 2) iz Slovenije in črni Bongo (Pavček 2011: 16) iz Afrike. Ostali liki, ki se pojavijo, so prenašalci sporočil ali vodiči. »Zvesta spremljevalka in vodnica« (Pavček 2011: 9, 16) na njuni poti je veriverica. Opaznejši stranski literarni liki so še kip Prešerna, ki jima posreduje nekaj literarnozgodovinskih podatkov, Aljaž, ki ju reši z gore, Kurent, sv. Jurij, Tartini, deklica, ki jo srečata v šoli in se vanjo zaljubita. Na poti se jima pridruži šentjurska bela mačka, po zraku ju spremlja orel.

Književni prostor Slovenija s konkretnimi naselbinami, zemljepisnimi entitetami in prostori, ki jih literarna lika raziskujeta. Na začetku pesnitve je književni prostor ljubljanski živalski vrt.

Književni čas je neopredeljena bližnja preteklost, enkrat poleti. Dogodki so razporejeni po časovni premici, kakor poteka potovanje obeh osrednjih literarnih likov. Tempo pripovedi je dinamičen, avtor besedila uporabi introspekcije, pripovedni tok prekinjajo reminiscence na dogajanje iz preteklosti, prehode med prizori povezujejo refreni, besedilo je zaznamovano z gradacijo napetosti.

V besedilu najdemo različne retorične figure, izpisanih je nekaj primerov:

- metafore: *slovenska kura, vržeta v koruzo puško*,
- personifikacije: *Mura umiva noge*,
- ironijo: *Juri, tisti afriški zaklad, kremeniti dub, žebral za slovenskih sedem ran, mrtev je narvis*,
- komparacija: *biti si s kom kot brat*,
- ekspresivne izraze: *pajdašiti se, žebrati*,
- priložnostnice: *meglovanje, mnogokrožne, vodoplavna, privoenčan, mehkorep, rajskomil*.

Pavček v besedilo uvaja tudi izrazje, ki je v sodobnem knjižnem jeziku zaznamovano: *faca* (pog.), *rajža* (star.), *ljudomil* (star.), *lon* (star.), *zal deklíč* (star.), *tirati* (star.), *pajdašiti se* (zastar.), *britof* (nižje pog.), *kokot* (nar.), *zapik* (ekspr.), *žamorec* (slab.).

Besedilo vsebuje tudi nekaj strokovnega izrazja, npr. *maestral*, *maona*, *mitrej*. Veliko je pojmov s področja rastlinstva in živalstva. Mestoma je omenjena tudi tipična slovenska hrana, npr. *Juri in Bongo jesta prekmursko gibanico*, *belokranjsko pogačo*. Pesnitev je pisana skozi perspektivo vsevednega avktorialnega pripovedovalca.

3.2 Ilustracija v slikanici

Prevladujoči tip ilustracije je dvostranska ilustracija (26 dvostranskih in 7 enostranskih ilustracij). Ilustracije, enako kot besedilo, zahtevajo razgledanega bralca ali interpreta, saj se pojavljajo upodobitve oseb, predmetov in pojmov iz slovenske kulturne in duhovne, intelektualne, materialne in snovne zgodovine, ki v besedilu niso nujno omenjene ali pa ilustrator besedilo oz. posamezne pojme izvirno reinterpretira. Pisava upošteva besedilo in sporočilnost posameznih delov besedila je zaradi tipografije bolj vidna (navodila, intraikonična besedila, posamezni monološki dostavki, kažipotji). Velikost, oblika, barva in postavitve posameznih besed oz. besednih sintagem znotraj slikanice vplivajo na intenzivnost besedila. Likovna tehnika je kombinirana, uporabljeni so različni materiali, npr. risba s svinčnikom, tudi kolaž.

Osrednji motiv ilustracij sta glavna literarna lika, dečka Juri Muri in Bongo v svoji tipični oblačilni opravi, ki skozi celotno slikanico ostaja nespremenjena, ne glede na to, ali plezata v planinah ali jadrata po morju. Juri Muri je svetlopolt vitek fant temno rjavih, kratko pristriženih las in je oblečen v belo-rdečo progasto majico s kratkimi rokavi in v bele kratke hlače. Bongo je temnopolit vitek fant s kratkimi črnimi kodrastimi lasmi. Oblečen je v belo-modro progasto majico s kratkimi rokavi in v rumene kratke hlače. Na nobeni ilustraciji ne nosita obuvala, podobo spremenita trikrat: za potrebe jadrnanja si nadeneta mornarsko kapo, na pustovanju se Bongo pojavi z masko, Bongo se obleče v belokranjsko narodno nošo, Juri Muri pa v Zelenega Jurija.

Teme, liki in dogodki so predstavljeni iz različnih perspektiv, bralec ilustracijo preučuje iz različnih kotov, da bi popolnoma razumel zgodbo ali slikovno pripoved. Prav tako ilustrator nastavlja časovne in druge zanke, ki zahtevajo pozornega opazovalca (cepelin, trolejbus, dož, galeja, ročno oranje s plugom in vpreženimi voli, podoba viteza na dirajočem konju z mečem v roki, dvokolo z visokim kolesom, dimnikar, ki na vrhu strehe dimnik čisti z dolgo zanko, morska deklica).

Naslednji izstopajoči element na ilustracijah so živali. Te so stalne (veverica, ptice, mačka), naključne (polž, lajajoči pes), povezane z zgodbo (eksotične živali v živalskem vrtu, vrste ptic, katerih upodobitve so poimenovane z intraikoničnim besedilom, afriške živali, konj) ali so simbolne nosilke pomena (krava na dvostranski ilustraciji je simbol Pokljuke).

Tretji pomemben element ilustracij so ikonične zgradbe, predmeti, naselbine in ljudje iz pretekle in polpretekle narodove zgodovine (veduti Ljubljane in Ptuja, živalski vrt, park Tivoli, ljubljanska stolnica, Tromostovje, Ljubljanski grad, Prešernov kip v Ljubljani in Tartinijev trg v Piranu, Triglav in Aljažev stolp, kužno znamenje na Glavnem trgu v Mariboru, mlin na reki Muri, ptujski kurent, belokranjska narodna noša, piranski zvonik).

Osebe, predmeti in pojmi iz slovenske kulturne, duhovne, intelektualne, materialne in snovne zgodovine, ki se pojavijo v besedilu in/ali na ilustraciji, zahtevajo medbesedilno razumevanje (tabeli 1 in 2).

Na ilustracijah se pojavljajo pomanjšane figure ljudi v gibanju, ki bodisi samo podpirajo dinamiko dogajanja (ljudje na ulici, v živalskem vrtu, v parku, ob reki, v katero je padel otrok, meščani, ki fantoma čestitajo za pogum, ko iz reke rešita otroka, dimnikar, gorski vodnik, sprehajalci ob reki, folkloristična upodobitev Belokranjca v narodni noši in Zelenega Jurija, zamorec, ki jadra po lepo Vido) bodisi so to hipni liki, ki posežejo v dogajanje (lik moškega, ki kliče na pomoč, skupina, ki se veseli rešitve ptiča pred poginom, dož s spremljevalci, deklica, v katero se zaljubita in je upodobljena večja v odnosu do obeh fantov). Redkost so samostojne velike figure, kot je to v primeru dvostranske ilustracije, ki predstavlja bralce časopisa, ko ta poroča o junaštvu fantov, ali upodobljen lik kurenta in sv. Jurija na konju. Izpostavljeni stranski literarni lik je deklica, ki jo Juri in Bongo srečata v šoli in v fantih sproži čustva. Figure so upodobljene do pasu ali s celo postavo. Ljudje, živali in tudi prevozna sredstva so v nenehnem gibanju; to poteka od leve proti desni, od spodaj navzgor, kadar ilustracija želi prikazati premikanje. Kadar so liki v medsebojni interakciji, so obrnjeni eden proti drugemu. Veverica, ptice in mačka kot stalni sopotniki na potovanju se gibljejo v isti smeri kot fantovska lika.

Tabela 1: Slovenska kulturna dediščina in omemba krajev v izbrani slikanici

Stran	Dediščina (duhovna, materialna)	Kraj/Stavba	V besedilu	Na ilustraciji
3		veduta Ljubljane	da	da
8		park Tivoli	da	da
10	»Tu pozdravita Prešerna« – mišljen je kip (ilustracija str. 12)		da	da
10	»z lepim stihom iz gazel«		da	ne
11		ljubljska stolnica z znamenito kupolo	ne	da
11		Tromostovje	da	da
14	verzi iz Prešernovih pesmi	Zmajski most	da	ne
17	zmaj v grbu		ne	da
21	triglavski Aljaž (znamenita stavba na vrhu Triglava)		da	da
25	prastara trta z Lenta (Maribor), najevska lipa (Koroška), knežji kamen, Korotan (»k britofu in tam žebral / za slovenskih sedem ran) – avstrijska Koroška	Maribor: Piramida, Meranovo, avstrijska Koroška: Gospa Sveta (»kjer spe dedi in očeti«)	da	ne
26		Jeruzalem	da	ne
28		brod na Muri	da	ne
29		mlin na Muri	da	da
30, 31	karneval, kurent		da	da
31	»na rog polža v Višnji Gori trobijo v jesenski zori«		da	ne
32	»krajci pevca Cicibana / Otonov blesteči stih« (Oton Župančič)		da	ne
34		pil (znamenje, steber)	da	ne
40		»Ob vsem lepem pozabili so Goriško in Tržaško in Porabje in še kaj.«	da	ne
42	»Čez Sečoveljske soline / ... / kliče čase v kavedine, ko slanica gre v kristal.« (bazen v solinah)		da	ne
46, 47	Tartinijev spomenik		da	da
48, 49		maona	da	da

Vir: lasten

3.3 Parabesedilo (naslovnica, vezni listi, notranja naslovnica)

Juri Muri po Sloveniji sodi med hibridne slikanice, saj je v svojem bistvu leposlovna, deloma pa ima uporabljene tudi informativne podatke (npr. realni geografski prostori, resnični ljudje). Slikanica je izdana v pokončnem formatu in je pravokotne oblike, ima trdo vezavo in neenakomerno numerirane strani. Na naslovnici z močno

oranžno podlago se čez dve tretjini ploskve raztezajo naslov in imeni avtorjev besedila in ilustracij. Črke so velike tiskane, deloma tudi pisane. Z rokopisom so izpisane dvodimenzionalno in tridimenzionalno ter osenčene in izpolnjene z ornamenti. Posamezne črke na naslovnici dopolnjujejo drobni liki (veverica s košatim repom, ki se pojavlja v celotnem besedilu, majhen avtomobil, ki se pelje po izboklini črke navzgor in njegovo premikanje zaznamo iz treh črt, ki ponazarjajo hitrost, na vrhu črke poseda opica, z ene črke laja pes na vrvi, na ornamentu pod naslovom je upodobljen voznik starinskega tricikla). Iz besede v naslovu se z desne proti levi, od zgoraj navzdol, nagiba v belo-modro črtasto majico oblečen fant temne polti in kratkih, temnih in kodravih las. V upodobitvi dečka prepoznamo lik Bonga iz Afrike. Bongo skozi trobljo iz široko razprtih rok kliče (zapis v stripovskem oblaku, intraikonično besedilo) proti svetlopoltemu fantu kratko pristrizjenih rjavih las v belo-rdeči črtasti majici in belih hlačah, ki v spodnjem levem kotu gleda proti njemu navzgor in nanj kaže z iztegnjeno levico. Fant v belo-rdeči majici je naslovni literarni lik Juri Muri. Upodobljen je na spodnji tretjini naslovnice, pred sinje modro reko in pred rjavim mostom ter rjavo veduto mesta z gradom na vrhu hriba. Temen valovit pas prekinja spodnji in zgornji del mesta in ustvarja vtis vegetacije in visokih vitkih dreves. Svetlo modro vodoravno ploskev na spodnji šestini naslovnice lahko prepoznamo kot reko Dravo, veduta mesta nad njo pa je Ptuj, najstarejše slovensko mesto. Čez reko vodi most. Stavbe mesta so občrtane z belo tanko črto, podrobnosti niso izrisane. Hiše na vrhu hriba so upodobljene na oranžnem ozadju, spodnji del mesta in reka sta rjava in modra, deček je naslikan na modro in rjavo podlago. V desnem spodnjem kotu je logotip založbe. Hrbtna stran naslovnice je enake oranžne barve. Na tej podlagi je ilustracija, ki prikazuje glavna lika, Jurija Murija in Bonga. Juri stoji na levi strani, obrnjen je in gleda proti desni in se z dvignjeno roko in z besedilom v stripovskem oblaku obrača k prijatelju Bongu. Ta z dolgimi koraki teče v smeri od leve proti desni in se čez ramo med tekom ozira k prijatelju. Pod ilustracijo je odlomek besedila pesmi. Pod besedilom je v levem spodnjem kotu upodobljen rjav grm s temnimi vejami. Ene izmed vej se s kremplji oprijema črn kos z odprtim rumenim kljunom in se ozira proti zgornjemu desnemu kotu. V spodnjem desnem kotu so podatki o založbi in črtna koda s ceno knjige.

Vezni listi so neilustrirani, identični spredaj in zadaj, v enaki topli svetlo rjavi barvi. Na notranji naslovnici so z roko izpisani v dvo- in tridimenzionalni obliki črk, v katere so vrisani ornamenti, podatki o avtorju besedila in ilustratorju. Ilustracija na beli podlagi med naslovom in imenom avtorja prikazuje Jurija Murija in Bonga, ki se v črtastih majicah in kratkih hlačah bosa hitro (telo je nagnjeno naprej, drža rok je

podobna kot pri hitri hoji) gibljeta od leve proti desni. Med hojo sta obrnjena eden k drugemu z glavama in zaradi odprtih ust in direktnega pogleda ustvarjata občutek, da se pogovarjata. Hodita po rjavi temni površini, od bele podlage ločeni s črto, in med hojo na rjava tla mečeta sence. Rjava površina se zaključí s črto na beli podlagi. Z modro črto sta pred rjavo površino upodobljena dva bela kupčka, ki spominjata na soline, morda pa bi lahko kupčka soli razumeli tudi kot metaforo. Npr. sol je polna simbolike, ki se razteza čez kulture in zgodovino, odraža pa ključne človeške vrednote in naravne lastnosti, ki ostajajo relevantne skozi čas: čistosti, vrednosti, trajnosti, zanesljivosti, modrosti in gostoljubnosti. Ljudski frazem *vzeti kaj z žrnom soli* pomeni tudi sprejeti kaj z določeno mero skepticizma ali razumevanja, da morda ni popolnoma resnično. Tudi avtor besedila soli podeli simbolno vrednost, »da je v soli skrit razum« (Pavček 2011: 44). V ozadju Juriju in Bongu sledi belo-rjava moška figura. Med kupčkoma soli je zapisano ime ilustratorja, na desnem spodnjem robu je logotip založbe. Tipografija črk (razen v logotipu) je rokopisna, izpisana dvodimenzionalno, deloma so črke osenčene in izpolnjene z ornamenti (tridimenzionalno).

3.4 Odnos med ilustracijo in besedilom v izbrani slikanici

Obravnavana slikanica je odmaknjena od tradicionalne narativne in likovne strukture, saj je v njej prisotnih precej značilnosti postmoderne slikanice. Postavitev slike in besedila je samo na dveh ilustracijah klasična (ena stran je namenjena besedilu in druga stran ilustraciji, str. 52–53 in 54–55), ostale ilustracije so v odnosu do besedila postmoderne (besedilo je vključeno v ilustracijo, del besedila je oblikovno sestavni del ilustracije) in prikazujejo tekstualno in vizualno igro. Stepančič je sliko z besedilom povezal tako, da je ilustracije postavil nad in pod besedilo, med dva dela ali pasova besedila, vzdolž ali ob rob besedila, besedilo se pojavlja znotraj ilustracije.

Zaznamo lahko ritem, torej vzorec, ki ga ustvarjata besedilo in ilustracija. Ilustracija skozi celotno slikanico podpira besedilo, ki je nekakšen potopisni dnevnik, reportaža o znamenitostih Slovenije. Metafizične elemente, ki so prav tako značilnost postmodernih slikanic, prepoznamo tako v besedilu kot na ilustraciji. Lep primer je upodobljena bronasto zelena glava v spodnjem levem kotu, ki jo prepoznamo kot glavo kipa Franceta Prešerna (str. 14). V oblaku (stripovski element) izraža hvaležnost, ko Bongo in Juri iz Ljubljane rešita utapljalčega se otroka. Pisana maska, ki si jo na Ptuj nadene do pasu naslikani Bongo, se v spodnjem desnem kotu

zazira neposredno v bralca in ga tako vključuje v praznovanje, hkrati pa daje vtis, da se Bongo zaveda, da je del zgodbe.

Medbesedilnost bralcu omogoči (če jo ta prepozna), da razmišlja o povezavah z različnimi literarnimi deli in deli drugih umetnosti. Pavček v besedilo vključuje znana literarna in zgodovinska dela in like (Prešeren, lepa Vida, zamorec, Urška, Vrba, Bogomila, Vodnik, popotnik v puščavi, slovenskih sedem ran, Korotan, Ciciban, Oton, Trdina, Jurij, Tartini, besedo križemsvet⁷). Tudi Stepančič v vizualni podobi posega po različnih medmedialnih navezavah; v ilustracijah se poigrava z intraikoničnimi besedili (par, avion, Pariz, Santiago de Compostela), s tradicionalnimi motivi narodnih noš in etnične ikonografije, z motivi, ki v besedilu niso omenjeni in so namenoma anahroni (arhaična prevozna sredstva) ali pa ilustrator izpostavi prav tako namerno uporabljene in v sedanjski pripovedni čas postavljene anahrone like (dož, zamorec iz lepe Vide, Prešeren, Tartini). V vsem naštetem lahko bralec prepozna parodijo, ki pa ga lahko spodbudi k razmišljanju o kulturnih normah in vrednotah.

Tabela 2: Zgodovinske osebe in literarni liki iz slovenske literarne zgodovine

Stran	Zgodovinske osebe	Literarni liki	V besedilu	Na ilustraciji
12	France Prešeren		da	da
12		Urška, Bogomila	da	ne
16	Valentin Vodnik		da	ne
20	Jakob Aljaž		da	ne
25	nadvojvoda Janez		da	ne
31		škrati	da	ne
32	Oton Župančič, Janez Trdina (omenjeni so Gorjanci)	Ciciban Bajke in povesti o Gorjancih	da	ne
33		Ciciban, zeleni Jurij (v tipični oblečeni sta oblečena Bongo in Juri)	da	da
40		lepa Vida	da	ne
44, 45	Tartini		da	da
47, 48	dož		da	da

Vir: lasten

⁷ Kajetan Kovič je uporabil besedo *križemsvet* v pesmi Bela pravljica, ki je izšla v znameniti pesniški zbirki *Pesmi štirih* pri Slovenskem knjižnem zavodu v Ljubljani, 1953. V zbirki je sodeloval tudi Tone Pavček, ob njem pa še Ciril Zlobec in Janez Menart.

V slikanici je prisotnih več simbolov, ki so omenjeni v besedilu in v ilustratorjevi interpretaciji, prisotni na ilustraciji. Splošni simboli so npr. ptice kot nosilke misli, ideje, potovanja, svobode; navpične ravne črte, ki predstavljajo kletko, torej zapor; bel krog, obdan z rdečo črto, ki simbolizira gorniške markacije. Precej pa je tudi simbolov, ki so (po)znani in razumljeni v kontekstu narodne identitete, npr. Prešernov spomenik v Ljubljani kiparja Maksa Fabianija; stolnica v Ljubljani; Tromostovje; ljubljanski grb z zmajem; Triglav in Aljažev stolp; Pokljuka z intervencijo ilustratorja, ki jo upodobi skozi simbol krave; mariborski Glavni trg s kužnim znamenjem iz 17. stoletja; kurent; leseni mlin na Muri; breze in belokranjska narodna noša; sv. Jurij; Tartinijev spomenik beneškega kiparja Antonia Dal Zotta v Piranu. Prav zaradi simbolov, metaforike, medbesedilnosti in multimodalnosti je slikanica *Juri Muri po Sloveniji* izrazito večplastna in je kot takšna lahko zanimiva tudi za odraslega bralca.

Prizorišča v slikanici so razvidna iz besedila, pri čemer je treba upoštevati prostorjenje (Šmitek 2007; Tucovič 2013) in zgodovinski čas resničnih oseb (biografija), omenjenih v pesnitvi (prim. realne osebe v tabeli 2).

a) **zemljepisna občna imena:** dežela, gore, potoki, puščava, štajerske gorice, gore, morje, goščava, vinogradi, doline, klanci, vasi, senožeti, nebesa, zahod, jug,

b) **stvarna občna imena:** živalski vrt, most, prastara trta, mestni vrvež, knežji kamen, britof, karneval, brod, mlin, kašča, peč, vinska klet, jasli, soline, šola, razred,

c) **stvarna lastna imena:** park Tivoli, Tromostovje, Zmajski most, Meranovo, Najevska lipa (v besedilu zapisana z malo začetnico), Sečoveljske soline,

č) **zemljepisna lastna imena:** Slovenija, Ljubljana, Triglav, Karavanke, Pokljuka, Prehodavci, Bohinj, Dolič, Maribor, Lent, Piramida, Drava, Koroška, Gosposvetsko polje, Rute, Korotan, Jeruzalem, Ptuj, Mura, Prlekija, Velike Lašče, Mirna Peč, Gorjanci, Bela krajina, Kolpa, Vinica, Metlika, Gorjanci, Šent Jurij, Goriška, Tržaška, Porabje, Devin.

Ilustrator prizorišča upodablja z nekaterimi tipičnimi, splošno znanimi značilnostmi ali pa se poigrava z lastno interpretacijo besedila in tako v ilustracijo velemestnega centra ob tramvaj, ki v Ljubljani ne vozi več, postavi traktor, nad mestnimi strehami

pa leti balon na vroč zrak. Po centru Maribora se vozi človek na triciklu. Tudi Triglav je upodobljen s tremi glavami, ki spominjajo na zmaje.

Prostor je podan tako, da se slike in besede podvajajo in podpirajo, ilustracijam sledimo skozi panoramski pogled, s pogledom od daleč, s srednje razdalje, od blizu, veliko je multiprizorišč. Zorni kot je različen; od spodaj navzgor, od zgoraj navzdol, posamezni liki so izolirani od ozadja. Ko v spremstvu veverice fantovska lika hodita ob Muri, sta naslikana od zgoraj navzdol, kakor da bi stala na glavi. Njuni podobi sta svetlo rjavi silhueti. Ilustrator ustvari iluzijo zrcalne podobe v reki. Mizanscena je prisotna, postavitve likov pripovedujejo o njihovih medsebojnih odnosih. Človeški liki so po velikosti v nesorazmerjih; deklica, v katero se zaljubita osrednja literarna lika je, čeprav njuna vrstnica, veliko večja od njiju, kar jo dela še bolj nedosegljivo in nekoliko, kot izvemo predvsem iz mimike obraza, pa tudi iz besedila, vzvišeno.

Da se dogajanje odvija v toplejšem času leta, poleti, »v juliju, ob rani uri« (Pavček 2011: 19), med počitnicami, ne izvemo zgolj iz besedila, ki se zaključí z vstopom v šolski prostor, temveč nas na to napeljujejo tudi ilustracije. Osrednja literarna lika sta oblečena v kratke hlače in črtaste majice s kratkimi rokavi in njuno odkrivaje znamenitosti poteka zunaj, na odprtem. Ilustracije na beli podlagi so v rumenih, rjavih, rdečih, modrih, zelenih in sivih barvah. Čeprav večina dreves nima ozelenelih krošenj oz. listov na vejah, ploskovne upodobitve dreves in njihove barve ne ustvarjajo občutka, da ne gre za toplejši letni čas (a ob hišah, iz katerih se kadi gost siv dim, stoji voz sena, na bližjem polju s plugom orjejo njivo, dodana sta dva ornamenta, ki spominjata na snežinke). Ilustrator z upodobitvami različnih izrazov na obrazih prenaša kompleksne emocije obeh osrednjih likov: zgroženost v živalskem vrtu, navdušenost nad odkrivanjem krajev, začudenost, otožnost, zaljubljenost.

Ista lika se ponavljata v različnih položajih znotraj dela, tako je prikazano gibanje. Dogodki, ki se zgodijo v različnih časovnih intervalih, so ob koncu kompozicijsko združeni. Gibanje človeških figur je prikazano s pozicijo telesa likov (dolgi koraki, pokrčeni udi, nagib telesa), vzpenjanje polža po drogu in avtomobil med vožnjo sta prikazana s črticami, enako let cepelina in ptice, veverica med tekom usloči telo in iztegne tačke, mačka, ki se igra z volno, usloči zadnji del telesa in privzdigne rep, traktor med vožnjo skozi dimnik izpušča izpušne dime, konj ima v galopu značilno držo, vola se med oranjem nagibata naprej. Gibanje plovil je nakazano skozi napeta jadra. Celotni dogajalni čas potovanja obeh literarnih likov po Sloveniji se dogaja v

smeri od leve proti desni. Intraikonično besedilo se pojavi na označevalnih tablah (»Ne krmi živali!«, »ZOO«), na trupu avtobusa (»domov«), na tovornjaku (»3,5 bar«), kot poziv v stripovskem oblačku (»Ah, postoj, prijatelj črni, da uzreš slovenski raj!«, »Dete je padlo z mostu!«, »Ku-ku!«, »Civ!«, »Bu!«, »Vsa ta imena so brez vsakega pomena!«), na zgibanem papirju (»Devin«), na spomeniku (»Prešeren«, »Tartini«), v stripovskem oblačku kot citat pesnika (»Ne le meni, njima bo hvaležna neizmerno naša mila domovina, onadva sta vsem za vzgled!«). Napisi v potovalnih nalepkah na ceradi velikega tovornjaka, ki se pelje skozi center Ljubljane (Par avion, Pariz, Santiago de Compostela) morda izpostavljajo mesto kot sodobno in svetovljansko točko na poti do drugih prestolnic ali duhovnih stičišč.

Ilustracije in besedilo so postavljeni na belo podlago. Ilustrator uporablja kontrast svetlo-temno pri posameznih bolj oddaljenih večjih entitetah, kot so rumenorjavo mesto, okoli katerega stoji temnorjavo obzidje, ogromne sive ploskve, ki predstavljajo gorske monolite, temna rjavo-siva veduta mesta v ozadju ali temno siv pomol ob morju. Linija gibanja Jurija in Bonga, in tako tudi pripoved, poteka diagonalno od zgoraj navzdol, od leve proti desni in ustvarja občutek potovanja. Gibanje nakazuje aktivna črta, govorni stripovski oblački so označeni z medialno črto, pasivno črto pa zaznamo pri stiku dveh ploskev (npr. vode in kopnega). Stepničič ilustrira iz zračne perspektive; na bližnjih predmetih je več podrobnosti kot na oddaljenih, slednji so upodobljeni v svetlejših barvah. Oddaljeni predmeti so videti manj jasno in so svetlejši kot bližnji predmeti. Iluzijo prostora doseže tudi z velikostjo in razmerji; večji predmeti se zdijo bližje gledalcu, medtem ko se manjši predmeti zdijo bolj oddaljeni. V vertikalni postavitvi so višje postavljeni spremljevalci posameznega dogodka (drevesa, stavbe, živali, prevozna sredstva), bližje spodnjemu robu slike in torej bližje bralcu so posamezni segmenti ilustracije, ki pravzaprav niso niti bistveni za celotno razumevanje dogajanja (ptič, krava ...). Oblike podob oz. obrisi linij so oglati ali zaobljeni. Pomembne so tudi realne zgodovinske osebe, pogosto pa avtor vpleta tudi medbesedilne navezave na poznane literarne like (tabela 2). Ob tem Pavček večkrat omeni tudi svetnike, npr. da gresta Juri in Bongo v Jeruzalem, a da ta ni povezan z Marijo in Judo; v Šentjurju omenja svetnika Jurija in Mihaela, v Sečoveljskih solinah patrona Jerneja, a ti v ilustracijah niso prisotni.

4 Sklep

Slikanica *Juri Muri po Sloveniji: tretji del stare zgodbe*, ki je prvič izšla leta 2011, je epska pesnitev Toneta Pavčka z ilustracijami Damijana Stepančiča. Pesnitev je sestavni del tetralogije o istoimenskem naslovnem liku. Osrednja literarna lika, Juri in Bongo, sta sovrstnika in prijatelja. Književni prostor je področje Slovenije s konkretnimi naselbinami, zemljepisnimi entitetami in fizičnimi in duhovnimi prostori, ki jih literarna lika raziskujeta. Književni čas je neopredeljena bližnja preteklost, enkrat poleti. Dogodki so razporejeni po časovni premici potovanja obeh literarnih likov, z reminiscenčnimi prelomi na dogajanje v preteklosti, tempo pripovedi je dinamičen, prehode med prizori povezujejo refreni, besedilo avktorialnega pripovedovalca je zaznamovano z gradacijo napetosti in bogato s tropi in figurami. 25 dvostranskih in 7 enostranskih nelinearnih ilustracij v kombinirani tehniki zahteva razgledanega bralca ali interpreta, saj se pojavljajo upodobitve oseb, predmetov in pojmov iz slovenske kulturne in duhovne, intelektualne, materialne in snovne zgodovine, ki v besedilu niso nujno omenjene ali pa ilustrator besedilo oz. posamezne pojme izvirno reinterpretira. Osrednji motiv ilustracije sta glavna literarna lika, izstopajoči motivi so še živali iz živalskega vrta in avtohtone živali (npr. krava, čaplja, raca, polojnik, čigra, galeb, skuša) in ikonični predmeti in pojmi iz narodove dediščine.

Juri Muri po Sloveniji je postmoderna slikanica, kar se kaže v prepletanju besedila in ilustracij (slednja je pravzaprav povsem samostojna pripoved), ter v metafikciji, nelinearnem pripovednem toku, medbesedilnosti, večpomenskosti, kritiki in parodiji. Bralcem ponuja bogato in kompleksno izkušnjo, ki presega tradicionalne oblike pripovedovanja in spodbuja kreativno razmišljanje in interpretacijo. Slikanica, ki je namenjena otrokom, je pravzaprav izrazito naslovniško odprta, saj je bralčevo poznavanje kulturnega konteksta pomemben element za celostno multimodalno izkušnjo obravnavanega dela. Slikanica je odmaknjena od tradicionalne narativne in likovne strukture, saj je v njej prisotnih precej značilnosti postmoderne slikanice.

Upodobitve so predstavljene iz različnih perspektiv, bralec se giblje po ilustraciji na netradicionalni način in jo preučuje iz različnih kotov. Opazna je prisotnost intraikoničnih besedil. Figure so upodobljene do pasu ali s celo postavo, ljudje, živali in tudi prevozna sredstva so v nenehnem gibanju, ki poteka od leve proti desni, od spodaj navzgor. Kadar so liki v medsebojni interakciji, so obrnjeni eden proti drugemu. Besedilo in ilustracija ustvarjata ritem, ilustracija besedilo podpira, a ga tudi zelo svobodno reinterpretira. Metafikcijske elemente, značilnost postmodernih

slikanic, prepoznamo tako v besedilu kot na ilustracijah. Pavček vključuje znana literarna in zgodovinska dela in like, Stepančič se poigrava z intraikoničnimi besedili, s tradicionalnimi motivi narodnih noš in etnične ikonografije, z motivi, ki v besedilu niso omenjeni. V slikanici je prisotnih več simbolov, ki so omenjeni v besedilu oz. se pojavljajo v ilustratorjevi interpretaciji na ilustraciji. Prizorišča v slikanici so razvidna iz besedila, ilustrator jih upodablja z nekaterimi tipičnimi, splošno znanimi značilnostmi. Prostor je podan tako, da se slike in besede podvajajo in podpirajo, ilustracijam sledimo skozi panoramski pogled, s pogledom od daleč, s srednje razdalje, od blizu, veliko je multiprizorišč. Zorni kot je različen; od spodaj navzgor, od zgoraj navzdol, posamezni liki so izolirani od ozadja. Človeški liki so po velikosti v nesorazmerjih, s pomočjo simultane sukcesije spremljamo kompleksne emocije obeh osrednjih likov. Linija gibanja obeh literarnih likov, in tako tudi pripoved, poteka diagonalno od zgoraj navzdol, od leve proti desni in ustvarja občutek potovanja. Prisotna je mizanscena. Dogodki iz različnih časovnih intervalov so kompozicijsko združeni. Paralipso kot tehniko uporabita oba avtorja; kar je naslikano, ni nujno tudi ubesedeno in obratno. Slikanica *Juri Muri po Sloveniji* je izrazito večplastna, zato bi lahko bila prijeten sprehod po slovenski kulturni zgodovini tudi za odrasle, ki se spoznavajo s Slovenijo in slovenščino kot neprvim jezikom.

Vir

Tone PAVČEK in Damijan STEPANČIČ, 2011: *Juri Muri po Sloveniji. tretji del stare zgodbe*. Dob pri Domžalah: Miš založba.

Literatura

- Irena CERAR, 2004: *Pravljice poti po Sloveniji. družinski izletniški vodnik*. Ljubljana: Sidarta.
- Niko GRAFENAUER, 1976: Slikanica in njeno sporočilo. *Otrok in knjiga* 3/4, 7–12.
- Dragica HARAMIJA in Janja BATIČ, 2011: Slovenska kulturna dediščina v zgodbah in podobah. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 179–184.
- Dragica HARAMIJA in Janja BATIČ, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Dragica HARAMIJA in Janja BATIČ, 2020: 3. gradnik: Razumevanje koncepta bralnega gradiva. *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Ur. Dragica Haramija. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 81–106.
- Marjana KOBÉ, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Muzeji in premična dediščina*. <https://www.gov.si teme/muzeji-in-premicna-dediscina/> (13. 6. 2025).
- Nepremična dediščina*. <https://www.gov.si teme/nepremicna-dediscina/> (13. 6. 2025).
- Nesnovna dediščina*. <https://www.gov.si teme/nesnovna-dediscina/> (13. 6. 2025).
- Zmago ŠMITEK, 2007: *Videnja pokrajine: naravni in namišljeni prostori v slovenskem ljudskem izročilu*. Radovljica: Didakta (Zbirka Zakladnica slovenskih pripovedi).

Vladka TUČOVIČ, 2013: *Istra v sodobni slovenski književnosti*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

ORISI SODOBNE JUŽNOSLOVANSKE MEDLITERARNE RECEPCIJE

IVANA LATKOVIĆ

Univerza v Zagrebu, Filozofska fakulteta, Zagreb, Hrvatska
ilatkovi@m.ffzg.hr

V prispevku so predstavljene prevladujoče tendence medliterarne recepcije južnoslovanskih književnosti po letu 1990 s posebnim poudarkom na recepcijski praksi v zadnjih petih letih. V kratkem uvodnem pregledu sta predstavljeni dve glavni smeri proučevanja južnoslovanskih književnosti v 20. in 21. stoletju, in sicer z namenom, da se jedrnato izpostavi njihovo bogato tradicijo, pa tudi da se začrtajo danes dominantni literarnozgodovinski in literarnokritički vpogledi. Predstavitev južnoslovanske medliterarne recepcije je nadalje predstavljena v njenih dveh temeljnih vidikih, prevodnem in literarnokritičkem. Pri tem so vključeni prevodi proze, kot danes najbolj brane literature, vendar samo njene knjižne izdaje. Sodobna literarna kritika se obravnava v tranzicijskem in posttranzicijskem kontekstu glede na njen spremenjen status in vlogo v tem času, različne moduse realizacije, pa tudi tip današnjega bralca. Raziskava kaže, da se z drugim desetletjem 21. stoletja medsebojno prevajanje južnoslovanskih književnosti postopoma krepi in da njihova medliterarna recepcija najde svojo pot.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.3)

ISBN

978-961-299-009-1

Ključne besede:

južnoslovanske
književnosti,
medliterarna recepcija,
21. stoletje,
prevod,
literarna kritika

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.3)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

South Slavic literatures,
interliterary reception,
21st century,
translation,
literary criticism

OUTLINES OF CONTEMPORARY SOUTH SLAVIC INTERLITERARY RECEPTION

IVANA LATKOVIĆ

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Croatia
ilatkovi@m.ffzg.hr

The paper presents the dominant tendencies of interliterary reception of South Slavic literatures after 1990, with special emphasis on the reception practice in the last five years. In a short introductory overview, two main trends in the study of South Slavic literatures in the 20th and 21st centuries are presented, namely with the aim of succinctly presenting their rich tradition, as well as delineating the dominant literary historical and literary critical insights today. The presentation of South Slavic interliterary reception is further presented in its two fundamental aspects, translation and literary criticism. This includes translations of prose, as today's most widely read literature, but only its book editions. Contemporary literary criticism is discussed in the transitional and post-transitional context, considering its changed status and role at this time, different modes of realization, as well as the type of today's reader. The research shows that with the second decade of the 21st century mutual translation of South Slavic literatures is gradually strengthening, and also that their interliterary reception is finding its way.

University of Maribor Press

1 Uvod

Čeprav se posamezni izrazi v naslovu tega prispevka sprva morda zdijo jasni in samoumevni, bomo kljub temu na začetku pojasnili, na kaj se nanašajo. Skratka, gre za medsebojno spremljanje literarne produkcije v prostoru južnoslovanskih književnosti, in sicer v okviru tendenc po letu 1990, in še posebej v najnovejšem času, s primeri recepcijske prakse v zadnjih petih, šestih letih (do leta 2023, 2024).

Južnoslovanske književnosti so v nedomačih literarnozgodovinskih sintezah in študijah različno sistematizirane, kar potrjuje tudi njihove medsebojne razlike, enako kot različne (samo)podobe in (samo)razumevanja podobnosti in razlik kultur, ki jim pripadajo. Novejše sistematizacije enkrat izhajajo iz geografske determinante tega kulturnega prostora, kot v primeru pojmovnih opredelitev *srednjeevropska književnost*, *jugovzhodna književnost*, *balkanska književnost*, po drugi strani pa se sodobne južnoslovanske književnosti (tudi v matičnem okolju) pogosto združujejo z logiko časa in se imenujejo *tranzicijske*, *postsocialistične*, *poosamosvojitvene*, *postjugoslovanske* itn. Kot vedno se tudi v teh sodobnih oznakah razkriva tako razumevanje literature same kot tudi tolmačenje odločilnih dejavnikov časa, ki mu ta pripada.

2 Primerjalna zgodovina južnoslovanskih književnosti

V tem smislu, že s kratkim pogledom nazaj, lahko brez dvoma ugotovimo, da je tradicija proučevanja južnoslovanskih književnosti, z izjemo bolgarske, v njihovem medsebojnem odnosu dolga in bogata. Še več, raziskave teh literatur so v literarnozgodovinski perspektivi praviloma komparativistične. Začetki tega so seveda še v Jagićevem času, skozi 20. stoletje pa je vidna prisotnost dveh glavnih tendenc, ob omenjeni komparativistični se pojavlja tudi integralistični pristop, čeprav v precej manjši meri. Slednji, torej v kontekstu Jugoslavije, je bil v veliki meri nedognan in s preveč očitnimi argumenti kulturnega poenotenja v ozadju in zaradi tega izjemno neprepričljiv in pravzaprav nikoli sprejet. Najbolj znan primer takega koncepta je knjiga Pavleta Popovića *Jugoslovenska književnost* iz leta 1918. Kot je razvidno že iz naslova, je bistveni znak in temeljna značilnost takega pristopa uporaba edninske oblike, torej razumevanje književnosti nekdanje države kot ene in edinstvene celote. V bistvu izvedba tega temelji na nizanju posameznih nacionalnih odcepov, medtem ko proklamirana poenotenost obstaja le in komaj kot opomba v predgovoru. Podoben koncept, čeprav nekoliko bolj znanstveno prepričljiv, uporablja tudi Antun Barac v knjigi *Jugoslavenska književnost* (1954), v predgovoru

katere avtor poudarja podobnosti v jeziku in nastanku, pa tudi politične, ekonomske, socialne in kulturne razlike med obravnavanimi književnostmi (srbska, hrvaška, slovenska in makedonska). Ob takšnem razumevanju je pomembno, da je bila Barčeva študija prvotno napisana za tuje bralstvo, zato avtor v predgovoru poudarja, da ta publika imenuje narode Jugoslavije z enim imenom in njihove jezike opazuje kot eno celoto. V svojem sicer zelo kritiziranem opisu sodobne jugoslovanske književnosti je Sveta Lukić (1968) takšno namero in zavedanje o nedomačem bralstvu jasno opisal kot »neobvezno izvozno formulo«, in sicer za tiste, ki le površno in s strani opazujejo naše rezultate. Skratka, težnje po afirmaciji takšnega kulturnega poenotenja skozi literarnozgodovinske sinteze so zaradi svoje znanstvene neutemeljenosti in očitne politične naravnosti pričakovano prevladane s komparativističnimi vpogledi v literarne fenomene južnoslovanskih književnosti. Primerjalno preučevanje tem, motivov, žanrov, stilov, vplivov med posameznimi južnoslovanskimi literarnimi tradicijami je v 20. stoletju temeljni koncept zaznavanja njihovih podobnosti in razlik v zgodovinskem razvoju in v sodobnosti. Pogosto je sestavni del teh raziskav odnos južnoslovanskih književnosti do evropskega in svetovnega konteksta posameznih literarnih pojavov, pri čemer niso redke asimetrične relacije, znotraj katerih so južnoslovanske književnosti reducirane na njihov posnemovalni potencial. Svojevrstna emancipacija od tovrstnih predpostavk, ki temeljijo na obstoju centra (ki emitira) in njegove periferije (ki ga posnema), je v novejšem času dobila svoje zagovornike v okviru projekta *Komparativno proučevanje jugoslovanskih književnosti*, in sicer v štirih objavljenih zbornikih (1983–1991) razprav ter študij. Njihov primarni cilj je bila metodološka prilagoditev splošne komparativistične aparature raziskovanju sorodnih literatur, največji prispevek pa je problematizacija primerjalne metode v večglasju perspektiv, pri čemer so se te prevzemale in izpodbijale, vsekakor pa strokovno in znanstveno pretehtale.

2.1 Medliterarne skupnosti

Na to pomembno dediščino se je oprla skupina strokovnjakov za južnoslovanske književnosti, zdaj že v novem tisočletju, v okviru nadgradnje tradicionalne komparativistike z medkulturnim pristopom. Ta metodološka posodobitev je šla korak dlje od medkulturne germanistike, ki je bila izhodišče in je vključila koncept *medliterarnih skupnosti* Dionýza Đurišina, ker je v njem prepoznala uporabnost tudi v proučevanju južnoslovanskih književnosti. Skratka, temeljni spoznavni interes tega pristopa se nahaja v fenomenu medkulturnosti, pri čemer se t. i. hermenevtika tujega izpostavlja kot osrednja kategorija in zato sta »križanje kultur« in »decentriranje

subjekta« pomembna predpogoja za takšno razumevanje literature (prim. Kovač 2011), ne glede na to, ali gre za entiteto znotraj ene literature ali za entiteto znotraj medliterarnih odnosov. Ta raziskovalna perspektiva upošteva svojo filološko dediščino in ne zavrača identitetne politike, nastaja v akademskem okolju in je v veliki meri povezana z izkušnjami poučevanja južnoslovanskih književnosti v sodobnem času.

2.2 Postjugoslovanska književnost

Po drugi strani pa je treba med prevladujočimi sodobnimi pristopi k južnoslovanskim književnostim izpostaviti še enega, ki je v izhodiščih in razumevanju same književnosti precej drugačen od prej opisanega. Gre za raziskovalno perspektivo, ki se oblikuje okrog koncepta *postjugoslovanska književnost*, nastaja v krogih književne kritike in esejistike in, vsaj v začetku, nekoliko bolj svobodno pristopa do pojavov, ki jih preučuje. Za ta pristop, enako kot za medkulturnega, je značilen odpor do mononacionalne perspektive ter distanciranje od »izolacionizma in avtaričnosti nacionalnih kultur, konstruiranih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja«¹ (Postnikov 2012: 11). Ključna razlika med njima pa je v tem, da interpretacija postjugoslovanske književnosti izhaja iz materialistične kritike kulture in seže širše, in sicer v literarno polje (materialni pogoji literarne produkcije, ekonomsko-politični okvir literarnega dela, razmerja moči itn.).² V drugem desetletju 21. stoletja je ideja postjugoslovanske literature problematizirana, zavrnjena, predvsem v pavšalnih očitkih o jugonostalgiji, ampak tudi sprejeta v različnih njenih variacijah in obdelavah. Od slednjih bom ob tej priložnosti izpostavila le dva aspekta, ki sta neposredno povezana s temo tega prispevka.

Prvi se nanaša na interpretacijo postjugoslovanske književnosti po transnacionalnem ključu, kot to počne na primer Jasmina Lukić. Na podlagi pojma manjšinski transnacionalizem Françoise Lionnet in Shu-mei Shih, metafore valov Franca Morettija in pojma konstelacije Madsa Thomsena avtorica problematizira interpretacijski okvir za razlago kulturnih izdelkov kompleksnih večnacionalnih, večkulturnih in transkulturnih okolij. V tej perspektivi postjugoslovanska literatura nima enotnega skupnega okvira ali državnih aparatov, ki podpirajo njeno produkcijo, nastaja v odprtem prostoru interakcij med novonastalimi državami in v prostorih

¹ Vsi prevodi iz hrvaščine v slovenščino so delo avtorice tega prispevka.

² Več o omenjenih pristopih v proučevanju južnoslovanskih književnost gl. Latković (2019).

izgnanstva ali migracije, temelji na potrebi številnih akterjev na področju kulture po letu 1991, da premislijo jugoslovansko preteklost in postjugoslovansko sedanjost kot povezani izkušnji. Drugi aspekt izhaja prav iz sovpadanja te izkušnje sedanjosti kot postjugoslovanske izkušnje družbene in politične tranzicije, znotraj katere je prepoznan dinamičen dvosmerni proces med literaturo in njenim družbenoekonomskim kontekstom. V mreži tranzicijskih izkušenj se je habitus književnosti močno spremenil, doživela je namreč številne spremembe tako v svoji definiciji in statusu kot tudi v položaju in delovanju v javnem prostoru. Ob prehodu iz planskega v tržno gospodarstvo in preobrazbi socialističnih družb v kapitalistično gospodarstvo in demokratično družbo so tranzicijski mehanizmi literaturo prisilili, da se prilagodi novim pogojem delovanja in novi podobi stvarnosti. Zdaj jo zaznamujejo predvsem močna komercializacija in poudarjena odprtost do tržnih vrednot, demokratizacija in vseprisotno spodbujanje k vključevanju vseh, spremenjeni kriteriji vrednotenja, hiperprodukcija, močna vloga medija, kolaps infrastrukture – od prestrukturiranja založništva do postopnega izginjanja literarne kritike in njene tradicionalne vloge vrednotenja itn.

3 Južnoslovanska medliterarna recepcija

Če navedeno vzamemo kot izhodiščne koordinate, znotraj katerih je zadnjih trideset let potekala tranzicija kulturne sfere, se je upravičeno vprašati, kako v tem okviru deluje južnoslovanska medliterarna recepcija – katere so njene osnovne značilnosti in prevladujoči formalni modusi, kako se sprejemajo in tudi interpretirajo besedila drugih južnoslovanskih književnosti, v kolikšni meri to odseva domnevno skupno izkušnjo sedanjosti (pa tudi preteklosti), kakšen je medliterarni kadrovski pogon; to je le nekaj vprašanj, ki jih ta tema zajema in na katera bomo v nadaljevanju skušali odgovoriti skozi kratek pregled sodobnega stanja.

Medliterarna recepcija jasno loči *svoje* in *tuje* in kot dialoški proces »predpostavlja, da je recepcija tuje književnosti pravzaprav recepcija na distanci, kar daje kritiku in raziskovalcu potrebno dozo objektivnosti« (Kovač 2011: 363). V večini svojega dela ta izvaja svojo dejavnost prek dveh osnovnih modusov, skozi prevajanje in skozi literarno kritiko. V južnoslovanskem kontekstu sta šla oba, v grobem, skozi dve fazi – prvo v devetdesetih, ki so jo zaznamovali vojni dogodki, poveljne razmere in postopna demokratizacija družbe, kulturna izmenjava je bila takrat minimalna, in drugo fazo, ki se začne z novim tisočletjem in v kateri se vezi med temi kulturami

postopoma obnavljajo, pri čemer ima pomembno vlogo vse bolj prisotna medliterarna recepcija.

3.1 Prevajanje južnoslovanskih književnosti

Medsebojno prevajanje južnoslovanskih književnosti v novem tisočletju še zdaleč ni zadovoljivo, čeprav se zadnjih deset, petnajst let verjetno prevaja bolj kot kadarkoli prej. Postopno odpiranje prevajanju drugih južnoslovanskih književnosti prepričljivo ponazarjajo hrvaški in slovenski prevodi iz bolgarske književnosti. Če pogledamo samo tisto, kar se največ bere, torej sodobno prozo, na Hrvaškem in tudi v Sloveniji v devetdesetih letih ni izšla niti ena knjižna izdaja sodobne bolgarske proze. Z novim tisočletjem se stanje izboljšuje, prevajajo se večinoma prozni naslovi, ki imajo nekakšno tujo recepcijo, v čemer prednjačijo romani danes že svetovne zvezde Georgija Gospodinova. Namreč, serijo prevodov bolgarske proze v hrvaščino in slovenščino odpira prav *Naravni roman*, in sicer v istem letu, tj. 2005. Sledijo hrvaški prevodi proznih naslovov Georgija Grozdeva, Aleka Popova, Emila Andreeva. Hkrati se v slovenščino prevajata še dva naslova Georgija Gospodinova, proza Jordana Radičkova, Teodore Dimove, Valerija Stefanova, Georgija Grozdeva, Stanislava Stratieva, Aleka Popova.

V teh približno desetih letih prevajanja bolgarske proze v hrvaščino in slovenščino je vidna velika in za nepoznavalca bolgarske književnosti pomembna razlika. Nemogoče je namreč ne opaziti, da skoraj vse hrvaške izdaje iz tega obdobja nimajo resnejšega uvodnega ali spremnega besedila, ki bi vsaj približno predstavljalo to, kar bomo. Razen morda skopih podatkov na naslovnici knjige, nič drugega ne kaže na kakršnokoli kontekstualizacijo. Po drugi strani imajo slovenske izdaje sodobne bolgarske proze v glavnem zelo informativne in vsebinske predgovore ali spremne besede. Tako na primer Gančo Savov v spremni besedi *Naravnega romana* (Gospodinov 2005) precej obširno opisuje bolgarsko literarno situacijo, pri čemer analizira literarno besedilo, ampak tudi prikazuje širši sociološki kontekst novejšje bolgarske književnosti. Vsekakor velja na tem mestu omeniti spremne besede Ljudmila Dimitrova, tako tiste k zanimivemu romanu V. Stefanova *Izgubljena osla* (Stefanov 2009), v katerem je predstavljeno zelo navdahnjeno in navdihujoče branje postmodernističnega pojmovanja sveta, kot tudi spremno besedo zbirke kratke proze S. Stratieva *Balkanski sindrom* (Stratiev 2012), v kateri s prepletom figur avtorja kot znanstvenika (literarnega teoretika in zgodovinarja) na eni strani in pisatelja na

drugi podaja zelo spodbuden uvod v branje Stratijevega opusa.³ Poleg knjižnih objav je prevajalska praksa takrat, tako kot danes, našla svoje mesto tudi v periodiki, pogosteje v hrvaških kot v slovenskih revijah, pa tudi v različnih antologijah.

V novejšem času, v zadnjih petih letih, se ohranja bolj ali manj zadovoljiv tempo prevajanja bolgarske proze v hrvaščino, prevedeni so še trije naslovi Georgija Gospodinova, romani Zaharija Karabašlieva, Ine Valčanove in Milena Ruskova, krajša proza Jordana Radičkova, Kalina Terzijskega idr., slovenski prevod pa dobijo Viktor Paskov, Radoslav Parušev in Georgi Gospodinov.

Ne glede na to, da je bolgarska književnost v južnoslovanskem kontekstu dojeta kot najbolj oddaljena, čemur so seveda botrovale zgodovinske okoliščine, je dinamika njene recepcije v zadnjih dveh desetletjih v marsičem reprezentativna. To se kaže predvsem v dejstvu, da se prevajajo večinoma prozni naslovi, da ni sistematičnega izbora, da se prevajajo predvsem sodobni avtorji in da ni kritične recepcije oziroma da je ta zreducirana predvsem na medijske, večinoma afirmativne prikaze. Vendar je treba poudariti, da je srbska recepcija bolgarske književnosti nekoliko bolj kontinuirana, srbskim bralcem so še od obdobja po drugi svetovni vojni na voljo tudi nekateri bolgarski klasiki, enako kot hrestomatije, antologije, zgodovinski pregledi ipd., ki jih v slovenskem,⁴ še posebej pa v hrvaškem primeru kronično primanjkuje.

V novem tisočletju se v južnoslovanskem prostoru postopoma intenzivira medsebojno prevajanje, kar se kaže tudi v primeru prevodov makedonske proze v hrvaški jezik. V zadnjih letih, približno od leta 2017 oz. 2018, je namreč hrvaškemu bralcu na voljo okoli dvajset novih prevodov makedonskih proznih naslovov. Med njimi najdemo klasike te literature, kot sta Luan Starova in Živko Čingo, imenitni imeni makedonskega romana, Venko Andonovski in Vlada Urošević, pa tudi avtorje, avtorice mlajše generacije, ki svojo prepoznavnost in tudi priljubljenost uveljavljajo in potrjujejo v drugih južnoslovanskih kulturah, npr. Lidija Dimkovska, Goce Smilevski, Rumena Bužarovska itn. Med temi hrvaškimi izdajami je včasih mogoče najti vsebinske predgovore ali spremne besede, ki bralcem ponudijo vsaj osnovne informacije o besedilu, opusu, občasno tudi elementarno literarnozgodovinsko kontekstualizacijo prevedenega naslova, kot je to v primeru romana *Hrapeško* Ermisa

³ Več o hrvaških in slovenskih prevodih bolgarske proze po letu 2005 gl. Latković (2018).

⁴ V tem smislu ima za slovensko bralstvo velik pomen *Antologija bolgarske književnosti 1* iz leta 2008 in *Antologija bolgarske književnosti 2* iz leta 2009.

Lafazanovskega (2010) ali Čingovega romana *Velika voda* (Čingo 2019). Iste avtorje makedonske literature (Andonovski, Starova, Dimkovska, Jankovski) najdemo tudi v slovenskih prevodih, vendar v nekoliko manjšem številu kot v hrvaščini.

Kljub temu da se nekatere pesniške zbirke občasno prevedejo, je pri novejših slovenskih in predvsem hrvaških prevodih makedonske književnosti jasno razvidna ena od prevladujočih tendenc južnoslovanske medliterarne recepcije v sferi prevajanja, in sicer prevlada romanov. V skupnem seštevku prevodov zasedajo prepričljivo prvo mesto. Po drugi strani pa so, ob prevodih posameznih zbirk, svoje mesto pričakovano našli prevodi kratke proze tudi v različnih antologijah, npr. Borislav Pavlovski: *Gospodari labirinta, Antologija snova, maštarija i fantastičnih priča iz makedonske književnosti* (Zagreb, 1998), Katica Kulavkova: *Maketa, Savremena makedonska kratka priča* (Beograd, 2001), Mitja Čander: *Krunski svjedoci, Antologija slovenske kratke priče* (Zagreb, 2001) itn.

Prevodom romanov in kratke proze je skupno to, da so večinoma iz sodobne književnosti, objavljene po devetdesetih letih prejšnjega stoletja, literatura pred tem obdobjem pa se zelo redko prevaja (založniki očitno nimajo interesa za to). Prav zato so hvalevredna prevajalska prizadevanja, kot so srbski prevodi Zupanovega *Levitana* ali *Boštjanova leta* Florjana Lipuša, hrvaški prevodi Edvarda Kocbeka ali Kosovelove poezije, slovenski prevodi Andričevih romanov ali Dizdarijeve poezije, makedonski prevodi Mihaličeve poezije ali Krleževih romanov, bolgarski prevod Cankarjeve kratke proze in poezije, Kiševih romanov.

Dodajmo še to, da so s hrvaškega vidika, a velja tudi za druge, sodobni prevodi južnoslovanskih klasikov zelo redki, starejši, ki obstajajo, pa čakajo na nujno posodobitev. To zagotovo velja za hrvaške prevode Cankarjeve proze, med katerimi je le eden sodobnejši (izbor iz proze *Istina i ljubav*, ki je izšel v več izdajah, verjetno zato, ker je bil nekoč na seznamu domačega branja), vsi ostali pa so izhajali do začetka devetdesetih let. Nadalje, hrvaški bralci še vedno nimajo v svojem jeziku romanov Slavka Janevskega, hrvaški prevodi bolgarskih klasikov pa so precej zastareli, na primer prevod *Baj Ganje* Aleka Konstantinova je star več kot sto let, zadnji prevodi krajše proze Elina Pelina so iz šestdesetih let. Obvoz prevajanja klasikov in kanonskih besedil oziroma prevajalska osredotočenost na sodobno prozo v južnoslovanskem kontekstu prepričljivo potrjuje tudi relacija, na kateri se v sodobnem času v južnoslovanskem prostoru precej prevaja, iz slovenščine v

hrvaščino. V zadnjih petih, šestih letih je v hrvaščini izšlo več kot 40 slovenskih proznih naslovov.

Če na kratko povzamemo, lahko ugotovimo, da so Drago Jančar, Feri Lainšček in Andrej Blatnik v prvem desetletju 21. stoletja med najbolj prevajanimi slovenskimi prozaisti v hrvaščino, tako njihovi romani kot kratka proza.⁵ Prvi med njimi tudi v nadaljevanju stoletja ohranja mesto najprisotnejšega slovenskega romanopisca v hrvaščini. V najnovšem času, v zadnjih petih, šestih letih, se tem znanim imenom vse pogostejše pridružujejo avtorji mlajše generacije. Med njimi so najbolj priljubljeni romani Gorana Vojnovića, vsi štirje (*Čefuri raus*, *Jugoslavija, moja domovina*, *Smokva*, *Dordić se vraća*) so prevedeni v le nekaj mesecih po izidu izvirnika. Vsi romani tega avtorja so tudi prevedeni v srbsčino in makedonščino, romana *Jugoslavija, moja dežela* in *Figa* pa sta v prevodu na voljo še bolgarskemu bralcu. Glede na tematiko teh romanov je pričakovano zanimanje založnikov in bralcev za te naslove, pa tudi hitrost izida njihovih prevodov. Ob tej priložnosti le mimogrede dodajmo, da bi bila njihova medsebojna primerjava gotovo zanimiva tema za kakšno prihodnjo medkulturno analizo prevodov, kar že potrjujejo prevodne rešitve naslovov prvega in celo drugega Vojnovićevega romana. Poleg tega se ti romani in njihova recepcija pojavljajo kot reprezentativna tema postjugoslovanske literature, torej kot neposredna problematizacija travmatičnih dogodkov ob razpadu Jugoslavije in postjugoslovanske sedanjosti kot povezanih izkušenj.

Poleg Vojnovićevih romanov so od leta 2018 v hrvaščino prevedeni romani Draga Jančarja, Dušana Šarotarja, Jurija Hudolina, Toma Podstenška, Mojce Kumerdej, Bronje Žakelj, Dine Bauka, Sebastijana Preglja, Veronike Simoniti, Polone Glavan, Evalda Flisarja, Gabriele Babnik, Boruta Kraševca, Janje Vidmar in nekaterih drugih, v vidno manjšem obsegu pa je prevedenih nekaj zbirk kratke proze, na primer Andreja Blatnika in Anje Mugerli. Kot je razvidno, gre za prepoznavna in v marsičem za sodobno slovensko prozo reprezentativna imena. V tem smislu je treba posebej poudariti, da sta v hrvaščino končno prevedena romana slovenskega klasika Lojzeta Kovačiča, in sicer *Kristalni čas* (*Kristalno vrijeme*, 2018) in *Prišleki* (*Pridošlice*, v dveh knjigah, 2017, 2018). V zadnjem obdobju se pojavlja tudi dobrodošla novost, in sicer prevajanje slovenskih znanstvenih monografij,⁶ literarnokritičnih in esejističnih

⁵ O hrvaški recepciji in prevodih sodobne slovenske proze gl. Latković (2014).

⁶ Naj omenimo znanstvene monografije Alojzije Zupan Sosič, Toma Virka, Mateje Pezdirc Bartol, Toneta Smoleta itn.

knjig, kar je bilo v prejšnjem obdobju skoraj povsem odsotno, a gre za pomemben recepcijski dejavnik, ne le za akademsko skupnost.

V obratni smeri pa je prevajanje hrvaške proze v slovenščino nekoliko skromnejše. Od leta 2018 so v slovenščino prevedeni prepoznavni naslovi hrvaške sodobne proze, npr. Slavenke Drakulić, Miljenka Jergovića, Slobodana Šnajderja, pa tudi na Hrvaškem nagrajenih in branih avtorjev, Damirja Karakaša, Zorana Ferića, Ivane Šojat, Olje Savičević Ivančević, Igorja Štiksa, Ivane Sajko, Roberta Perišića in trenutno najbolj branega hrvaškega avtorja Kristiana Novaka ter nekaterih drugih.

Tudi v tem primeru je največ prevodov iz sodobne književnosti, mnogi med njimi so pogosto nagrajeni naslovi na Hrvaškem in v tujini. Za primer lahko navedemo prevode iz leta 2022, ko je več naslovov, ovenčanih s prestižnimi nagradami, dobilo slovensko izdajo: *Proslava* Damirja Karakaša (književna nagrada Tportala, 2020), *Spoštovani žužki in druge srbijne zgodbe* Maše Kolanović (nagrada Evropske unije za književnost, 2020), *Unterstadt* Ivane Šojat (nagrada Vladimirja Nazora, 2009, nagrada Ksaverja Šandorja Gjalskega, 2010, nagrada Frana Galovića, 2010), *Viljevo* Luke Bekavca (nagrada Janka Polića Kamova, 2014, nagrada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2014, nagrada Evropske unije za književnost, 2015). Kriterij nagrajenih naslovov pri izboru za prevajanje ni neobičajen in pogosto nastopa kot nekakšno zagotovilo kakovosti, nato pa postane pomemben del marketinške strategije za vstop na trg.⁷

3.2 Južnoslovanska (med)literarna kritika

Tržni kriterij predstavlja primarno determinanto sodobne južnoslovanske medliterarne recepcije, jo bistveno določa in usmerja. To je še posebej vidno v drugem pomembnem segmentu te recepcije, v (med)literarni kritiki, ki je v zadnjih dveh, treh desetletjih prevzela vlogo promocije in pri tem seveda marsikdaj zanemari nalogo valorizacije, ki ji tradicionalno pripada. To je najpogostejši razlog, da se zadnja leta pogosto govori o krizi literarne kritike. Tako na primer Boris Postnikov, avtor ene najbolj znanih knjig kritike postjugoslovanske književnosti v hrvaškem jeziku, izhaja iz razmerja med politično ekonomijo in literaturo ter iz predpostavk invariant kapitalistične artikulacije kulture in literature, pri čemer so

⁷ Dobra vaba za bralce je izdaja ljubljanske podružnice VBZ – *Izbrana dela hrvaške književnosti*; čeprav se za tem naslovom skrivajo prepoznavni naslovi in avtorji sodobne hrvaške književnosti, ta namiguje tudi na garancijo kakovosti.

distribucija, valorizacija in recepcija pisave zaupane predvsem tržnim mehanizmom. V tem kontekstu je kritična refleksija marginalizirana in je le del celotnega literarnoscenskega pogona, ki skrbi predvsem za spektakel in škandal kot najbolj prisotni reprezentacijski strategiji literature (Postnikov 2012: 11–19).

Ta razmišljanja so del širših opazovanj, povezanih s tranzicijsko transformacijo postjugoslovanskih družb in zaznavajo bistvene spremembe v literaturi in njenem delovanju v javnem prostoru. Po besedah Deana Dude je bilo treba literaturo kostimirati v skladu z zahtevami novega časa, saj jo mediji vidijo kot tranzicijsko dominantno mesto oblikovanja in poustvarjanja družbene sfere. Ker je spektakel najbolj zaželen oblika, je morala biti literatura uprizorjena kot javni dogodek, torej kot festival javnih branj, predvsem v prostorih popularne kulture (kavarne, klubi ipd.), zato postane zanimiva le kot dogodek (ne kot besedilo) (Duda 2009: 414, 415). Institucija refleksije, kot tista, ki ustvarja vrednostne distinkcije, se v takih okoliščinah pojavi kot prva žrtev, in sicer tako da popolnoma izgine ali pa je zreducirana zgolj na reklamo (Duda 2009: 416). Posledice za njeno ocenjevalno vlogo so daljnosežne, najočitnejša pa je ta, da je kritika pogosto *a priori* afirmativna, da ji popolnoma manjkajo kriteriji in merila stroke ter da je povsem podvržena nekritičnemu presojanju ter lastniškim in interesnim zakonitostim. Slednje so jasno vidne tako pri podeljevanju korporativnih nagrad za književnost kot tudi pri objavljanju besedil literarnih kritikov na istih tovrstnih spletnih portalih. Poleg tega Kos Lajtman (2020: 1) opozarja, da literarna kritika kot dejavnost danes živi stihijsko, brez institucionalnih okvirov in strokovne podpore za tiste, ki se z njo ukvarjajo, brez jasnega tematskega in žanrskega profiliranja (v smislu specializacije revij in portalov), pogosto pa tudi brez kakovostnih in moralnih meril.

V ozadju te situacije je propad nekdanje založniške, knjižničarske in literarnokritiške infrastrukture, kar je v novem tisočletju vodilo v vzpostavitev novih odnosov z novimi pravili. V skladu s kapitalistično logiko in tržnimi mehanizmi status literature, njeno vlogo in delovanje v javnem prostoru zdaj določajo predvsem parametri, kot so literarne nagrade in sponzorska razmerja, top lestvice najbolj branih (prodajanih) knjig, atraktivni festivali, hiperproduktivnost literarnih naslovov, splošna komercializacija in demokratizacija.

V takšnih okoliščinah medsebojna recepcijska prizadevanja južnoslovanskih književnosti v sferi literarne kritike segajo predvsem onkraj tradicionalnih modusov literarne recepcije, revijalne ali akademske kritike in najdejo svoje mesto v množičnih

medijih, pogosto na literarnih spletnih portalih in družbenih omrežjih. Zunaj osrednjega dela južnoslovanskega prostora, ki nima jezikovnih ovir za branje, literarne predstavitve skoraj vedno sledijo tempu prevajanja knjig, kar določa tudi njihovo širšo dostopnost.

Kot primer slednjega lahko navedemo slovenski spletni portal Dobreknjige.si kot tipično platformo podatkov, po katerih bo povprečen bralec posegel ob iskanju, kot že ime portala pove, dobre knjige. V rubriki Knjige po državah je iz južnoslovanskih književnosti največ dostopnih knjig iz hrvaške književnosti – 92, sledijo srbska – 64, bosanskohercegovaška – 47, makedonska – 19, bolgarska – 13 in črnogorska – 9. Kadar je narodnost merilo, kot je to v tem primeru, je treba biti nekoliko zadržan do števil, saj se med naslovi ene književnosti lahko najdejo tudi naslovi sosednjih sorodnih jezikov, včasih so tudi naslovi avtorjev dveh književnosti (npr. Miljenko Jergović) navedeni na obeh seznamih, nekateri avtorji pa preprosto zaidejo v sosednjo literaturo (npr. Nebojša Lujanović ali Mirko Kovač). Čeprav v primeru tega spletnega portala to ni pogost primer, pa vseeno ni redkost, da so sistematizacije medsebojne sodobne recepcije južnoslovanskih književnosti tudi s tem zaznamovane.

Če pogledamo zgoraj navedene številke dostopnih naslovov iz južnoslovanskih književnosti v slovenskem jeziku, lahko ugotovimo, da so sorazmerne s tistimi iz domače, slovenske književnosti, pa tudi s tistimi iz velikih evropskih književnosti, kot sta angleška in nemška. Hkrati pa v primerjavi s slednjimi izkazujejo manjši prestiž, s tem pa med drugim tudi manjšo dostopnost. Seveda je vprašanje prestiža le delno povezano z dejstvom, da gre za majhne literature oziroma za jezike z manjšim številom govorcev, kajti prepoznavnost danes sloni predvsem na dobrem marketingu in večini umeščanja na trg, v čemer posamezne južnoslovanske književnosti težko tekmujejo z razvitimi trgi tako imenovanih velikih literatur.

3.3 Literarni festivali

V opisanem kontekstu imajo danes zelo priljubljeni literarni festivali pomembno vlogo pri medsebojnem spremljanju južnoslovanskih književnosti kot tudi pri njihovi morebitni recepciji v tujini. V južnoslovanskem prostoru jih je kar nekaj, nekateri pa z veseljem gostijo avtorje iz sosednjih držav, ki so jim književnosti blizu po jeziku in kulturi. Naj ob tej priložnosti omenimo le nekatere. Mednarodni literarni festival Vilenica, ki ga organizira Društvo slovenskih pisateljev, redno gosti

južnoslovanske avtorje, še več, večkrat so prav oni dobitniki prestižne nagrade, ki jo podeljuje ta festival (od leta 2010 so nagrado prejeli Dževad Karahasan, David Albahari, Dubravka Ugrešić, Ilija Trojanow, Dragan Velikić). Tudi na drugem znanem festivalu v Sloveniji, Fabula, so pogosti gostje iz južnoslovanskih književnosti. Zagrebški Festival svjetske književnosti že od samega začetka neguje tako imenovano regionalno sodelovanje, v njegov program pa so vedno vključeni znani avtorji, tudi tisti, ki šele iščejo svojo pot do bralcev. Lani je ta festival gostil Georgija Gospodinova in Svetislava Basaro, v prejšnjih letih pa so na tem festivalu sodelovali številni slovenski, srbski, makedonski in bosanskohercegovski avtorji. Od festivalov, ki vključujejo promocijo južnoslovanskih avtorjev, vsekakor velja omeniti Beogradski festival evropske književnosti in tudi festival Pro-za za Balkan v Skopju, predvsem pa sarajevski Bookstan, katerega program temelji prav na sodelovanju regionalnih avtorjev.

Literarni festivali so danes neizogiben del promocije branja in jih pogosto organizirajo večje založbe, kot so Vilenica (Beletrina), Festival svjetske književnosti (Fraktura), Bookstan (Buybook). Ti ugledni založniki so tudi tisti, ki najpogosteje objavljajo knjige iz južnoslovanskih književnosti. Poleg omenjenih so tu še Mladinska knjiga, Naklada Ljevak, Meandarmedia, Geopoetika izdavaštvo, Kulturni centar Novi Sad, Ili-ili, Ars libris idr. Seveda obstaja še cela vrsta manjših založb, ki občasno objavijo nekaj naslovov iz južnoslovanskih književnosti, ampak dejstvo, da v tem sodelujejo tudi tisti z večjo kapaciteto, veliko prispeva k promociji in prepoznavnosti teh književnosti.

Festivalske aktivnosti so pogosto del širšega delovanja, ne le posameznih založnikov, temveč tudi društev in različnih ustanov. Tako je na primer eden bolj znanih hrvaških spletnih portalov, kjer se kontinuirano objavljajo literarne kritike o južnoslovanskih književnostih, Booksa.hr, pravzaprav literarni klub, ki ga vodi društvo za promocijo kulture Kulturtreger. Ta klub je leta 2005 začel s prireditvijo *Revija malih književnosti*, kjer so med drugim predstavljene tudi bolgarska, srbska, makedonska, bosanskohercegovska in slovenska književnost. Največji prispevek teh prireditev je, da so vanje vključili avtorice in avtorje, katerih besedila do takrat niso bila dostopna v hrvaškem jeziku, zato so bila ob tej priložnosti prevedena in objavljena. To je le en primer sodobne medsebojne recepcije južnoslovanskih književnosti, ki pa je glede na njene trenutne moduse delovanja v marsičem reprezentativna.

4 Sklep

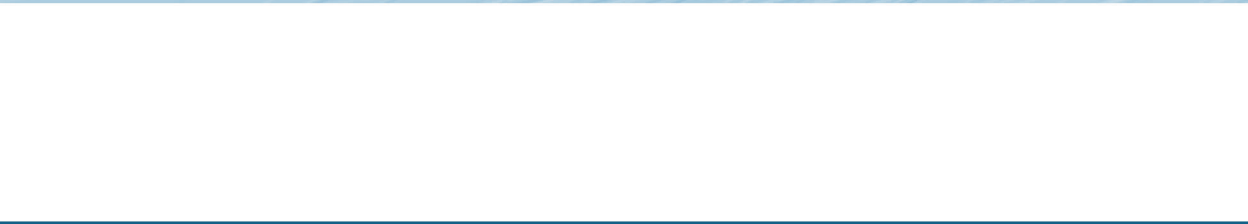
Južnoslovanska medliterarna recepcija po letu 1990 sega od identitetnih politik razmejevanja do očitnih manifestacij tržne logike delovanja in kot taka ima pričakovane lastnosti za tranzicijski in posttranzicijski čas. Če jih upoštevamo, sta njena temeljna segmenta, prevod in kritična refleksija, do neke mere zadovoljiva. Čeprav je oboje pogosto prepuščeno posameznim pobudam in projektom, se v zadnjem desetletju verjetno prevaja bolj kot kadarkoli prej. Največ je prevodov proznih naslovov, kar je glede na njihovo priljubljenost in branost pričakovano. Prevajalski kader se postopoma dopolnjuje, vse več je mladih, dobrih prevajalcev, ki bodo v prihodnje zagotavljali tudi ta del kulturne izmenjave. Po drugi strani pa medsebojna kritična refleksija prevzema pozitivne, pa tudi negativne značilnosti časa, v katerem nastaja. Le v manjši meri se uresničuje v tradicionalnih oblikah, kot je revijalna kritika, veliko bolj pa je prisotna v množičnih medijih in na družbenih omrežjih, kar močno vpliva na njeno kakovost in tudi na doseg med bralci. Prilagaja se sodobni realnosti medijsko posredovanih podob in novim tehnologijam, ki temeljito spreminjajo tako njo kot tudi nas kot bralce.

Literatura

- Antologija bolgarske književnosti* 1. Ur. Borut Omrzel, Ljudmil Dimitrov. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slavistiko, 2008.
- Antologija bolgarske književnosti* 2. Ur. Ljudmil Dimitrov, Namita Subiotto, Eva Šprager, Borut Omrzel. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slavistiko, 2009.
- Antun BARAC, 1954: *Jugoslavenska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Živko ČINGO, 2019: *Velika voda*. Zagreb: Disput, Hrvatsko filološko društvo.
- Dean DUDA, 2009: Tranzicija i „problem alata“: bilješke uz lokalno stanje književnoga polja. *Quorum* XXV/5–6, 409–427.
- Georgi GOSPODINOV, 2005: *Naravni roman*. Ljubljana: Študentska založba.
- Zvonko KOVAČ, 2011: *Meduknjiževne rasprave: poredbeni i/ili interkulturalni povijest književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Andrija KOS LAJTMAN, 2020: *Književnokritički izazovi. O kvalitativnim i moralnim kriterijima u kontekstu suvremene hrvatske kritike*. <https://kritika-hdp.hr/knjizevnokriticki-izazovi/> (17. 4. 2024).
- Ermis LAFAZANOVSKI, 2010: *Hrapeško*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber.
- Ivana LATKOVIĆ, 2019: Prema globalnosti regionalne (književne) komparatistike. *Jugoslavenska književnost: prošlost, sadašnjost i budućnost jednog spornog pojma / Yugoslav Literature: the past, present and future of a contested notion*. Ur. Adrijana Marčetić, Bojana Stojanović Pantović, Vladimir Zorić, Dunja Dušanić. Beograd: Čigoja štampa. 239–249.
- Ivana LATKOVIĆ, 2014: Prijevodi i odjeci suvremene slovenske proze u Hrvatskoj. *Recepcija slovenske književnosti*. (Obdobja, 33). Ur. Alenka Žbogar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 243–249. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/33-Latkovic.pdf> (8. 5. 2024).

- Ivana LATKOVIĆ, 2018: Recepcija suvremene bugarske proze u južnoslavenskom kontekstu. *Prvi hrvatsko-bugarski slavistički susret. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Suvremeni bugarski jezik i književnost u poredbeno-slavističkom i interdisciplinarnom kontekstu*. Ur. Ana Vasung, Zvonko Kovač. Zagreb: FF press. 75–82.
- Jasmina LUKIĆ, 2017: Rod i migracija u postjugoslavenskoj književnosti kao transnacionalnoj književnosti. *Reč* 87/33, 273–291. <https://www.fabrikaknjiga.co.rs/wp-content/uploads/2017/12/REC-87-33-str.273.pdf> (15. 5. 2024).
- Sveta LUKIĆ, 1968: *Savremena jugoslovenska literatura (1946-1965): rasprava o književnom životu i književnim merilima kod nas*. Beograd: Prosveta.
- Pavle POPOVIĆ, 1918: *Jugoslovenska književnost*. Cambridge: University Press.
- Boris POSTNIKOV, 2012: *Postjugoslavenska književnost?* Zagreb: Sandorf.
- Valeri STEFANOV, 2009: *Izgubljena osla: sedem životkov, posvećenih Animal Messianum*. Maribor: Hiša knjig, Založba KMŠ.
- Stanislav STRATIEV, 2012: *Balkanski sindrom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

II.

ZNAČILNOSTI ŽIVALI IN NJIHOVE VLOGE V IZBRANIH SLOVANSKIH PRIMERJALNIH FRAZEMIH

MIHAELA KOLETNIK, NATALIA KALOH VID

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
mihaela.koletnik@um.si, natalia.vid@um.si

V prispevku preučujemo knjižne slovenske, hrvaške, makedonske in ruske primerjalne frazeme z zoonimno sestavino, ki opredeljujejo človekove lastnosti (značajske, mentalne, telesne), človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja. Živalski frazemi s preslikavo zunanje podobe živali ter njenih ustaljenih, resničnih, domnevnih in pogosto antropomorfno pripisanih lastnosti na človeka označujejo ljudi in razkrivajo njihov značaj, poleg tega pa še nazorno prikazujejo človekovo vrednotenje živali v določeni skupnosti ter kakšen položaj ji ta pripisuje. Živali so največkrat instrumentalizirane za izražanje negativnih človeških značajev in medčloveških odnosov, kot so npr. lažnivost, lenoba, radovednost, neumnost, jeza, sovraštvo, ljubosumje, pijanost, redkeje pozitivnih, npr. delavnost, moč, zvestoba, ljubezen in razumevanje. V obravnavanih primerjalnih živalskih frazemih se nazorno razodeva hierarhičen človekov odnos do živali. Ohranja se središčnost človeške eksistence, živali pa so marginalizirane in v podrejenem položaju. Taka reprezentacija pa je nujno antropocentrična.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.4)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
slovenščina,
hrvaščina,
makedonščina,
ruščina,
frazologija,
primerjalni frazemi,
zoonimi

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.4)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

Slovenian language,
Croatian language,
Macedonian language,
Russian language,
phraseology,
comparative phrasemes,
zoonyms

ANIMAL CHARACTERISTICS AND THEIR ROLES IN SELECTED COMPARATIVE SLAVIC PHRASEMES

MIHAELA KOLETNIK, NATALIA KALOH VID

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
mihaela.koletnik@um.si, natalia.vid@um.si

This article is a comparative analysis of phrasemes in Standard Slovenian, Croatian, Macedonian and Russian. The phrasemes under investigation all contain a zoonymic element referring to people's emotions, feelings, behavioural patterns, as well as human conditions in terms of their personal, mental and physical characteristics. Animal phrasemes mapping the external appearance of animals and their established, real, supposed and often anthropomorphically ascribed characteristics onto a person are used to describe humans, revealing their characters. At the same time, they are indicative of the value and the position that people in a given community attribute to a particular animal. Animals are in most cases instrumentalized for the purpose of expressing negative human characteristics and interpersonal relationships such as lying, laziness, curiosity, stupidity, anger, hatred, jealousy, drunkenness, nervousness. Less frequently, they may express positive traits such as hard work, strength, loyalty, love and understanding. The animal phrasemes discussed in this article point very clearly to the hierarchical relationship between humans and animals. While the humans remain the centre of the universe, the animals are marginalized and in a subordinate position. Such representation then is necessarily anthropocentric in nature.

University of Maribor Press

1 Uvod

Predmet obravnave so primerjalni frazemi z zoonimno sestavino v slovenščini, hrvaščini, makedonščini in ruščini, ki opredeljujejo človekove lastnosti, njegova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja. Janez Keber (1996: 6) živali z antropocentričnega vidika pojmuje kot zelo primerne za slikovito označevanje ljudi in njihovih značajev z metaforami in frazemi, zlasti s primerami, a tudi s pregovori in reki. Ta opredelitev potrjuje, da metafore in frazemi z zoonimnimi komponentami ne vzpostavljajo zavesti o živalih, ampak so živali instrumentalizirane za izražanje človeških značajev in medčloveških odnosov. Kot je razvidno iz Kebrove opredelitve, pri samem postopku ne gre zgolj za redukcijo bivanja živali na izbrane lastnosti in pomene, o čemer je pisala Branislava Vičar (2013: 35–37), ampak tudi za pripis »namišljeni[h]« lastnosti, torej za antropomorfni pripis lastnosti, ki v metafori oz. frazemu učinkuje na način, da ohranjajo središčnost človeškega bivanja.

V prispevku¹ preučujemo knjižne slovenske, hrvaške, makedonske in ruske primerjalne frazeme z zoonimno sestavino. Kontrastivne primerjave frazeologije različnih jezikov kažejo, da v frazeološkem sestavu dveh ali več jezikov pogosto prihaja do podobnosti, ki se odražajo zlasti v procesih frazeologizacije in izkazujejo nekatere univerzalne zakonitosti (Jesenšek 2000: 242–243). Po Savelievi (2004: 93) k podobnim načinom izražanja situacij v frazemih prispevajo podobne življenjske izkušnje, podoben način mišljenja in dožemanja ter tesni zgodovinski stiki med posameznimi narodi. V prispevku želimo prikazati, na osnovi katerih mentalnih podob je nastal isti frazeološki pomen v normiranih knjižnih jezikih, kateri frazemi so imeli enako ali podobno izhodišče, koliko je na oblikovanje frazeološkega pomena vplivala simbolika živali in ali so bile iste (ustaljene, resnične, domnevne, pogosto tudi antropomorfno pripisane) lastnosti posamezne živali motivirajoče pri njihovem nastajanju.

Frazeologija, veda o stalnih besednih zvezah, katere osnovna enota je frazem oz. stalna besedna zveza, za katero so značilne večbesednost, stalnost in leksikaliziranost, idiomatičnost in ekspresivnost, se je kot samostojna jezikoslovna disciplina uveljavila šele v 20. stoletju v okviru metodološko najstrožje jezikoslovne

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

teorije, strukturalizma. Začetek moderne slovenske frazeologije predstavlja Toporišičeva razprava *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije* (1973/74), naslonjena na rusko frazeologijo, izhajajoč iz Šanskega. Od takrat se je frazeologija obravnavala z različnimi pristopi, in to od strukturalističnega, katerega okvire v smeri pragmatičnega in korpusnega jezikoslovja je prestopila konec 20. in v začetku 21. stoletja, pa vse do sodobnega kulturološkega. Po Kržišnikovi (2008: 39) so kot vir za kulturološko interpretacijo še posebej značilni primerjalni frazemi, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi idr.

Primerjalni frazemi, ki se konstituirajo na podlagi posebnega semantičnega razmerja, so pogosti v vseh jezikih. Njihova osnovna struktura je tridelna (A + primerjalni veznik + C),² ker pa v nekaterih frazemih A-del ni vedno izražen, ima manjša skupina primerjalnih frazemov dvodelno strukturo (Kržišnik 2014: 245). Po Smoletovi (2009: 104) je vsaj dvodelna zgradba za frazeološkost nujna, sicer se frazem spremeni v metaforično poimenovanje.

V okviru pomenskih lastnosti primerjalnih frazemov Fink Arsovski ugotavlja (2006: 12, v prevodu E. Kržišnik), da je pri večini primerjalnih frazemov prvi del nedesemantiziran, tj. sestavina ohranja svoj prvotni leksikalni pomen, C-del, za katerega so značilni slikovitost (figurativnost), konotativni pomen in močna ekspresivnost, pa opravlja vlogo potenciranja prvega dela in se zelo pogosto uveljavlja z »intenzifikatorskim pomenom ‘zelo’, ‘veliko’, ‘močno’, ‘v veliki meri’, ‘v velikem številu’« (Kržišnik 2014: 254). Z vidika kognitivne semantike se lahko primerjalni frazemi nanašajo na človeka in predmetnost, večpomenski med njimi pa lahko pokrivajo obe področji. Frazemi, povezani s človekom, se najpogosteje nanašajo na njegovo zunanost, lastnosti, stanje, odnos do dela, življenje v obilju in pomanjkanju, medosebne odnose, odnos do hrane, način gibanja ter količinskost (Fink Arsovski 2002 v Stramljič Breznik 2003: 148).

² A je tretje v primeri (*tertium comparationis*), C pa primerjalna beseda (*comparatum*).

2 Nabor gradiva in metodologija

Nabor tu obravnavanih slovenskih knjižnih frazemov smo pridobili s sistematičnim izpisom iz *Slovarja slovenskih frazemov* (Keber 2011), *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* 2 (Fran) in *Hrvatsko-slovenskega rječnika* (2006) Željke Fink Arsovski s sodelavci iz še osmih slovanskih jezikov.³ *Hrvatsko-slovenski rječnik* nam je bil vir za izpis makedonskih, ruskih in hrvaških knjižnih frazemov. Slednje smo po potrebi dopolnili še z izpisi iz *Hrvatskega frazeološkega rječnika* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2003). Frazeimi iz tako pridobljene gradivske zbirke so predstavljeni primerjalno glede na zoonimno komponento v C-delu frazema, s pomensko analizo pa bo ugotovljeno, kako se v frazemih odražajo telesne značilnosti in vedenjski vzorci živali ter antropomorfno pripisane značajske karakteristike in antropocentrično vrednotenje posameznih živalskih vrst.

3 Nabor slovenskih, hrvaških, makedonskih in ruskih frazemov glede na zoonimno komponento v C-delu frazema

BIK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>močen (močan) kot bik</i>	<i>jak kao bik</i>	<i>jak како бик</i>	<i>сильный как бык</i>	‘zelo močan’
<i>gledati (zijati) kot bik v nova vrata</i>				‘zelo neumno ali začudeno gledati’
<i>gledati (zijati) kot zaboden bik</i>				‘zelo neumno ali začudeno gledati’
	<i>zdrav kao bik</i>		<i>здоровый как бык</i>	‘zelo zdrav’
			<i>реветь как бык</i>	‘zelo se dreti, kričati’

BIVOL

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
		<i>jak како бивола</i>		‘zelo močan’
			<i>здоровый как буйвол</i>	‘zelo zdrav’

³ Sodelavka za slovenščino je bila Erika Kržišnik, za hrvaščino Željka Fink Arsovski, za makedonščino Slavomira Ribarova, za ruščino pa lektorica za ruski jezik Irina Mironova Blažina (ob Željki Fink Arsovski).

ČEBELA, ČEBELICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>priden (delaven, marljiv) kot čebela (čebelica)</i>	<i>marljiv kao pčela (pčelica)</i>	<i>вреден како пчела (пчеличка)</i>	<i>трудолюбивый (прилежный) как пчела (пчёлка)</i>	‘zelo priden (delaven, marljiv)’

ČRV

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>raditi kao crv</i>			‘pridno (neprekinjeno, vztrajno) delati’
	<i>marljiv kao crv</i>			‘zelo marljiv’
		<i>слаб како црв (црвче)</i>		‘zelo suh’

DIHUR

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>smrdeti kot dihur</i>	<i>smrdjeti (zaudarati) kao tvor</i>	<i>смрди (корне) како твор</i>		‘zelo smrdeti’

FUKS⁴

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>len kot fuk</i>				‘zelo len’

GLISTA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>mršav kao glista</i>		<i>худой (тощий) как глиста</i>	‘zelo suh’

GOLOB, GOLOBČEK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>živeti kot dva golobčka</i>	<i>živjeti kao dva goluba</i>		<i>Жить как два голубя</i>	‘živeti v ljubezni in razumevanju’
	<i>živjeti kao golub i golubica</i>			‘živeti v ljubezni in razumevanju’
	<i>živjeti kao golubovi</i>	<i>живеат како гулапчиња</i>	<i>жить как голубки</i>	‘živeti v ljubezni in razumevanju’
			<i>жить как голубь с голубкой</i>	‘živeti v ljubezni in razumevanju’
			<i>жить как голубок и горлица</i>	‘živeti v ljubezni in razumevanju’

⁴ Konj rjavkasto ali rumenkasto rdeče barve.

GOSENICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
		досаден како гасеница		‘zelo siten, nadležen’

HIJENA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	smijati se kao hijena ⁵	се смеє како хисна	смеяться как гисна	‘zlobno, škodoželjno’

HRČEK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	zaspati (spavati) kao hrčak ⁶		заснуть (спать) как суслик	‘trdno zaspati (spati)’

HROŠČ

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	lijen kao buba			‘zelo len’
			чёрный как жук	‘zelo črn’

JAGNJE

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
krutek (pohleven) kot jagnje	miran kao jajnc	мирен (кроток) како јагне	смирный (кроткий) как ягнёнок (агнец)	‘zelo miroljuben, dobrodušen’
		заспие (спие) како јагне		‘trdno zaspati (spati)’

JAZBEC

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
spati kot jazbec				‘trdno spati’

JEREB

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	zaljubljen kao tetrijeb			‘zelo zaljubljen (moški)’
	zaljubiti se kao tetrijeb			‘zelo se zaljubiti (moški)’

⁵ Frazem s to primerjalno sestavino v C-delu v slovenskih knjižnih slovarjih ni zabeležen, pač pa ga za slovenščino s petimi ponovitvami potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 ((*žu*)*smejati se kot hijena*), kot enkratnica pa je izpričan tudi v prekmurskem narečju: *Smi'jāj se 'kāk xi'jena* ‘škodoželjno, privošljivo se smejati’.

⁶ Podobo tega glodalca v C-delu frazema za slovenščino z dvema pojavitvama izkazuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 (*spati kot hrček*), najti pa jo je tudi v prekmurskem narečju: *S'pāj kāk 'xřěk* ‘trdno spati’.

KAČE (KAČA, GAD, GOŽ)

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>sikati kot kača</i>		<i>с'ска како змија</i>		‘jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom’
<i>pibati kakor gad</i>				‘biti zelo jezen’
	<i>bijesan (ljut) kao zmija</i>	<i>бесен (лут) како змија</i>		‘zelo jezen’
	<i>bijesan (ljut) kao guja</i>			‘zelo jezen’
	<i>napiti se kao smuk</i>	<i>напие како смок</i>		‘zelo se napiti’
	<i>piti kao smuk</i>	<i>пие како смок</i>		‘veliko in pogosto piti’
			<i>напиться как змий</i>	‘zelo se napiti’
	<i>pijan kao smuk</i>	<i>пијан (се напие) како смок</i>		‘zelo pijan’
			<i>пьян как змий</i>	‘zelo pijan’
		<i>се здебели (се направи) како кача</i>		‘zelo se zrediti’

KAMELA, VELBLOD

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>napiti se kao deva</i>		<i>напиться как верблюда</i>	‘zelo se napiti’
	<i>piti kao deva</i>		<i>пить как верблюда</i>	‘zelo se napiti’
	<i>pijan kao deva</i>			‘zelo pijan’

KLOP

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>dosadan kao krpelj</i>	<i>досаден како крлеж</i>	<i>надоедливый (привязчивый) как клещ</i>	‘zelo siten, nadležen’

KONJ

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>delati (garati) kot konj</i>	<i>raditi kao konj</i>	<i>работи како коњ</i>	<i>работать как лошадь</i>	‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’
<i>močan (močan) kot konj</i>			<i>сильный как лошадь</i>	‘zelo močan’
	<i>glup kao konj</i>	<i>глуп како коњ</i>		‘zelo neumen’
			<i>пить как лошадь</i>	‘zelo, veliko piti’
			<i>уставивший как лошадь</i> ⁷	‘zelo utrujen’

⁷ Podoba konja v C-delu frazema je izpričana tudi v slovenskem prekmurskem narečju: *Zma'ra:nj kāk 'kujn/'kojn* ‘zelo utrujen’.

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
zdrav kot konj			здоровый как лошадь	‘zelo zdrav’

KOMAR

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	suh kao komarac ⁸	сув како комарец		‘zelo suh’

KOZEL

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			вопяет (несёт) от кого как от козла ⁹	‘zelo smrdeti’
	derati se kao jarac			‘zelo se dreti, kričati’
		здрав како прч		‘zelo zdrav’

KRAVA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
napiti se kot krava				‘zelo se napiti’
piti kot krava				‘zelo piti’
pijan kot krava				‘zelo pijan’
imeti [dolg, tak] jezik kot krava rep	imati jezik kao krava rep			‘biti zelo odrezav, piker’ ¹⁰
			толстый (жирный) ¹¹ как корова	‘zelo debel’
poda se (pristaja) kot kravi sedlo komu kaj	pristaje (stoji) kao kravi sedlo komu što		идёт (подходит, пристало) как [к] корове седло кому что	‘nič se mu ne podati (pristajati)’

KROKAR

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	crn kao gavran	црн како гавран	чёрный как грач	‘zelo črn’ ¹²

⁸ Primerjavo s *komarjem* je moč najti tudi v prekmurščini: *S'lo:žukj ('sijj) kâk 'sumič* ‘zelo suh’.

⁹ Primerjalna sestavina *kozel* za izražanje obravnavanega frazeološkega pomena v slovenskih knjižnih slovarjih ni zabeležena, jo pa za slovenščino z eno pojavitvijo potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 (*smrdeti kot kozel*).

¹⁰ V makedonščini se ta frazeološki pomen izraža s primerjalno sestavino *mlin: брблa (меле) како воденица*, v ruščini pa se izraža preko lastnosti ostrine *brtve: язык как бритва у кого*.

¹¹ V slovenščini zoonim *krava* v C-delu frazema izkazuje prekmursko narečje: *'Debelj kâk k'râva* ‘zelo debel’.

¹² V slovenščini se ta frazeološki pomen izraža z nezoonimnimi sestavinami:

črn kot noč / vrag / budič / katran / oglje / cigan / zamorec.

KRT

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>marljiv kao krtica</i>	<i>врѣден (работлив) како кртица</i>		‘zelo priden (delaven, marljiv)’
	<i>sljep kao krtica¹³</i>	<i>слеп (коф) како крт</i>	<i>слепой как крот</i>	‘zelo slaboviden’

KURA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>slap kot kura</i>		<i>слеп (коф) како кокошка</i>		‘zelo slaboviden’

LEV

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>šetati (hodati) kao lav u kavežu</i>	<i>шета (оди) како лав во кафез</i>		‘nervozno hoditi v različnih smerih’

LISICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>zvit kot lisica</i>	<i>lukav kao lisica</i>	<i>лукав како лисица</i>	<i>хитрый как лиса (лисица, лисичка)</i>	‘zelo zvit’

MAČKA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>gledati se (biti, prepirati se) kot pes in mačka</i>	<i>slagati se kao pas i mačka</i>	<i>се сложи како мачка и куче</i>	<i>жить как кошка с собакой</i>	‘sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati’
		<i>любопитен како мачка</i>		‘zelo radoveden’
			<i>влюблённый как кошка</i>	‘zelo zaljubljen’

MEDVED

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			<i>разъярённый как медведь</i>	‘zelo jezen’
			<i>спать как медведь в берлоге¹⁴</i>	‘trdno spati’

¹³ V slovenskih knjižnih frazemih se obravnavan frazeološki pomen s podobo *krt*a ne izraža, pač pa je primerjava s tem sesalcem izpričana v primorskem zagorskem govoru: *Jā s'le:jp ku 'kərt* ‘zelo slaboviden’.

¹⁴ Primerjalno sestavino *medved* je moč najti v nekaterih slovenskih narečjih, npr. v notranjskem zagorskem govoru: *S'pi:s ku 'mje:dvɛt* ‘trdno’, v štajerskem oplojniškem govoru: *Za 'ji:ɛnɪga, kɔ 'je:ɪst s'pɛ:ɪ, se 'n:ɛ:ɛ, da s'pɛ:ɪ 'təko 'mi:ɛdvɛd* ‘trdno’ in v prekmurskem narečju: *S'pātj kāk 'medvīt* ‘trdno spati’.

MERJASEC

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			ленивый как боров	‘zelo len’
			развестся (растолстеть) как боров	‘zelo se zrediti’

MIŠ

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
reven kot cerkevna miš	gol (siromašan) kao crkveni miš	сиромашен како <црковен (манастирски)> глушец	бедный (нищий) как церковная мышь	‘zelo reven’

MRAVLJA, MRAVLJICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
delati kot mравlja (mравljica)	raditi kao mрав	работи како mравка	трудиться как муравей	‘zelo pridno (neprekinjeno, vztrajno) delati’
priden (delaven, marljiv) kot mравlja (mравljica)	marljiv kao mрав	вреден како mравка	трудолюбивый (прилежный) как муравей	‘zelo priden (delaven, marljiv)’

MUHA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
siten kot [podrepna] muha	dosadan kao muha	досаден како мува	надоедливый (назойливый) как осенняя муха	‘zelo siten, nadležen’
			медлительный как сонная (осенняя) муха	‘zelo počasen’

MULA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
trmast kot mula				‘zelo trmast’

NETOPIR

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
		слеп (коп) како лиляк		‘zelo slaboviden’

OBAD

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
siten kot obad				‘zelo siten, nadležen’

OPICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
dreti se kot opica				‘zelo se dreti, kričati’

OSA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>siten kot osa</i>				‘zelo siten, nadležen’

OSEL

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>trmast kot osel</i>	<i>tvrdoglav kao magarac</i> (<i>magare</i>)	<i>тердоглав како магаре</i> <на мост>	<i>упрямый как осёл</i>	‘zelo trmast’
		<i>се напије (се наложа) како магаре</i>		‘zelo se napiti’
		<i>пије како магаре</i>		‘zelo piti’
		<i>пијан (се напије) како магаре</i>		‘zelo pijan’
			<i>глупый как осёл¹⁵</i>	‘zelo neumen’
	<i>pristaje (stoji) kao magarcu sedlo komu što</i>	<i>стои некому, нешто како на магаре седло</i>		‘nič se mu ne podati (pristajati)’

OVCA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>siv kot ovca</i>	<i>sijed kao ovca</i>			‘zelo siv’ ¹⁶

OVEN

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			<i>глупый как баран</i>	‘zelo neumen’
			<i>смотреть (уставиться) как баран на новые ворота</i>	‘zelo neumno ali začudeno gledati’

PAJEK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>suh kot pajek</i>				‘zelo suh’

PAV

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>kot pav (hoditi, nositi se, šopiriti se itd.)</i>				‘zelo važno, napihnjeno, vzvišeno’
<i>prevzetjen kot pav</i>				‘zelo domišljav, prevzetjen’

¹⁵ Primerjavo neumnega človeka z *oslom* najdemo v slovenskem prekmurskem narečju: ‘*Но:уриј кѧк со’мар*’ ‘zelo neumen’.

¹⁶ Frazeološki pomen ‘zelo siv’ se v ruščini izraža z nezoanimno sestavino *лунa*: *седой как лунь*, v makedonščini pa v C-delu frazema nasotpa bajeslovna oseba *dedek Мраз*: *бел како Дедо Мраз*.

PES

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>suh kot pes</i>	<i>mršav kao pas</i>	слаб како куче	худой как уличная (бездомная, бродячая) собака	‘zelo suh’
<i>lačen kot pes</i>	<i>gladan kao pas</i>	зладен како куче		‘zelo lačen’
<i>gledati se (biti, prepirati se) kot pes in mačka</i>	<i>slagati se kao pas i mačka</i>	се сложни како мачка и куче	жить как кошка с собакой.	‘sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati’
<i>zvest kot pes</i>	<i>vjieran kao pas (pseto)</i>	верен како куче	верный как собака; как <верная> собака	‘zelo zvest’
<i>len kot pes</i>				‘zelo len’
<i>utrujen kot pes</i>	<i>umoran kao pas (pseto)</i>	уморен (цркнат) како куче	уставший как собака	‘zelo utrujen’
<i>nervozen (živčen) kot pes</i>	<i>nervozan kao pas</i>	нервозен како пес		‘zelo nervozen’
<i>jezen kot pes</i>	<i>ljut kao pas</i>	лут како <бесно> куче	злой (сердитый) как собака (нёс) на цепи ([цепная] собака)	‘zelo jezen’
<i>lagati kot pes [teče]</i>	<i>lagati kao pas (pseto)</i>	лаже како куче		‘zelo lagati’
<i>ljubosumen kot pes</i>	<i>ljubomorán kao pas</i>			‘zelo ljubosumen’ ¹⁷
	<i>zaljubljen kao pseto</i>			‘zelo zaljubljen’
	<i>zaljubiti se kao pseto</i>			‘zelo se zaljubiti’

PETELIN

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>kot petelin</i> (hoditi, obnašati se, šopiriti se itd.)	<i>kao kokot</i> (hodati, ponašati se itd.)	како петел <на буните> [се прчи, одн, се понаша itd.]	как петух (ходить, расхаживать itd.)	‘zelo važno, napihнено, vzvišeno’

PIJAVKA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			надоедливый (привязчивый) как пиявка ¹⁸	‘zelo nadležen, siten’

¹⁷ V makedonščini in ruščini se to negativno človekovo čustvo izraža z nezoonomimno sestavino; makedonščini v C-delu frazema nastopa pripadnik turškega naroda: *љубоморен како Турчин*, v ruščini pa duhovno bitje *budič*, ki pooseblja zlo: *ревнивый как чёрт*.

¹⁸ Primerjavo s *pijavko* v slovenščini izpričuje prekmursko narečje: *Dopsaden kak 'pijavka* ‘zelo nadležen, siten’.

PIŠČANEC

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
		jede како пишанце (пиле) ¹⁹		

PODGANA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			бедный (нищий) как крыса	‘zelo reven’

POLH

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>spati (zaspati) kot</i> polh	<i>spavati (zaspati)</i> kao puh			‘trdno (za)spati’

POLŽ

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>lesti (hoditi ipd.)</i> kot polž	<i>vući se (miljeti)</i> kao puž	<i>се тегне (се влечка)</i> како пожжав	<i>тащиться (ползти)</i> как улитка (улитка)	‘zelo počasi’
<i>[počasen] kot</i> polž	<i>spor kao</i> puž	<i>спор како</i> пожжав		‘zelo počasen’

PRAŠIČ, PRASE, PUJS

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>debel kot</i> prašič (pujs)	<i>debeo kao</i> prasac (prase)	<i>дебел како</i> прасе	<i>толстый как</i> поросёнок	‘zelo debel’
<i>zrediti se kot</i> prašič (pujs)	<i>udebljati se (utoriti se) kao</i> prasac	<i>се здебели (се направи) како</i> прасе		‘zelo se zrediti’
<i>umazan kot</i> prašič (pujs)	<i>prljav kao</i> prasac	<i>гнасен како</i> прасе	<i>грязный как</i> поросёнок	‘zelo umazan’
<i>jesti (žreti) kot</i> prašič				‘grdo, veliko, požrešno jesti’
<i>jesti (žreti) kot</i> pujs				‘grdo, veliko, požrešno jesti’

PTICA, PTIČ, PTIČEK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>[sloboden (prost)]</i> kot ptič (ptiček) na veji	<i>[slobodan] kao</i> ptica (ptičica) [na grani]	<i>слободен како</i> птица (птичка)	<i>[свободный (вольный)] как</i> птица	‘biti popolnoma prost, sloboden, brez skrbi’
<i>jesti kot</i> ptiček	<i>jesti kao</i> ptičica (ptica)		<i>есть как</i> птичка	‘zelo malo jesti’

¹⁹ V makedonščini izpričano primerjavo s *piščancem* v C-delu frazema je moč najti tudi v slovenskem prekmurskem gornjeseniškem govoru: ‘*Gešje kake 'piške* ‘zelo malo jesti’.

PURAN

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>napihljen kot puran</i>				‘zelo domišljjav, prevzeten’
	<i>kao puran</i> (hodati, ponášati se itd.)	<i>како мисир</i> [Оди, се понаша itd.]	<i>как индюк</i> (ходить, шагать итд.)	‘zelo važno, napihnjeno, vzvišeno’
<i>rdeč kot puran</i>				‘zelo rdeč’

RAK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>rdeč kot [kuhan] rak</i>	<i>crven kao rak</i>	<i>црвен како рак</i>	<i>красный как [варёный] рак</i>	‘zelo rdeč’
<i>žardeti kot [kuhan] rak</i>	<i>pocrvenjeti kao rak</i>	<i>се зацрвени како рак</i>	<i>покраснеть как [варёный] рак</i>	‘zelo pordečeti’

RIBE (RIBA, SARDINA, SLED)

SLO	HR	MAK	RUS	
<i>stisnjeni kot sardine</i>	<i>žbijeni (stisnuti, nabijeni i sl.) kao sardine [u konzervi]</i>	<i>збиени (набиени) како сардини</i>	<i>как сельди в бочке</i>	‘zelo stisnjeni’
<i>počutiti se kot riba v vodi</i>	<i>osjećati se kao riba u vodi</i>	<i>се осећа како риба во вода</i>	<i>чувствовать себя как рыба в воде</i>	‘počutiti se ugodno, prijetno’
<i>počutiti se kot riba na suhem</i>	<i>osjećati se kao riba na suhom</i>	<i>се осећа како риба на суво</i>	<i>чувствовать себя как рыба без воды (на берегу, на песке)</i>	‘počutiti se neugodno, slabo’
<i>zdrav kot riba [v vodi]</i>	<i>zdrav kao riba</i>			‘zelo zdrav’

RIS

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>besen (ježen) kot ris</i>	<i>bijesan (ljut) kao ris</i>	<i>бесен (лут) како рис</i>		‘zelo ježen’
<i>gledati kot ris</i>				‘ježno, srepo gledati’

SIVA MERINOVKA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			<i>врать как сивый мерин</i>	‘zelo lagati’
			<i>глупый как сивый мерин</i>	‘zelo neumen’

SLON

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>obnašati se kot slon v trgovini s porcelanom</i>	<i>ponašati se kao slon u staklani (trgovini porculana)</i>	<i>се однесува како СЛОЊ во стакларница</i>	<i>вести себя как СЛОЊ в посудной лавке; вести себя как пьяный СЛОЊ</i>	‘zelo nerodno, nespretno’
		<i>здрав како СЛОЊ</i>		‘zelo zdrav’

SRAKA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>radoznao (znatiželjan) kao svraka²⁰</i>		<i>любопытный как СОРОКА</i>	‘zelo radoveden’
<i>dreti se kot sraka</i>				‘zelo se dreti, kričati’

SRNA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>plah (plašen) kot srna</i>	<i>plah kao srna</i>	<i>плашлив како СРНА</i>	<i>пугливый (бояливый) как ЛАнь</i>	‘zelo plah’
<i>vitka kot srna</i>	<i>vitka kao srna</i>	<i>витка како СРНА</i>	<i>стройная как СЕРНА</i>	‘zelo vitka’

STENICA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>dosadan kao stjenica</i>			‘zelo siten, nadležen’

SVINJA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>debel kot svinja</i>	<i>debeo kao svinja</i>	<i>дебел како СВИЊА</i>	<i>толстый (жирный) как СВИЊА</i>	‘zelo debel’
<i>zrediti se kot svinja</i>	<i>udebljati se (utoviti se) kao svinja</i>	<i>се здебели (се направи) како СВИЊА</i>	<i>развесться (растолстеть) как СВИЊА</i>	‘zelo se zrediti’
<i>umazan kot svinja</i>	<i>prljav kao svinja</i>	<i>гласен како СВИЊА</i>	<i>грязный как СВИЊА</i>	‘zelo umazan’
<i>jesti (žreti) kot svinja</i>	<i>jesti (žderati) kao svinja</i>	<i>(жде) како СВИЊА</i>	<i>жрать (есть) как СВИЊА</i>	‘grdo, veliko, požrešno jesti’
<i>napiti se kot svinja</i>	<i>napiti se kao svinja</i>	<i>се напие како СВИЊА</i>	<i>напиться как СВИЊА</i>	‘zelo se napiti’
<i>pijan kot svinja</i>	<i>pijan kao svinja</i>	<i>пијан (се напие) како СВИЊА</i>	<i>пьян как СВИЊА</i>	‘zelo pijan’
<i>pada se (pristaja) kot svinji sedlo komu kaj</i>	<i>pristaje (stoji) kao kрмачи sedlo komu što</i>			‘nič se mu ne podati (pristajati)’

²⁰ Ujemanje z v hrvaščini in ruščini izpričano sestavino *sraka* v C-delu frazema najdemo v slovenskem primorskem zagorskem govoru: *Jə rado've:ždna ku s'ra:ka* ‘zelo radovedna’.

SVIZEC

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			заснуть (спать) как сурок	‘trdno (za)spati’

ŠOJA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
dreti se kot šoja				‘zelo se dreti, kričati’

TELE

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
[neumen] kot tele	glup kao tele	глуп како теле		‘zelo neumen’
gledati (zjijati) kot tele v nova vrata	gledati (buljiti) kao tele [u šarena vrata]	гледа (буљи, зине) како теле во шарена врата		‘zelo neumno ali začudeno gledati’
gledati (zjijati) kot tele	gledati (buljiti) kao telac	гледа (буљи, зине) како теле		‘zelo neumno ali začudeno gledati’

TIGER

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			злой как тигр	‘zelo jezen’
			метаться (ходить) как тигр в клетке	‘nervozno hoditi v različnih smereh’

TROT

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
len kot trot		мрзлив како трут		‘zelo len’

VOL

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
delati (garati) kot vol	raditi (tegliti) kao vol	работи како вол	работать как вол	‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’
zabit kot vol	glup kao vol	глуп како вол		‘zelo neumen’
trmast kot vol				‘zelo trmast’
		се напије (се наложа) како вол		‘zelo se napiti’
		пие како вол		‘veliko in pogosto piti’
		пијан (се напије) како вол		‘zelo pijan’
	derati se kao vol	се дере како вол		‘zelo se dreti, kričati’

VOLK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>lačen kot volk</i>	<i>gladan kao vuk</i>	<i>гладен како ВОЛК</i>	<i>голодный как ВОЛК</i>	‘zelo lačen’
			<i>сердитый как ВОЛК</i>	‘zelo jezen’

VRABEC, VRABČEK

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>jesti kot vrabček</i>	<i>jesti kao vrabac</i>	<i>јаде како ВРАПЧЕ (врапченце)</i>	<i>есть как ВОРОБЫШЕК</i>	‘zelo malo jesti’
			<i>худой (слабый) как ВОРОБЕЙ</i>	‘zelo suh’
			<i>как ВОРОБЫШЕК</i>	‘zelo suh’

ZAJEC

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>plašen kot zajec</i>	<i>plašljiv kao zec</i>	<i>плашлив како ЗАЈАК</i>	<i>боязливый (пугливый) как ЗАЯЦ</i>	‘zelo plašen’
<i>spati kot zajec</i>	<i>spavati kao zec</i>	<i>спие како ЗАЈАК</i>	<i>спать как ЗАЯЦ</i>	‘zelo rahlo spati’

ZVER

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
			<i>работать как ЗВЕРЬ</i>	‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’
	<i>napiti se kao zvijer</i>	<i>се напије како СВЕР</i>		‘zelo se napiti’
	<i>pijan kao zvijer</i>	<i>пијан (се напије) како СВЕР</i>		‘zelo pijan’
			<i>реветь как ЗВЕРЬ</i>	‘zelo se dreti, кричати’
			<i>метаться (ходить) как ЗВЕРЬ в клетке</i>	‘nervozno hoditi v različnih smerch’

ŽELVA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>kretati se (hodati) kao kornjača²¹</i>	<i>се влечка (се тегне, оди) како ЖЕЛКА</i>	<i>двигаться (ходить, ползти) как ЧЕРЕПАХА</i>	‘zelo počasi’

²¹ Frazem s primerjalno sestavino želva v slovenskih knjižnih slovarjih ni izpričan, ga pa za slovenščino z dvema pojavitvama potrjuje jezikovni korpus Gigafida 2.0 (*počasen/počasna kot želva*).

ŽIVAL

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
	<i>raditi kao</i> životinja	<i>работи како</i> ЖИВОТНО		‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’

ŽIVINA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>delati (garati) kot</i> [črna] živina				‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’
<i>napiti se kot</i> živina	<i>napiti se kao</i> stoka	<i>се напије како</i> СТОКА		‘zelo se napiti’
<i>pijan kot</i> živina	<i>pijan kao</i> stoka	<i>пијан (се напије) како</i> СТОКА		‘zelo pijan’
		<i>залеубен (затрескан)</i> како ајван		‘zelo zaljubljen’
		<i>се залеуби (се затреска) како</i> ајван		‘zelo se zaljubiti’

ŽOLNA

SLO	HR	MAK	RUS	POMEN
<i>napiti se kot</i> žolna				‘zelo se napiti’
<i>piti kot</i> žolna				‘veliko in pogosto piti’
<i>pijan kot</i> žolna				‘zelo pijan’

4 Pomenska analiza frazemov

Iz nadaljevanja prispevka je razvidno, kako se telesne značilnosti in vedenjski vzorci živali ter antropomorfno pripisane značajske karakteristike in antropocentrično vrednotenje posameznih živalskih vrst odražajo v slovenskih, hrvaških, makedonskih in ruskih frazemih.

BIK:²²

- moč: *močen (močan) kot* **bik** – *jake kao* **bik** – *jак како* **БИК** – *сильный как* **БЫК**;
- neumnost: *gledati (zrijati) kot* **bik** *v nova vrata*; *gledati (zrijati) kot* *zaboden* **bik** (SLO);
- oglašanje živali: *реветь как* **БЫК** (RUS);
- dobro zdravje: *zdrav kao* **bik** (HR); *здоровый как* **БЫК** (RUS).

²² Če se zoonimna komponenta v C-delu frazema ujema v vseh obravnavanih jezikih, so frazemi predstavljeni tako, da na prvem mestu navajamo slovenski, na drugem hrvaški, na tretjem makedonski in na četrtem ruski knjižni frazem, sicer pa je živost frazema v obravnavanih jezikih označena z označevalniki (SLO – slovensko, HR – hrvaško, MAK – makedonsko, RUS – rusko).

BIVOL:

- moč: *jak* *kak*o **биво**л (MAK);
- dobro zdravje: *здоровый* *как* **буйво**л (RUS).

KRAVA:

- pitje velikih količin vode: *napiti se* *kot* **krava**; *piti* *kot* **krava**; *pijan* *kot* **krava** (SLO);
- dolžina kravjega repa: *imeti* [*dolg, tak*] *jezik* *kot* **krava** *rep* (SLO); *imati jezik* *kao* **krava** *rep* (HR);
- debelost: *толстый (жирный)* *как* **корова** (RUS);
- neprimernost za kaj: *poda se (pristaja)* *kot* **kravi** *sedlo* *komu* *kaj* (SLO); *pristaje (stoji)* *kao* **kravi** *sedlo* *komu* *što* (HR); *uđem (подходящ, пришло)* *как* [к] **корове** *седло* *кому* *что* (RUS).

TELE:

- neumnost: *gledati (zijati)* *kot* **tele** *v nova vrata*; *gledati (zijati)* *kot* **tele**; [*neumen*] *kot* **tele** (SLO); *gledati (buljiti)* *kao* **tele** [*u šarena vrata*]; *gledati (buljiti)* *kao* **telac**; *glup* *kao* **tele** (HR); *гледа (буљи, зине)* *како* **теле** *во шарена врата*; *гледа (буљи, зине)* *како* **теле**; *глуп* *како* **теле** (MAK).

VOL:

- delavnost, vzdržljivost: *delati (garati)* *kot* **vol** – *raditi (tegliti)* *kao* **vol** – *работи* *како* **вол** – *работать* *как* **вол**;
- neumnost: *zabit* *kot* **vol** (SLO); *glup* *kao* **vol** (HR); *глуп* *како* **вол** (MAK);
- trma: *trmast* *kot* **vol** (SLO);
- pitje velikih količin vode: *se napije (se наложа)* *како* **вол**; *nije* *како* **вол**; *pijan (se napije)* *како* **вол** (MAK);
- oglašanje živali: *derati se* *kao* **vol** (HR); *se дере* *како* **вол** (MAK).

ŽIVAL:

- delavnost, pridnost, marljivost: *raditi* *kao* **životinja** (HR); *работи* *како* **животно** (MAK).

ŽIVINA ‘govedo’:

- delavnost, vzdržljivost: *delati (garati)* *kot* [črna] **živina** (SLO);
- pitje velikih količin vode: *napiti se* *kot* **živina**; *pijan* *kot* **živina** (SLO); *napiti se* *kao* **stoka**; *pijan* *kao* **stoka** (HR); *se napije* *како* **стока**; *pijan (se napije)* *како* **стока** (MAK);

– zaljubljenost: *зальубен (затрескан) како ајван, се зальуби (се затреска) како ајван* (MAK).

Goveja živina je v vseh kulturnih prostorih prepoznana po moči (bik, bivol) ter delavnosti (vol, živina), kjer je dejavnost živali pri uporabi za določen človekov namen antropocentrično pojmovana kot inherentna lastnost živali. Dejansko pa gre za živali, ki jih človek zaradi njihove fizične moči uporablja za delo (Koletnik 2020: 278). V ruščini med telesnimi lastnostmi izstopa še debelost (krava), v slovenščini in hrvaščini pa dolg rep (krava), ki predstavlja neobičajno dolžino človekovega jezika (pretirana zgovornost, jezikavost, pikrost). V obravnavanih frazemih se odražajo tudi vedenjski vzorci, kot so pitje velikih količin vode (krava, vol, živina), kar v južnoslovanskih jezikih označuje nezmernost človekovega pitja, ter oglašanje živali (vol, bik), s čimer se v hrvaščini, makedonščini in ruščini stopnjuje jakost človekovega vpitja. V južnoslovanskem kulturnem prostoru se živalim pogosto pripisuje neumnost (bik, tele, vol), v slovenščini trma (vol), v hrvaščini in ruščini pa se govedo predstavno pojavlja v primerah z zdravjem (bik, bivol).

FUKS:

– lenoba: *len kot fuks* (SLO).

KAMELA, VELBLOD:

– pitje velikih količin vode: *napiti se kao deva; piti kao deva; pijan kao deva* (HR); *напиться как верблюд; пить как верблюд* (RUS).

KONJ:

- delavnost, vzdržljivost: *delati (garati) kot konj – raditi kao konj – работи како коњ* – *работать как лошадь*;
- moč: *močen (močan) kot konj* (SLO); *сильный как лошадь* (RUS);
- neumnost: *glup kao konj* (HR); *глуп како коњ* (MAK);
- pitje velikih količin vode: *пить как лошадь* (RUS);
- utrujenost: *уставший как лошадь* (RUS);
- dobro zdravje: *zdrav kot konj* (SLO); *здоровый как лошадь* (RUS).

MULA:

– trma: *trmast kot mula* (SLO).

OSEL:

- trma: *trmast kot osel* – *tvrdoglav kao magarac* (*magare*) – *тврдоглав како магаре* <на мост> – *упрямый как осёл*;
- pitje velikih količin vode: *se napije (se naloжа) како магаре; пие како магаре; пијан (се napije) како (магаре)* (MAK);
- neumnost: *глупый как осёл* (RUS);
- neprimernost za kaj: *pristaje (stoji) kao magarcu sedlo komu što* (HR); *стои некому, нешто како на магаре седло* (MAK).

V slovenščini in ruščini je konj v frazemih prepoznan po svoji moči in dobrem zdravju. Prehranjevalne navade kopitarjev, tj. velika potreba po vodi, se odražajo v hrvaških, makedonskih in ruskih frazemih (konj, osel, kamela, velblod), v obravnavanem vzhodnoslovanskem jeziku pa se konju pripisuje še utrujenost. Med antropomorfno pripisanimi značajskimi karakteristikami kopitarjev v vseh obravnavanih jezikih izstopata delavnost, vzdržljivost (konj) in trma (osel, mula). Njihova domnevna neumnost (osel, konj) se odraža v hrvaških, makedonskih in ruskih frazemih, lenoba pa v slovenskih (fuks).²³ Negativna predstavnost osla o primernosti za kaj je izpričana v hrvaškem in makedonskem kulturnem prostoru.

JAGNJE:

- miroljubnost, dobrodušnost: *krotek (pohleven) kot jagnje* – *miran kao janje* – *мирен (кроток) како јагње* – *смирный (кроткий) как ягнёнок* (*агнец*);
- spalne navade: *zaspije (спие) како јагње* (MAK).

KOZEL:

- vonj živali: *воняеть (несёт) от кого как от козла* (RUS);
- oglašanje živali: *derati se kao jarac* (HR);
- dobro zdravje: *здрав како прч* (MAK).

OVCA:

- barva dlake: *siv kot ovca* (SLO); *sijed kao ovca* (HR).

²³ Tj. konj rjavkasto ali rumenkasto rdeče barve.

OVEN:

– neumnost: *глупый как баран, смотреть (уставиться) как баран на новые ворота* (RUS).

SIVA MERINOVKA:

– laganje: *врать как сивый мерин* (RUS);

– neumnost: *глупый как сивый мерин* (RUS).

Kozel je v ruščini prepoznan po oddajanju neprijetnega vonja, v hrvaščini po glasnem oglašanju, v makedonščini pa po dobrem zdravju. Barva dlake (ovca) izstopa v slovenskih in hrvaških frazemih, spalne navade živali (jagnje) pa se odražajo v makedonskih frazemih. Med drobnici antropomorfno pripisanimi lastnostmi je v vseh obravnavanih jezikih opaziti miroljubnost in dobrodušnost (jagnje), v ruščini pa se ji pripisujeta še neumnost (oven, siva merinovka) in lažnivost (siva merinovka).

MERJASEC:

– lenoba: *ленивый как боров* (RUS);

– debelost: *разъестся (растолстеть) как боров* (RUS).

PRAŠIČ, PUJS:

– debelost: *debel kot prašič (pujs) – debeo kao prasac (prase) – дебел како прасе – толстый как поросёнок*; *žrediti se kot prašič (pujs) – udebljati se (utoviti se) kao prasac – се здебели (се направи) како прасе*;

– umazanost in nemarnost: *umazan kot prašič (pujs) – prljav kao prasac – gnasen како прасе – грязный как поросёнок*;

– požrešnost: *jesti (žreti) kot prašič, jesti (žreti) kot pujs* (SLO).

SVINJA:

– debelost: *debel kot svinja – debeo kao svinja – дебел како свиња – толстый (жирный) как свинья*; *žrediti se kot svinja – udebljati se (utoviti se) kao svinja – се здебели (се направи) како свиња – разъестся (растолстеть) как свинья*;

– umazanost in nemarnost: *umazan kot svinja – prljav kao svinja – gnasen како свиња*

– *грязный как свинья*;

– požrešnost: *jesti (žreti) kot svinja (prašič, pujs) – jesti (žderati) kao svinja – жде (жде) како свиња – жрать (есть) как свинья*;

- nezmerno pitje : *napiti se kot svinja* – *napiti se kao svinja* – *се напиу како свиња* – *напиться как свиња*, *pijan kot svinja* – *pijan kao svinja* – *пијан (се напиу) како свиња* – *пьян как свиња*;
- neprimernost za kaj: *poda se (pristaja) kot svinji sedlo komu kaj* (SLO); *pristaje (stoji) kao krmači sedlo komu što* (HR).

Frazemi, v katerih se pojavljajo prašiči, so prevladujoče negativni. V vseh obravnavanih jezikih so poudarjeni njihov videz – debelost (merjasec, prašič, svinja) ter antropocentrično pripisani umazanost in nemarnost (prašič, svinja),²⁴ domnevna požrešnost in nenasitnost (prašič, pujs, svinja) ter v ruščini tudi lenoba (merjasec). Negativna predstavnost svinje o primernosti za kaj se zrcali v slovenskih in v hrvaških frazemih.

GOLOB:

- medsebojna ljubezen in razumevanje: *živeti kot dva golobčka* (SLO); *živjeti kao dva goluba*; *živjeti kao golub i golubica*; *živjeti kao golubovi* (HR); *живеат како гулапчиња* (MAK); *жить как два голубя*, *жить как голубь с голубкой*, *жить как голубок и горлица*; *жить как голубки* (RUS).

JEREB:

- zaljubljenost: *zaljubljen kao tetrijeb*; *zaljubiti se kao tetrijeb* (HR).

KROKAR:

- barva živali: *crn kao gavran* (HR); *црн како гавран* (MAK); *чёрный как грач* (RUS).

KURA:

- slab vid (v mraku): *slép kot kura* (SLO); *слен (коп) како кокошка* (MAK).

PAV:

- ošabnost, domišljavost, vzvišenost: *kot pav* (hoditi, nositi se, šopiriti se itd.); *prevzetén kot pav* (SLO).

²⁴ Pripis nemarnosti in umazanosti je v nasprotju z etološkimi raziskavami prašičev, ki kažejo, da so prašiči med najbolj čistimi živalmi (denimo zelo jih moti, če so mesta, kjer jejo ali spijo, umazana), in izhaja iz antropocentričnega pojmovanja, da je blato umazanija. Dejansko pa ima blato blagodejen učinek na kožo prašičev. Prašiči se ne valjajo v blatu, da bi se umazali, ampak s tem regulirajo telesno temperaturo (v primerjavi s človekom imajo zelo malo žlez znojnic in večina jih ne deluje, zato se sami ne morejo ohladiti; hlajenje v blatu je tudi bolj dolgotrajno kot hlajenje v čisti vodi, saj blatna voda s telesa hlapi veliko počasneje kot čista voda) in ščitijo kožo pred soncem – blato namreč na prašičji koži predstavlja zaščito pred UV-žarki (Koletnik 2020: 280).

PETELIN:

– ošabnost, domišljavost, postavljanje: *kot petelin* (hoditi, obnašati se, šopiriti se itd.) – *kao kokot* (hodati, ponašati se itd.) – *како петел* <на буниште> [се прчи, оди, се понаша itd.] – *как петух* (ходить, расхаживать itd.).

PIŠČANEC:

– ješčnost (majhna): *jede како пилence (пиле)* (MAK).

PURAN:

– ošabnost, domišljavost, postavljanje: *napihnen kot puran* – *kao puran* (hodati, ponašati se itd.) – *како мисир* [оди, се понаша itd.] – *как индюк* (ходить, шагать итд.);
– rdeča obarvanost vratu: *rdeč kot puran* (SLO).

PTIČ:

– zmožnost prostega premikanja po zraku: [svoboden (prost)] *kot ptič* (ptiček) *na veji* – [slobodan] *kao ptica* (ptičica) [na grani] – слободен *како птица* (птичка) – [свободный (вольный)] *как птица*;
– ješčnost (majhna): *jesti kot ptiček* (SLO); *jesti kao ptičica* (ptica) (HR); *есть как птичка* (MAK).

SRAKA:

– oglašanje živali: *dreti se kot sraka* (SLO);
– radovednost: *radoznao (znatiželjan) kao svraka* (HR); любопытный *как сорока* (RUS).

ŠOJA:

– oglašanje živali: *dreti se kot šoja* (SLO).

VRABEC:

– ješčnost (majhna): *jesti kot vrabček* – *jesti kao vrabac* – *jade како врапче* (врапченце)
– *есть как воробышек*;
– životarjenje: *худой (слабый) как воробей*, *как воробышек* (воробушек) (RUS).

ŽOLNA:

– nezmerno pitje: *napiti se kot žolna*; *piti kot žolna*; *pijan kot žolna* (SLO).

Posamezni ptiči so v frazemih prepoznani po telesnih lastnostih in hibah, kot so: rdeča obarvanost vratu (puran), barva perja (krokar), slab vid v mraku (kokoš), zmožnost premikanja po zraku (ptič, ptica).²⁵ V vseh jezikih izstopajo prehranjevalne navade ptičev (ptiček, piščanec, vrabček), njihovo glasno oglašanje se zrcali v slovenskih frazemih (sraka, šoja), njihov slab položaj oz. životarjenje pa v ruskih (vrabec). V frazemih, ki se nanašajo na ptiče, so pogosti tudi antropomorfni pripisi značajskih značilnosti, kot so bahavost, ošabnost, vzvišenost (pav, petelin, puran) in radovednost (sraka), ali čustvenih stanj in občutenj, kot so zaljubljenost (jereb), ljubezen in medsebojno razumevanje (golob) ter žeja in pijanost (žolna).²⁶

MAČKA:

- nerazumevanje s psom: *gledati se (biti, prepirati se) kot pes in mačka – slagati se kao pas i mačka – се сложили како мачка и куче – жить как кошка с собакой*;
- radovednost: *любопытен како мачка* (MAK);
- zaljubljenost: *влюблённый как кошка* (RUS).

Mačka je v vseh obravnavanih jezikih prepoznana po nerazumevanju s psom, v makedonščini se ji antropomorfno pripisuje radovednost, v ruščini pa zaljubljenost. Sovražnost med psom in mačko temelji na človekovi domnevi o boju psa in mačke za njegovo naklonjenost. Po Kebru (2011: 679) so korenine dosti bolj globoke, saj gre za prvotni odnos med psom roparjem in njegovim možnim plenom mačko. Ta lahko svoje manjvrednostne komplekse iz odnosa s psom uspešno zdravi v podobnem odnosu z mišjo.

PES:

- životarjenje: *sub kot pes – mršav kao pas – слаб како куче – худой как уличная (бездомная, бродячая) собака; lačen kot pes – gladan kao pas – голоден како куче – голодный как собака (нѣс)*;
- nerazumevanje z mačko: *gledati se (biti, prepirati se) kot pes in mačka – slagati se kao pas i mačka – се сложили како мачка и куче – жить как кошка с собакой*;
- zvestoba: *zvest kot pes – vjeren kao pas (pseto) – верен како куче – верный как собака; как <верная> собака*;

²⁵ Zmožnost ptic za premikanje po zraku (letenje) pri človeku vzbuja predstave o prednosti ptic in njihovega življenja nasproti človekovemu (Keber 1998: 193).

²⁶ Žolna se z žejo in posledično pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pirka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pirka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pirkati* pa 'pomalo piti' (Keber 1998: 354).

- lenoba: *len kot pes* (SLO);
- utrujenost: *utrujen kot pes* – *umoran kao pas* (*pseto*) – *уморен (уфкнат) како куче* – *уставивший как собака*;
- nervoza: *nervozen (živčen) kot pes* (SLO); *nervozan kao pas* (HR); *нервозен како пец* (MAK);
- jeza: *jezen kot pes* – *ljut kao pas* – *лут како <бесно> куче* – *злой (сердитый) как собака (пёс) на цепи ([цепная] собака)*;
- laganje: *lagati kot pes* [*teče*] (SLO); *lagati kao pas* (*pseto*) (HR); *лаже како куче* (MAK);
- ljubosumje: *ljubosumen kot pes* (SLO); *ljubomorán kao pas* (HR);
- zaljubljenost: *zaljubljen kao pseto*; *zaljubiti se kao pseto* (HR).

Pri psu v vseh jezikih izstopata njegov slab položaj (životarjenje) ter nerazumevanje z mačko. V vseh štirih kulturnih prostorih se v frazemih zrcalijo antropomorfno pripisane značajske lastnosti, kot so zvestoba, lažnivost in lenoba, povezuje pa se ga tudi z močnim kratkotrajnim čustvom – jezo ter utrujenostjo. Slovenski frazemi izkazujejo še antropomorfne pripise ljubosumja, hrvaški zaljubljenosti, v vseh južnoslovanskih jezikih pa je pes prepoznan tudi po domnevni nervozi.

ČEBELA:

- delavnost, pridnost, marljivost: *priden (delaven, marljiv) kot čebela* (*čebelica*) – *marljiv kao pčela* (*pčelica*) – *vreden како пчела* (*пчеличка*) – *трудолюбивый (прилежный) как пчела* (*пчёлка*).

HROŠČ:

- barva živali: *чёрный как жук* (RUS);
- lenoba: *lijen kao buba* (HR).

KOMAR:

- videz živali: *sub kao komarac* (HR); *суб како комарец* (MAK).

MRAVLJA:

- delavnost, pridnost, marljivost: *delati kot mravlja* (*mravljica*) – *raditi kao mrav* – *работи како мравка* – *трудиться как муравей*; *priden (delaven, marljiv) kot mravlja* (*mravljica*) – *marljiv kao mrav* – *вреден како мравка* – *трудолюбивый (прилежный) как муравей*.

MUHA:

- nadležnost, sitnost: *siten kot [podrepna] muha* – *dosadan kao muha* – *досаден како мува* – *надоедливый (назойливый) как осенняя муха*;
 – premikanje: *медлительный как сонная (осенняя) муха* (RUS).

OBAD:

- nadležnost, sitnost: *siten kot obad* (SLO).

OSA:

- nadležnost, sitnost: *siten kot osa* (SLO).

TROT:

- lenoba: *len kot trot* (SLO); *мрзлив како трут* (MAK).

Žuželke so v vseh obravnavanih jezikih prepoznane po delavnosti, pridnosti, marljivosti (čebela, mravlja) in po nadležnosti (muha, obad, osa),²⁷ v hrvaških, makedonskih in ruskih frazemih pa izstopa še njihov videz (komar, hrošč). V južnoslovanskem kulturnem prostoru se žuželkam antropomorfno pripisuje tudi lenoba (hrošč, trot).

GLISTA:

- videz živali: *mršav kao glista* (HR); *худоу (моций) как глиста* (RUS).

KLOP:

- nadležnost, sitnost: *dosadan kao krpelj* (HR); *досаден како крлеж* (MAK); *надоедливый (привязчивый) как клещ* (RUS).

PIJAVKA:

- nadležnost, sitnost: *надоедливый (привязчивый) как пиявка* (RUS).

STENICA:

- nadležnost, sitnost: *dosadan kao stjenica* (HR).

²⁷ V živalskem svetu so muhe, obadi ipd. lahko velika nadloga za živali, zlasti večje, kot npr. govedo. To se nadležnega mrčesa večinoma otepa z repom, a pod rep ne doseže, zato so podrepne muhe najbolj zoprne (Keber 2011: 562).

Zajedavci s stališča tvorbe frazemov niso preveč zanimivi. V hrvaščini in ruščini je poudarjen njihov videz (glista), v omenjenih jezikih in makedonščini pa še njihova nadležnost (klop, pijavka, stenica).

ČRV:

- delavnost, pridnost, marljivost: *raditi kao crv*, *marljiv kao crv* (HR);
- videz živali: *слаб како црв* (*уфвче*) (MAK).

GOSENICA:

- nadležnost, sitnost: *досаден како гасеница* (MAK).

PAJEK:

- videz živali: *sub kot pajek* (SLO).

POLŽ:

- premikanje živali: *lesti (hoditi ipd.) kot polž* – *vući se (miljeti) kao puž* – *се тегне (се влечка) како полжав* – *тащиться (ползти) как улитка (улитка)*; [*počasen*] *kot polž* (SLO); *spor kao puž* (HR); *спор како полжав* (MAK).

Frazemi, v katerih C-delu se pojavljajo zoonimi črv, gosenica, pajek in polž, so prevladujoče negativni. V slovenščini in makedonščini je poudarjen njihov videz (pajek, črv), v makedonščini še nadležnost (gosenica). Polž je povsod prepoznan po svojem (počasnem) premikanju, črvu pa se v hrvaščini antropomorfno pripisuje še marljivost.

ZAJEC:

- plahost, boječnost: *plašen kot zajec* – *plašljiv kao zec* – *плашлив како зајак* – *боязливый (пугливый) как заяц*;
- strahopetnost: *spati kot zajec* – *спавати као зец* – *спие како зајак* – *спать как заяц*.

MIŠ:

- životarjenje: *reven kot cerkvena miš* – *gol (siromašan) kao crkveni miš* – *сиромашен како <црковен (манастирски)> глушец* – *бедный (нищий) как церковная мышь* (крыса).

PODGANA:

- životarjenje: *бедный (нищий) как церковная крыса* (RUS).

POLH:

– dolgo zimsko spanje: *spati (zaspati) kot polh* (SLO); *spavati (zaspati) kao puh* (HR).

HRČEK:

– trden spanec (zlasti podnevi): *zaspati (spavati) kao hrčak* (HR); *заснуть (спать) как суслик* (RUS).

SVIZEC:

– dolgo zimsko spanje: *заснуть (спать) как сурок* (RUS).

Pri glodavcih v vseh jezikih izstopajo njihove značajske karakteristike, kot so domnevna plahost, boječnost, strahopetnost (zajec),²⁸ in njihov slab položaj (miš, podgana),²⁹ v frazemih pa se zrcalijo še njihove spalne navade (hrček, polh, svizec).

ŽELVA:

– premikanje živali: *kretati se (hodati) kao kornjača* (HR); *се влечка (се тегне, оди) како желка* (MAK); *двигаться (ходить, ползти) как черепаха* (RUS).

KAČE:

– oglašanje (zaradi razdraženosti): *sikati kot kača; pihati kakor gad* (SLO); *bijesan (ljut) kao zmija (guja)* (HR); *бесен (лут) како змија; с'ска како змија* (MAK);

– debelost: *се zdebeli (се направи) како кача* (MAK);

– nezmerno pitje: *napiti se kao smuk; piti kao smuk; pijan kao smuk* (HR); *се напие како смок; пие како смок; пијан (се напие) како смок* (MAK); *напиться как змий, пьян как змий* (RUS).

Plazilci so v slovanskih frazemih prepoznani po telesnih, lastnostih, kot je debelost (kača), po oglašanju zaradi razdraženosti (kača), s čimer se stopnjuje jezen, oster človekov glas, ter po vedenjskih vzorcih, kot je nezmerno pitje (kača). To je povezano z ljudskim verovanjem, da gož na pašnikih (pa tudi doma) rad napade krave in se ovit okoli njihovih zadnjih nog prisesa na vimen, da pije mleko

²⁸ Podoba domnevno strahopetnega zajca izhaja iz prepričanja, da zajec spi zelo rahlo, na pol buden. Keber piše (2011: 1081), da je primera *spati kot zajec* verjetno nastala po krajsanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*, ki ubesedi pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ko skrit z odprtimi očmi kje nepremično leži, pripravljen na beg, če ga odkrijejo. Tak položaj je bil napačno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da spi z odprtimi očmi, čeprav v resnici spi z zaprtimi.

²⁹ Primerjavo siromašnega človeka z *mišjo* v vseh štirih kulturnih prostorih motivira ljudska predstava, da v cerkvah ni hrane kot npr. v kletih, shrambah, kaščah in mlinih (Keber 2011: 531).

(<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk>; 15. 5. 2024). Počasno premikanje želve se zrcali v hrvaških, makedonskih in ruskih frazemih.

RAK:

– barva (kuhane) živali: *rdeč kot [kuhan] rak* – *crven kao rak* – *црвен како рак* – *красный как [варёный] рак*; *zardeti kot [kuhan] rak* – *porovenjeti kao rak* – *се зацрвени како рак* – *покраснеть как [варёный] рак*.

RIBE:

– množičnost: *stisnjeni kot sardine* – *zbiženi (stisnuti, nabijeni i sl.) kao sardine [и конзерви]* – *збиени (набиени) како сардини* – *как сельди в бочке*;
– odlične plavalne sposobnosti: *počutiti se kot riba v vodi* – *osjećati se kao riba u vodi* – *се осека како риба во вода* – *чувствовать себя как рыба в воде*;
– počutje in obnašanje živali v nenaravnem okolju: *počutiti se kot riba na suhem* – *osjećati se kao riba na suhom* – *се осека како риба на суво* – *чувствовать себя как рыба без воды (на берегу, на песке)*;
– dobro zdravje: *zdrav kot riba [v vodi]* (SLO); *zdrav kao riba* (HR).

Rak je vseh obravnavanih kulturnih prostorih prepoznan po rdeči barvi, ki je posledica barvila, ki se ob kuhanju živali ohrani, ribe pa so povsod prepoznane po svoji množičnosti, odličnih plavalnih sposobnostih ter obnašanju in počutju v (ne)naravnem okolju (v vodi, na suhem); v slovenskih in hrvaških frazemih izstopa še njihovo dobro zdravje kot posledica živahnega gibanja.

DIHUR:

– neprijeten vonj živali: *smrdeti kot dihur* (SLO); *smrdjeti (zandarati) kao tvor* (HR); *смрди (корне) како твор* (MAK).

HIJENA:

– oglašanje živali: *smijati se kao hijena* (HR); *се смее како хиена* (MAK); *смеяться как гиена* (RUS).

LEV:

– nervoza: *šetati (hodati) kao lav u kavezu* (HR); *шета (оду) како лав во кафез* (MAK).

LISICA:

– zvitost, premetenost: *zvit kot lisica* – *lukav kao lisica* – *лукав како лисица* – *хитрый как лиса* (лисица, лисичка).

MEDVED:

– dolgo zimsko spanje: *спать как медведь в берлоге* (RUS);
 – jeza, razjarjenost: *разъярённый как медведь* (RUS).

RIS:

– jeza: *besen (jezen) kot ris*; *gledati kot ris* (SLO); *bijesan (ljut) kao ris* (HR); *бесен (лут) како рис* (MAK).

TIGER:

– jeza: *злой как тигр* (RUS);
 – nervoza: *метаться (ходить) как тигр в клетке* (RUS).

VOLK:

– žvotarjenje: *lačen kot volk* – *gladan kao volk* – *гладен како волк* – *голодный как волк*;
 – jeza: *сердитый как волк* (RUS).

ZVER:

– delavnost, pridnost, marljivost: *работать как зверь* (RUS);
 – nezmerno pitje: *напиться se kao zvijer*, *пijan kao zvijer* (HR); *се напиет како звер*; *пijan (се напиет) како звер* (MAK);
 – oglašanje živali: *реветь как зверь* (RUS);
 – nervoza: *метаться (ходить) как (зверь) в клетке* (RUS).

Zveri so v hrvaškem, makedonskem in ruskem kulturnem prostoru prepoznane po svojem oglašanju (hijena, zver), medved v ruskih frazemih tudi po dolgem zimskem spanju, v vseh obravnavanih jezikih pa je izpostavljen še njihov slab položaj oz. žvotarjenje (volk).³⁰ V frazemih, ki se nanašajo na zveri, so opazni antropomorfní pripisi značajskih karakteristik, kot sta delavnost (zver) in zvitost, premetenost (lisica), ali čustvenih stanj, kot je jeza (medved, ris, tiger, volk). Dihur je v južnoslovanskih jezikih prepoznan po neprijetnem vonju, ki ga oddaja v nevarnosti,

³⁰ Ta temelji na resničnem dejstvu, da so volkovi večkrat lačni kot siti (prim. Keber 2011: 681).

v hrvaških in makedonskih frazemih pa se zrcalijo še vedenjski vzorci zveri, kot je pitje velikih količin vode (zver). Levu, tigru in zveri se antropomorfno pripisuje tudi nervoza.

KRT:

- delavnost, pridnost, marljivost: *marljiv kao krtica* (HR); *вреден (работлив) како кртица* (MAK);
- slab vid: *sljep kao krtica* (HR); *слеп (коп) како крт* (MAK); *слепой как крот* (RUS).

NETOPIR:

- slab vid: *слеп (коп) како лилјак* (MAK).

OPICA:

- oglašanje živali: *dreti se kot opica* (SLO).

SLON:

- (okorno) gibanje, hoja: *obnašati se kot slon v trgovini s porcelanom – ponášati se kao slon u staklani (trgovini porculana) – се однесува како слон во стакларница – вести себя как слон в посудной лавке; вести себя как пьяный слон*;
- dobro zdravje: *здрав како слон* (MAK).

Oba manjša sesalca sta prepoznana po svojih telesnih lastnostih oz. hibah (krt, netopir),³¹ medtem ko pri slonu v vseh obravnavanih jezikih izstopa njegovo gibanje, pri čemer je nerodnost te živali samo navidezna, saj je slon kljub svoji velikosti spretna in hitra žival (prim. Keber 2011: 868). Slonu dobro zdravje pripisujejo v makedonščini, tu in v hrvaščini se krtu antropomorfno pripisuje delavnost, oglašanje opice pa se zrcali v slovenskih frazemih.

SRNA:

- plahost, boječnost: *plab (plašen) kot srna – plab kao srna – плашив како срна – пугливый (боязливый) как лань*;
- vitkost: *vitka kot srna – vitka kao srna – витка како срна – стройная как серна*.

³¹ Krt zaradi življenja v temi pod zemljo ne potrebuje dobrega vida, »slabovidnost« netopirja v makedonskih frazemih pa je verjetno povezana z dejstvom, da je netopir nočna žival, katere glavno čutilo za vid niso oči, s katerimi sicer dobro vidi, pač pa posebej razvit sistem, ki deluje kot sonar.

JAZBEC:

– trdno in dolgo zimsko spanje: *spati kot jazbec* (SLO).

Srna je vseh kulturnih prostorih prepoznana po svojih značajskih in telesnih značilnostih, tj. plahosti in vitkosti, v slovenskem frazemu, v katerega C-delu nastopa sestavina jazbec, pa se odraža dolgo zimsko spanje te gozdne živali.

4 Zaključek

Prvobiten človekov odnos do živali se slikovito odraža v jeziku in vpliva na to, kako vsakodnevno razmišljamo o živalih. Predstave o primerljivosti človeka in živali so v primerjanih jezikih enake samo do neke mere. Poleg stalnih primer, ki so skupne vsem obravnavanim jezikom, obstajajo tudi take, v katerih se kažejo posebnosti slovenskega, hrvaškega makedonskega in ruskega naroda, jezika, kulture. Tako so npr. vsi štirje knjižni jeziki za izražanje človekove nerodnosti, nespretnosti izbrali *slona*, v koncept, s katerim se izraža plahost oz. boječnost, sta povsod vključena *srna* in *zajec*, *pes* simbolizira zvestobo, *lisica* pa premetenost, zvitost. Vsem štirim kulturnim prostorom je skupna primerjava človekove svobode, brezskrbnosti, prostosti s *ptico*, ugodja z *ribo* v vodi in neugodja z *ribo*, vrženo iz njenega naravnega elementa na suho. V vseh obravnavanih jezikih se umazanost povezuje s *prašiči*, lakota s *psom* in *volkom*, siromašnost s *cerkevno mišjo*, množičnost in utesjenost pa z *ribami*. Ljubezen in medsebojno razumevanje se vseh štirih kulturnih prostorih identificirata z *golobi*, sovražnost pa se povsod izraža z nasprotnima primerjalnima sestavinama *pes* – *mačka*.

Po drugi strani pa v frazeološkem izražanju obstajajo tudi razlike. Medtem ko se pri govorjenju o delovnem, pridnem, marljivem človeku v vseh jezikih v C-delu rabi sestavina *čebela* (*čebelica*), *mravlja* (*mravljica*), se primerjava s *črvom* pojavi samo v hrvaščini. V vseh upoštevanih jezikih se ošabnega, domišljavega, bahavega človeka povezuje s *petelinom* in *puranom*, v slovenščini pa tudi s *pavom*. Prekomerno pitje se v vseh štirih kulturnih prostorih primerja s *svinjo*. V vseh obravnavanih južnoslovanskih jezikih je izpričana še primerjava z *živino*, v hrvaščini, makedonščini in ruščini s *kačami*, hrvaščina in makedonščina pa se ujemata še v sestavini *zver*. V hrvaškem in ruskem kulturnem prostoru se nezmerno človekovo pitje povezuje tudi s *kamelo* oz. *velblodom*, v slovenščini s *kravo* in *žolno*, v ruščini pa s *konjem*. Pri izražanju nadležnosti oz. sitnosti se vsi obravnavani knjižni jeziki ujemajo v sestavini *muba*, hrvaščina, makedonščina in ruščina pa to človekovo negativno lastnost povezujejo

še s *klopom*. V slovenščini sta v koncept izražanja nadležnosti vključena še *osa* in *obad*, v hrvaščini pa se ta negativna človeška lastnost identificira tudi s *stenico*, v makedonščini z *gosenico* in v ruščini s *pijavko*. Še večja raznolikost je npr. opazna pri izražanju človekove radovednosti in zaljubljenosti. Medtem ko se radovednega človeka v hrvaščini in ruščini primerja s *srako*, v makedonščini pa z *mačko*, slovenski knjižni slovarji frazemov s sestavino *radoveden* v A-delu ne beležijo. Prav tako v slovenskem knjižnem jeziku ni moč najti frazemov, katerih C-del stopnjuje človekovo zaljubljenost. V hrvaščini se zaljubljenega človeka primerja s *psom* in *jerebom*, v makedonščini z *živino*, v ruščini pa z *mačko*.

Živalski frazemi s preslikavo zunanje podobe živali ter njenih ustaljenih, resničnih, domnevnih ali velikokrat antropomorfno pripisanih lastnosti na človeka označujejo ljudi in razkrivajo njihov značaj. Poleg tega nazorno prikazujejo človekovo vrednotenje živali v določeni skupnosti ter kakšen položaj ji ta pripisuje. Ugotavljamo, da so na človeka prenesene živalske lastnosti in vloge večinoma negativne, npr. neumnost, pitje (velikih količin), (pretirana) ješčnost, jeza, trma, debelost, umazanost, nemarnost, vzvišenost, preplašenost, bahavost, nerazumevanje (z drugimi), slabovidnost, neprimernost za kaj, lažnivost, životarjenje, nadležnost, plahost, boječnost, zvitost, počasno ali okorno gibanje, redkeje pozivne, npr. moč, delavnost, vzdržljivost, miroljubnost, odlične plavalne sposobnosti, zvestoba, dobro zdravje, zaljubljenost. Živalski frazemi nazorno razodevajo človekov odnos do živali, ki je hierarhičen, ter ohranjajo središčnost človeške eksistence, živali pa marginalizirajo in utrjujejo njihov podrejeni položaj. Taka reprezentacija pa je nujno antropocentrična.

Literatura

- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in madžarskih primerjalnih frazemih. *Slavistična revija* 62/2, 195–215.
- Željka FINK ARSOVSKI, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i znotra*. Zagreb: FF press.
- Željka FINK ARSOVSKI, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.
- Gigafida 2.0. Korpus pisne standardne slovenščine*. <https://viri.cjvt.si/gigafida/> (30. 5. 2024).
- Vida JESENŠEK, 2000: Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 236–247.
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prispodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER, 1998: *Živali v prispodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Mihaela KOLETNIK, 2020: Značilnosti živali ter njihove vloge v narečnih živalskih frazemih. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrizem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS. 269–285.

- Mihaela KOLETNIK, 2023a: Človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih. *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 120–150. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 150).
- Mihaela KOLETNIK, 2023b: Podoba človeka v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih. *Akademik Fran Ramovš. Razprave = Dissertationes XXIX*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede. 229–253.
- Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini = Comparative idioms with animal components in standard Slovene and Russian. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 213–237.
<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/140/884/2201-1> (30. 5. 2024).
- Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99.
<https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/133> (30. 5. 2024).
- Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru. *Slavia Centralis* 10/1, 40–60.
<https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/125> (30. 5. 2024).
- Erika KRŽIŠNIK, 2005: Frazelogija v luči kulture. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Marko Stabej. (41. SSJLK). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik 67–80.
- Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.
- Erika KRŽIŠNIK, 2014: Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF press. 243–262.
- Antica MENAC, Željka FINK ARSOVSKI, Radomir VENTURIN, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Elena SAVELIEVA, 2004: Frazemi s pomenom 'piti' in 'biti pijan' v slovenskem in ruskem jeziku. *Jezikoslovni zapiski* 10/1, 93–106.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: spletna izdaja. www.fran.si in www.sskj2.si (10. 6. 2024).
- Vera SMOLE, 2009: Nekaj primerjalnih frazemov v makedonskem in slovenskem knjižnem jeziku ter narečjih. *Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija: makedonsko-slovenečki jezični, književni i kulturni vrski = makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne veže* (Ohrid, 12–15 septemvri 2007). Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 103–117.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2003: Željka Fink Arsovska, Poredbena frazeologija: pogled izvana i znutra (Zagreb 2002). *Jezikoslovni zapiski* 9/1, 145–148.
- Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8, 273–279.
- Branislava VIČAR, 2013: »Si kdaj videl svobodnega konja?« Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ur. Aleksander Bjelčević. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–45. http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SSJLK/vicar.pdf (30. 5. 2024).
- Martina ZAKOCS, 2019: *Frazemi s sestavino za domače živali v gornjesenjskem govoru*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju. *Slavia Centralis* 8/1, 147–164.

Spletni vir

<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk>

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ БАГАТСТВА І БІДНОСТІ В СЛОВЕНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

GJOKO NIKOLOVSKI, VITALINA KOKOLSKA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
gjoko.nikolovski@um.si, vitalina.kokolska@student.um.si

У статті показано фразеологічний образ багатства та бідності, який розкривається за допомогою словенських та українських фразеологізмів. На основі семантичного аналізу зібраний фразеологічний матеріал класифіковано на групи, що представляють багатство як явище, що має своє походження, велику кількість грошей, життя у достатку, марнотратство і покращення матеріального стану. Явище бідності пов'язане з нестачею грошей, їжі, безпритульністю і жебрацтвом, животінням, боргами, а також погіршенням матеріального стану. Вихідною гіпотезою статті є те, що фразеологічний погляд на багатство і бідність у словенській та українській мовах збігається із соціологічним визначенням обох феноменів.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.5)

ISBN
978-961-299-009-1

Ключові слова:
бідність,
багатство,
фразеологізми,
словенська мова,
українська мова,
аналіз

University of Maribor Press

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.5)

ISBN
978-961-299-009-1

PHRASEOLOGICAL IMAGE OF WEALTH AND POVERTY IN SLOVENIAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

GJOKO NIKOLOVSKI, VITALINA KOKOLSKA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
gjoko.nikolovski@um.si, vitalina.kokolska@student.um.si

Keywords:

poverty,
wealth,
idioms,
Slovenian,
Ukrainian,
analysis

The article presents the phraseological image of wealth and poverty, which is revealed through Slovenian and Ukrainian phraseological units. On the basis of semantic analysis, the collected phraseological material is classified into groups representing wealth as a phenomenon that has its origin, a large amount of money, living in prosperity, extravagance and improvement of material position. The phenomenon of poverty is linked to lack of money, food, homelessness and begging, survival, debt and deterioration in material condition. The initial hypothesis of the paper is that the phraseological view of wealth and poverty in Slovenian and Ukrainian is consistent with the sociological definition of both phenomena.

University of Maribor Press

0 Вступ¹

Поняття багатства і бідності використовується у різних соціально-економічних ситуаціях. Суть цих двох понять може визначатися, виходячи з матеріального, морального або духовного сенсу. При цьому частіше бідність і багатство розглядають саме з матеріального сенсу, що видно, виходячи з енциклопедичного та словникового визначення цих понять у словенській та українській мовах. Великий загальний лексикон (*Veliki splošni leksikon* 1997–1998) описує бідність як стан, який пов'язаний із нестачено ресурсів для забезпечення основних потреб. Багатство визначається як засоби та активи, а саме як сукупність речей, прав і грошей, якими хтось володіє і які йому дозволяють досягти економічних цілей. У Великій українській енциклопедії (ВУЕ) поняття бідності описано як «відсутність матеріальних і соціально-економічних благ, що забезпечують фізичні та соціальні потреби людини, необхідні для її повноцінного і здорового життя» (ВУЕ). У енциклопедії також виокремлено абсолютну і відносну бідність. Абсолютна бідність характеризується нездатністю задовольнити основні людські потреби, в той час коли відносна бідність визначається неможливістю розпоряджатися ресурсами у достатній кількості, щоб досягнути прийнятного для суспільства способу життя. Поділ бідності на абсолютну і відносну виокремлюють також дослідники Хараламбос і Холборн (Haralambos i Holborn 2001: 132–133) та Гідденс (Giddens 2007: 311–315).

Словник словенської літературної мови (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* – SSKJ)² подає визначення бідності, виходячи з матеріального сенсу: »1. stanje, za katero je značilno veliko pomanjkanje materialnih dobrin [...] 2. ekspr., s prilastkom stanje, za katero je značilno pomanjkanje bistvenih značilnosti tega, kar izraža prilastek [...] 3. ekspr. majhno premoženje [...] 4. ekspr. revni ljudje [...]« і духовного сенсу цього поняття: »duhovna, izrazna, miselna revščina [...]»; za takratne razmere je bila značilna kulturna revščina [...]«. Визначення поняття багатства у SSKJ² також подано з матеріального і нематеріального погляду. У матеріальному сенсі лексема *bağatstvo* подана як: »1. stanje bogatega človeka [...] 2. velike materialne dobrine [...] 3. knjiž., z rođilnikom velika

¹ Gjoko Nikolovski je prispevek pripravil v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensčine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

in raznovrstna množina [...]», а у духовному як *»[...] zdravje je največje bogastvo; pren. duhovno, kulturno bogastvo; bogastvo duha, srca [...]»*.

Подібний погляд на визначення багатства і бідності спостерігається також в українській мові. *Словник української мови* (СУМ-20) визначає лексему *бідність* у матеріальному сенсі: «1. Матеріальна незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування; убогість. 2. Абстр. ім. до бідний 2–4.». Лексема багатство також подана, виходячи з матеріального сенсу: «1. Велике майно, цінності, гроші. // Достаток усього, розкіш; протилежне бідність [...] 2. перев. мн. Сукупність матеріальних цінностей (про надра землі, тваринний і рослинний світ) [...] 4. чого. Велика кількість, багатоманітність [...] 5. перен. Щось дуже цінне, важливе, значне.». Нематеріальний погляд на багатство розкритий у третьому визначенні цієї лексеми: 3. перен. *Сукупність духовних цінностей, благословінь, дарів*.

Представлена робота доповнює дослідження, викладене у статті *Bogastvo in revščina v slovenski frazeologiji* (Nikolovski 2023: 114–131), яка сконцентрована на аналіз фразеологізмів словенської мови, які відображають поняття багатства і бідності. У цій статті здійснено аналіз і порівняння словенського та українського фразеологічного матеріалу, щоб дізнатися, наскільки подібним є фразеологічний погляд на багатство і бідність у обох мовах.

1 Теоретичні підходи, фразеологічний матеріал і методологія

Дослідженням фразеологічного матеріалу як відповідного корпусу для опису мовного образу бідності та багатства займалися Кржішнік і Смоліч (Kržišnik i Smolič 1999: 61–80), Ємец (Jemec 1999: 229–236) і Бендковська-Копчик (Będkowska-Korczyk 2004). У їхніх дослідженнях фразеологізми виступають як важливе джерело для розуміння понять, у яких ми живемо, оскільки фразеологізми відображають найбільш типові та сталі погляди на поняття, які присутні в реальності, до яких можна віднести явища бідності та багатства. Як зазначає Кржішнік (Kržišnik 2005: 70), фразеологізми є «мовними засобами культури, тому вважається, що вони здатні відображати характерні риси культури у формі мовного знака для даної мовної спільноти». Страмлич Брезнік (Stramljič Breznik 2009: 63) зазначає, що фразеологізми «базуються на фольклорних і національних мотивах і відображають інформацію про культурне та матеріальне життя нації». Фабчіч та Берняк (Fabčič, Bernjak 2014:

29) наводять подібне визначення, стверджуючи, що фразеологізми є носіями культурної конотації. Це означає, що «їх денотативний або образно мотивований аспект значення та їх конотація можуть бути інтерпретовані в рамках культурної конотації». Підсумовуючи вищенаведені визначення, можна зробити висновок, що фразеологізми дозволяють глибше зрозуміти зв'язок між мовою та культурою, що також збігається з думкою Єсеніка (Jesenšek 2020: 12), який вважає фразеологію важливою для ґрунтовного розуміння мови, культури та ментальності людей.

Говорячи про теоретичне значення фразеології, Скрипник (1973: 8) зазначає, що «вивчення фразеологічних явищ може внести суттєві корективи в наші уявлення і про мову як систему, і про механізм мовлення. Не менш важливим є роль теоретичних фразеологічних студій для лексикографічної практики, для методики вивчення мов, для піднесення культури писемної і усної мови». Назаренко (2001: 6) стверджує, що завдяки дослідженню фразеології можна виявити специфічні риси менталітету нації, для яких характерна певна система моральних вимог, принципів виховання, норм та цінностей. Ужченко (2005: 6) називає фразеологізми специфічними мовними формулами, які несуть в собі інформацію про минуле, особливості світосприйняття певної нації та її предків. Забіяка і Забіяка (2012) стверджують, що фразеологізми відображають особливості мислення нації та її долі; за допомогою них втілюється своєрідність розуміння світу і життєвих ситуацій.

Стосовно підходів до дослідження зв'язку між фразеологізмами як мовними засобами та культурою Кржішнік (Kržišnik 2008: 33–34) виділяє три взаємопов'язані, але різні методологічні підходи: традиційний етнолінгвістичний підхід, лінгвокультурологічний та контрастивний. Суть етнолінгвістичного підходу розкривається за допомогою діахронічного аналізу, який відображає культурні особливості через фразеологізми. Лінгвокультурологічний підхід зосереджений на вивченні здатності фразеологізмів відображати сучасну культурну самосвідомість, менталітет та цінності певної мовної спільноти. Для контрастивного підходу характерний синхронічний опис та порівняння фразеологізмів у різних мовах для того, щоб виявити їхні подібності і відмінності. Як стверджує Назаренко (2001: 6), «дослідження фразеології у лінгвокультурологічному аспекті дозволить виявити специфічні риси менталітету української нації, що зумовлені

особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей і принципами виховання». Стосовно погляду на особливу роль лексики в культурі для культурно-специфічних слів у межах лінгвокультурологічного підходу Вержбицька (Wierzbicka 1997: 15–16) та Бендаковська-Копчик (Będkowska-Korczyk 2020: 115–125) розуміють фразеологізми як культурно-специфічну лексику, використовуючи терміни *ключові слова*, тоді як Міколіч (Mikolič 2014: 286) використовує термін *культурний концентрат*, який відіграє важливу роль у розвитку національної культурної пам'яті. Таким чином, фразеологізми можуть виступати як культурно-специфічна лексика, у контексті якої зберігають багаті культурні дані, які використовуються для опису колективного погляду на певні явища.

Для аналізу фразеологічного матеріалу семантичного поля багатства і бідності було обрано лінгвокультурологічний підхід, який вивчає семантичні особливості фразеологізмів, опираючись на матеріали різних мов (Шовкович 2020: 385), а також етнолінгвістичний підхід, який розглядає мову як вираження культури, людських цінностей, вірувань тощо (Babič 2011: 28; Fabčič, Bernjak 2014: 29; Ulčnik 2020: 107) та, як зазначає Шостак (2014: 228), «розглядає мовні явища, зокрема фразеологізми, від моменту їх виникнення і до сучасного функціонування в мові». У рамках аналізу фразеологізми розглядаються як носії культурного змісту, культурної спадщини, колективної пам'яті, які формуються з часом у природному симбіозі між мовою та культурою та зберігаються в колективній пам'яті нації (Nikolovski 2023: 117). Це твердження збігається з позицією Недкової (Недкова 2011), яка вважає, що фразеологічний фонд кожної мови складається з універсального шару, який є результатом психічних і когнітивних процесів, та культурно-специфічного, який є результатом взаємодії мови та культури. Цю думку доповнює твердження Крайнци Івіч (Krajnc Ivič 2018: 65) про те, що мова відображає ментальний образ творця про реальний світ.

У плані методології та аналітичної роботи ми обмежуємося фразеологічним матеріалом, який був отриманий із наступних словників та корпусів: *Slovar slovenskih frazemov* (SSF 2015), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ²), *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Rastoči slovar* (eSSKJ), корпус *Gigafida 2.0* (GF), *Російсько-український словник сталих виразів* (1959), *Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн.* (1993, 1999), *Словник фразеологізмів української мови* (2003), *Словник синонімів*

української мови (2019), Сучасний фразеологічний словник української мови (2020), Словники України онлайн: словозміна, синонімія, фразеологія, корпус ГРАК-17 і Корпус текстів української мови. На основі фразеологічного матеріалу виокремились дві групи, а саме *багатство* і *бідність*, які поділені на підгрупи. При цьому ми допускаємо можливість класифікації окремих одиниць на декілька підгруп, що безпосередньо пов'язано з ширшим спектром фразеологічних значень.

2 Бідність

При аналізі фразеологізмів, які виражають стан бідності, виокремились такі підгрупи, як загальна бідність, бідність і нестача грошей, бідність і нестача їжі, бідність і безпритульність та жебрацтво, бідність і животіння, бідність і борги та бідність і погіршення матеріального стану.

2.1 Загальна бідність

Фразеологізми у цій підгрупі описують загальну бідність, тобто стан людини, яка живе у нужді, не маючи матеріальних ресурсів, необхідних для нормального існування. Відображення стану бідності у словенській фразеології досягнуто за допомогою компонентів *miš* і *ptič*: *reven kot cerkvena miš*, *ubog kot cerkvena miš*, *gol kot ptič*. Фразеологізми української мови, які віднесено до цієї підгрупи, містять компоненти *босий*, *бубон*, *голий*, *голодний*, *долоня*, *дрантя*, *злидні*, *латка*, *лапко*, *миша*, *нитка*, *нужда*, *кістка*, *пень*, *пес*, *турецький святий*, *сокол* і *хліб*: *ходити босим*; *босий і голий*; *голий, як бубон*; *ходити голим*; *голодний і голий*; *голий, як долоня*; *дрантям світить*; *безпросвітні злидні*; *голодні злидні годувати*; *жити у великих злиднях (нестатках, у великому убозтві)*; *жити у злиднях (в убозтві)*; *багатий на лати*; *латка на латці*; *латку латкою латає*, *голий, як (руда) миша*; *бідний, як церковна миша*; *бідний, як нитка*; *жити в нужді*; *голий, як кістка*; *голий, як пен*; *голий, як турецький святий*; *гол, як сокол*; *за проханням (за жебраним) хлібом жити*. Як можна побачити, велика кількість порівняльних фразеологізмів, окрім компонентів, містять прикметники, які пов'язані зі станом бідності. Це *reven*, *ubog*, *gol* у словенській мові і *босий*, *бідний*, *голий*, *голодний* в українській мові.

У обох мовах присутні фразеологізми з компонентом *miš* (*миша*). Як зазначає Кебер (Keber 2015), походження фразеологізмів *reven kot cerkvena miš*, *ubog kot cerkvena miš* пов'язане з тим, що в церквах немає їжі, як наприклад у коморах

або млинах. У такому ж контексті можна розглядати еквівалент цих фразеологізмів в українській мові *бідний, як церковна миша*.

Аналізуючи компаративні звороти у фразеологізмах, Скрипник (1973: 223) наводить узагальнене слово до кожної з аналізованих груп фразеологічних синонімів. Наприклад, дослідник аналізує фразеологічні синоніми *голий, як бубон; голий, як долоня; голий, як кістка; голий, як (руда) миш; голий, як пень; голий, як турецький святий*, спільним поняттям для яких є *голий*. Фразеологізми *бідний, як церковна миша* та *бідний, як нитка* характеризуються спільним поняттям *бідний*. На основі цього можна зробити висновок, що порівняльні фразеологізми, які відображають образ бідної людини за допомогою образу предметів та тварин, порівнюють його з образом наготи, бідної ситуації, тобто описують класичну бідність, становище бідної людини. Таке ж трактування можна надати й словенським фразеологічним синонімам *reven kot cerkevna miš, ubog kot cerkevna miš i gol kot ptič*.

У фразеологізмах *безпросвітні злидні; голодні злидні годувати; жити у великих злиднях (нестатках, у великому убозстві); жити у злиднях (в убозстві)* основним компонентом є слово *злидні*. Забіяка і Забіяка (2012) зазначають, що злидні — це маленькі заморені істоти, які живуть у людських хатах і приносять біди та нещастя, а також асоціюються з бідністю. Таким чином, про людину, яка зазнає бідності або живе в нужді, кажуть, що вона «годує злидні» (Забіяка і Забіяка 2012).

2.2 Бідність і нестача грошей

Одним із ключових показників, які визначають бідність, є нестача грошей, яка унеможливає підтримання нормального життя. Основними компонентами фразеологізмів у словенській мові, які відображають нестачу грошей, є *belič, božjak, denar, ficek, para* та *žep*: *brež beliča [v žepu], ostati brež beliča [v žepu]; biti brež bora in božjaka, biti brež božjaka, biti brež božjaka in bora; biti brež centa, ostati brež centa; ne biti pri denarju; biti brež evra, ostati brež evra; biti brež ficka [v žepu], ne imeti niti ficka, ostati brež ficka [v žepu]; biti brež krajcarja, ne imeti niti krajcarja; biti brež prebite pare, brež prebite pare, ne imeti niti prebite pare, ostati brež prebite pare; biti brež tolarja, ostati brež tolarja; imeti luknjo v žepu, imeti plitev žep, imeti prazen žep, imeti sušo v žepu*. Фразеологізми української мови, які віднесено до цієї підгрупи, представлені такими компонентами, як *гаманець, гроші, кишеня, копійка*. Стан бідності як нестачу грошей відображають

наступні фразеологізми: *пустий, порожній гаманець; сутужно з грошми (з грошима); і ламаного гроша (шеляга, шага) нема(є); лишитися без гроша; у мене [вже] по [всіх] грошах; брак (недостача) грошей; геть зовсім вийти з грошей; грошей голо; мало грошей; грошей (на гроші) тонко; грошей не зурт; грошей нема(є); грошей ні копійки; я витратився (вивівся, звівся) з грошей; гроші виходять (сходять, доходять до краю, кінчаються); куцо на гроші; на гроші скупю; (жарт.) на гроші сухо; скрут(а) на гроші; я [геть-чисто] згрошився; (іноді) дюдю в кишені свистить; у кишені [аж] гуде; у кишені вітер віє (вітри віють); у кишені ні шага (ні копійки, ні гроша); кишеню мовби вимів хто; кишеня гроші сіє; дірява кишеня; кишеня наче виметена; вітер гуде в кишенях; витратити до останньої копійки (копійчини, до останнього шага); і щербатої (зламаної, мідної) копійки нема; не мати [ї] копійки (гроша, нічого і т. ін.) за душею; спустити все до копійки.*

Аналізуючи фразеологізм *biti brez fیکا [v žepi]*, Кебер (Keber 2015) зазначає, що компонент *fیکا* означає гроші у загальному сенсі слова, а також раніше так називали монету низької вартості. У синонімічних фразеологізмах, як-от *brez belica [v žepi]*, *biti brez božjaka*, *biti brez krajcarja*, *biti brez prebite pare* тощо замість компонента *fیکا* використовуються й інші застарілі позначення грошових одиниць, наприклад, *belič, božjak, dinar, krajcar, para* (Keber 2015). Як і у словенській мові, фразеологізми української мови, які віднесено до цієї підгрупи, також містять у собі компоненти із застарілими грошовими одиницями, які сьогодні не є актуальними. Як стверджує Коваль (1986: 127), у ХІХ столітті дрібні монети вартістю півкопійки називалися *гріш, шаг, шажок*. Таким чином, за допомогою фразеологізмів *і ламаного гроша (шеляга, шага) нема(є), лишитися без гроша* бідність порівнюється з відсутністю навіть найдрібніших, найменш вартісних монет. У фразеологізмі *і щербатої (зламаної, мідної) копійки нема* на бідність вказують прикметники *щербата, зламана і мідна*, які означають маловартісність. Як стверджує Ужченко (2005: 145), на противагу мідним грошам були золоті та срібні, тому аналізований фразеологізм виражає відсутність грошей, навіть монет малої вартості.

2.3 Бідність і нестача їжі

У цю підгрупу віднесено фразеологізми, у яких бідність представлена за допомогою нестачі їжі. У словенській мові можна виокремити такі фразеологізми, як *biti kruba lačen, (od)iti s trebuhom za krubom; biti ob krubu in vodi, ob krubu in vodi, živeti ob krubu in vodi, življenje ob krubu in vodi; živeti od zraka*. Відповідно,

наведені фразеологізми містять у собі компоненти *krub* і *voda*. В українській мові також присутні фразеологізми із компонентами *вода* і *хліб*: *їсти сухий хліб*; *садити, посадити на хліб та [на] воду кого*; *без куска (шматка) хліба лишитись*; *перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас)*; *перебиватися на чорному хлібі*; *сидіти на хлібі та воді*; *жив самим хлібом*. Окрім цього, певні фразеологізми містять компонент *голод*, який є наслідком нестачі їжі: *приймати голод*; *терпіти голод* (давні. *голодом*); (арх.) *сидіти голодом*; *знавати (дознавати, заживати) голоду*. Також присутні фразеологізми із компонентами *горщик* і *зуб*: *ні в горщику, ні в мішку*; *на зуб нічого покласти, класти зуби на полицю*.

Кебер (Keber 2015) пояснює, що значення фразеологізмів з компонентами *krub* і *voda* пов'язане із тим, що хліб і вода є основними продуктами, які дозволяють людині прожити певний період часу. Демиденко (2022: 65) пропонує подібне пояснення стосовно українських фразеологізмів, які містять компоненти *хліб* і *вода*, зазначаючи, що нестача хліба спричиняє голод і бідність, оскільки життя без нього приносить фізичні і психологічні страждання. Використання супутнього компоненту *вода* пов'язано із тим, що саме вода виражає біологічну потребу людини в рідині (Демиденко 2022: 65). Аналізуючи фразеологізм *biti kruha lačen*, Кебер (Keber 2015) наводить, що він настав із вислову *kruha lačen, palice sit* та означає, що без хліба неможливо провести гідне життя. Подібне пояснення стосовно деяких фразеологізмів можна побачити і у Демиденка (2022: 65). Пояснюючи значення фразеологізмів *лишитися без кришки хліба*, *перебиватися з хліба на воду*, *перебиватися на чорному хлібі*, дослідник зазначає, що «в українській фразеології соціальне й матеріальне виснаження також пов'язане з відсутністю хліба як базової потреби, як першочергового показника добробуту і процвітання родини, господарства, країни» (Демиденко 2022: 65). Стосовно фразеологізму *перебиватися на чорному хлібі* Демиденко (2022: 65) стверджує, що чорний хліб, який випікається з житнього борошна, їли селяни, бідні люди, у той час як пани та багатії вживали білий хліб.

Ужченко (2005: 310) зазначає, що у основі фразеологізму *класти зуби на полицю* лежить жартівливий образ, який означає, що оскільки зубам немає чого їсти, для них немає ніякого заняття, а тому їх можна покласти на полицю.

2.4 Бідність і безпритульність та жебрацтво

Безпритульність є одним із чинників, які призводять до стану бідності. Житло є базовою потребою людини, тому його відсутність не може забезпечити людині нормальне існування. Люди, які не мають власного житла, змушені жити у непридатних для проживання місцях, зокрема на вулиці. У словенській фразеології безпритульність відображена за допомогою фразеологізмів із компонентами *cesta*, *biša* і *streba*: *biti na cesti*, *ostati na cesti*, *pognati koga na cesto*, *vreči koga na cesto*, *znajti se na cesti*; *hoditi od biše do biše*, *ostati brez biše*; *ostati brez strebe nad glavo*. Подібну мовну картину можна побачити й в українській мові: *залишитися на вулиці*; *залишитися без даху на головою*. Відповідно, компонентами є *вулиця* і *дах*. Компонентами, які є спільні для обох мов, є *cesta* (*вулиця*) і *streba* (*дах*).

Окрім цього, в українській мові трапляються фразеологізми, які відображають жебрацтво, яке є показником бідності. Компонентами цих фразеологізмів є *жебри*, *милостиня* і *торби*: *попідвіконню (по жебрах, на жебри, в жебри) ходити*; *п'їти (ходити) на жебри (по жебрах, у жебри)*; *просити милостині*; *з торбами (з торбою, з довгою рукою) ходити*. Також жебрацтво характеризується випрошуванням у людей їжі, грошей або інших матеріальних цінностей. Таким чином, деякі фразеологізми, які віднесено до цієї підгрупи, містять у собі компоненти *хліб*, *люди* і *собаки*: *старцювати на легкий хліб*; *на проханий хліб переходити*; *п'їти по проханий хліб*; *проханим (ласкавим, жебраним) хлібом жити*; *по людях ходити*; *дражнити (дратувати) собак*.

Основним компонентом фразеологізму *biti na cesti*, як зазначає Кебер (Keber 2015), є словосполучення *na cesti*, яке разом з дієсловами *biti*, *ostati*, *znajti se* у переносному значенні означає «бути без роботи, без житла, без всього». Таке ж пояснення можна надати українському відповіднику *залишитися на вулиці*, тобто залишитися без житла або без роботи.

Явище жебрацтва як стану бідності у словенській фразеології розкрито за допомогою фразеологізму *hoditi od biše do biše*. Як пояснює Кебер (Keber 2015), у значенні цього фразеологізму є жебрак, який не має дому, а тому жебракує та збирає милостиню. Тлумачення фразеологізмів української мови, які відображають жебрацтво, пропонують Франко (2021) та Демиденко (2022: 66). Аналізуючи вислів *жебраний хліб легкий*, Франко (2021) зазначає, що жебрак не

працює на хліб, а випрошує його. З цього можна зробити висновок, що фразеологізм *стафцювати на легкий хліб* пов'язаний із тим, що жебраки добувають свій хліб без важкої праці та особливих зусиль. Таке ж пояснення пропонує Демиденко (2022: 66), пояснюючи, що *прошений хліб*, *проханий хліб* та *ласкавий хліб* зображають нужденність людини, яка живе за рахунок інших, випрошуюючи у них матеріальні блага.

2.5 Бідність і животіння

Животіння являє собою стан бідності, при якому життя людини є у скрутному становищі, позбавлене нормального існування через нестачу грошей, їжі та інших матеріальних ресурсів. При цьому йдеться про відносну бідність, оскільки людина, яка живе, розпоряджається певними ресурсами, проте їхньої кількості недостатньо для ведення способу життя, прийнятого суспільством. У *Словнику української мови* зазначено, що *животити* – означає «1. Жити в тяжких умовах, зазнаючи недостачі в усьому, не відчувачи сенсу життя. /.../ 2. Існувати в тяжких умовах, без розвитку, руху вперед, постійно зазнаючи труднощів» (СУМ-20). У словенській мові визначення слова *životariti* подано як »živeti v romanjkanju materialnih ali duhovnih dobrin« (SSKJ²). Фразеологізми словенської мови, які віднесено до цієї підгрупи, містять у собі компоненти із словосполученнями *od danes do jutri*, *iz dneva v dan*, *konec s koncem*, *kraj s krajem*, *od prvega do prvega*. Наприклад, *biti od danes do jutri*, *od danes do jutri*, *živeti od danes do jutri*, *življenje od danes do jutri*, *životarjenje od danes do jutri*; *živeti iz dneva v dan*, *življenje iz dneva v dan*; *konec s koncem*, *krpati konec s koncem*, *(po)vezati konec s koncem*, *sestaviti/sestavljati konec s koncem*; *kraj s krajem*, *(po)vezati kraj s krajem*, *sestavljati kraj s krajem*, *krpati kraj s krajem*; *od prvega do prvega*, *krpati od prvega do prvega*, *prebiti/prebijati se od prvega do prvega*, *(pre)živeti od prvega do prvega*, *shajati od prvega do prvega*. Стан животіння також відображають фразеологізми із компонентами *pasji čas*, *pasje življenje*, *iz rok v usta*, *rob eksistence*, *rob preživetja*: *doživeti/doživljati pasje čase*, *pasje življenje*; *živeti iz rok v usta*, *življenje iz rok v usta*, *rob eksistence*. У подібний спосіб представлені фразеологізми української мови, основними компонентами яких є *гроші*, *мізерія*, *собака*, *риба*: *жити на свої мізерні гроші* (на свою мізерію); *битися*, як риба об лід; *жити*, як собака, а також словосполучення *день у день*, *кінець кінцем*, *з копійки на копійку*, *від краю до краю*: *день (від(о)) дня*; *день у день*; *від дня до дня*; *з дня на день* (з днини на днину); *кінець кінцем*; *з кінця в кінець*; *ледве зводити кінці з кінцями*; *перебиватися з копійки на копійку*; *від краю до краю*. Спільними компонентами для обох мов є

словосполучення *iz dneva v dan*/від дня до дня; з дня на день, з днини на днину), *konec s koncem*/кінець кінцем, *kraj s krajem*/від краю до краю.

Кебер (Keber 2015) стверджує, що у основі фразеологізму *biti od danes do jutri* лежить прислівник *jutri*, який у переносному значенні означає непостійність і нестабільність, якщо його розглядати у комбінації із дієсловами *biti* і *živeti*. Опираючись на це тлумачення, можна зробити висновок, що таке ж значення, як і аналізований фразеологізм *biti od danes do jutri*, мають фразеологізми із словосполученнями *iz dneva v dan*, *konec s koncem*, *kraj s krajem*, *od prvega do prvega* мають (Nikolovski 2023: 121). Таке ж визначення можна надати і українським фразеологізмам із компонентами *від дня до дня*; *з дня на день*, *з днини на днину*, *кінець кінцем*, *з копійки на копійку*, *від краю до краю*.

Як стверджує Ніколовський (Nikolovski 2023: 121), походження фразеологізмів *doživeti*/*doživljati pasje čase* і *pasje življenje* пов'язане із низьким положенням або становищем собаки, яке співвідноситься зі становищем бідних людей. У цьому контексті можна також інтерпретувати значення українського фразеологізму *жити, як собака*.

2.6 Бідність і борги

У цій підгрупі представлені фразеологізми, які говорять про наявність боргу. Заборгованість спричинена тим, що люди змушені позичати гроші або брати кредити через своє скрутне фінансове становище. У словенській мові присутні фразеологізми із компонентами *dolg*, *grlo*, *kreda*, *kredit*, *pes*, *vrat*: *biti v dolgovi*, *biti do vratu v dolgovi*, *utapljati se v dolgovi*; *zadolžiti se do grla*; *biti na grbi*, *pasti na grbo*, *živeti na grbi*; *dobiti na kredo*, *kupiti*/*kupovati na kredo*, *kupovanje na kredo*, *nakup na kredo*, *piti na kredo*, *pitje na kredo*, *prodaja na kredo*, *življenje na kredo*; *živeti na kredit*, *življenje na kredit*, *pasti na psa*, *priti na psa*. Подібну ситуацію можна помітити в українській мові, де фразеологізми представлені такими компонентами, як *борг*, *по самі вуха*, *по горло*, *довг*, *по коліна*, *кредит*, *овес*, *позички*. Наприклад, *влізти в борг по горло*; *жити в борг*; *зазрузнати* (заз'язнути) *в боргах* (у борги); *в боргах по самі вуха*; *в боргах, як ворона в сажі*; *в боргах, як пес у реп'яхах*; *залізти* (загнатися, затягтися) *в борги* (по коліна); *старі борги новими латає*; *убратися в борги*; (образн.) *упасти в борги*; *набратися боргів*; *не вилазити з боргів* (довгів); *брати, узяти у кредит*; *бефе на зелений овес*; *утопитися в пози(ч)ках*. Спільними компонентами для обох мов є *dolg*/борг, *довг*, *grlo*/горло і *kredit*/кредит.

Як зазначає Кебер (Keber 2015), компонентні словосполучення *do vratu* і *do grla* посилюють неприємну або складну ситуацію. Таким чином, це пояснення можна використати для визначення фразеологізмів з компонентом *dolg*, який у даному контексті виражає неприємну та складну ситуацію (Nikolovski 2023: 122). Відповідно, у такому ж контексті використані й українські еквіваленти словенських фразеологізмів із компонентами *вуха*, *горло* і *коліна* (*влізути в борг по горло*, *в боргах по самі вуха*, *залізути (загнатися, затагтися) в борги по коліна*), які посилюють неприємність ситуації. Дієслово *utaplјati se* у фразеологізмі *utaplјati se v dolgoviћ* виражає таке ж саме значення, як і компоненти *do vratu*, *do grla*. Українським відповідником цього фразеологізму в українській мові можна вважати *загрузнути (зав'язнути) в боргах (у борги)*, де дієслова *загрузнути* і *зав'язнути* посилюють неприємний стан людини, яка знаходиться в боргах.

Фразеологізм *бере на зелений овес*, як стверджує Франко (2021), означає, що хтось задовжується, «позичає під застав ще не вижатого вівса». Тобто людина бере у борг, не маючи при цьому достатньої суми для його покриття.

2.7 Бідність і погіршення матеріального стану

Фразеологізми цієї групи відображають перехід людини із кращого матеріального стану в гірший. Прикладами таких фразеологізмів є *čaka koga beraška palica*, *priti na beraško palico*, *spraviti koga na beraško palico*; *dati koga na boben*, *pognati koga na boben*, *(pr)iti na boben*, *spraviti koga na boben*; *pasti na psa*, *priti na psa* у словенській мові і з *газди на драба зійшов*; *зійти на пси*; *зійти* (*звестися, перевестися і т.ін.*) / *сходити* (*зводиться, переводиться*) *нінацо* (*нінавіцо*); *озути в постоли* [кого]; *вилетіти в трубу*; *лишитися (зостатися) на мілкому* в українській мові.

Фразеологізми з компонентом *beraška palica*, як наводить Ніколовський (2023: 123), пов'язані з жебраком, для якого палиця — єдина річ, на яку він опирається та з якою ходить по світу. Кебер (Keber 2015) стверджує, що фразеологізм *priti na boben* походить від способу оголошення аукціону, де у старі часи використовувався цей інструмент, також він використовується у значенні «зійти нанівець» (на піч *priti*). Дослідники Орашіć, Їуповіć і Фуміć (2014: 95) наводять, що у основі фразеологізмів з компонентом *boben* лежить колишній спосіб оголошення про публічний аукціон. Звук барабана, який звучав по

всьому селі, запрошував людей взяти участь у публічному аукціоні стосовно певного товару, що співпадає з поясненням Кебера.

Аналізуючи фразеологізми *pasti na psa, priti na psa*, Кебер (Keber 2015) пояснює, що їхнє походження пов'язане з низьким станом бідних людей, що відповідає низькому стану або положенню собак. Таким чином, аналізовані фразеологізми означають виникнення певної несприятливої ситуації. Пояснення цих фразеологізмів співпадає з визначенням їхнього українського еквіваленту *зійти на пси*, що означає «занепасти» (Ужченко 2005: 123).

Фразеологізм *z gazdi na draba zийшов* означає, що хтось із господаря зийшов на жебрака (Франко 2021), тобто чийсь матеріальний стан значно погіршився. Як зазначає Ужченко (2005: 20), фразеологізм *ozuti v postoli [кого]* означає «довести когось до злиднів, залишити без майна, розорити», тобто хтось або щось привело людину в гірше матеріальне становище, ніж вона була до того. Ключовим компонентом цього фразеологізму є слово *postoli* — селянське взуття, яке виготовлялося із шматка шкіри без пришитої підонви та мотузок, за допомогою яких шкіру прив'язували до ноги (Ужченко 2005: 20). Таким чином, постолі символізують крайній ступінь убогості і бідності.

3 Багатство

Під час аналізу фразеологічного матеріалу, пов'язаного із поняттям багатства, було виокремлено такі підгрупи, як джерело багатства, багатство і велика кількість грошей, багатство і життя у достатку, багатство і марнотратство та багатство і покращення матеріального стану.

3.1 Джерело багатства

Багатство характеризується великою кількістю грошей або інших матеріальних благ. Людина стає заможною за допомогою різних джерел доходу, зокрема це інвестиції, володіння бізнесом, нерухомістю та акціями. Джерело багатства у словенській фразеології відображене за допомогою компонентів *jama, gos, kokoš, kura*. Наприклад, *biti zлата jama, odkriti zлатo jamo, postati zлата jama; biti zлата gos; zлата kokoš, zлата kokoška, kokoš, ki nese zлата jajca, kokoš, ki nosi zлата jajca, kokoš z zлатimi jajci; kura, ki nese zлата jajc, kura, ki nosi zлата jajca, kura z zлатimi*

jajci. В українській мові джерело багатства відображають фразеологізми із компонентами *дно*, *дощ*, *мішок*, *телець*, *теля*, *гори*: *золоте дно*; *золотий дощ*; *обсипатися золотим дощем*; *золотий мішок*; *золотий телець (теля)*; *золоті гори*. Як можна побачити, вищенаведені фразеологізми містять прикметник *zlati/золотий*, що разом із своїми компонентами вказує на джерело, яке приносить великий дохід. Окрім цього, джерелом багатства може бути багате походження людини. У цьому випадку багатство успадковується з покоління в покоління. У фразеологізмах словенської мови із компонентами *kri* і *žlica* розкрито приналежність людини до вищого соціального класу: *biti modre krvi*, *imeti modro kri*; *priti na svet s srebrno žlico*, *roditi se s srebrno žlico v ustih*, *roditi se z zlato žlico v ustih*. В українській фразеології багате походження людини також розкрито за допомогою компонентів *кров* і *ложка*: *блакитна (голуба) кров*; *народитися зі срібною ложкою в роті*. Окрім цього, присутні фразеологізми із компонентами *пан* і *рід*: *жити, як пан*; *панська (шляхетська) кров*; *панського (шляхетського) роду*.

У обох мовах присутній фразеологізм *modra kri* (*блакитна (голуба) кров*), який пов'язаний із королівською владою та аристократичним, благородним походженням (Назаренко 2020: 45). Кебер (Keber 2015) зазначає, що фразеологізм був запозичений із французької мови *le sang bleu*, так говорили про дворян, шкіра яких була блідою, від чого вони здавалися блакитними.

Як стверджує Кебер (Keber 2015), походження фразеологізму *roditi se s srebrno žlico [v ustih]* та його синонімічних відповідників *priti na svet s srebrno žlico [v ustih]* і *rojen s srebrno žlico [v ustih]* пов'язане із тим, що раніше срібний посуд могли мати тільки заможні люди. Отже, людина, яка мала такий посуд ще від народження, належала до багатой родини. У такому ж контексті можна інтерпретувати визначення українського відповідника цього фразеологізму *народитися зі срібною ложкою в роті*.

Ніколовський (Nikolovski 2023: 124) стверджує, що фразеологізми, які містять компонент *zlata jama*, походять від словосполучення *золота печера*, яке означає місце під поверхнею землі, де видобувають золоту руду. Таким чином, золота печера є образом багатства, джерелом, яке приносить великий прибуток, адже золото є дорогоцінним металом.

Як зазначає Коваль (1975: 113), фразеологізм *золотий дощ* запозичений з міфа про Данаю, до якої Зевс прийшов у вигляді золотого дощу. Дослідниця зазначає, що у сучасності фразеологізм означає несподіване багатство. З джерелом багатства пов'язаний також фразеологізм *золотий телець* (*теля*), який сягає коренями у біблійні часи та означає ідола, якому поклонялися іудейські племена.

3.2 Багатство і велика кількість грошей

Наявність великої кількості грошей є запорукою багатства. Фразеологізми словенської мови, у яких поняття багатства пов'язано з великою кількістю грошей, містять компоненти *denar* і *žep*: *imeti denarja do strebe*, *imeti denarja kot (vrag) toče*, *imeti polno hišo denarja*, *ležati na denarju*, *spati na denarju*, *plavati v denarju*; *imeti globoko žepa*, *imeti poln žep denarja*, *imeti polne žepa [denarja]*. Подібна мовна картина спостерігається і в українській фразеології, де компонентами є *багатство*, *гаманець*, *гроші*, *кишеня*, *копійка*: *потопати в багатстві*, *набитий*, *повний гаманець*; *бути при грошах*; *спати на грошах*; *грошей без ліку*; *грошей більше, ніж здоров'я*; *грошей прірва*; *купа (сила) грошей (грошви)*; *у нього є (він має) грошенята (копійчину)*; *в нього гроші гниють*; *мати гроші*; *блещуть у кишені*; *важку кишеню має*; *у нього копійчка волочеться*; (образи.) *у (сріблі-) золоті купатися*; *валява грошей*; *грошей до смутку (до біса, до чорта, до лиха)*; *грошей і кури не клюють (і свині не їдять)*, *у нього грошей хоч лопатою горни*; *він гроші гарбас (горне, гребе)*; *горнути гроші лопатою*; *загрібати гроші*; *копійчину (добрий фіш, іноді грошву) загрібати*.

Як зазначає Ніколовський (2023: 125), значення фразеологізму *ležati na denarju*, швидше за все, пов'язане із тим, що раніше гроші зберігалися під ліжком, де люди спали. Фразеологізм *plavati v denarju* можна розуміти у контексті великого водного простору, у якому можна плавати, наприклад, океан, море тощо. Таким чином, *plavati* використовується на позначення великої кількості грошей (Nikolovski 2023: 125). Таке ж пояснення можна надати українським еквівалентам цього фразеологізму, а саме *потопати в багатстві* та *у (сріблі-) золоті купатися*, де використано дієслова *потопати* і *купатися*.

Фразеологізм *грошей і кури не клюють*, як стверджує Авксентьев (1983: 31), використовується у значенні «дуже багато», підкреслюючи наявність великої кількості грошей. Таке саме визначення має синонім цього фразеологізму *грошей і свині не їдять*.

3.3 Багатство і життя у достатку

Достаток є одним із визначних чинників багатства. Людина, яка живе у достатку, є матеріально забезпеченою і не знає нужди. Погляд на життя у достатку в словенській фразеології розкрито за допомогою компонентів *med i mleko*: *med in mleko*, *med in mleko se cedi(ta) kje [komu]*, *med in mleko teče(ta) kje [komu]*, *samo še ptičjega mleka manjka komu*. Для українських фразеологізмів, які віднесено до цієї підгрупи, також характерні компоненти *мед і молоко*. Наприклад, *жити, як мед лити*; *тільки пташиного молока нема (не вистачає)*; *купається в меду*; *медові ріки з ситовими берегами*; *молочні ріки і киселеві (масляні) береги*; *купається в молоці*; *пливти молоком і медам*. Окрім цього, присутні фразеологізми із компонентами *вінця, вода, достатки, золото, розкоші, хліб*: *литися через вінця*; *опливає в достатках*; *ходить в золоті*; *купатися в розкошах (у достатках)*; *мати і хліб до хліба*; *мати шматок хліба*.

Частина фразеологізмів, які виражають життя у достатку, представлена за допомогою зображення життя тварин у місці з достатньою кількістю їжі. Такими є фразеологізми із компонентами *črv i vrabec* у словенській мові (*goditi se komu kot črvu v loju*, *živeti kakor vrabec v prosu*) та фразеологізми української мови із компонентами *бобер, горобчик, кіт, риба* (*живе, як бобер у салі*; *жити, як горобчик на коловатниці*; *жити, як кіт у маслі*; *жити, як кіт у сметані*; *жити, як риба у воді плаває*). До цієї підгрупи також можна віднести фразеологізми, які містять компоненти *вареник, памтух і сир*: *як вареник у маслі*; *як памтух в олії*; *як сир у маслі купається плаває*).

Також фразеологізми у обох мовах відображають життя у достатку, порівнюючи його з життям бога або шляхетної особи. Складниками таких фразеологізмів у словенській мові є *bog, grof i kralj*: *živeti kot/kakor mali bog*; *nositi se kot/kakor grof*, *živeti kot/kakor grof*; *počititi se kot/kakor kralj*, *živeti kot/kakor kralj* та *Бог, по-панськи, рай* в українській мові: *як у батька (Бога) за пазухою*; *як у Бога за дверима*; *живе по-панськи*; *живе по-панському*; *живе, як у раю*.

Кебер (Keber 2015) пов'язує походження фрази *med in mleko se cedi(ta) kje [komi]* з біблійною історією про обітовану землю, в якій «течуть мед і молоко». Подібне пояснення цього фразеологізму, яке пов'язане із обітованою землею, куди повинен був прийти Мойсей та іудеї, можна знайти і у Коваль (1975: 275). Також дослідниця зазначає, що «у переносному значенні цей вислів характеризує найвищий ступінь добробуту, достатку» (Коваль 1975: 275). Медведєв (1977: 143) зазначає, що фразеологізм *молочні ріки і киселеві береги* означає «величезні природні багатства, невичерпні матеріальні достатки, привільне, безтурботне і цілком забезпечене життя». Дослідник додає, що у східнослов'янських народів цей фразеологізм був вперше зафіксований у казці «За царя Гороха». Також Медведєв (1977: 143) стверджує, що фразеологізм *молочні ріки і киселеві береги* є певною трансформацією фразеологізмів, основними компонентами яких є *молоко* і *мед* та які настали на основі усної народної творчості стародавніх народів Сходу.

Як стверджує Кебер (Keber 2015), в основі фразеологізмів *goditi se komi kot črvu v loju, živeti kakor vrabec v prosu* лежить добробут. Концепцію сприятливих умов хробака в гної та життя горобця в просі можна співвіднести з людиною, яка живе в достатку. Аналізуючи семантичну групу фразеологізмів, які виражають забезпечене життя, Ужченко (2005: 129) зазначає, що такі фразеологізми, як *живе, як бобер у салі; жити, як риба у воді; жити, як горобчик на коловатниці; жити, як кіт у маслі; жити, як кіт у сметані; живе, як черв'як у яблуці; сидить, як черв'як у сливі*, можна віднести до структурно семантичної моделі «жити + як + тварина + у місці, де багато харчів = жити забезпечено, заможного» (Ужченко 2005: 129). Таким чином, життя тварин, у яких вдосталь їжі, можна співвіднести з життям людини у достатку.

Демиденко (2022: 65) зазначає, що за народними уявленнями, хліб означає достаток і заможність, оскільки є основним продуктом. Таким чином, фразеологізми *мати і хліб до хліба; мати шматок хліба* зображують благополучне життя людини, яка не зазнає нестатків (Демиденко 2022: 65).

3.4 Багатство і марнотратство

Фразеологізми, які віднесено до цієї підгрупи, відображають марнотратний спосіб життя людини. Марнотратство у словенській фразеології описане за допомогою компонентів *denar*, *noga*, *tele* і *veliko*: *razsipati denar*; *živeti na veliki nogi*, *živeti na visoki nogi*; *živeti na veliko*; *častiti zlato tele*; *čaščenje zlatega teleta*. В українській мові також присутні фразеологізми із компонентами *гроші*, *нога*, *стопа*, а також *губа*: *живе на всю губу*; *велико жити*; *сипати грошми* [як половиною]; *викидати гроші*; *гатити гроші*; *гроші течуть крізь пальці*; *змарнувати гроші*; *марно стратити* (*протринькати*) *гроші*; *перевести*, *попереводити гроші*; *прогайнувати*, *розтринькати* (*проц(в)индрити*), *промантачити гроші* (*грошики*); *сіяти* (*пускати*) *гроші на вітер*; *тринькати* (*розтринькувати*) *гроші*; *жити на широку ногу*; *жити на широку стопу*.

Кебер (Keber 2015) пов'язує походження фразеологізму *živeti na veliki nogi* та його синонімічного варіанту *živeti na visoki nogi* із тим, що ноги і руки у давні часи використовувалися як одиниці виміру. Компоненти *velika*, *visoka* означають велику кількість, що виражається у контексті «жити розкішно» (Keber 2015). Аналізуючи фразеологізми *жити на широку ногу*, *жити на широку стопу*, Медведєв (1977: 110) зазначає, що їхня поява спричинена модою у середньовічній Європі на довге і велике взуття. Чим більш знатною і багатогою була людина, тим довше взуття вона носила. Таким чином, взуття багатія могло сягати до півметра завдовжки. Медведєв (1977: 110) додає, що значення вищевказаних фразеологізмів пов'язане з великим достатком, заможністю та розкішним життям, а також їхнім синонімом вважається фразеологізм *живе на всю губу*.

3.5 Багатство і покращення матеріального стану

У цій підгрупі представлено фразеологізми, які описують перехід у кращий матеріальний стан. Основними компонентами фразеологізмів словенської мови є *žep*, *sekira* і *žlica*: *napolniti si žep*, *sekira je padla komu v med*, *žlica je padla komu v med*. Українські фразеологізми відображають покращення матеріального стану за допомогою компонентів *вік*, *вибиватися*, *кишені*, *статки*, *багатство*: *весь вік багатіти*; *вибиватися з нестатків*; *вибиватися із злиднів*; *наповнити кишені*; *наживати статки*; *обростати багатством*.

Аналізуючи фразеологізм *napolniti si žepa*, Ніколовський (Nikolovski 2023: 126) наводить, що його визначення можна пояснити, опираючись на протилежний компонент *prazen žep* у фразеологізмі *imeti prazen žep*, який віднесено до підгрупи *загальна бідність*. Аналізований фразеологізм можна також розглядати у негативному значенні, а саме «розбагатіти за чужий рахунок». Таке ж пояснення можна надати його українському відповіднику *наповнити кишені*.

Як стверджує Кебер (Keber 2015), фразеологізм *sekira/žlica je padla komu v med* використовується на позначення раптового покращення чийогось життєвого стану. Компонент *мед*, на думку дослідника, є символом солодкого, красивого життя, добробуту та щастя.

Фразеологізм *вибиватися із злиднів* означає «перестати бідувати, стати заможнішим» та пов'язаний із злиднями — істотами, які приносять людям біди і хвороби (Забіяка і Забіяка 2012). Таким чином, про людину, у якої покращився матеріальний стан та яка перестала жити у бідності, можна сказати, що вона *вибилася із злиднів*.

4 Висновок

На основі семантичного аналізу сформовано наступні семантично протилежні пари підгруп, які ілюструють протилежну семантику бідності та багатства: (1) загальна бідність : джерело багатства, (2) нестача грошей : велика кількість грошей, (3) нестача їжі : життя у достатку, (4) безпритульність та жебрацтво : життя у достатку, (5) борги : життя у достатку, (6) животіння : життя у достатку, (7) животіння : марнотратство, (8) погіршення матеріального стану : покращення матеріального стану. Підгрупа *загальна бідність* (*reven kot cerkevna miš, gol kot ptič; bosий і голий, бідний, як церковна миша*) є протилежною підгрупі *джерело багатства* (*zlata kokoška, modra kri; золоте дно, панська кров*). Підгрупа *нестача грошей* (*biti brez evra, imeti luknjo v žepu лишитися без гроша, у кишені ні копійки*) є контрастом підгрупі *велика кількість грошей* (*ležati na denarju, imeti poln žep denarja; спати на грошах, горнути гроші лопатом*). Підгрупам *нестача їжі* (*biti ob krubi in vodi, živeti od zraka; без куска хліба лишитись, перебуватись з юшки на воду*), *безпритульність та жебрацтво* (*ostati na cesti, ostati brez strehe nad glavo; залишитися на вулиці, проханим хлібом жити*), *борги* (*biti v dolgovi, biti do vratu v dolgovi; влізти в борг по горло, утопитися в позичках*) і *животіння* (*biti od danes do jutri, sestavljati konec s koncem; ледве зводити кінці з кінцями*,

від краю до краю) відповідає протилежна за значенням підгрупа *життя у достатку* (*samo še prtičjega mleka tanjka kоти, živeti kot/kakor grof; тільки пташиного молока не вистачає, живе по-панському*). Підгрупа *животіння* є також протилежною за значенням підгрупі *марнотратство* (*razširati denar, živeti na veliki nogi; живе на всю губу, сіяти (пускати) гроші на вітер*). Погіршення матеріального стану (*priti na beraško palico, dati koga na boben; зійти на пси, вилетіти в трубу*) є контрастом підгрупі покращення матеріального стану (*napolniti si žerо, sekira je padla kоти v žerо; вибиватися з нестатків, обростати багатством*).

Спільним компонентом для обох мов у підгрупі загальна бідність є *miš/миша*, який використаний у фразеологізмах *reven kot cerkvena miš, ubog kot cerkvena miš/бідний, як церковна миша*. Підгрупа *нестача грошей* містить компоненти *denar/гроші, cent/копійка* і *žerо/кишеня*, які є спільними для фразеологізмів словенської та української мов. У підгрупі *нестача їжі* спільними компонентами є *kruh/хліб* і *voda/вода*, а у підгрупі *безпритульність та жебрацтво* — *cesta/вулиця* і *streha/дах*. У підгрупі *животіння* наявні компоненти-словосполучення *iz dneva v dan/від дня до дня, з дня на день, з днини на днину, konec s koncem/кінець кінцем* і *kraj s krajem/від краю до краю*, які трапляються у обох мовах. Підгрупа *борги* характеризується компонентами *dolg/борг, довг, grlo/горло* і *kredit/кредит*, а підгрупа *погіршення матеріального стану* — компонентом *pes/pes*, який реалізований у фразеологізмах *pasti na psa, priti na psa/зійти на пси*. Спільними компонентами у підгрупі *джерело багатства* є *kri/кров* та *žlica/ложка*, які наявні у фразеологізмах *modra kri/блакитна кров, голуба кров; roditi se s srebrno žlico [v ustih]/народитися зі срібною ложкою в роті*. Фразеологізми у підгрупі *велика кількість грошей* виражені за допомогою компонентів *denar/гроші* та *žerо/кишеня*. У словенській та українській мові наявні фразеологізми із компонентами *črv/черв'як, med/мед, mleko/молоко* і *vrabec/горобчик*/, які віднесено до підгруп *життя у достатку*. Спільними компонентами у підгрупі *марнотратство* є *denar/гроші* і *noga/нога*. У підгрупі *погіршення матеріального стану* спільним компонентом є *žerо/кишеня*, який можна зустріти у фразеологізмах *napolniti si žerо/наповнити кишені*.

Значення аналізованих фразеологізмів відповідає соціологічному погляду на бідність і багатство, що говорить про відповідність фразеологічного матеріалу у словенській та українській мовах для опису цих двох понять.

Література

- Леонід АВКСЕНТЬЄВ, 1983: *Сучасна українська мова. Фразеологія*. Харків: Видавниче об'єднання «Вища школа».
- [Leonid AVKSENT'JEV, 1983: *Sučasna ukrajins'ka mova. Frazeologija*. Harkiv: Vydavnyče objednannja »Vyšča škola«.]
- Іван Франко, 2021 (упоряд): *Галицько-руські народні приповідки*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- [Ivan FRANKO, 2021 (uporjad): *Galyc'ko-rus'ki narodni pryprovidky*. L'viv: Vydavnyčyj centr LNU imeni Ivana Franka.]
- ГРАК-17. https://parasol.vmguest.uni-jena.de/grac_crystal/#dashboard?corpname=grac17 (26. 9. 2024).
- [ГРАК-17. https://parasol.vmguest.uni-jena.de/grac_crystal/#dashboard?corpname=grac17 (26. 9. 2024).]
- Ганна ДЕМИДЕНКО, 2022: Етнофразеологізми з компонентом хліб як ментальні маркери української ідентичності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія* 58, 64–68.
- [Ganna DEMYDENKO, 2022: Etnofrazeologizmy z komponentom hlib jak mental'ni markery ukrajins'koji indentyčnosti. *Naukovyj visnyk Mižnarodnogo humanitarnogo universytetu. Filologija* 58, 64–68.]
- Віра ЗАБІЯКА, Іван ЗАБІЯКА, 2012: *Світ фразеологізмів: етимологія, тлумачення, застосування*. Київ: Академія.
- [Vira ZABIJAKA, Ivan ZABIJAKA, 2012: *Svit frazeologizmiv: etymologija, tumačennja, zastosuvannja*. Kyjiv: Akademija.]
- Алла КОВАЛЬ, 1975: *Крилаті вислови в українській літературній мові: афоризми, літературні цитати, образні вислови*. Київ: Вища школа.
- [Alla KOVAL', 1975: *Krylati vyslovy v ukrajins'kej literaturnij movi: aforyzmy, literaturni cytaty, obrazni vyslovy*. Kyjiv: Vyšča škola.]
- Алла КОВАЛЬ, 1986: *Слово про слово*. Київ: Радянська школа.
- [Alla KOVAL', 1986: *Slovo pro slovo*. Kyjiv: Radjans'ka škola.]
- Корпус текстів української мови*. <http://www.mova.info/corpus.aspx> (26. 9. 2024).
- [*Korpus tekstiv ukrajins'koji movy*. <http://www.mova.info/corpus.aspx> (26. 9. 2024).]
- Олена НАЗАРЕНКО, 2001: *Українська фразеологія як вираження національного менталітету*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет.
- [Olena NAZARENKO, 2001: *Ukrajins'ka frazeologija jak vyražennja nacional'nogo mentalitetu*. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kyj nacional'nyj universytet.]
- Олена НАЗАРЕНКО, 2020: Національно-культурний контекст символіки кольорів в українських фразеологізмах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія* 46/2, 43–46.
- [Olena NAZARENKO, 2020: Nacional'no-kul'turnyj kontekst symboliky kol'oriv v ukrajins'kyh frazeologizmah. *Naukovyj visnyk Mižnarodnogo humanitarnogo universytetu. Filologija* 46/2, 43–46.]
- Емілія НЕДКОВА, 2011: *Фразеологізмите като знаци в езика на културата (върху материал от български, сръбски и руски език)*. Русе: Лени Ан.
- [Emilija NEDKOVA 2011: *Frazeologizmite kato znatsi v ezika na kulturata (varbu material ot balgarski, srabski i ruski ezik)*. Ruse: Leni-An.]
- Федір МЕДВЕДСЬ, 1977: *Українська фразеологія. Чому ми так говоримо*. Харків: Видавниче об'єднання «Вища школа».
- [Fedir MEDVEDJEV, 1977: *Ukrajins'ka frazeologija. Čomu my tak govorimo*. Harkiv: Vydavnyče objednannja »Vyšča škola«.]
- Російсько-український словник сталих виразів*. 2000. упоряд. І. Вирган, М. Пилинська. Харків: Прапор. [Перевидання словника 1959 року].
- [*Rosij'ko-ukrajins'kej slovnyk stalyh vyraziv*. 2000. uporjad. I. Vyrgan, M. Pylins'ka. Harkiv: Prapor. [Perevydannja slovnyka 1959 roku].]

- Лариса СКРИПНИК, 1973: *Фразеологія української мови*. Київ: Наукова думка.
 [Larisa SKRYPNYK, 1973: *Frazeologija ukrajins'koji movy*. Kyjiv: Naukova dumka.]
- Словник фразеологізмів української мови*. 2003. упоряд. В. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка.
 [Slovyky frazeologizmiv ukrajins'koji movy. 2003. uporjad. V. Bilonoženko ta in. Kyjiv: Naukova dumka.]
- Словники України: словозміна, синонімія, фразеологія*. <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (26. 09. 2024).
 [Slovyky Ukrainy: slovozmīna, synonimija, frazeologija. <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (26. 09. 2024).]
- Сучасний фразеологічний словник української мови*. 2020. упоряд. А. Ярещенко та ін. Харків: Навчальна література.
 [Sučasnyj frazeologičnyj slovyk ukrajins'koji movy. 2020. uporjad. A. Jareščenko ta in. Harkiv: Navčal'na literatura.]
- Віктор УЖЧЕНКО, Дмитро УЖЧЕНКО, 2005: *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-матер.
 [Viktor UŽČENKO, Dmytro UŽČENKO, 2005: *Frazeologija sučasnoji ukrajins'koji movy*. Lugans'k: Al'ma-mater.]
- Фразеологічний словник української мови*. у 2-х кн. 1993, 1999. упоряд. В. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка.
 [Frazeologičnyj slovyk ukrajins'koji movy. u 2-h kn. 1993, 1990. uporjad. V. Bilonoženko ta in. Kyjiv: Naukova dumka.]
- Олесь ШОВКОВИЧ, 2020: Про лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеологізмів сучасної словацької мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія* 2/44, 385–388.
 [Olesja ŠOVKOVIČ, 2020: Pro lingvokul'turologičnyj pidhid do vyvčennja frazeologizmiv sučasnoji slovack'koji movy. *Naukovyj visnyk Užgorods'kogo universytetu. Filologija* 44/2, 385–388.]
- К. А. ШОСТАК, 2014: Етнолінгвістичний аспект вивчення фразеологізмів української мови. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Філологічні науки (мовознавство)* 6, 227–233.
 [K. A. ŠOSTAK, 2014: Etnolingvistyčnyj aspekt vyvčennja frazeologizmiv ukrajins'koji movy. *Naukovyj časopis NPU im. M. P. Dragomanova. Folologični nauky (movoznaustvo)* 6, 227–233.]

Literatura

- Saša BABIČ, 2011: Paremiologija – na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike. *Meddisciplinarnost v slovenstiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 27–31.
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2004: *Jezikovna slika negativnih čustev v slovensčini. Kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2020: Uporabnost koncepta ključnih besed kulture pri poučevanju kulturoloških vsebin in razvijanju medkulturne zmožnosti (na primeru vinske leksike). *Slavia Centralis* 13/1, 115–125.
- Melanija Larisa FABČIČ, Elizabeta BERNJAK, 2014: *Frazemi in pregovori v stiku. Kulturološki in semantično-pragmatični vidiki*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko.
- Anthony GIDDENS, 2007: *Sociologija*. Zagreb: Globus/Ljubljana: Euroadria.
- Gigafida 2.0*. Dostop 22. 6. 2023–20. 7. 2023 na <https://www.cjvt.si/en/research/cjvt-projects/gigafida-corpus/>.
- Michael HARALAMBOS, Martin HOLBORN, 2001: *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Mateja JEMEC, 1999: Človeku dobro dene, če se izrobanti: izražanje jeze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju in Slovenskem etimološkem slovarju. *Jezik in slovstvo* 44/6, 229–236.
- Marko JESENŠEK, 2020: The Slovenian Language, Literature and Teaching of Slovenian Language Research Project. *Slavia Centralis* 13/2, 7–30.
- Janez KEBER, 2015: *Slovar slovenskih frazemov: spletna izdaja*. www.fran.si (4. 9. 2024–30. 9. 2024).
- Mira KRAJNC IVIČ, 2019: Frazеолоške enote v horoskopih in malih oglasih: besedilnovrstni vidik. *Frazeologija, učenje i poučavanje: zbornik radova s Medunarodne znanstvene konferencije Slavofraz održane od 19.-21. travnja 2018. godine u Rijeci. Slavofraz 2018 Frazeologija, učenje i poučavanje*. Ur. Željka

- Macan. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. 171–184. http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2019/06/Slavofraz-2018_FINAL.pdf. (30. 9. 2024).
- Erika KRŽIŠNIK, 2005: Frazеологіја в луči културе. *Veškulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 67–81.
- Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. *Slovenski jezik, literatura in kultura tukaj in zdaj*. 35. SSJLK. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 61–80.
- Vesna MIKOLIČ, 2014: Ključne besede kulture, ključ za razumevanje kultur. *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovega in 100-letnici Vitomila Zupana*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. 285–298.
- Gjoko NIKOLOVSKI, 2023: Bogatstvo in revščina v slovenski frazeologiji. *Slavia Centralis* 16/2, 114–131.
- Maja OPAŠIĆ, Nika ČUNOVIĆ, Mateja FUMIĆ, 2014: Bogatstvo i siromaštvo u hrvatskoj frazeologiji. *Fluminensia* 26/2, 91–103.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: spletna izdaja*. www.fran.si (26. 9. 2024).
- Irena STRAMLJIĆ BREZNIK, 2009: Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od M do P. *Slavia Centralis* 2/2, 63–74.
- Veliki splošni leksikon*. Elektronska izdaja (zgoščenka). 1997–1998.
- Natalija ULČNIK, 2020: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis* 8/1, 105–118. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/814> (26. 9. 2024).
- Mečita Aleksa VARGA, Ana KEGLEVIĆ, 2020: Hrvatske poslovice u slavenskome okruženju: određivanje hrvatskoga paremiološkog minimuma i optimuma. *Slavia Centralis* 13/1, 40–51.
- Anna WIERZBICKA, 1997: *Understanding Cultures Through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press.

IZBRANI FRAZEMI V SLOVENŠČINI IN NJIHOVI (NE)SISTEMSKI USTREZNICI V HRVAŠČINI

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
natalija.ulcnik@um.si

Prispevek na izbranih primerih frazemov v slovenščini, ki jih najdemo v frazeološki zbirki FRIDA v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani*, obravnava iskanje njihovih (ne)sistemskih ustreznikov v hrvaščini, in sicer ob podpori korpusnega pristopa. Posebej so izpostavljene frazeološke enote, pri katerih je bilo na podlagi iskanja v hrvaških spletnih leksikografskih virih (slovarjih in frazeoloških bazah) težje najti njihove sistemske ustreznike. Prav zaradi tega je bilo dodatno uporabljeno iskanje v vzporednem korpusu s pomočjo orodja Sketch Engine, ki vključuje možnost iskanja za izbrani jezikovni par (*OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian*). S tem pristopom smo želeli odkriti prevodne možnosti in iz njih izluščiti morebitno rabo sistemskih (frazeoloških) ustreznikov, ki bi sicer lahko ostali spregledani, ob tem pa tudi dodatno preveriti aktualnost in ustreznost predhodno najdenih hrvaških ustreznikov.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.6)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
frazeologija,
slovenski jezik,
hrvaški jezik,
vzporedni korpus,
učno e-okolje
Slovenščina na dlani

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.6)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:
phraseology,
Slovenian,
Croatian,
parallel corpus,
e-learning environment
"Slovenian in the Palm of
Your Hand"

SELECTED PHRASEMES IN SLOVENIAN AND THEIR (NON-)SYSTEMIC EQUIVALENTS IN CROATIAN

NATALIJA ULČNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
natalija.ulcnik@um.si

This paper examines selected examples of Slovenian phrasemes from the FRIDA phraseological collection in the "Slovenian in the Palm of Your Hand" e-learning environment, focusing on the search for their (non-)systemic equivalents in Croatian using a corpus-based approach. The emphasis is on phraseological units for which it was particularly challenging to find systemic equivalents in Croatian online lexicographic sources, such as dictionaries and phraseological databases. To address this issue, we also utilized a parallel corpus search with the Sketch Engine tool, specifically examining the OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian. Our goal was to explore translation possibilities and identify potential systemic (phraseological) equivalents that may have been previously overlooked. Additionally, we evaluated the topicality and relevance of Croatian equivalents that had been identified earlier.

University of Maribor Press

1 Uvod

Iskanje tujejezičnih frazeoloških ustreznikov se tradicionalno opira na leksikografske vire, v zadnjem času pa tudi na podatke, pridobljene iz obsežnih besedilnih korpusov, ki omogočajo vpogled v realno in aktualno jezikovno rabo ter nudijo pomemben uvid v jezikovne pojave, ki bi sicer lahko ostali neopaženi ali neustrezno interpretirani (prim. Krek 2013: 20).¹ Osnovni namen prispevka je na podlagi izbranega vzporednega korpusa priti do podatkov o možnih hrvaških sistemskih (frazeoloških) ustrezniki za izhodiščno slovenske frazeme oz. preveriti aktualno rabo tistih hrvaških ustreznikov, ki so bili že predhodno identificirani s pomočjo spletnih leksikografskih virov.² Uporabljen je bil vzporedni korpus *OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian* s slovensko-hrvaškimi prikazi podnapisov, iskanje pa je bilo izvedeno s pomočjo orodja Sketch Engine. Kot izhodiščno gradivo so bili uporabljeni frazemi v slovenščini, ki jih najdemo v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani*.

2 Frazemi v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani*

Prosto dostopno učno e-okolje *Slovenščina na dlani* (<https://www.slo-na-dlani.si/projekt>),³ ki je bilo med letoma 2017 in 2021 razvito na Univerzi v Mariboru, je nastalo z osnovnim namenom prispevati k novim možnostim obogatitve pouka slovenščine (prim. tudi Ulčnik 2024). Ob pravopisnih, slovničnih in besedilnih temah vključuje tudi frazeologijo, ki jo najdemo v posebnem vsebinskem sklopu Frazemi in pregovori.⁴ Ta ponuja teoretične vsebine, zbrane v zavihku Znanje v podsklopu *Frazemi in pregovori* (<https://www.slo-na-dlani.si/znanje>), ki so podane v obliki vprašanj in odgovorov. V teoretičnem delu je podrobneje spregovorjeno o značilnostih, podobi, pomenu in rabi frazemov ter pregovorov in o njihovi slovarski vključenosti. Ob koncu tega sklopa je dodana tudi zbirka FRIDA (<https://www.slo-na-dlani.si/frida>), ki vsebuje slovarske opise izbranih frazemov in pregovorov. E-okolje ob navedenem ponuja tudi raznolike naloge s področja frazeologije, do katerih se dostopa v zavihku Trening.

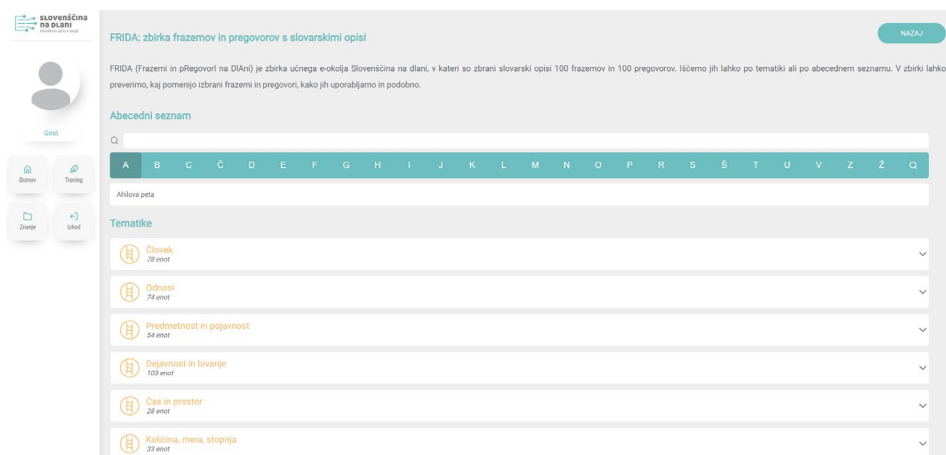
¹ Korpusna metoda je prav v leksikografiji in leksikologiji v zadnjih desetletjih v središču raziskovalnih pristopov (prim. Čebon 2020).

² Npr. *Hrvatski jezični portal, Baza frazema hrvatskoga jezika, Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*.

³ Vstop v e-okolje (<https://www.slo-na-dlani.si/prijava>) je možen z Arnesovo digitalno identiteto ali z registracijo, lahko pa vstopimo tudi kot gostje, pri čemer so funkcionalnosti e-okolja omejene na zavihka Znanje (s teoretičnimi vsebinami) in Trening (z dostopom do avtomatiziranih nalog za različne vsebinske sklope).

⁴ Pri zasnovi in pripravi sklopa so sodelovali Natalija Ulčnik (FF UM), Vida Jesenšek (FF UM) in Matej Meterc (ZRC SAZU).

Zbirka FRIDA je sprva vsebovala slovarske opise za 100 izbranih frazemov in 100 pregovorov, v letih 2022 in 2023 je bilo v okviru nadgradnje dodanih še 45 frazemov, v letih 2024 in 2025 pa je predvidena aktualizacija e-okolja, pri kateri bo zbirka frazemov obogatena še s tujejezičnimi ustrezniki.⁵ Okolje sicer ponuja abecedni in tematski seznam vključenih enot, omogočeno pa je tudi iskanje v iskalnem okencu (prim. sliko 1).

Slika 1: Zbirka FRIDA v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani*

Vir: lasten

Slovarski opisi frazemov vsebujejo iztočnico in njene variante, kratko pomensko razlago, ki ji je dodan zgled rabe, daljšo pomensko razlago v povedi (z značilno strukturo *Če ..., pomeni, da ...*) in zgledom rabe, dodana pa so lahko tudi pragmatična pojasnila in morebitne so- ter protipomenske enote (npr. *Ahilova peta* – sopomenki: *rak rana, šibka točka*). Označena je tudi splošna tematika, znotraj katere se frazem uporablja (npr. *človek, predmetnost in pojavnost*), podana je značilna raba v besedilu z nakazano vezljivostjo (npr. *kaj je Ahilova peta koga/česa, kaj je čigava Ahilova peta*), ob koncu pa so nanizani še dodatni avtentični zgledi rabe, ki jih najdemo v korpusu Gigafida 2.0. Leta 2025 enotam dodajamo še tujejezične frazeološke ustreznike (hrvaške, srbske in makedonske), pri čemer se v nadaljevanju podrobneje posvečamo zgolj hrvaškim ustreznikom za izbrane frazeme.⁶ Osnovni namen dodajanja tujejezičnih ustreznikov v zbirko FRIDA je podajanje informacije o tem, katere

⁵ Pri tej projektni aktivnosti sodelujeta Natalija Ulčnik (FF UM) in Gjoko Nikolovski (FF UM).

⁶ Za jezikovni par slovenščina in makedonščina obstaja analiza primerjalnih frazemov z zoonimnimi sestavinami, pri čemer slovensko gradivo vključuje narečne (prekmurske) frazeme (prim. Koletnik in Nikolovski 2020).

enote na sistemski ravni ustrezajo slovenskim izhodiščnim frazemom, pri tem pa je predpostavljeno, da po zbirki prvenstveno brskajo govorke in govorci, katerih prvi jezik je slovenščina. Ti torej v zbirki med drugim dobijo vpogled v slovensko-hrvaško frazeološko stičnost oz. razlike v frazeološki rabi med dvema sorodnima južnoslovanskima jezikoma.

3 Ekvivalenčna razmerja med frazemi izhodiščnega in ciljnega jezika

Ekvivalentnost lahko v splošnem razumemo kot zamenljivost poimenovalnih enot pod enakimi pogoji; v leksikografskem smislu pri dvo- in večjezičnih slovarjih govorimo o sistemskih in prevodnih ekvivalentih oz. ustreznikih (Jesenšek 2004: 450). Sistemski ustrezniki so tiste jezikovne enote ciljnega jezika, ki se pomensko, tipološko, sintagmatsko, pragmatično in slogovno najbolj prekrivajo z enoto izhodiščnega jezika; prevodni ustrezniki pa so tiste enote ciljnega jezika, ki v sporočanjškem smislu v postopku prevajanja kažejo prekrivnost z ustreznimi deli besedila v izhodiščnem jeziku. Za obe vrsti ustreznikov je nujno prekrivanje denotativnega pomena. (Jesenšek 2004: 450)

Pri iskanju medjezikovnih ustreznikov v prvi vrsti upoštevamo identičnost pomena oz. prekrivnost pomenskih sestavin na denotativni ravni, pri čemer govorimo o t. i. semantični ali vsebinski ekvivalenci, nezanemarljiva pa je tudi formalna struktura enot, ki določa t. i. formalno oz. morfosintaktično-leksikalno ekvivalenco (vezano na uporabljene leksikalne sestavine in njihovo zaporedje, izražene slovnične kategorije ipd.) ter prav tako vpliva na stopnjo ekvivalentnosti (prim. Fabčič 2014: 206–207).

V kontrastivni frazeologiji se z ozirom na ekvivalenčna frazeološka razmerja (tj. stopnjo ustreznosti) običajno uporablja tridelna delitev, pri kateri ločujemo popolno, delno in ničto ekvivalenco (prim. Eismann 1998, Korhonen 2007, Jesenšek 2013, Fabčič 2014, Jelovšek in Trivunović 2023).⁷ Na podlagi teoretičnih izhodišč lahko dodatno izpostavimo kvantitativno ekvivalenco, pri kateri se preverja število ustreznikov v ciljnem jeziku,⁸ in kvalitativno ekvivalenco, pri kateri se preverja

⁷ Na drugih področjih (npr. v prevodoslovju) se uporabljajo tudi drugačne metodološke delitve.

⁸ Kvantitativna ekvivalenca vključuje: monoekvivalenco (za en izhodiščnojezikovni frazem obstaja en ciljnojezikovni frazem), poliekvivalenco (en izhodiščnojezikovni frazem ima več kot en ciljnojezikovni frazem in obratno) ter ničto ekvivalenco (izhodiščnojezikovni frazem nima ciljnojezikovnega frazeološkega ustreznika, namesto njega je v ciljnem jeziku leksem, parafraza) (Fabčič 2014: 207).

pomensko, morfosintaktično, leksikalno in podobsko prekrivanje (Korhonen 2007: 578; Fabčič 2014: 207).

Popolna ekvivalenca se nanaša na primere z enakim pomenom, skladijsko in leksikalno strukturo ter enako podstavno podobo, prav tako ni razlik v konotaciji. V veliki meri se pojavlja kot odraz skupne kulturne dediščine,⁹ zajemanja frazeoloških internacionalizmov, lahko pa je tudi odraz podobnega zaznavanja zunajjezikovne realnosti in obdelave sveta, odraz kolektivnega vedenja, podobnih izkušenj oz. splošnih zakonitosti človeškega življenja. Možno je tudi medjezikovno prevzemanje, prav tako kalkiranje, ki ga lahko natančneje analiziramo na diahroni ravni. V frazeološki zbirki FRIDA je za izbrani jezikovni par popolna ekvivalenca najpogostejša; vanjo sodijo npr. naslednji hrvaški ustrezniki slovenskim frazemom: *bela vrana* – *bijela vrana*, *črna ovca* – *crna ovca*, *delati iz muhe slona* – *raditi iz muhe slona*, *dobiti zeleno luč* – *dobiti zeleno svjetlo*, *dvorežen meč* – *dvosjekli mač*.

O delni ekvivalenci govorimo v primerih, ko imajo ustrezniki isti ali podoben denotativni pomen (prisotno je torej pomensko ujemanje), vendar so opazne razlike na posameznih jezikovnih ravneh; te so lahko oblikoslovne (npr. razlike v skloni rabi, rabi števila), besedotvorne (npr. različna struktura tvorjenk), skladijske (npr. razlike v vezljivosti, zaporedju sestavin), leksikalne (različne sestavine, lahko še vedno znotraj določenega semantičnega polja), slogovne (različna konotacija). Posledično se lahko razlikuje tudi podstavna podoba. Ta tip je v zbirki FRIDA po pogostosti na drugem mestu, vanj pa lahko umestimo npr. naslednje hrvaške ustreznike slovenskim frazemom: *biti iz mesa in krvi* – *biti od krvi i mesa* (razlika v zaporedju sestavin, razlika v rabi predloga),¹⁰ *biti trn v peti* – *biti trn u oku* (razlika v uporabljeni sestavini), *boj z mlino na veter* – *borba s vjetrenjačama* (razlike v rabi sestavin, raba tvorjenke v hrvaščini), *čez palec* – *preko palca* (različna raba predlogov, posledično razlika v vezljivosti in sklonu samostalnika), *z levo roko* – *lijevom rukom* (manjša razlika v rabi sestavin kot posledica oblikoslovne značilnosti).

Za ničto ekvivalenco je značilno, da izhodiščnojezikovni frazem v ciljnem jeziku nima frazeološkega ustreznika (uporablja se parafraza izhodiščnega frazema, njegov prevodni ekvivalent ipd.). Ta tip je v zbirki FRIDA najmanj pogost in se pojavlja pri okvirno dvajsetih odstotkih enot. Kot primer lahko navedemo frazem *vleči dreto*

⁹ Značilno npr. za frazeološke enote, ki izhajajo iz mitologije in Biblije (prim. M. Verbinc 2013: 194; A. Verbinc 2013: 204). Več o biblijskih frazemih v Jelovšek in Trivunović (2023).

¹⁰ Navedeno zaporedje sestavin je z ozirom na korpusno prisotnost v posameznem jeziku najpogostejše.

‘smrčati’, za katerega Keber (2015) v *Slovarju slovenskih frazemov* navaja, da je nastal na osnovi izvirno slovenske »predstave o podobnosti glasov pri vlečenju drete in smrčanju« ter ga torej lahko opredelimo kot kulturno specifični frazem.¹¹

V nadaljevanju se podrobneje posvečamo prav frazemom, za katere je bilo v postopku iskanja hrvaških sistemskih ustreznikov težje priti do rezultata, zaradi česar je bilo potrebno dodatno iskanje v (vzporednih) korpusih in preverjanje prevodnih ustreznikov. Pri tem upoštevamo teoretično izhodišče, da »/p/revodni ustrezniki načeloma vključujejo sistemske, vendar so glede na svoje sporočajnske razsežnosti kompleksnejši, saj prevedeno besedilo praviloma ni le zrcalna slika izhodiščnega« (Jesenšek 2004: 450).

4 Izbrani slovenski frazemi in njihovi (ne)sistemski hrvaški ustrezniki v vzporednem korpusu

Za iskanje (ne)sistemskih ustreznikov izbranim slovenskim frazemom in njihovo analizo je bil uporabljen vzporedni korpus *OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian*,¹² ki vsebuje podnapise in omogoča primerjavo za jezikovni par slovenščina-hrvaščina. Prvi prevodni jezik (slovenščina) se v prikazu na Sketch Engine pojavlja na levi, drugi prevodni jezik (hrvaščina) pa na desni strani. Prednost korpusa so poravnani prevodi oz. vzporedno prikazane strukture, ki olajšajo analizo (prim. Tiedemann 2016). Z raziskavo smo želeli pridobiti širšo sliko o možnih prevodnih ustreznikih izbranih frazeoloških enot v slovenščini,¹³ ob tem pa smo se zavedali, da bodo v vzporednem korpusu pri prevodih v slovenščino in v hrvaščino uporabljene različne prevajalske strategije (prim. Baker 2018),¹⁴ zaradi česar ne bomo vedno prišli do sistemskega frazeološkega ustreznika v hrvaščini.

Analiza je narejena za naslednjih deset izhodiščnih frazemov v slovenščini, ki se pojavljajo v zbirki FRIDA in za katere smo na podlagi predhodnih poizvedb v leksikografskih virih predpostavljali, da v hrvaščini nimajo popolnih ekvivalentov:

¹¹ Prevajanje tovrstnih frazemov je lahko še posebej problematično (prim. tudi A. Verbinc 2013: 204–206).

¹² Korpus se je za izbrani jezikovni par in namen iskanja izkazal kot najustrenejši. Za iskanje po korpusu je bilo uporabljeno orodje Sketch Engine (<https://app.sketchengine.eu/>).

¹³ Pri analizi se nismo ukvarjali s prevajalskimi strategijami in prevodno ustreznostjo izhodiščnih (angleških) besedil, prav tako smo zanemarili morebitne pravopisne in slovnične napake pri prevodih.

¹⁴ M. Baker (2018: 77–93) pri strategijah prevajanja frazemov omenja rabo frazemov s podobnim/enakim pomenom in strukturo; rabo frazemov s podobnim/enakim pomenom, a drugačno strukturo; prevzemanje frazema iz izhodiščnega jezika; prevod frazema s parafrazo (pogosta strategija, kadar v ciljnem jeziku ne najdemo ustreznika); prevod frazema z izpustom besedne igre (oz. prenesenega pomena) in prevod z izpustom celotnega frazema.

čez drn in strn, imeti kaj za bregom, kaj je pisano na kožo komu/čemu, mala malica, pibati komu na dušo, priti z dežja pod kap, privleči kaj na dan, kaj splava po vodi, tik pred zdajci in vreči puško v koruzo.

1) **čez drn in strn**

Prislovni frazem *čez drn in strn* 'mimo ustaljenih poti' vsebuje dve leksikalni sestavini, ki sta v sodobni slovenščini manj znani¹⁵ in manj pogosti ter se najpogosteje uporabljata prav v omenjenem frazemu. V SSKJ² najdemo pod iztočnicama *drn* in *strn* glagolski frazem *iti čez drn in strn*, ki je pomensko določen kot 'ne po poti, naravnost čez kakršenkoli svet'; v terminološkem gnezdu iztočnice *strn* se pojavlja tudi športni izraz *tek čez drn in strn*, ki pomeni 'tek v naravi po ne posebej pripravljeni stezi; kros'. *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2015) enote ne navaja.

V korpusu *OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian* je evidentiranih 17 pojavitev izhodiščnega frazema. V hrvaških prevodih se kažejo različne možnosti, npr. *po prirodi, silaziti s ceste, amo-tamo, preko rijeke i kroz šumu, prekopati brda i dole*, naveden je tudi frazem *preko brda i dolina*.

Nekateri po cesti, nekateri z vlakom, drugi čez drn in strn.

Čez drn in strn.

Čez drn in strn k babici gremo?

Vsa ta leta prebijanja čez drn in strn, debatiranja z idioti.

Čez drn in strn smo iskali lepolaso mladenko zahoda.

Lovil sem tega golega otroka čez drn in strn.

Pa, neki putem, neki vozom ... neki po prirodi.

Silazimo s ceste.

Preko rijeke i kroz šumu idemo baki?

Svih ovih godina jurim amo-tamo prepucavajući se sa svim tim idiotima.

Prekopali smo brda i dole za plavušu sa Zapada.

Jurio sam ovo razgoličeno dete, preko brda i dolina.¹⁶

Slednji se pojavlja tudi v *Bazji frazema hrvatskega jezika* in v korpusu hrWaC (*preko brda i dolina*, tudi variantno *preko brda i dola*, *preko brda i planina*) in se z izhodiščnim frazemom (*čez drn in strn*) delno pomensko povezuje. V slovenščini ima ustreznik *čez bribe in doline* '(od) daleč, prek različnih krajev in ovir' (Keber 2015).

¹⁵ Samostalnik *drn* ima v SSKJ² pomensko oznako ruša (vrhnja plast zemlje z rastlinjem, zlasti travo), v *Planinskem terminološkem slovarju* pa ima dva pomena: 1. strmo pobočje, poraslo z redko travo, 2. ruša. Samostalnik *strn* je po SSKJ² narečni izraz za (bela) žita, pomeni pa tudi strnišče (tj. njiva, na kateri je bilo požeto žito). (Fran)

¹⁶ Oblika *dete* sicer ni značilna za hrvaščino.

2) *imeti kaj za bregom*

Frazem *imeti kaj za bregom* 'prikrivati kaj, biti neiskren' je pomensko vezan na človeka in medsebojne odnose. V SSKJ² je evidentiran v frazeološkem gnezdu iztočnice brég: pog. ima nekaj za bregom *nekaj skriva, taji; nekaj skrivaj pripravlja, namerava storiti*. V slovenskem frazeološkem slovarju (Keber 2015) ima podobno pomensko pojasnilo in isti kvalifikator (*imeti kaj za bregom* pog. *skrivati, tajiti kaj; skrivaj pripravljati, nameravati storiti kaj*). Keber kot hrvaški ustreznik navaja enoto *nešto se izžza*¹⁷ *brda valja*. Ta je v slovarski bazi *Hrvatski jezični portal* opredeljena kot 'nešto se sprema, nešto važno bi se moglo dogoditi'. Frazem se ob tem pojavlja tudi v *Bazi frazema hrvatskoga jezika* v oblikah *što se izža brda valja* in *znati što se valja izža brda*. Pomensko se ta enota sicer lahko navezuje na izhodiščni slovenski frazem, vprašanje pa je, ali bi se ta frazem v značilnih kontekstih rabe izkazal kot primeren ustreznik.¹⁸

Na podlagi iskanja v vzporednem korpusu ugotovimo, da imamo za iskalni niz »imeti za bregom« 246 pojavitev,¹⁹ pri čemer se v hrvaščini pojavljajo različne nefrazeološke možnosti. Izstopa raba glagolov, kot so *smjerati, naumiti, namjeravati, pokušavati, misliti, planirati, smisliti*, najdemo tudi zveze *saznati istinu, saznati kakav je tko* (*uistinu/žapravo*) ter posamezne frazeološke enote, npr. *biti komu na umu, biti komu na pameti, imati što na pameti, mota se komu što po glavi, imati što za vratom*.

To sta torej imeli za bregom.
Kaj imaš za bregom?
To ste imeli ves čas za bregom!
Vem, kaj imaš za bregom.
Poizvej, kaj ima za bregom.
Kaj imaš za bregom?
Kaj imaš za bregom?
Kaj imaš za bregom?
Nič nimam za bregom.

Znači to ste smjerale.
Što si naumila?
Ovo si cijelo vrijeme namjeravao!
Znam ja što ti planiraš.
Saznaj kakav je on uistinu.
Što ti je bilo na umu?
Što ti je na pameti.
Što se tebi mota po glavi?
Ništa nemam za vratom.

Zadnja enota sicer strukturno ustreza izhodiščnemu frazemu, vendar nadaljnje iskanje po korpusih in pomenska analiza pokažeta, da ne gre za pomensko prekrivnost.²⁰ Preostali najdeni frazemi pa nimajo (nujno) negativne konotacije, ki je značilna za slovenski frazem.

¹⁷ Predlog se v hrvaščini glasi *izža* (ustrezno je torej: *nešto se izža brda valja*).

¹⁸ Hiter pregled korpusnega gradiva namreč razkriva drug pomen in drugačno rabo kot posledico drugačne skladišne strukture, npr. *Ali problem je ograničenoga čovjeka što ne vidi što se izža brda valja; Kada je tijekom 2006. godine postalo jasno da s tržištem nešto ne valja i da se izža brda valja velika kriza s hipotekama koje se neće moći otplatiti / .../* (hrWaC).

¹⁹ Iskalni niz »za bregom«, ki prav tako praviloma vključuje izhodiščni frazem, pa ima 418 pojavitev.

²⁰ Npr. *Tu ima za vratom međunarodni nadzor*. (hrWaC) V slovenščini bi bil sistemski ustreznik *imeti koga/kaj za vratom*, npr. *»Do takrat bomo imeli za vratom inšpekcijo,« je dejal svetovalec*. (Gigafida 2.0)

3) *kaj je pisano na kožo komu/čemu*

Frazem v pomenu 'kaj zelo ustreza komu/čemu' je v *Slovarju slovenskih frazemov* (Keber 2015) naveden v obliki *komu je kaj pisano na kožo*. Med tujejezičnimi ustrezniki mu je pripisana hrvaška oz. srbska enota *biti kao stvoren za koga, za što*. V SSKJ² se v frazeološkem gnezdu iztočnice kóža pojavlja varianta frazema, ki je navedena kot zgled konkretne rabe: »vloga je napisana igralcu na kožo« (*kaj je napisano na kožo komu*).

V izbranem vzporednem korpusu se iskalni niz »pisan na kožo« pojavi 42-krat. Analiza razkriva, da v hrvaščini najdemo raznolike izrazne možnosti, npr. (*više*) *odgovarati, biti savlšen, uklapati se u život, biti jedinstveno prikladan, imati dara*, med njimi zasledimo tudi naslednje frazeme *biti kao stvoren za što* oz. *što je kao stvoreno za koga, biti po čijem ukusu, biti rođen za što*.

Puščava mi je pisana na kožo.
Res je, da si bolj pisan na kožo Cristini.
Vloga ti je pisana na kožo.
/.../ izgleda, kot da ti popolnoma nobena stvar ni pisana na kožo.
Naloga vam bo pisana na kožo.
Pravzaprav, trenutno iščem nekoga za vlogo, ki je tebi pisana na kožo.
Ampak corvette mi je pisana na kožo.
Penny, ta igra ti je pisana na kožo.
Ta lik ti je pisan na kožo.
Mistične umetnosti so ti pisane na kožo.
Primer mu je pisan na kožo.

Ta lik ti je pisan na kožo.
Vloge so nama bile pisane na kožo.

Pustoš mi odgovara.
Istina je da ti više odgovara Christina.
Baš je za tebe.
A čini ti se da se ništa ne uklapa u tvoj život.

Zadatak za kojeg ste vi jedinstveno prikladni.
Upravo biram glumicu za ulogu koja bi vam bila savršena.
Korveta mi više stoji.
Imaš dara za ovo.
Ti si kao stvoren za tu ulogu.
Rođeni ste za mistične umjetnosti.
Mislila sam da smrt djeveruše će biti po njegovom ukusu.
Ti si kao stvoren za tu ulogu.
Uloge kao da su bile stvorene za nas.

Enota *biti kao stvoren za koga/što*, ki se kot hrvaški ustreznik izhodiščni enoti pojavlja že pri Kebru (2015), ima sicer v slovenščini popolni ekvivalent *biti kot ustvarjen za koga/kaj*.

4) *mala malica*

Slovenski samostalniški frazem *mala malica* še ni evidentiran v splošnih slovarjih slovenskega jezika ali v *Slovarju slovenskih frazemov* (Keber 2015). V zbirki FRIDA se pojavlja pomensko pojasnilo 'kar ne zahteva napora, kar je enostavno', navedena je

tudi varianta *mala malca* (z neknjižno redukcijo vokala *i* v drugem zlogu)²¹ in sopomenska enota *mačji kašelj*.²²

Iskanje zveze »mala malica« v izbranem vzporednem korpusu je ponudilo 292 pojavitev, »mala malca« pa 32 pojavitev. Na podlagi analize korpusnega gradiva se je domneva o tem, da popolni ekvivalent v hrvaščini ne obstaja, potrdila, ob tem pa je bilo ugotovljeno, da se v hrvaščini²³ pojavljajo različni eno- ali večbesedni prevodni ustrezniki, pomensko vezani na malenkost (*sitnica*), enostavnost (*jednostavno je, vrlo jednostavno, ne može biti jednostavnije*), lahkoto oz. opravljanje česa brez truda in napora (*ništa lakše, laganica, lak posao*), zmožnost (*mogu ja to*) ipd. Med sistemskimi ustrezniki najdemo v hrvaških prevodih tudi večkratno rabo frazemov *mačji kašalj* (20 pojavitev)²⁴ in *dječja igra* (14 pojavitev).

Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
Mala malica.
To bo mala malica.
Mala malica.
To je zdaj mala malica.

Sitnica.
Vrlo jednostavno /.../
Ne može biti jednostavnije.
Lak posao /.../
Ništa lakše.
Laganica.
Ništa posebno.
Mogu ja to. / Mogu to ja.
Bez frke.
Bit će lako!
Mačji kašalj.
Dječja igra.

Med bolj zanimivimi je frazem *dječja igra*, ki ga v razdelku Sintagma (in ne Frazeologija) ter z oznako pren. najdemo tudi v bazi *Hrvatski jezični portal* pod iztočnico *igra (dječja igra* pren. 'nešto vrlo jednostavno, lako') ter v *Bazi frazema hrvatskoga jezika*, ob tem pa je v tem pomenu dovolj frekventen tudi v korpusu hrWaC.²⁵

²¹ Možen je tudi zapis z opuščajem: *mala mal'ca* (prim. Gigafida 2.0).

²² Frazem *mačji kašelj* se, kot izpostavlja Keber (2015), navadno uporablja zanikano in tako pomeni 'to je pomembno, to ni kar tako'; v nezanikani obliki pa pomeni 'malenkost, majhna, nepomembna stvar'.

²³ Zanimivo je, da se v vzporednem korpusu s hrvaščino kot prvim prevodnim jezikom *OpenSubtitles 2018 parallel – Croatian* in slovenščino kot drugim prevodnim jezikom kaže, da je npr. v hrvaščini v posameznih primerih ohranjen istopomenski angleški frazem *piece of cake*, v slovenščini pa se pojavi prevod *mala malica*, kar je slovenski ustreznik angleškega frazema. Citatni zapis *piece of cake* se sicer pojavlja tudi v korpusu hrWaC: *Ali zapamtite - sve to nije baš "piece of cake" - zato i puno ljudi brzo odustane.*

²⁴ Sopomenski frazem *mačji kašelj* se v zbirki FRIDA pojavlja kot samostojna iztočnica, pri kateri bo naveden tudi hrvaški ustreznik *mačji kašalj*.

²⁵ Natančnejša analiza bi sicer pokazala, koliko je dejanske rabe v dobesednem pomenu, npr. *Unutar aplikacije je slikovnica, ali i dobro poznata dječja igra Memory*, in koliko v prenesenem pomenu, npr. *Bočno parkiranje postaje dječja igra.* (hrWaC)

5) *pihati komu na dušo*

Glagolski frazem *pihati komu na dušo* 'govoriti kaj pohvalnega z namenom doseganja naklonjenosti; laskati, dvoriti, prilizovati se' ima v SSKJ² pod iztočnico *pihati* kvalifikator pog. in se pojavlja v frazeološkem gnezdu v dveh primerih: *pihati dekleto na dušo*, *srce* 'vneto ji prigovarjati, dvoriti' ter *dolgo mu je pihal na dušo*, *pa zaman* 'mu prigovarjal, ga prepričeval'. Frazem je prisoten tudi v frazeološkem slovarju (Keber 2015), pri čemer avtor ne navaja hrvaškega ustreznika.

V vzporednem korpusu je za iskalni niz »pihati na dušo« 22 pojavitev, širši niz »na dušo«, ki dodatno razkrije kak relevanten zgled, pa ima 52 pojavitev. V hrvaških prevodih se kaže raba glagolov, kot so npr. *laskati*, *slatkoriječiti*, *zvesti*, raba zveze *govoriti najljepše stvari*, najdemo pa tudi frazem *slatko pričati*.

Vedno si znal pihati na dušo, Reynaldo.
Pihaj ji na dušo.
Pustijo možgane na pašo, ko jim slabi
fantje pihajo na dušo?
Hud šarmer je in ve, kako ženski pihati na dušo.
Vedno si mi znal pihati na dušo.
Ne pihajte mi na dušo.
Linda mu sladko piha na dušo.

Uvijek si znao laskati, Reynaldo.
Laskaj joj.
Ostave mozak u leri kad loši dečki počnu
slatkoriječiti?
Ima pogan jezik, a i zna kako zvesti ženu.
Uvijek si govorio najljepše stvari.
Ne igrajte se sa mnom.
Linda, kako slatko priča ovaj momak, zar ne?

Za izhodiščni frazem *pihati komu na dušo* je najbolj relevantna raba frazema *slatko pričati*, ki ima v slovenščini popolni ustreznik *sladko govoriti* v pomenu 'pretirano prijazno, priliznjeno govoriti, navadno za doseganje naklonjenosti' in je tudi sopomenka izhodiščnemu frazemu.

6) *priti z dežja pod kap*

Frazem *priti z dežja pod kap* 'priti s slabega na še slabše' se pojavlja v SSKJ², kjer ima pomensko razlago 'iz ene neprijetnosti v drugo, še slabšo'. Podobno ga opredeljuje tudi Keber (2015), ki za hrvaščino in srbsščino navaja obliki *doći iz jame u rupu*, *doći s črniša na goriš*. Slednja je v variantni obliki *od crniša na goriša* 'od zla na gore, od lošega na lošije' navedena tudi v bazi *Hrvatski jezični portal*, frazem *doći iz jame u rupu* pa se pojavlja v *Bazi frazema hrvatskoga jezika*. Navedenih enot v korpusu hrWaC nismo zasledili.

Za iskalni niz »z dežja pod kap« v vzporednem korpusu dobimo 7 pojavitev, za niz »iz dežja pod kap« pa še dodatne 3; pojavljajo se v oblikah: *pri ti z dežja pod kap, stopiti z dežja pod kap, prehod z dežja pod kap, iti iz dežja pod kap* in eliptično *z dežja pod kap*. V hrvaških prevodih najdemo npr. zveze *iz lonca u vatru, iz jednog pakla u drugi, iz zla u gore*.

Z dežja pod kap.

Z dežja pod kap.

Stvari so šle iz dežja pod kap.

Izgledalo je, da je prišel z dežja pod kap, ampak pleme Touganda dečku ni hotelo hudega.

Nisi slišal pregovora "stopil je z dežja pod kap"?

Iz lonca u vatru.

Iz jednog pakla u drugi.

Išlo je iz zla u gore.

Činilo se kao da je "iz jednog zla završio u još gore", ali pripadnici plemena Tuganda nisu mu namjeravali nauditi.

Nisi čuo za izreku... Nema smisla izlaziti na kišu?

Na podlagi hrvaških prevodov in preverjanja posameznih enot v korpusu hrWaC se je izkazalo, da na ustaljeno rabo kaže enota *ići iz zla u gore, ići iz zla na gore* (možno tudi z glagoli *doći, krenuti, pasti*).²⁶ V bazi *Hrvatski jezični portal* najdemo frazem (*ići*) *sa zla na gore* 'padati sve niže, stalno se pogoršavati', v *Bazi frazema hrvatskoga jezika* pa številne variante, npr. *ići iz zla u gore, ići sa zla na gore, ide /komu/ sa zla na gore, sa zla na gore, iz zla u gore, iz jednoga zla u gore, od zla nagore*. V slovenščini mu ustreza frazem *iti s slabega na slabše*.

7) *privleči kaj na dan*

Glagolski frazem *privleči kaj na dan* 'omeniti kaj, spregovoriti o čem' se v SSKJ² pojavi v frazeološkem gnezdu iztočnice *privleči kaj na dan* 'opozoriti na časovno odmaknjeno ali pozabljeno, navadno za koga neprijetno stvar'. Keber (2015) ga ne navaja. V vzporednem korpusu ima iskalni niz »privleči na dan« 24 pojavitev. V hrvaških prevodih se pojavljajo glagoli *iznositi, spomenuti, spominjati, izvući, izvaditi, donesti*, najdemo tudi frazem *izvući što na vidjelo*.

Tega ne bi smel privleči na dan.

No, vsekakor sem vesel, da sem to privlekel na dan.

Vse je bilo uredno, dokler ni privlekel na dan ribice.

Jaz pa bom privlekla na dan stare opne.

Ne morem verjetni, da si to privlekel na dan pred tujcem.

Nisam trebao ovo iznositi.

Baš mi je drago što sam to spomenuo.

Sve je bilo u redu dok nije izvadio ribicu.

A ja ću izvući staru kožu za bubnjeve.

Ne mogu vjerovati da si to izvukao na vidjelo pred strancem.

²⁶ Ustaljenost in pomensko sorodnost (a brez nakazanega stopnjevanja slabega položaja) sicer izkazuje tudi enota *iz jednog pakla u drugi*.

Ustaljenost slednjega se potrdi tudi v korpusu hrWaC. V bazi *Hrvatski jezični portal* je sicer naveden frazem *izći na vidjelo* 'objelodaniti se, otkriti se', v *Bazi frazema hrvatskoga jezika* pa se med drugim pojavita *izći na vidjelo* in *iznijeti / što / na vidjelo*. Za zbirko FRIDA bi lahko z ozirom na izhodiščni frazem *privleči kaj na dan* uporabili ustreznik *iznući što na vidjelo*.

8) *kaj splava po vodi*

Frazem *kaj splava po vodi* 'kaj se ne uresniči, propade' se pojavi v SSKJ² v frazeološkem gnezdu in v povedni rabi: splávati -am dov. /.../ ekspr. vse je splavalo po vodi *propadlo*. Keber (2015) ga ne omenja. V bazi *Hrvatski jezični portal* najdemo frazem s primerljivim pomenom *posla kola nizbrdo* 'stvari su krenule loše', v *Bazi frazema hrvatskoga jezika* je naveden frazem *poslo je / što / nizbrdo* in druge variante, v slovarju *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* pa variante *kola su krenula nizbrdo*, *sve je krenulo nizbrdo*, *stvari su krenule nizbrdo* s pomenom 'pogoršala se kakva situacija ili stanje'.²⁷

V izbranem vzporednem korpusu se niz »splavati po vodi« pojavi 58-krat. Iz hrvaških prevodov je razvidno, da so bile uporabljene različne možnosti, npr. glagoli *otići*, *upropastiti*, *propadati*, *propasti*, *proći*, *obustaviti*, *izjaloviti se*, *zveze biti loše*, *biti uništeno*, *biti otkazano*, *biti kraj čega*, najdemo pa tudi frazeološke enote, npr. *ode što u propast*, *ode što u vjetar*, *padne što u vodu*, *krene što nizbrdo*.

In tako je plaćilo za novi helikopter splavalo po vodi.

Žal je načrt splaval po vodi /.../

Zabava v soboto zvečer je splavala po vodi!

Moja karijera je splavala po vodi.

Moje življenje, je pravkar splavalo po vodi.

Pet ur načrtovanja učne ure je splavalo po vodi

Vsa moja politična prihodnost je zdaj splavala po vodi.

Tri leta odlične terapije splava po vodi zaradi ene hitre dijagnoze.

Začeli smo načrtovati svoju prihodnost, a kot je nekoć ugotovil zelo predvidljiv Škot, lahko še tako premišljeni načrti splavaju po vodi.

A ode i moja rata za nov helikopter.

Plan mu je propao /.../

Ode naša subotnja večer.

Ovo je kraj moje liječničke karijere.

Moj je život uništen.

Pet sati planiranja trena je otišlo u propast.

Bilo kakva politička budućnost otišla je u vjetar.

Tri godine terapije su pale u vodu zbog jedne lažne dijagnoze.

Počeli smo planirati svoju budućnost, ali kako je jedan Škot davno rekao, i najbolji planovi mogu krenuti nizbrdo.

²⁷ Već o obravnavi variantnih frazema u slovarju *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* v Parizoska in Filipović Petrović 2020.

Glede na ugotovljeno bi lahko za izhodiščni frazem *kaj splava po vodi* v hrvaščini uporabili delne ekvivalente *krene što nizbrdo* (oz. varianto *pođe što nizbrdo*) in *ode što u propast, ode što u vjetar* (slednji frazem se še vedno najpogosteje uporablja v navezavi na lahkomišno porabo denarja, a tudi v pomenu, ki ga iščemo).²⁸

9) *tik pred zdajci*

Prislovni frazem *tik pred zdajci* 'komaj še pravočasno' je vezan na čas. V SSKJ² ima oznako pog. in dve navedbi znotraj frazeološkega gnezda pri iztočnicah *tik in zdajci: biti tik pred zdajci* 'neposredno pred odločitvijo, začetkom'; pog. *tega ne delajte tik pred zdajci* 'v zadnjem trenutku'. V Kebrovem slovarju (2015) se ne pojavlja.

V vzporednem korpusu ima niz »tik pred zdajci« 47 pojavitev. V hrvaških prevodih se npr. pojavljajo naslednje zveze: *u zadnji trenutak, u posljednjem trenutku, u zadnji tren, u posljednji tren, u zadnji čas, u posljednji čas, do zadnje sekunde, do posljednje sekunde, tako kasno, pred sam kraj*, najdemo tudi zvezi *tik pred hitac* in *minutu prije gašenja*.

Kličem te tik pred zdajci.
Sovražim razočaranja tik pred zdajci, vendar so mi šele zdaj povedali.
Oprosti, da sem te poklicala tik pred zdajci.
Mislim, da je to, kar pravijo "tik pred zdajci".
Vem, da je tik pred zdajci, vendar...
Ukreпали bodo tik pred zdajci.

Če bo šlo tik pred zdajci karkoli narobe... pusti vse in odidi.

Pa, to je nekako u posljednjem trenutku.
Mrzim ta razočaranja u zadnji tren, ali tek sada su me obavijestili.
Žao mi je što sam zvala tako kasno.
Mislim da to zovu "u zadnji čas".
Znam da ti ga dajem u posljednji čas, ali...
Kreću tik pred hitac, dok je usredotočen na drugo.
Ako nešto pođe krivo, minutu prije gašenja ostavi sve i odlazi.

Zveza *tik pred hitac* ima sicer največji potencial, vendar se ne pojavlja v hrvaškem korpusu hrWaC, s čimer bi lahko potrdili ustaljenost; ustaljene rabe ni mogoče zaslediti niti v primeru *minutu prije gašenja*. Frazem *tik pred zdajci* v hrvaščini torej nima popolnega ekvivalenta, pomensko pa se prekriva s frazemom *u zadnji tren*, ki je sicer popolni ekvivalent slovenskemu frazemu *v zadnjem trenutku* oz. *v zadnjem hipu*.

10) *vreči puško v koruzo*

Glagolski frazem *vreči puško v koruzo* 'obupati, odnehati, ne vztrajati' se pojavlja v SSKJ² v obliki *kmalu je vrgeł puško v koruzo* 'ni več vztrajal, je obupal', v *Slovarju*

²⁸ Npr. *svjesna da je dobra prilika otišla u vjetar u par minuta, tako da je sav njegov razvoj otišao u vjetar, Sav posao je otišao u vjetar, napisano je uništeno* (hrWaC).

slovenskih frazemov (Keber 2015) pa najdemo varianti *vreči puško v koruzo* in *metati puško v koruzo*. Keber v pojasnilu izvora frazema podrobno navaja okoliščine njegovega nastanka, ob tem pa tudi izpostavi, da se lahko v hrvaščini cilj, kamor se odvrže puška, izpusti ali pa je to šas: *baciti, ostaviti pušku, baciti pušku u šas*.²⁹ V bazi *Hrvatski jezični portal* najdemo pod iztočnico puška frazem *baciti, ostaviti pušku* 'prestati se boriti, predati se bez borbe'. V korpusu hrWac se sicer pojavlja tudi enota *baciti/bacati pušku u kukuruz*, a je zelo redka, zato smo iskanje nadaljevali s pomočjo vzporednega korpusa.

V korpusu *OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian* ima niz »puško v koruzo« 21 pojavitev. V hrvaških prevodih sta na tem mestu omenjena glagola *odustati* in *predati se*, glagolnik *odustajanje*, ter frazemi *baciti ručnik*, *dignuti/dići ruke*, *otiči spušenog repa* in *mahnuti bijelom zastavicom*.

Boš vrgla puško v koruzo?
Kako je lahko vrgla puško v koruzo?
Že misliš vreči puško v koruzo?
Še včeraj si hotel vreči puško v koruzo, danes pa že prosiš, moliš.
Zakaj je potem vrgel puško v koruzo, če so mu podtaknili?
In sedaj bomo vrgli puško v koruzo in zbežali?
Boš vrgel puško v koruzo in šel nazaj v lažno novo življenje?

Tek tako ćeš odustati?
Kako se može samo predati?
Već razmišljaš o odustajanju?
Jučer si htio odustati, baciti ručnik, ugasiti svjetlo.
Ako je Forresteru namješteno, zašto nisi digao ruke?
I ti mi kažeš da ćemo otići spušenog repa?
Pa ćeš mahnuti bijelom zastavicom i vratiti se lažnom životu?

Sopomenski frazem *dignuti ruke* (*od koga, od čega*) oz. *dići ruke* (*od koga, od čega*) v pomenu 'odustati, prestati se brinuti za koga ili što' najdemo tako v bazi *Hrvatski jezični portal* kot tudi v *Bazi frazema hrvatskoga jezika*. Preostali frazemi se v hrvaških leksikografskih virih ne pojavljajo, medtem ko se v korpusu hrWac v pomenu predaje in obupa pojavljajo posamezni primeri rabe frazema *mabati bijelom zastavicom* ter ustaljena raba frazema *baciti ručnik* (*u ring*), ki izhaja iz boksarskega žargona in je bil verjetno prevzet iz angleščine (prim. tudi Keber 2015: *vreči puško v koruzo*), npr.

- Ali Dinamo nije bacio ručnik već je u drugo poluvrijeme ušao fantastično jako i nakon samo šest minuta stigao na samo pogodak zaostatka (19 - 20). (hrWac)
- Možemo izbaciti Bayern. Naravno da će biti teško, ali nećemo baciti ručnik. (hrWac)
- Kad je na stol došla gurmanska pljeskavica, morao sam baciti ručnik. No, Richard i Voda su se savim solidno borili i dalje. (hrWac)

²⁹ Tega sicer na podlagi uporabljenih hrvaških leksikografskih virov in korpusnega iskanja ne moremo potrditi.

Na podlagi ugotovljenega bi lahko v zbirki FRIDA navedli popolni ekvivalent *baciti puško u kukuruž*, zaradi njegove širše neustaljenosti pa tudi pomensko ustrezen in dovolj frekventen delni ekvivalent *baciti ručnik*.

5 Sklep

Za namen pridobivanja hrvaških ustreznikov slovenskim izhodiščnim frazemom iz zbirke FRIDA je bilo najprej uporabljeno iskanje po spletnih leksikografskih virih (slovarjih in frazeoloških bazah). V primeru enot, pri katerih ta metodološka pot ni privedla do zadovoljivih rezultatov, pa je bil uporabljen tudi korpusni pristop. Z njim smo želeli dodatno raziskati obstoječe prevodne možnosti in preveriti, ali so med njimi tudi sistemski frazeološki ustrezniki, ki so bili v predhodnem postopku pridobivanja spregledani. Izkazalo se je, da smo s pomočjo izbranega vzporednega korpusa največkrat prišli do hrvaškega frazema, ki ima v slovenščini ustreznik, ki je izhodiščnemu slovenskemu frazemu sopomenski, npr. *čez drn in strn – preko brda i dolina = čez hribe in doline; kaj je pisano na kožo komu/čemu – što je kao stvoreno za koga/što = kaj je kot ustvarjeno za koga/kaj; pibati na dušo komu – slatko pričati = sladko govoriti; priti z dežja pod kap – doći iz zla u gore = priti s slabega na slabše; kaj splava po vodi – padne što u vodu = pade kaj v vodo, tik pred zidajci – u zadnji tren = v zadnjem trenutku*. Do hrvaškega ustreznika smo prišli v primerih *mala malica – dječja igra, privleči kaj na dan – izvući što na vidjelo*. V enem primeru se je izkazalo, da je popolni ustreznik v hrvaščini v sodobnih pisnih besedilih redko prisoten (*vreči puško v koružo – baciti pušku u kukuruž*), s pomočjo dodatnega iskanja pa smo našli tudi bolj aktualen in frekventnejši ustreznik (npr. *baciti ručnik*). V enem primeru se je potrdila odsotnost frazeološkega ustreznika (*imeti kaj za bregom*). Zaključimo lahko, da se je korpusna metoda izkazala za učinkovito v fazi iskanja ustreznikov, ki jih sprva nismo uspeli najti s pomočjo leksikografskega pristopa. V naslednjem koraku bodo rezultati iskanja preverjeni še pri maternih govorcih hrvaščine in v primeru potrjene ustreznosti bodo vključeni v zbirko FRIDA.

Literatura

- Mona BAKER, 2018: *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Third Edition. London, New York: Routledge.
- Goranka BLAGUS BARTOLEC idr.: *Baza frazema hrvatskoga jezika*. <http://frazemi.ihij.hr/> (8. 2. 2025).
- Neva ČEBRON, 2020: Korpusni pristop kot metoda raziskovanja in učenja tujega strokovnega jezika. *Studia universitatis hereditatis* 8/2, 45–64. <http://www.dlib.si> (8. 2. 2025).

- Wolfgang EISMANN, 1998: Einige Probleme und Perspektiven der kontrastiven Phraseologie. *Statt einer Einleitung. EURPHRAS 95. Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Bochum: Brockmeyer. 1–30.
- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in madžarskih primerjalnih frazemih. *Slavistična revija* 62/2, 195–215.
- Ivana FILIPOVIĆ PETROVIĆ in Jelena PARIZOSKA: *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*. <https://lexonomy.elex.is/#/frazeoloskirjecnikhr> (8. 2. 2025).
- Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU. www.fran.si (8. 2. 2025).
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine. <https://viri.cjvt.si/gigafida/> (8. 2. 2025).
- Hrvatski jezični portal. <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> (8. 2. 2025).
- hrWaC. *Croatian Web Corpus v2.2*, 2014. NoSketch Engine. <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=hrwac> (8. 2. 2025).
- Alenka JELOVŠEK in Eva TRIVUNOVIĆ, 2023: Slovenski frazeološki ustrezniki v nebiblijskih prevodnih besedilih 16. stoletja. *Slavistična revija* 71/4, 533–548.
- Vida JESENŠEK, 2004: Deutsch und Slowenisch im Vergleich. *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. 402–465.
- Vida JESENŠEK, 2013: O medjezikovnih frazeoloških razmerjih. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. N. Jakop, M. Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 209–222.
- Janez KEBER, 2015: *Slovar slovenskih frazemov*. Spletna izdaja. <https://fran.si/> (8. 2. 2025).
- Mihaela KOLETNIK in Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99.
- Jarmo KORHONEN, 2007: Probleme der kontrastiven Phraseologie. *Phraseologie: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Band 1.1*. Ur. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick. Berlin, New York: de Gruyter. 574–589.
- Simona KREK, 2013: Korpusne metode in njihov odsev v jezikoslovnih teorijah 20. stoletja. *Slovenščina 2.0* 1/1, 4–23. http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2013/1/Slo2.0_2013_1_02.pdf (8. 2. 2025).
- OpenSubtitles 2018 parallel – Croatian. Sketch Engine. <https://app.sketchengine.eu/> (8. 2. 2025).
- OpenSubtitles 2018 parallel – Slovenian. Sketch Engine. <https://app.sketchengine.eu/> (8. 2. 2025).
- Jelena PARIZOSKA in Ivana FILIPOVIĆ PETROVIĆ, 2020: Varijantni frazemi u e-rječniku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik* 46/2, 941–955.
- Slovenščina na dlani. Interaktivno učno e-okolje*. <https://www.slo-na-dlani.si/prijava>; <https://www.slo-na-dlani.si/projekt> (8. 2. 2025).
- SSKJ²: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Spletna izdaja, 2014. www.fran.si (8. 2. 2025).
- Jörg TIEDEMANN, 2016: Finding Alternative Translations in a Large Corpus of Movie Subtitles. *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016)*. 3518–3522. http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/pdf/62_Paper.pdf (8. 2. 2025).
- Natalija ULČNIK, 2024: Učno e-okolje Slovenščina na dlani in prvi uporabniški odzivi. *Slavistična prepletanja* 5. Ur. G. Nikolovski, N. Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 57–76.
- Alenka VERBINC, 2013: (Ne)frazemskost angleških izlastnoimenskih frazemov v slovenščini. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. N. Jakop, M. Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 199–207.
- Marjeta VERBINC, 2013: Medjezikovni vidiki angleških in slovenskih primer. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. N. Jakop, M. Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 191–198.

UVODNE IN ZAKLJUČNE BESEDILNE ENOTE PREDSEDNIŠKEGA SLAVNOSTNEGA GOVORA OB POSEBNIH PRILOŽNOSTIH IN INAVGURACIJSKEGA GOVORA

EVA BOŽIČ KAC,¹ MIRA KRAJNC IVIČ²

¹ Maribor, Slovenija
eva.bozic92@gmail.com

² Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
mira.krajnc@um.si

Prispevek analizira 41 slavnostnih govorov predsednikov Republike Slovenije ob posebnih priložnostih, to je ob državnih praznikih, in njihove inavguracijske govore. Zbrani govori so bili tvorjeni v obdobju od osamosvojitve Republike Slovenije do 31. 12. 2023. Z vidika retorike gre za epideiktična žanra, z vidika vertikalnega in horizontalnega skupinjenja besedil v besedilne skupine pa za dva samostojna žanra besedilnega razreda politični govor komunikacijskega področja politika. V Sloveniji se žanra prepleteta, saj inavguracija poteka nekaj dni pred državnim praznikom, dnevom samostojnosti in enotnosti. Kot epideiktična žanra imata ritualno in simbolno funkcijo ter sta del svečanosti, v katerih govorec slavi ali blati osebo, družbeno skupino, institucijo, dogodek. Prepletenost obeh žanrov se kaže tudi v njunih uvodnih in zaključnih obveznih oz. fakultativnih besedilnih enotah.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.7)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
predsedniški slavnostni
govor,
inavguracijski govor,
žanr,
besedilne enote,
Slovenija

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.7)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:
presidential celebratory
speech,
inaugural speech,
genre,
text units,
Slovenia

INTRODUCTORY AND CONCLUDING TEXT UNITS FOR THE PRESIDENT'S SPECIAL OCCASION SPEECH AND INAUGURAL SPEECH

EVA BOŽIČ KAC,¹ MIRA KRAJNC IVIČ²

¹ Maribor, Slovenia
eva.bozic92@gmail.com

² University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
mira.krajnc@um.si

The article analyses 41 speeches delivered by the Presidents of the Republic of Slovenia on special occasions, i.e. on national holidays, and their inauguration speeches. The collected speeches were delivered in the period from the independence of the Republic of Slovenia to 31 December 2023. From the rhetorical point of view, they are epideictic genres and, from the point of view of vertical and horizontal grouping of texts into text groups, they are two independent genres of the text class political speech of the communication field of politics. In Slovenia, the two genres are intertwined, as the inauguration takes place a few days before the national holiday Independence and Unity Day. As epideictic genres, they have a ritual and symbolic function and are part of celebrations in which the speaker praises or discredits a person, a social group, an institution, an event. The intertwining of the two genres is also reflected in their introductory and concluding obligatory or optional text units.

1 Uvod¹

Prispevek² predstavlja ugotovitve žanrske analize predsedniških³ slavnostnih govorov ob posebnih priložnostih in njihovih inavguracijskih govorov. Posebne priložnosti, npr. državni prazniki, imajo v političnem kontekstu poseben pomen, saj politiki takrat narod oz. ljudstvo/volilno telo nagovarjajo z namenom poudarjanja nacionalne identitete, vrednot ali zgodovinskih dosežkov. Inavguracija zaznamuje začetek mandata novega predsednika in ima simbolno težo za državo in državljane, medtem ko državna praznika, dan državnosti in dan samostojnosti in enotnosti, obeležujeta ključna, državotvorna zgodovinska dogodka, zaradi česar sta bila za analizo izbrana kot tipična primera posebne priložnosti.

V prispevku analizirani predsedniški slavnostni govori (v nadaljevanju PSG) ob posebnih priložnostih in inavguracijski govori (v nadaljevanju IG) so sicer primeri političnih govorov, vendar jih po Aristotelu zaradi svoje narave in temeljnega namena uvrščamo med epideiktčne in ne svetovalne govore. Zaradi svojega vpliva so politični govori pogost predmet znanstvenih analiz, npr. pri nas Krajnc 2004, 2005, 2011, Kernc 2005, Hribar 2006 in 2009, Mikolič 2018 in 2020. Tudi posamezni slavnostni govori slovenskih predsednikov so že bili predmet raziskav, npr. Plemenitaš 2005, Škerlep 2009, Kopač in Udovič 2020, Bizjak Končar 2022, a sama žanrska zgradba s poudarkom na obveznih in fakultativnih besedilnih enotah predsedniških slavnostnih govorov ob posebnih priložnostih in IG, ki so jih imeli predsedniki in predsednica Republike Slovenije, še ni bila podrobno raziskana.

Namen prispevka je ugotoviti: a) ali sta predsedniški slavnostni govor ob posebnih priložnostih in inavguracijski govor samostojna in ločena žanra, b) kako obsežni so tovrstni slavnostni govori in ali je obseg odvisen od govorca ali od priložnosti, c) kako namen teh slavnostnih govorov vpliva na uresničitev njihovih obveznih in fakultativnih besedilnih enot oz. katere so obvezne in katere fakultativne besedilne enote obeh žanrov glede na zbrano gradivo.

¹ Mira Krajnc Ivič je prispevek napisala v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensčine*, vodja programa red. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² V prispevku so izrazi zapisani v moški slovnični obliki, a uporabljeni kot nevtralni za vse spole.

³ Izraz *predsedniški* se v prispevku nanaša na predsednika republike.

2 Retorika in žanr

Retorika je vpeta v kontekst žanrske analize besedil, saj omogoča razumevanje, kako so različni govori oblikovani in umeščeni v specifične družbene in kulturne kontekste. Poznavanje strategij prepričevanja, tj. etosa, patosa in logosa, je še posebej pomembno pri javnih govorih (Hudej 2002: 70, Zidar 1996: 15–21), torej tudi političnih.

Pojmovanje retorike je lahko širše ali ožje. Širše je vidno pri Ciceru in kasneje npr. pri Campbell in Jamieson 1985. Skladno s tem je retorika sposobnost, da govorec prilagodi diskurz svojemu namenu. Retorika je s tem postala umetnost in znanost diskurza nasploh, ne le prepričevanja in argumentacije (Škerlep 2009: 840–841). V nasprotju s tem je ožje pojmovanje retorike razvil že Aristotel. Obravnaval jo je kot teorijo prepričevalnega diskurza na področjih politike, na javnih dogodkih in govorih v sodstvu, zato jo je razdelil na: 1) sodno, 2) politično/svetovalno in 3) epideiktično/slovesno (Škerlep 2009: 846–849, Campbell in Jamieson 1985). Prva, sodna je usmerjena na presojanje dejanj iz preteklosti, govornik pa občinstvo nagovarja v vlogi tožilca ali branilca. Druga, politična je usmerjena v prihodnost, govornik poslušalce prepričuje. Zadnja, epideiktična retorika je del svečanih, slovesnih oz. slavnih priložnosti, govorec pa slavi ali blati osebo, družbeno skupino, institucijo, dogodek ...). Ker se epideiktična retorika osredotoča na (po)hvalo, grajo ali razpravo o vrednotah in morali, je lahko manj argumentativno usmerjena od sodne in svetovalne.

Z vidika funkcij jezika po Jakobsonu (1996: 153–160), ki izhaja iz konstitutivnih dejavnikov komunikacijskega dogodka, imajo besedila, ki hvalijo, grajajo, slavijo, fatično in konativno funkcijo. Prva omogoča vzpostavljanje in ohranjanje komunikacije, tj. stika med udeleženci komunikacijskega stika, druga, konativna funkcija pa pomeni usmerjenost k naslovniku. Z vidika Searlovih (1976: 1–13) razredov govornih dejanj, ki se v bistvu ločujejo glede na tvorčevo namero, bi lahko epideiktična besedila uvrstili med ekspresivna oz. povezovalna.

Sodno, politično in epideiktično retoriko Škerlep (2009: 840) poimenuje 'žanre' klasične retorike.

Termin žanr je v tem kontekstu rabljen kot poimenovanje večje besedilne skupine, in ne nujno v pomenu 'besedilne vrste' kot produkta konvencionalnih jezikovnih dejanj znotraj konkretnega komunikacijskega dogodka določenega komunikacijskega področja. Beseda žanr izvira iz francoskega jezika in pomeni vrsto oziroma razred. V jezikoslovju označuje besedilno vrsto (Chandler 1997: 1). Tu se je žanrska teorija začela z vprašanjem, zakaj ima jezik v določenem kontekstu določeno obliko (Nidorfer Šiškovič 2013: 270) oz. z ugotovitvijo, da so si besedila podobna in da so določene njihove sestavine ponovljive, predvidljive ter napovedljive, kar Toporišič (2004: 715, 716) najverjetneje razume pod pojmom »svoje vrstne oziroma žanrske značilnosti«. Swales (1990) žanr definira kot razred komunikacijskega dogodka, ki ima svoje tipične značilnosti, Bahtin (1999: 232–233) pa kot govorno zvrst, lahko pisno ali ustno, ki je določena s slogom, vsebino ter zgradbo. Enako tudi Bhatia (2004), ki poudarja, da so ustaljene prakse določenega žanra prepoznane po obliki, načinu pojavljanja, sestavi ... Žanr predstavlja okvir posredovanja med besedilom, interpreti in tvorci (Nidorfer Šiškovič 2009: 273 po Chandler 1997: 5) in je del širšega družbenega in kulturnega konteksta, vključenega v strukturno in pomensko zgradbo besedila (Hasan 1984 po Bizjak Končar 2013: 64–65). Zato se besedila istega žanra lahko med seboj razlikujejo, a vsebujejo enake obvezne enote, ki ta žanr določajo (Bizjak 2005: 28).

Govorci določenega jezika žanr prepoznajo po namenu, sobesedilu in po drugih prvinah konteksta. A predvsem namen žanra določa zunanjo in notranjo strukturo posameznega besedila. Komunikacijski oz. tvorčevi nameni žanra tvorijo osnovna načela istovrstnih besedil (Nidorfer Šiškovič 2013: 271 po Swales 1990: 9). Ta načela in s tem komunikacijski oz. tvorčevi nameni vplivajo na izbiro stila in vsebine ter oblikujejo shematično strukturo diskurza, besedila, torej tudi obvezne in fakultativne besedilne enote določenega žanra.

Ker so žanri vrste družbenih komunikacijskih dejanj, so kompleksni, se nenehno spreminjajo, med seboj združujejo, prepletajo, so interaktivni, večbesedilni, večkodni lahko pa se glede na spremembe v družbi razvijejo novi žanri (npr. meme). Nove elektronske komunikacijske tehnologije nudijo možnosti združevanja in poustvarjanja besedil, kar vodi do t. i. žanrske hibridnosti. To pomeni, da se v besedilih prepletajo prvine različnih žanrov (Škerlep 2009: 847).

Pravila rabe, tj. tudi tvorjenja določenega žanra, govorce pridobivajo skozi socializacijo in usmerjenim, načrtovanim učenjem. Ko govorci poznajo pravila rabe nekega žanra, lahko za dosego komunikacijskega cilja te meje tudi premikajo.

3 Politični jezik in politični govor

Politika je po Gansel in Jürgens (2007: 70) eno od osmih komunikacijskih področij ali družbenih sistemov. Gre za »določeno družbeno področje, za katero so konstitutivne specifične norme dejanj in vrednotenja. Določeno komunikacijsko področje lahko opišemo kot položajno in družbeno opredeljene komplete besedilnih vrst« (prav tam). To pomeni, da je za politiko kot komunikacijsko področje značilen posebni jezik, to je politični jezik, in s tem specifičen nabor žanrov.

Izraza 'politični jezik' oz. 'politična besedila' se v prispevku nanašata le na jezik, uresničen v besedilih nosilcev političnih funkcij na lokalni, nacionalni ali mednarodni ravni pri opravljanju vseh aktivnosti poklicnega delovanja, usmerjenega v pridobivanje politične moči praviloma z zniževanjem ugleda političnega nasprotnika in s krepitvijo lastnega ugled ter s pridobivanjem zaupanja volivcev. Poimenovanje politična besedila za besedilno skupino je pomensko tako široko kot poimenovanje novinarska besedila.

Politični jezik ima vsaj dva značilna besedilna razreda, vsakega s svojimi značilnimi besedilnimi družinami (npr. politični govori v medijih), besedilnimi vrstami oziroma žanri (govor politika v televizijski predvolilni oddaji) in besedilnimi različicami. Po Kopač in Udovič (2020: 291) je značilni besedilni razred komunikacijskega področja politika jezik diplomacije, po Bizjak Končar (2022: 7, 8) pa politični govor. Z vidika žanrske teorije besedil po Gansel in Jürgensu (2007: 65–112) lahko kot prototipične primere žanrov besedilnega razreda politični govor razumemo predvolilni govor, predsedniški slavnostni govor ob posebnih priložnostih in inavguracijski govor.⁴

Politični govor je najbolj opazni in tudi najvplivnejši besedilni razred, saj je po eni strani govor človekov primarni način jezikovnega komuniciranja, po drugi – kar je še pomembnejše – pa gre za volivcem najočitnejši in njim namenjeni način, kako

⁴ Za natančnejšo določitev razmerij med besedilnimi razredi, besedilni družinami in besedilnimi vrstami znotraj komunikacijskega področja politika bi bilo potrebno narediti obsežnejšo analizo v smislu večjega števila primerov posameznih besedilnih skupin, a tudi natančnejšo analizo konkretnih besedil, saj lahko le na osnovi kakovostne vsebinske in slogovne analize posamezno besedilo umestimo v določeno besedilno skupino.

politiki opravljajo svoje poslanstvo. Tivadar (2001: 52–53), ki omenja Hitlerjeve politične govore, navaja celo, da je moč govorjenega političnega jezika lahko daljnosežna. Campbell in Jamieson (1985: 369) govorita o brezčasnosti inavguracijskih govorov in kot politične govore z zgodovinskim vplivom navajata tovrstne govore nekaterih ameriških predsednikov (Campbell in Jamieson 1985: 404). Ta moč je zlasti opazna v medijskih političnih govorih, a tudi v medijskih nastopih politikov, ko ti svoje politične funkcije sploh ne opravljajo neposredno.

Iz navedenega izhaja, da je namen političnih govorov praviloma pozivni, natančneje pridobiti volivce oz. državljane za možnost uresničitve političnih ciljev določene politične opcije. Kot izraz političnih načel (Campbell in Jamieson 1985: 400) in stilsko⁵ so zato politični govori določeni s strankarsko pripadnostjo in njenim razumevanjem političnih tem, ki so pomembne in zanimive za volivce oz. državljane, tj. množičnega naslovnika, in tudi za pripadnike drugih političnih opcij. Pozivna funkcija političnih govorov je usmerjena k oblikovanju stališč množičnega občinstva (Kunst-Gnamuš 1995: 53). Politiki kot spretni govorci v svojih govorih ustvarijo vtis, da imajo naslovniki možnost izbire, ali se bodo s povedanim strinjali, čeprav je iz govora jasno, kaj naj bi verjeli oz. kako naj bi ravnali, razmišljali. Vendar pa nimajo vsi politični govori enako močne pozivne funkcije. Npr. funkcija predsedniških slavnostnih govorov ob posebnih priložnostih je povezovalna, saj je glavna naloga teh govorov poenotenje občinstva, kar govorcu lahko uspe le, če razume pozicijo moči, ki mu jo daje politična funkcija, ki jo opravlja (Campbell in Jamieson 1985: 396–399).⁶ Čeprav za politične govore velja, da je zanje značilen manipulativni argumentacijski besedilni prototip (npr. Kunst Gnamuš 1984: 31), sta za slovesne govore pomembnejši t. i. brezčasnost in spodbuda naslovnika k razmisleku. Tema teh govorov ob posebnih priložnostih je skupni spomin na preteklost, kar je hkrati tisto, za kar govorec išče nove načine ubeseditve (*inventio*)⁷ (Campbell in Jamieson 1985: 399,⁸ Breuer 1974: 159) in zaradi česar predsedniški slavnostni govori sodijo med epideiktčne in ne svetovalne 'žanre' klasične retorike.

⁵ Vprašanje stila je izbira strategij, npr. nasilna komunikacija, ki lahko mestoma preide v sovražni govor, ali neodzivanje na nasprotnikove provokacije.

⁶ Po Campbell in Jamieson (1985: 396–399) je naloga 'ljudstva' kolektivno pričati in potrjevati inavguracijo oz. posebno priložnost, ob kateri je nastal predsedniški slavnostni govor.

⁷ Po Breuerju (1974: 159) je govor pripravljen v petih fazah: (1) *inventio* (ideja, izbor tem), (2) *dispositio* (ureditev tem), (3) *elocutio* (jezikovni razvoj urejene teme), (4) *memoria* (memoriranje) in (5) *actio* (dostava).

⁸ »Predsednikova uporaba načel, politik in predsedovanj v preteklosti kaže, da je v inavguracijskem govoru *memoria* (skupni spomin na preteklost) ključni vir *inventio* (razvoj argumentacije).«

4 Predsedniški slavnostni govor ob posebnih priložnostih in inavguracijski govor

Predsedniški slavnostni govor ob posebnih priložnostih in IG sta žanra epideiktčne retorike. Konstituirata posebno priložnost, ob kateri nastajata. Tovrstne posebne priložnosti so pomembne za ohranjanje koncepta države, tj. utrjevanje nacionalne identitete oz. za ohranjanje in obnavljanje skupnih, državotvornih, tj. političnih vrednot. S tem sta povezana tudi oba žanrotvorna namena, in sicer ritualni (Campbell in Jamieson 1985: 396) in simbolni. Prvi, obredni, potrjuje dejstvo, da ti govori nastajajo ob posebnih priložnostih, kot so državne proslave, inavguracija, za državo pomembne obletnice, podelitve odlikovanj, nagrad. S tem se oblikuje vzorec za državo pomembnih dogodkov, podobno kot so pomembna praznovanja prehoda iz starega v novo leto. Drugi, simbolni namen, je povezan s prvim in se nanaša na dejstvo, da ti govori služijo namenom, ki presegajo le izmenjavo vsebine o določeni temi, lahko bi celo rekli, da lahko vsebujejo ustaljene fraze, ki ponekod učinkujejo kot puhlice.

Zaradi svojega ritualnega namena⁹ ti govori predstavljajo priložnost, da se politiki pokažejo kot posamezniki, da državljanom pokažejo svoje govorniške sposobnosti in si s tem zagotovijo večjo priljubljenost med ljudmi. Na državno proslavo je namreč praviloma vabljen državni vrh, ki ga v prvi vrsti predstavljajo predsednik Republike Slovenije, predsednik državnega zbora, predsednik vlade, predsednik državnega sveta, predsednik ustavnega sodišča, predsednik vrhovnega sodišča in predsednik računskega sodišča (Benedetti 2009: 142). Prav zato ima politične slavnostne govore ob posebnih priložnostih praviloma predsednik republike, lahko tudi predsednik vlade in tudi zato lahko o teh govorih govorimo kot o posebnem žanru. To dodatno potrjujejo dejstva, da govora predsednika republike ali predsednika vlade sodita v protokolarni del programa in sta na tak način ločena od kulturno-umetniškega programa (Simonič 2009: 14), da predsednik republike prav s predsedniškimi govori uresničuje svojo integracijsko funkcijo in da gre pri tem za njegovo uradno delovanje (Ribarič 2000: funkcija predstavljanje).

⁹ Campbell in Jamieson (1985: 369) navajata celo, da je za vsak obred značilno, da se sicer dogaja zdaj, v tem trenutku, a je čas dogodka, ki ga obred obeležuje, spet oživiljen. S tem pa lahko tudi takratne emocije.

Vrsta epideiktčnega govora je tudi IG (Campbell in Jamieson 1985: 394). Z vidika vertikalnega in horizontalnega razvrščanja besedilnih vrst v besedilne skupine, npr. besedilne razrede, besedilne družine, različice besedilne vrste (Gansel in Jürgens 2007: 65–112) se postavlja vprašanje o razmerju med IG in drugimi predsedniškimi govori ob posebnih priložnostih. Obe besedilni skupini imata močne epideiktčne prvine, a IG vsebuje tudi elemente političnega nagovora – novo izvoljeni predsednik mora poenotiti ljudstvo in ga prepričati, da razume moč, ki mu je dodeljena, potrditi skupne nacionalne vrednote, deliti politično filozofijo in udejanjiti predsedniško vlogo, zato IG predstavlja razširitev predsednikove zaprisege, je bistveni del procesa prevzema oblasti, ki deluje kot simbolna pogodba med državljani in novim voditeljem države (Campbell in Jamieson 1985, Štrancar 2016: 62–63). Zaradi tega je z vidika besedilnih skupin smiselno ločiti dva žanra političnega govora, tj. PSG ob posebnih priložnostih in IG, a to nista edina žanra političnega govora.

4.1 Besedilne enote PSG in IG

PSG in IG sta večnaslovniška ter vnaprej tvorjena, zato je težko govoriti o govorčevi sposobnosti spontanega oblikovanja besedila, prav tako je težko trditi, ali so govorniki govor sestavili sami. Zaradi slovesnosti, ki jo ti dve besedilni skupini obeležujeta in povzdiguje, je zanj značilen plemenit, dostojanstven jezik, pogosto z literarnimi tehnikami, kot so paralelizem, antiteza in žive podobe, da okrepijo vrednote, ki jih slavijo (Campbell in Jamieson 1985, Škerlep 2009: 849). Zaradi nejezikovnih prvin konteksta (namen, večnaslovniškost, posebna slavnostna priložnost, državni vrh, pomen za skupnost, državo, ritualnosti in simbolnost itd.) pa je pomembna zgradba govora oz. uresničitev obveznih in fakultativnih besedilnih enot tako, da konkretni govor uresniči svoj namen in doseže želeni cilj. Namen PSG je poenotiti volilno telo, utrditi skupne vrednote, hvaliti oz. slaviti pomembne osebe, skupine ali dogodke. Tudi namen IG je poenotiti ljudstvo, utrditi skupne vrednote, a tudi razglasiti politična načela, prevzeti funkcijo in izkazati razumevanje oblasti. To pomeni, da se z vidika besedilnih enot ti dve skupini političnih govorov deloma prekrivata – kar se kaže tudi v njuni strukturi – in se hkrati razlikujeta, saj morata imeti besedilne enote, na osnovi katerih naslovnik prepozna in loči PSG od IG. Ker IG nastaja ob inauguraciji, ko novoizvoljeni predsednik formalno nastopi predsedniško funkcijo, sta obvezni besedilni enoti IG prisega in zahvala predhodniku. PSG mora imeti besedilno enoto, v kateri sta ubesedena namen in vloga konkretne posebne priložnosti. Kot vsi slavnostni govori (neodvisno od komunikacijskega področja,

števila udeležencev, njihovega medsebojnega družbenega razmerja) imata PSG in IG besedilno enoto, s katero govorec nagovori naslovnika (nagovor). Nagovor je zato obvezna besedilna enota obeh žanrov. Glede na vrsto slovesnosti lahko slavnostni govori vsebuje čestitko, npr. čestitko ob rojstnem dnevu – kar je dan državnosti. Predvidevamo, da je zato čestitka obvezna besedilna enota PSG ob državotvornih praznikih, kot sta dan državnosti in dan samostojnosti in enotnosti. Kot večnaslovniška govora morata pritegniti naslovnikovo pozornost in ga spodbuditi k razmisleku, zato predvidevamo tudi, da sta ključni mesti obeh besedilnih skupin začetek in konec oz. uvodne in zaključne besedilne enote. Govorec naj bi že v uvodu podal osnovno misel, s katero se bodo poslušalci strinjali (Vereš 2004: 13), s čimer se naslovníku prikupi in pridobi njegovo naklonjenost. Zaključek govora pa je kot pika na i. Posamezno temo v (analiziranih) tovrstnih govorih tvori po en argument. Govori so sestavljeni po sistemu težava – rešitev in kot besedila kolonije, saj zaporedje sestavin besedila ne vpliva na razumevanje celote – besedila uokvirja skupna tema, ki je vezana na državni praznik ali inavguracijo, a pomen in smisel ene teme znotraj besedila ne izhaja (nujno) iz predhodne teme (Starc 2007: 177–178 in Starc 2006: 34–35 po Hoey 2001: 13, 75, 119).

5 Gradivo

Analiza PSG ob posebnih priložnostih in IG je bila opravljena na 41 govorih, nastalih od osamosvojitve Republike Slovenije do 31. 12. 2023. Analizirali smo govore ob dveh državnih praznikih: dnevu državnosti in dnevu samostojnosti in enotnosti, ki sta najpomembnejša slovenska državna praznika. Običaj je, da imenovanje novega predsednika republike poteka 22. ali 23. decembra, tj. nekaj dni pred dnevom samostojnosti in enotnosti. Analiza je pokazala, da v letih, ko so predsedniki in predsednica republike imeli govor ob inavguraciji, niso imeli še PSG ob tem prazniku, zato smo v analizo vključili tudi IG. Med temi 41 govorih jih je tako 7 nastalo ob inavguraciji (tabela 1), 7 ob dnevu samostojnosti in enotnosti (tabela 2) ter 27 ob dnevu državnosti (tabela 3). Čeprav gre za politične govore, so bili analizirani zapisi teh govorov, objavljeni in dostopni na arhivskih spletnih straneh nekdanjih predsednikov Republike Slovenije Milana Kučana, Janeza Drnovška, Danila Türka in Boruta Pahorja ter na spletni strani aktualne predsednice Nataše Pirc Musar.

Tabela 1: Inavguracijski govori

Predsednik/-ca	Leta in oznake inavguracijskih govorov
M. Kučan	1992 /MKi1/ ¹⁰ in 1997 /MKi2/
J. Drnovšek	2002 /JDi/
D. Türk	2007 /DTi/
B. Pahor	2012 /BPi1/ in 2017 /BPi2/
N. Pirc Musar	2022 /PMi/

Vir: lasten

V analizo so vključeni vsi IG (tabela 1) vseh dosedanjih predsednikov republike in aktualne predsednice.

Tabela 2: PSG ob dnevu samostojnosti in enotnosti

Predsednik/-ca	Leta in oznake predsedniških slavnostnih govorov ob dnevu samostojnosti in enotnosti
M. Kučan	1999 /MKs1/, 2000 /MKs2/ in 2002 /MKs3/
D. Türk	2008 /DTs/
B. Pahor	2015 /BPs1/ in 2019 /BPs2/
N. Pirc Musar	2023 /PMs/

Vir: lasten

Iz tabele 2 je razvidno, da so objavljeni PSG ob dnevu samostojnosti in enotnosti, in sicer 3 govori Milana Kučana, 2 Boruta Pahorja, po 1 govor Danila Türka in trenutne predsednice Nataše Pirc Musar, medtem ko ni objavljenega govora Janeza Drnovška.

Tabela 3: Predsedniški slavnostni govori ob dnevu državnosti

Predsednik/ca	Leta in oznake slavnostnih govorov ob dnevu državnosti
M. Kučan	1995 /MKd1/, 1996 /MKd2/, 1998 /MKd3/, 1999 /MKd4/, 2000 /MKd5/, 2001 /MKd6/ in 2002 /MKd7/
J. Drnovšek	2003 /JDD1/, 2004 /JDD2/, 2005 /JDD3/ in 2006 /JDD4/
D. Türk	2008 /DTd1/, 2009 /DTd2/, 2010 /DTd3/, 2011 /DTd4/ in 2012 /DTd5/
B. Pahor	2013 /BPd1/, 2014 /BPd2/, 2015 /BPd3/, 2016 /BPd4/, 2017 /BPd5/, 2018 /BPd6/, 2019 /BPd7/, 2020 /BPd8/, 2021 /BPd9/ in 2022 /BPd10/
N. Pirc Musar	2023 /PMd/

Vir: lasten

¹⁰ V nadaljevanju bodo posamezni govori označeni s kraticami – npr. MKd1 (veliki tiskani črki MK označujeta ime in priimek govorca, tj. Milana Kučana, mala tiskana črka 'd' označuje praznik, to je dan državnosti (s črko 's' je označen dan samostojnosti in enotnosti, s črko 'i' pa inavguracija), številka pomeni zaporedno številko analiziranega besedila med govorcevimi slavnimi govori ob določeni priložnosti.

Iz tabele 3 je razvidno, da je na spletnih straneh objavljenih 27 PSG ob dnevu državnosti, in sicer 7 govorov Milana Kučana, 4 Janeza Drnovška, 5 Danila Türka, 10 Boruta Pahorja in 1 govor Nataše Pirc Musar.

5.1 Omejitev analize in dostopnost gradiva

Pri zbiranju gradiva se je pokazalo, da vsi slavnostni govori (IG in PSG) niso objavljeni na (arhivskih) predsedniških spletnih straneh.

Dodatno omejitev predstavlja odločitev, da za ta prispevek ne bo narejena podrobna vsebinska in slogovna analiza govorov, ampak le pavšalna analiza jedrnih besedilnih enot obeh žanrov. Kot ločeno jedrno besedilno enoto predstavlja pasaža, tj. vsebinsko oz. tematsko zaokrožena enota. Teh imata PSG in IG več. Teme IG so npr. vizije in cilji, gospodarska rast, blaginja, varnost in obramba, pomembnost zdravstva in izobraževanja, pomen trajnostnega razvoja. Vključene teme predstavljajo ključne točke, na katerih temelji stabilnost in rast države, predsednik pa s poznavanjem teh tem izkazuje odgovornost za vse te vidike vodenja države. Inavguracija je namreč več kot politični dogodek; je slovesno dejanje, ki simbolizira prenos moči in obnovo demokratične zaveze med predsednikom in ljudstvom. Govor je sestavni del tega obreda prehoda in služi formalni investituri predsednika (Campbell in Jamieson 1985).

V nasprotju z IG so teme PSG vezane na priložnost, ob kateri je govor nastal. V večini govorov je zato tema vezana na dan državnosti oz. dan samostojnosti in enotnosti. Govorci so poudarjali narodovo identiteto, kulturno dediščino in dosežke naroda, obujali spomine na pomembne zgodovinske dogodke, na zaslužne posameznike ... PSG vsebuje tudi teme, vezane na prihodnost, napredek in politične spremembe, zato so izpostavljali vlogo Slovenije v mednarodni skupnosti in pomen vključevanja v mednarodne organizacije, govorili o varnosti in obrambi države, o trajnostnem razvoju in okolju ter o pomembnosti socialne pravičnosti.

Z vidika stila je bila pozornost namenjena le izboru leksikalnih jezikovnih sredstev za ubeseditev uvodnih in zaključnih besedilnih enot.

6 Analiza zbranega gradiva

Z analizo zbranega gradiva želimo odgovoriti na vprašanja, postavljena v uvodu. Pozornost je namenjena zlasti obsegu PSG in IG, uresničitvi obveznih in/ali fakultativnih besedilnih enot.

6.1 Obseg zbranih IG in PSG

Analizirani zbrani govori so različno obsežni. Ob inavguraciji je najdaljši slavnostni govor imel Milan Kučan (MKi2) s 3.750 besedami, najkrajšega pa Nataša Pirc Musar s 1.285 besedami. Najkrajši slavnostni govor ob dnevu državnosti je imel Borut Pahor (BPd2) s 642 besedami, najdaljšega pa Danilo Türk (DTd1) z 2.853 besedami. Ob dnevu samostojnosti in enotnosti je imel najkrajši govor Milan Kučan (MKs3) (206 besed), najdaljšega pa Danilo Türk (DTs) s 3.561 besedami. Obseg tovrstnega govora je torej odvisen od govornika in ne od dogodka, zato obsega ne moremo jemati kot določujočo žanrsko prvino.

6.2 Besedilne enote IG

6.2.1 Uvodne besedilne enote: nagovor, prisega, zahvala

IG se začne z uvodom, ki ga praviloma sestavljajo nagovor, prisega in zahvala predhodniku. Poleg naštetih besedilnih enot lahko IG vsebuje še besedilne enote, s katerimi ubeseduje druge teme, s katerimi politiki naslovnika vpeljejo v govor.

6.2.1.1 Nagovori in vmesni nagovori IG

Uvod IG se večinoma (šest od sedmih) začne z nagovorom (glej tabelo 4). Dolžina nagovora posameznikov ali skupnosti je odločitev govornika. Tako je najdaljši nagovor med vsemi analiziranimi IG imela aktualna predsednica (PMi):

*»Spoštovani predsednik Borut Pahor, od Vas z jutrišnjim dnev prevzemam odgovorno nalogo predsednice Republike Slovenije,
spoštovana predsednica državnega zbora mag. Urška Klakočar Zupančič,
spoštovani predsednik vlade dr. Robert Golob,
predsednik Državnega sveta Marko Lotrič,
predsednik Ustavnega sodišča dr. Matej Acceto,*

*predsednik Vrhovnega sodišča mag. Damijan Florjančič,
spoštovana nekdanja predsednica Republike Slovenije Milan Kučan, dr. Danilo Türk, spoštovani nekdanji
predsedniki državnega zbora,
spoštovane poslanke in poslanci,
vaše ekselence veleposlanice in veleposlaniki,
cenjeni gostje, drage državljanke in državljani, prebivalke in prebivalci Slovenije.» (PMi)*

Ta nagovor izstopa, saj je predsednica poimensko in s funkcijo nagovorila prav vsakega pomembnejšega gosta. Predsednica v nagovoru ni upoštevala prednostnega vrstnega reda oziroma pravice do položaja in časti, kot je predviden za državne proslave in druge pomembne dogodke, kjer naj bi se upoštevala ta razvrstitev: »predsednik države, predsednik državnega zbora, predsednik vlade, predsednik državnega sveta, predsednik ustavnega sodišča ...« (Benedetti 2009: 97, 99, 100).

Daljši nagovor je imel tudi Borut Pahor (BPi1) ob svoji prvi inavguraciji, med najkrajše nagovore sodi nagovor Janeza Drnovška (JDi), v katerem je nagovoril le poslanke in poslance ter diplomatski zbor – zaprisega ob prevzemu funkcije namreč poteka v državnem zboru: »*Spoštovane poslanke, spoštovani poslanci, visoki gostje in cenjeni diplomatski zbor.*«

Poleg uvodnega nagovora IG vsebujejo tudi vmesne nagovore. Ti so kratki in služijo predvsem prehodu med posameznimi temami, z njimi govorec naslovnikom omogoči predah in lažje razumevanje ter sledenje govoru, morda pa tudi ustvarjanju premora pred pomembnimi poudarki svojega govora.

V tabeli (4) je razvidno, v katerih govorih so politiki uporabili¹¹ nagovore in v katerih koliko vmesnih nagovorov. Na primer v govoru BPi2 najdemo 12 vmesnih nagovorov (»*Visoki zbor*«, »*Spoštovane državljanke in državljani*«, »*Drage Slovenke in Slovenci, doma in povsod po svetu, spoštovane državljanke in državljani*«), v govorih Milana Kučana pa vmesnih nagovorov ni.

Formalnost in svečanost inavguracije ter s tem IG sta izrazita prav v nagovorih in vmesnih nagovorih (glej tudi Krajnc 2005: 30, 31). Analiza je pokazala, da je nagovor obvezna uvodna besedilna enota IG, vmesni nagovori pa so neobvezne enote.

¹¹ Simbol (+) označuje govore, kjer je nagovor, simbol (-) označuje govore, kjer nagovora ni.

Tabela 4: Nagovori in vmesni nagovori v inavguracijskih govorih

Predsednik/-ca	Leto in oznaka govora	Nagovor	Število vmesnih nagovorov v posameznem govoru
M. Kučan	1992 /MKi1/	-	0
M. Kučan	1997 /MKi2/	+	0
J. Drnovšek	2002 /JDi/	+	4
D. Türk	2007 /DTi/	+	3
B. Pahor	2012 /BPi1/	+	3
B. Pahor	2017 /BPi2/	+	12
N. Pirc Musar	2022 /PMi/	+	1

Vir: lasten

6.2.1.2 Zahvala predhodniku v IG

Ob inavguraciji pride do formalnega prevzema funkcije, zato se novoizvoljeni predsednik svojemu predhodniku zahvali. Zahvala je zato obvezna uvodna besedilna enota. Ker je Milan Kučan prvi predsednik Republike Slovenije, v tem IG ta enota ni uresničena. Zahvala kot besedilna enota se prvič pojavi v JDi. Zanimivo je, da se Janez Drnovšek Milanu Kučanu zahvali le posredno, tj. izrazi željo, da bi se zahvalil. Posredno je zahvala ubesedena v DTi, medtem ko je neposredno izražena v BPi1 in PMi. Pirc Musar je ta govor tudi zaključila z zahvalo, ki je bila namenjena množičnemu naslovniku.

»Ob tej priložnosti se želim v svojem imenu, v imenu države Slovenije, njenih državljanek in državljanov najprej zahvaliti dosedanjemu predsedniku republike, gospodu Milanu Kučanu, za državniško delo, ki ga je opravil, in za njegov osebni prispevek, ki ga je vložil v podobo in ugled naše države.« (JDi)

»Hvala vam, spoštovani visoki zbor, hvala Vam, spoštovane dšavljanke in spoštovani državljani, prebivalke in prebivalci Slovenije, za zaupanje.« (PMi)

Zahvala kot govorno dejanje je samonanašajska in povezovalna. Ni nujno, da ima uresničen iskrenostni pogoj (Searle 1976). Pojavlja se v ustaljenih komunikacijskih kontekstih z ustaljeno leksikalno sestavo in v določeni oblikoskladenjski obliki. Lahko gre za bolj ali manj rutinsko opravljeno govorno dejanje, zato bi jo lahko umestili med sporočanjisko-pragmatične frazeološke enote (Jakob 2006: 26; 35).

Čeprav je zahvala obvezna besedilna enota IG, je lahko uresničena na začetku, če je namenjena predhodniku, ali na koncu ali v jedrnem delu IG, če je namenjena drugim. Poleg tega, da zahvala predhodniku ni realizirana v prvem IG v samostojni Sloveniji

(MKi1), ni realizirana tudi, če politik to funkcijo opravljal večkrat (MKi2 in BPi2). Kljub formalnosti in slovesnosti inavguracije se politiki ne odločijo vedno, da bi zahvalo ubesedili neposredno s performativnim glagolom (*zahvaljujem se*).

6.2.1.3 Prisega ob prevzemu funkcije v IG

V nasprotju z zahvalo je prisega obvezna besedilna enota IG, ki je določena z Ustavo Republike Slovenije: »*Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, da bom ravnal(a) po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval(a) za blaginjo Slovenije*« (Ustava Republike Slovenije, 104. člen). Pričakovali bi, da jo bodo politiki v tej obliki vključili v svoj IG, a je analiza pokazala, da je prisega uresničena z rabo leksikalizirane glagolske zveze (Žele 2024: 10) kot *'prevzeming dolžnost'* (MKi2, JDi), *'izrekam prisego'* (DTi), *'začenjam prevzem'* (DTi), kot obluba, npr. *'Obljubim pa Vam'* (PMi), *'Iskreno se bom trudil'* (BPi2), *'si bom za to prizadeval'* (BPi1). Politiki pomen in težo izrečene prisege podkrepijo z besedno zvezo *'v (veliko) čast mi je'* ((MKi2, JDi, DTi), izrazijo željo in namero (*rad bi bil* /BPi1 in BPi2/). Prisega kot obvezna besedilna enota IG nima le zavezovalne vplivajske funkcije, ampak hkrati tudi izvršilno, saj govorec z izrekanjem teh besed prevzame predsedniško funkcijo.

6.2.2 Čestitka kot zaključna besedilna enota IG

Zaključek IG je pomembna besedilna enota, s katero govorec naslovnika spodbuja k enotnosti in krepi nacionalni ponos:

»Danes vstopam v prvo bojno vrsto državlanskega poguma. Ne bom se predala in ne bom gledala nazaj. Premišljeno, trezno in srčno se bom oglašala ter delala za prijazno Slovenijo in Evropo, za lepši svet, ki je tudi naš, edini, ki ga imamo.

Spremembe se nikoli ne zgodijo z medlostjo in tišino. In nikoli nobena sprememba ne bo všeč vsem. Tudi kritika ne. Prizadevati si moramo, da bodo spremembe sprejemljive za večino – z jasno obsodbo nesprejemljivih ravnanj in z upanjem, da bomo skupaj gledali naprej.« (PMi)

V Republiki Sloveniji IG potekajo med 22. in 23. decembrom, tj. tik pred dnevom samostojnosti in enotnosti ter pred božično-novoletnimi prazniki. Posledično govorniki v svoj IG lahko vključijo neobvezno besedilno enoto čestitko. V zbranem gradivu štirje IG (MKi1, JDi, DTi, BPi2) vsebujejo to besedilno enoto, trije (MKi2, BPi1, PMi) pa ne. Tudi čestitka je povezovalno govorno dejanje, ki se pojavlja v

ustaljenih, bolj ali manj rutinskih komunikacijskih položajih, zato ima tudi ustaljeno leksikalno sestavo in oblikoslovno ter skladenjsko obliko:

»... z najboljšimi željami voščim božične in novoletne praznike vsem našim rojakom, vsem državljankam in državljanom Slovenije in posebej Vam, spoštovane poslanke in poslanci.« (MKi1)

»Dovolite, da vam zaželim prijetne božične in novoletne praznike ter veliko miru, prijaznosti in zdravja v letu, ki prihaja.« (JDì)

»Naj vam vsem ob koncu zaželim še prijetne božične in novoletne praznike, v novem letu pa veliko miru, zdravja, prijaznosti in uspehov.« (DTi)

»Sprejmite, prosim, moje najbolj iskrene čestitke ob državnem prazniku. Od srca vam privoščim, da se imate v času božičnih praznikov lepo v krogu ljudi, ki se imate radi. Eno dobro misel pošljite tudi tistim, ki so sami in osamljeni. V novem letu vam želim veliko zdravja, uspehov in zadovoljstva.« (BPi2)

6.3 Besedilne enote predsedniških slavnostnih govorov ob posebnih priložnostih

6.3.1 Uvodni besedilni enoti: nagovor in vmesni nagovor

Tudi PSG se praviloma začnejo z nagovorom, zato je nagovor obvezna besedilna enota tega žanra. Koga bo govorec nagovoril v svojem PSG, je odvisno od posebne priložnosti in njene svečanosti oz. govorčeve želje po ustvarjanju slavnostnega vzdušja (MKs1). Ni nujno, da govorniki posebne goste poimenujejo po funkciji ali po imenu; nagovor je lahko splošen, tj. z eno besedno zvezo nagovorijo čim širši krog naslovnikov:

»Drage državljanke in državljani, prebivalke in prebivalci Republike Slovenije, cenjeni visoki gostje,« (PMd)

»Spoštovane gospe in gospodje, spoštovani predstavniki naših najvišjih državnih ustanov, znanstvenih institucij, slovenske vojske in policije in vseh naših veteranskih organizacij! Dovolite mi, da v vašem in v svojem imenu pristočno in spoštljivo pozdravim predstavnike in sorodnike tistih slovenskih rodoljubov, ki jim je namenjena danes izkazana čast; da pozdravim gospoda Simona Sodjo, Maistrovega borca, ki je kljub častitljivim letom prišel na današnjo simbolno slovesnost, da pozdravim sorodnike tudi drugih še živih Maistrovih borcev in dveh, ki sta preminula v tem letu, v času, ko je tekel postopek za podelitev odlikovanja. Da pozdravim gospode Iva Božiča, Cirila Kobala, Stanislava Simčiča in Cvetka Šuligoja, slovenske primorske rodoljube – zavezniške padalce in sorodnike njihovih tovarišev, ki so bili tragično pogrešani po II. svetovni vojni.« (MKs1)

Tabela 5: Nagovori in vmesni nagovori ob dnevu samostojnosti in enotnosti

Predsednik/-ca	Leta in oznake govorov ob dnevu	Nagovor	Število vmesnih nagovorov v posameznem govoru
M. Kučan	1999 /MKs1/	+	1
M. Kučan	2000 /MKs2/	-	1
M. Kučan	2002 /MKs3/	-	1
D. Türk	2008 /DTs/	+	1
B. Pahor	2015 /BPs1/	+	2
B. Pahor	2019 /BPs2/	+	5
N. Pirc Musar	2023 /PMs/	+	4

Vir: lasten

Tabela 6: Nagovori in vmesni nagovori ob dnevu državnosti

Predsednik/ca	Leta in oznake govorov	Nagovor	Število vmesnih nagovorov v posameznem govoru
M. Kučan	1995 /MKd1/	-	0
M. Kučan	1996 /MKd2/	-	0
M. Kučan	1998 /MKd3/	-	0
M. Kučan	1999 /MKd4/	-	0
M. Kučan	2000 /MKd5/	+	1
M. Kučan	2001 /MKd6/	+	0
M. Kučan	2002 /MKd7/	-	0
J. Drnovšek	2003 /JDd1/	+	1
J. Drnovšek	2004 /JDd2/	+	2
J. Drnovšek	2005 /JDd3/	+	2
J. Drnovšek	2006 /JDd4/	+	0
D. Türk	2008 /DTd1/	+	0
D. Türk	2009 /DTd2/	+	2
D. Türk	2010 /DTd3/	+	4
D. Türk	2011 /DTd4/	+	2
D. Türk	2012 /DTd5/	+	2
B. Pahor	2013 /BPd1/	+	3
B. Pahor	2014 /BPd2/	+	0
B. Pahor	2015 /BPd3/	+	0
B. Pahor	2016 /BPd4/	+	1
B. Pahor	2017 /BPd5/	+	5
B. Pahor	2018 /BPd6/	+	1
B. Pahor	2019 /BPd7/	+	4
B. Pahor	2020 /BPd8/	+	1
B. Pahor	2021 /BPd9/	+	2
B. Pahor	2022 /BPd10/	+	2
N. Pirc Musar	2023 /PMd/	+	1

Vir: lasten

Čprav je nagovor obvezna besedilna enota, je mogoče, da to normo govorci izkoristijo in se je ne držijo (MKs2, MKs3, MKd1, MKd2, MKd3, MKd4). V zbranem gradivo to velja za PSG Milana Kučana, zato lahko sklepamo, da je opuščanje nagovora prvina osebnega Kučanovega stila, s katero dodatno dviguje naslovnikovo pozornost.

Tudi PSG vsebujejo vmesne nagovore. Njihovo število variira od govorca do govorca, npr. govori BPd2, BPd3 in JDd4 vmesnih nagovorov ne vsebujejo, govor BPd5 jih ima pet (*Spoštovani*), v govorih JDd2 in JDd3 pa sta po dva (*Spoštovane državljanke in državljani; Spoštovani; Spoštovane državljanke in državljani, vse prebivalke in prebivalci Slovenije*). Tabeli 5 in 6¹² prikazujeta ugotovitve o realizaciji nagovora in o številu vmesnih nagovorov, pri tem se tabela 5 nanaša na ugotovitve o PSG, nastalih ob dnevu samostojnosti in enotnosti, tabela 6 pa ob dnevu državnosti.

Namesto nagovora lahko govorec svoj PSG začne s pozdravom: *»lepo vas pozdravljam ob dnevu, ko praznujemo petnajsto obletnico slovenske osamosvojitve«* (JDd4).

Nagovoru v PSG sledi besedilna enota, s katero govorec pojasni oz. predstavi namen svojega govora (JDd1, BPd6) in s katero naslovnika spodbudi k razmisleku.¹³

»Slovenska država praznuje 12. rojstni dan. Pravimo, da smo mladi 12 let. Rosna leta za državo, a morali smo dožreti žg, da smo jo dobili.« (JDd1)

»Nocoj smo se zbrali na predvečer državnega praznika. To je osrednji praznik naše ljube domovine. Dan državnosti. Ponosno nas spominja na enkrat, veličasten, magičen zgodovinski trenutek, ko je bila razglašena samostojnost in neodvisnost naše Slovenije.« (BPd6)

S to besedilno enoto se začnejo govori, ki nimajo niti nagovora niti pozdrava:

»Z nocojšnjo slovesnostjo praznujemo osmi rojstni dan naše države. Prav je, da ji čestitamo. Podoba naše dežele se je v tem času spremenila. Slovenstvo je z državnostjo dobilo varnost in se še bolj odprlo v svet ...« (MKd4)

¹² Simbol (+) označuje govore, ki imajo nagovor, simbol (-) označuje govore, ki nimajo nagovora.

¹³ Eden od namenov slavnostnih govorov ob posebnih priložnostih je naslovnika spodbuditi k razmisleku, npr. *»Današnji slavnostni trenutek in jutrišnji praznik sta dobra priložnost za razmislek o našem razvoju in o poteb do izboljšanja v našem političnem vsakdanjiku.«* (DTd1). Ta namen je lahko uresničen v uvodnih, jedrnih ali šele zaključnih besedilnih enotah, a natančnejše ugotovitve o mestu realizacije te besedilne enote bi pokazala šele analiza le tega vidika.

6.3.2 Zaključne besedilne enote predsedniškega slavnostnega govora ob posebnih priložnostih: čestitka

Zaključek PSG je ključna besedilna enota, saj: a) povečuje moč oziroma vpliv govorcevega sporočila (DTd1), b) poslušalce spodbuja k enotnosti in krepi nacionalni ponos (BPd3), c) vključuje vizijo za prihodnost (BPd6) in č) hvaležnost (BPd6, DTs) ali d) spomin na pomembne skupne dogodke (DTs).

»Izročilo osamosvojitvenega dne je tudi zato pomembno za našo prihodnost. Ne pozabimo ga! Ne izneverimo se mu! Poiščimo skupne rešitve! Uspelo nam bo!« (DTd1)

»Vselej pa se moramo zavedati, da je krepitev medsebojnega spoštovanja in zaupanja ter krepitev vsega tistega, kar nas povezuje elementarna moč naroda in države. V tem smislu torej sprava ni dogodek, ampak je stanje duha. V tem duhu je bila ustanovljena združena Evropa. V tem duhu je bila ustanovljena naša ljuba Slovenija. Spravljeni smo pripravljeni.« (BPd3)

»Ne vemo, kakšna prihodnost čaka naše otroke in vnuke. Toda odločeni smo storiti vse, kar je v naši moči, da v miru odrastejo v svobodne in ustvarjalne osebnosti. Lepo bo, če jih bo jutri, na praznični dan, spremljal občutek sreče, in zavedanje, da so ljubljeni. Lepo bo, če nas bo vse na praznik spremljal občutek sreče, ponosa na našo državo in ljubezen do naše domovine.« (BPd6)

»Danes je praznik spomina na usodne odločitve, ki so omogočile nastanek slovenske države. Na ta dan se še s posebno hvaležnostjo spominjamo prispevka vseh tistih, ki so za našo samostojnost tvegali, nekateri pa tudi žrtvovali svoja življenja ali svoje zdravje. Med njimi so bili najbolj izpostavljeni pripadniki teritorialne obrambe in slovenske policije, katerim gre še posebna hvaležnost. S svojim delom, s hrabrostjo v boju in s svojimi žrtvami so dali zgled domoljubja, katerega smisel moramo ohranjati, in ki s potekom let nikakor ni zbledelo. Hvala jim.« (DTs)

Analiza je pokazala, da se od skupnih 34 zbranih PSG 22 zaključijo s čestitko in/ali voščilom.

»V tem duhu čestitam vsem državljanom in državljanom ob dnevu državnosti. Naši državci pa skupaj z vami izražam najboljše želje za uspešno in srečno prihodnost.« (DTd4)

»Vsem državljanom in državljanom Republike Slovenije, vsem Slovencem po svetu čestitam ob dnevu samostojnosti in enotnosti, ob našem skupnem prazniku. Vsem pa tudi želim lepe božične praznike, ki nas bodo radostili v prihodnjih dneh.« (DTs)

»Sprejmite, prosim, moje iskrene čestitke ob rojstnem dnevu naše lepe države.« (BPd10)

»Sprejmite čestitke ob državnem prazniku. Preživite tudi vesele božične praznike in pogumno vstopite v novo, srečno leto.« (BPs2)

Čestitka je neobvezna besedilna enota PSG ob posebnih priložnostih, saj je lahko postavljena na različna mesta ali pa je v govoru sploh ni (MKs1, MKd1, MKd3, MKd4, MKd6, MKd7, DTd1, DTd2, DTd5, BPd2, BPd6, PMs). V vseh analiziranih govorih so bile čestitke izrečene na koncu slavnostnega govora skupaj z izrekom želje po prijetnem prazniku ali lepi prihodnosti.

7 Sklep

Predsedniški slavnostni govor ob posebnih priložnostih in inavguracijski govor sta z vidika retorike epideiktčna žanra, z vidika vertikalnega in horizontalnega skupinjenja besedil v besedilne skupine pa dva samostojna, a v Sloveniji prepletena žanra besedilnega razreda politični govor komunikacijskega področja *politika*. Za samostojno žanrsko analizo besedilnih enot bi zadostovalo, če bi analiza vključila le primere enega žanra, a predsedniki v letu, ko imajo inavguracijo, nimajo še slavnostnega govora ob dnevu samostojnosti in enotnosti, zato besedilno enoto čestitka vključijo v svoj IG. To pomeni, da pride do prepletanja prvih dveh sicer ločenih žanrov.

Analizirane PSG sestavljajo obvezne in neobvezne besedilne enote v naslednjem zaporedju: 1) uvod z nagovorom, ki poslušalca vpelje v govor oziroma napove temo, 2) jedro, ki je razdeljeno na več tem in vključuje 3) vmesne nagovore, ki služijo prehodu med temami; 4) zaključek s 5) čestitko – gre namreč za slavnostne govore, ob katerih se čestita (in ne vošči). Posamezne besedilne enote so pričakovano uresničene z ustaljenimi izrazi oz. s sporočanjско-pragmatičnimi frazemi. V nasprotju s PSG imajo IG dve dodatni obvezni besedilni enoti, to sta zahvala predhodniku in izraz prisege. A ti enoti nimata določenega mesta v IG. Čeprav gre za visoko formaliziran komunikacijski dogodek in z Ustavo določeno obliko prisege, je gradivo pokazalo, da ni nujno, da sta ti dve enoti izraženi s performativnim glagolom *zahvaljujem se* ali *prisegam*, ampak posredno *‘se želim zahvaliti’*, *‘sprejmite mojo iskreno zahvalo’*, *‘zahvalila bi se rada’*, rabi performativnega glagola *prisegati* pa se govorci izognejo z rabo leksikalizirane glagolske zveze, npr. *‘izrekam prisego predsednika republike’* ali *‘prevzemam dolžnost predsednika’*.

Viri

- Arhivska spletna stran in predsedniški slavnostni govori Milana KUČANA*: <https://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/1992-2002/mk.nsf/GOV?OpenView> (5. 7. 2024).
- Arhivska spletna stran in predsedniški slavnostni govori Janeža DRNOVŠKA*: <https://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/20022007/jd.nsf/tiskovnosredisceweb?OpenView&RestrictToCategory=govori> (5. 7. 2024).
- Arhivska spletna stran in predsedniški slavnostni govori Danila TÜRKA*: <https://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/tiskovnosredisceweb?OpenView&RestrictToCategory=govori> (5. 7. 2024).
- Arhivska spletna stran in predsedniški slavnostni govori Boruta PAHORJA*: <https://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2012-2022/pahor-slo-arhiv.nsf/medijsko-sredisce?OpenView&RestrictToCategory=govori> (5. 7. 2024).
- Spletna stran in predsedniški slavnostni govori Nataše PIRC MUSAR*: <https://www.predsednica-slo.si/sl> (5. 7. 2024).

Literatura

- Mihail MIHAJLOVIČ BAHTIN, 1999: *Estetika in humanistične vede*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ksenija BENEDETTI, 2009: *Protokol, simfonija forme*. Ljubljana: Planet GV.
- Vijay Kumar BHATTIA, 2004: *Worlds of written discourse*. London, New York: Continuum.
- Aleksandra BIZJAK, 2005: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana, Znanstvena založba ZRC SAZU.
- Aleksandra BIZJAK KONČAR, 2013: Oblikovanje pomenskih mrež za opis besedilnega pomena. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. (Obdobja, 32). Ur. Andreja Zele. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 63–70.
- Aleksandra BIZJAK KONČAR, 2022: Predsedniški govor kot interakcijski diskurz. *Slavistična prepletanja* 4, 3–19.
- Dieter BREUER, 1974: *Einführung in die pragmatische Texttheorie*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Karlyn CAMPBELL, Kathleen HALL JAMIESON, 1985: Inaugurating the Presidency. *Presidential Studies Quarterly* 15/2, 394–411.
https://www.jstor.org/stable/pdf/27550215.pdf?refreqid=fastly-default%3A50abb954d9df398fc6127c02b69e684e&ab_segments=0%2Fbasic_phrase_search%2Fcontrol&initiator=search-results&acceptTC=1 (5. 7. 2023).
- Daniel CHANDLER, 1997: *An Introduction of Genre Theory*. 1–15.
https://www.researchgate.net/publication/242253420_An_Introduction_to_Genre_Theory (5. 7. 2024).
- Christina GANSEL, Frank JÜRGENS, 2007: *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Raquaiya HASAN, 1984: The Nursery Tale as a Genre. *Nottingham Linguistic Circular* 13, 1–51.
- Michael HOEY, 2001: *Textual Interaction. An Introduction to Written Discourse Analysis*. London, New York: Routledge.
- Sonja HUDEJ, 2002: Uspešnost uresničevanja tvorčevega namena v šestih besedilnih vrstah. *Slavistična revija* 50/1, 61–81. https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_1_5.pdf (15. 6. 2024).
- Nataša HRIBAR, 2006: *Sodobni slovenski politični jezik*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Roman JAKOBSON, 1989: *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Nataša JAKOB, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Boštjan KERNČ, 2005: Značilnosti političnega govora v totalitarni in demokratični družbi (na primeru slovenskih parlamentarnih govorov). *Jezik in slovnost* 50/5, 50–63.
- Barbara KOPAC, Boštjan UDOVIČ, 2020: Jezikovnostilne razlike in sorodnosti v govoru ruskega in slovenskega politika. *Teorija in praksa* 57/1, 286–307. <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default->

- source/tip/jezikovnostilne-razlike-in-sorodnosti-v-govoru-ruskega-in-slovenskega-politika.pdf?sfvrsn=0 (5. 7. 2024).
- Mira KRAJNC, 2004: Besedilnoskladenjske značilnosti javne govorjene besede (na gradivu mariborščine). *Slavistična revija* 52/4, 475–498. <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=wm#inbox/FMfcgzQVwnWSFwBvCWwhxjJpZjxgVfMS?projector=1&messagePartId=0.1> (14. 6. 2024).
- Mira KRAJNC, 2005: Poskus oblikovanja meril za tvorbo učinkovitega javnega govorjenega političnega besedila. *Slavistična revija* 53/1, 27–47. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-28769122 (8. 6. 2024).
- Mira KRAJNC IVIČ, 2011: Janševe in Pahorjeve prepričevalne strategije na zadnjih parlamentarnih volitvah. *Slavistična revija* 59/1, 21–35. https://srl.si/sql_pdf/SRL_2011_1_03.pdf (8. 6. 2024).
- Mira KRAJNC IVIČ, Vesna MIKOLIČ, 2019: Nekatere lastnosti nasilnega govora in jezikovnopolične usmeritve za nenasilno komunikacijo. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zvest.* (Obdobja, 38). Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 345–352.
- Olga KUNST-GNAMUŠ, 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.
- Vesna MIKOLIČ, 2018: Jezik Cankarjevih političnih govorov. *Glasnik Slovenske matice* 35. 80–89.
- Vesna MIKOLIČ, 2020: *Izrazi moči slovenskega jezika*. Koper: Annales. Razsežnosti slovenstva.
- Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ, 2009: Žanrski pristop k analizi poslovnih e-sporočil. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Obdobja, 28). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 271–277. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/28-Nidorfer_siskovic.pdf (5. 7. 2024).
- Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ, 2013: Žanrskost funkcijskih besedilnih vrst. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. (Obdobja, 32). Ur. Andreja Žele. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 269–275. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/32-Nidorfer.pdf> (15. 6. 2024).
- Miha RIBARIČ, 2000: Status predsednika Republike Slovenije v sistemu vladanja. *Arhivska spletna stran nekdanjega predsednika republike Milana Kučana*. <https://www.bivsi-predsednik.si/uploads/1992-2002/mk.nsf/3d3dc46d8a26fe27c125678d00365e48/c2f88c891b1a5121c12569610029cd38?OpenDocument> (14. 6. 2024).
- Katja PLEMENITAŠ, 2004: Some Aspects of the Systemic Functional Model in Text Analysis. *ELOPE: English language overseas perspectives and enquiries* 1/1-2, 23–36. <https://journals.uni-lj.si/elope/article/view/3291/2983> (14. 6. 2024).
- John R. SEARLE, 1976: A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society* 5/1, 1–23. <http://www.jstor.org/stable/4166848> (12. 4. 2019).
- Peter SIMONIČ, 2009: *Kaj si bo narod mislil? Ritual slovenske državnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Sonja STARC, 2006: Besedilna matrica in struktura vzorca besedila problem – rešitev ter možnost njune uporabe pri analizi besedil v šolski praksi. *Jezik in slovstvo* 51/1, 33–52. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-KESJEKJX/93055444-fbc7-4aa5-813b-372386e75a9f/PDF> (5. 7. 2024).
- Sonja STARC, 2007: Struktura znanstvenega besedila in njegova zunanja členjenost, kot se kaže na primeru besedil Jezika in slovstva. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. (Obdobja, 24). Ur. Irena Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 175–200. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/24-Starc.pdf> (5. 7. 2024).
- John Malcolm SWALES, 1990: *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Andrej ŠKERLEP, 2009: Retorika sprave v postkomunistični Sloveniji: Analiza govora predsednika Kučana v Kočevskem Rogu julija 1990. *Teorija in praksa* 46/6, 839–856. http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20096_Skerlep.pdf (20. 6. 2024).
- Nataša ŠTRANCAR, 2016: *Predsedniški diskurz Baracka Obame*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_strancar-natasa.pdf (5. 6. 2024).
- Hotimir TIVADAR, 2010: Gradivna utemeljenost opisa slovenskega govorenega jezika. *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ur. Vojko Gorjanc in Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 53–62.
- Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Ustava Republike Slovenije 1991: *Prisega predsednika republike*, 104. člen. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=UST11> (14. 6. 2024).
- Daniela VEREŠ, 2004: *Govori in govorništvo v poslovnem komuniciranju*. Diplomsko delo. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
- Tatjana ZIDAR, 1996: *Retorika: moč besed in argumentov*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Andreja ŽELE, 2024: *Slovenski glagoli in njihove leksikalizacije*. Ljubljana: samozaložba.

OBLIKOSLOVNE NAPAKE MAKEDONSKIH GOVORCEV IN GOVORK PRI UČENJU SLOVENŠČINE: ANALIZA SAMOSTALNIKA IN PRIDEVNICA

NIKA PAVLETIČ, KLARA ŠUMENJAK

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, Slovenija
nika.pavletic@fhs.upr.si, klara.sumenjaks@fhs.upr.si

Prispevek se osredotoča na težave pri usvajanju slovenščine kot tujega jezika pri govoricah in govorkah makedonščine, pri čemer izpostavlja le izbrane oblikoslovne značilnosti samostalnika in pridevnika, kjer se kažejo razlike med jezikoma. Slovenščina in makedonščina sta sorodna jezika, ki pa se na jezikovnosistemski ravni precej razlikujeta, kar vpliva na proces učenja slovenščine in pogosto vodi do negativnega jezikovnega prenosa. Raziskava izhaja iz predpostavke, da materni jezik služi kot osnova za usvajanje novih jezikovnih struktur v tujem jeziku, pri čemer sistemske razlike med jezikoma zaradi negativnega jezikovnega prenosa vplivajo na pojavnost specifičnih napak. Med letoma 2019 in 2022 je bilo izvedeno jezikovno testiranje, v katerem je sodelovalo 53 študentov in študentk Univerze na Primorskem, ki so imeli znanje slovenščine na osnovni ravni. Test je bil osredotočen na preverjanje poznavanja izbranih slovničnih kategorij pri samostalniku in pridevniku. Rezultati raziskave so pokazali, da se največ napak pojavlja na področjih, kjer makedonščina nima ekvivalentnih struktur, kot so sklanjatve in podaljševanje osnove, sintetično stopnjevanje pridevnikov ter preglas za mehkiimi soglasniki. Med najpogostejšimi napakami so bile neustrezne oblike pri (ne)podaljševanju osnove (npr. *prostorja*, *sirjom*, *pulovere*), raba zvalniških oblik (npr. *profesorice*) ter nepravilno stopnjevanje pridevnikov (npr. *najvisoka*). Raziskava ponuja vpogled v najpogostejše napake makedonskih govork in govorcev pri učenju slovenščine kot tujega jezika.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.8](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.8)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
slovenščina kot tuji jezik,
makedonščina,
oblikoslovne napake,
negativni prenos,
jezikovne razlike

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.8](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.8)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

Slovenian as a foreign
language,
Macedonian,
morphological errors,
negative transfer,
linguistic differences

MORPHOLOGICAL ERRORS OF MACEDONIAN SPEAKERS IN LEARNING SLOVENIAN: AN ANALYSIS OF NOUNS AND ADJECTIVES

NIKA PAVLETIĆ, KLARA ŠUMENJAK

University of Primorska, Faculty of Humanities, Koper, Slovenia
nika.pavletic@fhs.upr.si, klara.sumenjak@fhs.upr.si

The article examines challenges in the acquisition of Slovenian as a foreign language by Macedonian speakers, focusing on specific morphological features of nouns and adjectives where differences between the two languages are evident. Although Slovenian and Macedonian are related languages, they differ significantly at the systemic linguistic level. These differences impact the process of learning Slovenian and frequently result in negative language transfer. This version maintains academic phrasing while clearly emphasizing the focus on nouns and adjectives. It works well in a linguistic context and highlights the article's scope effectively. Between 2019 and 2022, language testing was conducted with 53 students at the University of Primorska who had Slovenian proficiency at the basic level. The test focused on assessing knowledge of selected grammatical categories in nouns and adjectives. The results revealed that the majority of errors occurred in areas where Macedonian lacks equivalent structures, such as declensions, stem extensions, synthetic adjective gradation, and vowel alternation following soft consonants. Common errors included errors in stem extensions (e.g., *prostoria*, *sirjom*, *pulovere*), the use of vocative forms (e.g., *profesorice*), and incorrect adjective gradation (e.g., *najvisoka*). The study provides insights into the most frequent errors made by Macedonian speakers learning Slovenian as a foreign language.

University of Maribor Press

1 Uvod

Učenje tujega jezika je kompleksen in dolgotrajen proces, ki ne vključuje le usvajanja novih jezikovnih struktur, ampak tudi interakcijo med prvim in ciljnim jezikom (Saville-Troike in Barto 2019; Lightbown in Spada 2019). Slovenščina in makedonščina sta sorodna jezika, saj sodita med južnoslovanske jezike, vendar se zaradi zgodovinskega razvoja in vplivov drugih jezikov bistveno razlikujeta. Pri učenju sorodnih jezikov pogosto prihaja do t. i. jezikovnega prenosa, ki ima lahko pozitiven ali negativen učinek na usvajanje tujega jezika (gl. Balažić Bulc 2004). Negativni jezikovni prenos lahko povzroči težave pri usvajanju tujega jezika, saj so napake, ki iz njega izhajajo, pogosto dolgotrajne in jih brez ustreznega pristopa težko odpravimo, kar lahko privede do njihove trajne utrditve (Saville-Troike in Barto 2019: 39; Balažić Bulc 2004: 77–78; Arizankovska 2009). Ker negativni jezikovni prenos vodi v specifične napake, jih je treba podrobneje raziskati in razumeti, da se jih nato tudi lažje odpravi.

Prispevek se osredotoča na oblikoslovno analizo napak, ki jih govorcev in govork makedonščine najpogosteje delajo pri učenju slovenščine na osnovni jezikovni ravni. Analiza v nadaljevanju zajema zgolj izbrane napake samostalnika in pridevnika, ki so se pojavile med testiranjem, in predstavlja tiste primere, ki so bili najbolj izraziti. Kljub temu so se med raziskavo pojavile tudi druge napake (npr. napačna raba sklonov in sklonskih končnic), ki zaradi omejitev raziskave niso podrobneje obravnavane, vendar bi bila njihova obravnava smiselna za nadaljnje raziskovanje. V okviru raziskave nas je zanimalo predvsem, katere so najpogostejše oblikoslovne napake makedonskih govorcev in govork pri samostalniku in pridevniku, kako sistemske razlike med slovenščino in makedonščino vplivajo na pojavnost teh napak ter kako lahko rezultati analize teh napak prispevajo k izboljšanju metod poučevanja in pripravi učnih gradiv.

Raziskava temelji na kontrastivni analizi jezikovnih sistemov slovenščine in makedonščine ter rezultatih testiranja, ki je bilo izvedeno med študenti in študentkami, rojenimi govorcev in govorkami makedonščine, ki se na Univerzi na Primorskem učijo slovenščino (več o učenju slovenščine na UP gl. Šumenjak in Volk 2020). Cilj raziskave in njene analize je identificirati in podrobneje preučiti oblikoslovne napake ter ugotoviti, v kolikšni meri so posledica negativnega jezikovnega prenosa in razlik med jezikovnima sistemoma. Rezultati prispevajo k

razumevanju značilnih težav pri učenju sorodnih jezikov in ponujajo smernice za izboljšanje učnih pristopov pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika.

V nadaljevanju so podrobneje predstavljene ključne razlike med jezikovnima sistemoma slovenščine in makedonščine, metodologija raziskave, vključno z opisi testnih nalog in postopkom zbiranja podatkov, analiza najpogostejših oblikoslovnih napak ter njihova razvrstitev, interpretacija rezultatov in zaključni predlogi za izboljšanje poučevanja slovenščine kot tujega jezika.

1.1 Slovenščina in makedonščina

Slovenščina in makedonščina sta južnoslovanska jezika, zato imata veliko skupnih lastnosti, saj sta imela do določene točke skupen razvoj, obenem pa ju mnogo stvari tudi oddaljuje; na ravni jezika je to ravno jezikovna tipologija, saj je makedonščina pod vplivom balkanskih neslovanskih jezikov prešla iz sintetične v analitično tipologijo (izguba sistema sklanjatev, analitično stopnjevanje pridevnikov, *da-*, *сум-* in *има-* zgradbe, postpozitivni člen itd.). Tako je makedonščina v stiku z drugimi balkanskimi jeziki razvila t. i. balkanizme (Koneski 1996: 9–11).

Za makedonščino so značilni naslednji balkanizmi, ki obenem predstavljajo najizrazitejše razlike med slovenščino in makedonščino (Minova-G'urkova 2019: 705–706): 1. trojni postpozitivni člen (mak. *книгата – кигава – книгана*), 2. analitično stopnjevanje pridevnikov in prislovov s predpono *по-* za primernik in *нај-* za presežnik (mak. *добар – подобар – најдобар*; *убаво – поубаво – најубаво*), 3. izguba nedoločnika in njegova zamenjava z *da*-zgradbo ali glagolnikom (mak. *не сака да зборува – не сака зборување*), 4. tvorba glagolskih časov s členkom *ќе* (mak. *ќе читам, ќе читав, ќе сум читал*), 5. sovpad roditelja in dajalnika, kar se izraža z uporabo predloga *на* (mak. *Му ја дадов на Марко книгата на/од Симона.*), 6. posesivni dajalnik s postpozitivnimi dajalniškimi oblikami osebnih zaimkov in povratnega osebnega zaimka (mak. *дедо ми, мајка му*), 7. glagolski *има-* in *сум-* zgradbi, ki izražata rezultativnost (mak. *јаден сум – имам јадено*) in 8. podvajanje premege (tožilniškega) in nepremege (dajalniškega) objekta, ki je povezano tudi s samostalniško določenostjo (mak. *Ја видов жената; Му реков на Андреј*).

Te razlike med jezikoma predstavljajo izhodišče za primerjavo jezikovnih sistemov slovenščine in makedonščine na oblikoslovni ravni, saj so razlike med jezikoma tu najizrazitejše in »so rezultat vpliva neslovanskega okolja« (Arizankovska 2009: 31).

Kontrastivna analiza jezikov predstavlja osnovo za pričujočo raziskavo in analizo napak. Izsledki primerjave jezikovnih sistemov slovenščine in makedonščine so tako lahko uporabni tudi v praksi, saj je za učinkovito učenje in usvajanje jezika nujno obvladovanje slovnične strukture obeh jezikov, kar izpostavlja tudi Arizankovska (2015: 80): »Obvladovanje diferencialnih posebnosti obeh jezikov je predpogoj za uspešno usvajanje tujega jezika in usmerjanje k miselnemu procesu v procesu oblikovanja pravilne izreke.«

2 Metodologija in zbiranje podatkov

V raziskavi je sodelovalo 53 študentov in študentk, rojenih govork in govorcev makedonščine, ki se na Univerzi na Primorskem v okviru svojih študijskih programov učijo slovenščino, njihovo znanje pa je v času testiranja dosegalo osnovno raven. Podatki so bili zbrani v študijskih letih 2019/20, 2020/21 in 2021/22. Za potrebe raziskave je bil izdelan usmerjeni test, ki je preverjal izbrane posebnosti samostalnikov in pridevnikov, pri čemer smo izhajali iz sistemskih razlik med makedonščino kot prvim in slovenščino kot ciljnim jezikom. Pri samostalniku smo preverjali sedem kategorij, in sicer rabo zvalnika, podaljševanje osnove z *-j*, *-on*, *-t*, *-s* in *-n* ter preglas za mehkimimi soglasniki. Pri pridevniku smo preverjali ujemanje pridevnika in samostalnika v imenovalniku in tožilniku množine, tvorbo svojilnega pridevnika in stopnjevanje pridevnika.

Test je obsegal skupno 51 primerov, od tega 29 za samostalnik in 22 za pridevnik. Test je bil zaprtega tipa, kar pomeni, da so imeli študenti in študentke dan primer z osnovno obliko v oklepaju, na črto pa so morali zapisati ustrezno rešitev, npr. *Kupil sem tri _____ (pulover)*. Vsi primeri, zajeti v testu, so bili obravnavani pri pouku slovenščine, kar pomeni, da so jih študenti in študentke sistematično usvajali in tudi utrjevali. Zaradi zagotavljanja kontroliranega okolja in preprečevanja uporabe slovarja, spletnih orodij ali pomoči drugih oseb s strani študentov in študentk je testiranje potekalo v razredu v času pouka slovenščine. Testiranje v kontroliranem okolju sicer prinaša zanesljivejše rezultate, vendar je treba upoštevati tudi okoliščine. Študenti in študentke so namreč test izpolnjevali v predavalnici ob navzočnosti

profesorice, kar je lahko stresno, poleg tega pa so imeli tudi časovno omejitev in zaradi zaprtega tipa testa niso pokazali svoje spontane jezikovne produkcije. Rezultati testiranja tako ne kažejo njihove celotne jezikovne zmožnosti, ampak samo testno performanco, tj. kar so v trenutku testiranja znali in bili sposobni uporabiti (gl. Pirih Svetina 2005: 54 in Ferbežar 1999: 430).

3 Predstavitev in analiza rezultatov

V nadaljevanju prispevka so tabele, v katerih so prikazane napake za posamezne primere razvrščene po pogostosti pojavljanja – od največjega do najmanjšega odstotka napačnih odgovorov. Sledi analiza in interpretacija dobljenih rezultatov. Pri tem so se med napačnimi rešitvami pojavljale tudi neustrezne sklonske končnice, vendar zaradi omejitve raziskave niso bile posebej analizirane, temveč je poudarek na drugih oblikoslovnih posebnostih.

3.1 Samostalnik

V analizo posebnosti samostalnika so bili vključeni raba zvalnika, (ne)podaljšave osnove z *-j*, *-ov*, *-t*, *-s* in *-n* ter preglas za mehкими soglasniki, kar obenem tudi predstavlja sistemske razlike med jezikoma.

Kot ostanek sistema sklanjatev se je v makedonščini ohranil zvalnik, ki se uporablja pri nagovoru, medtem ko se je v slovenščini izenačil z imenovalnikom.

Primeri, s katerimi smo preverjali rabo zvalnika:

(1) Dober dan, **Dragan**, kako si? (2) Hej, **Ivan**, počakaj me! (3) Spoštovana **profesorica**, rad bi prišel na konzultacije. (4) O, **Sanja**, živijo, že dolgo te nisem videla!

Tabela 1: Raba zvalnika

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
profesorica	19	35,85 %	34	64,15 %	53 (100 %)
Ivan	28	52,83 %	25	47,17 %	53 (100 %)
Sanja	33	62,26 %	20	37,74 %	53 (100 %)
Dragan	32	60,38 %	21	39,62 %	53 (100 %)

Med napačnimi odgovori (gl. tabelo 1) so se v precej visokem deležu (od 37,74 % do 64,15 %) pojavile zvalniške oblike *Dragane*, *Ivane*, *profesorice* in *Sanjo*, kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine. Pri tem se je največ napačnih odgovorov pojavilo pri samostalniku *profesorica* (*profesorice* 64,15 %) in moškem lastnem imenu *Ivan* (*Ivane* 47,17 %).

Med podaljšavami osnove z *-j*, *-ov*, *-t*, *-s* in *-n* makedonščina pozna pri množinskih oblikah samo podaljševanje osnove z *-ov* oz. *-ovu/-evu* in *-n*.

(Ne)podaljševanje osnove z *-j* pri moškem spolu smo preverjali z naslednjimi primeri:

(5) Izpitno obdobje se začne januarja. (6) Kupil sem tri puloverje. (7) Pijem kavo brez sladkorja. (8) Vozim se s taksijem. (9) Voznik kombija je bil zelo prijazen. (10) A si že spoznala Robija? (11) Na to vprašanje nimam odgovora. (12) Ne moreš ostati pri meni, ker nimam prostora. (13) Jem sendvič s sirom.

Tabela 2: (Ne)podaljševanje osnove z *-j*

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
puloverje	21	39,62 %	32	60,38 %	53 (100 %)
odgovora	21	39,62 %	32	60,38 %	53 (100 %)
januarja	28	52,83 %	25	47,17 %	53 (100 %)
taksijem	30	56,60 %	23	43,40 %	53 (100 %)
prostora	33	62,26 %	20	37,74 %	53 (100 %)
sladkorja	34	64,15 %	19	35,85 %	53 (100 %)
kombija	36	67,92 %	17	32,08 %	53 (100 %)
Robija	38	71,70 %	15	28,30 %	53 (100 %)
sirom	41	77,36 %	12	22,64 %	53 (100 %)

V analizo (gl. tabelo 2) so bili vključeni samostalniki moškega spola na *-i* ter samostalniki moškega spola na *-r*, pri čemer so bili pri slednjih vključeni tudi primeri, ki osnove z *-j* ne podaljšujejo (*odgovor*, *prostor*, *sir*). Tako smo preverjali, ali študentje in študentke poznajo omejitev pravila. Med napačnimi odgovori so se pojavile tudi neustrezne sklonске končnice, vendar raba sklonov ni bila predmet raziskave, zato so upoštevani samo primeri, kjer ni prišlo do podaljšave osnove z *-j* oz. je podaljšava osnove z *-j* neustrezna.

Med neustreznimi odgovori so se pojavile oblike: *januara, pulovere, pulovera, puloveri; sladkora, sladkor, taksi, taksijom, taksomr, kombi, kombe, kombi; Robi, odgovor, odgovorja, odgovoru, odgovorju, prostor, prostorja, prostori, prostore; sir, sirjem, sirjom, sirem, sira*.

Rezultati kažejo, da imajo makedonski govorniki in govornice več težav pri podaljševanju osnove pri samostalnikih moškega spola na *-r* kakor na *-i*. Napake pri podaljševanju osnove z *-j* pri samostalnikih moškega spola na *-r* so bile med 35,85 % in 60,38 %, medtem ko so bile pri samostalnikih moškega spola na *-i* med 28,30 % in 43,40 %. Več pravih odgovorov je bilo pri samostalnikih *odgovor, prostor* in *sir* (med 39,62 % in 77,36 %), nepodaljševanje osnove z *-j* pa je posledica vpliva prvega jezika oz. makedonščine, ki takega podaljševanja osnove ne pozna.

(Ne)podaljševanje osnove z *-ov* pri moškem spolu smo preverjali z naslednjimi primeri:

(14) Rad pijem sadne **sokove**. (15) Naša sosedka ima tri **sinove**. (16) Všeč so mi stari **gradovi**. (17) V prostem času gledam akcijske **filme**. (18) V srednji šoli sem hodil v diskoteke in **klube**. (19) Študenti v Sloveniji lahko poceni jejo na študentske **bone**.

Tabela 3: (Ne)podaljševanje osnove z *-ov*

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
filmi	33	62,26 %	20	37,74 %	53 (100 %)
klubi	35	66,04 %	18	33,96 %	53 (100 %)
bone	38	71,70 %	15	28,30 %	53 (100 %)
sokove	46	86,79 %	7	13,21 %	53 (100 %)
gradovi	48	90,57 %	5	9,43 %	53 (100 %)
sinove	49	92,45 %	4	7,55 %	53 (100 %)

Pri (ne)podaljševanju osnove z *-ov* (gl. tabelo 3) pri samostalnikih moškega spola so bili analizirani trije primeri, ki osnovo podaljšujejo (*sok, sin, grad*), in trije, ki osnove ne podaljšujejo (*film, klub, bon*). V makedonščini je podaljševanje osnove z *-ov* (oz. *-ovu/-ovu*) pri enozložnih samostalnikih moškega spola pogostejše kot v slovenščini (Minova-G'urkova 2007: 74). To se je pokazalo tudi pri podaljševanju osnove v slovenščini, saj je bilo pri primerih *film, klub* in *bon* bistveno več neustreznih podaljšav z *-ov* (med 28,30 % in 37,74 %), medtem ko je bilo pri primerih *sok, sin* in *grad* neustreznih rešitev le med 7,55 % in 13,21 %. Med neustreznimi oblikami so se

pojavele *filmove, filmovi, filmi; klubove, klubovi, klubi; bonove, bonovi, boni*. V primerih *sok, sin* in *grad* so se pojavljale večinoma napačne sklonske končnice: *sokovi, sinovi, gradove*.

(Ne)podaljševanje osnove s *-t* pri moškem in srednjem spolu smo preverjali z naslednjimi primeri:

(20) Imam mamo in očeta. (21) Ne poznam Toneta. (22) Ne vidim dekleta.

Tabela 4: (Ne)podaljševanje osnove s *-t*

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
dekleta	14	26,42 %	39	73,58 %	53 (100 %)
Toneta	19	35,85 %	34	64,15 %	53 (100 %)
očeta	31	58,49 %	22	41,51 %	53 (100 %)

Pri (ne)podaljševanju osnove moškega in srednjega spola s *-t* (gl. tabelo 4) so bili v analizo zajeti trije primeri. Kot najmanj problematičen se je izkazal samostalni *oče*, kjer je bilo neustreznih odgovorov brez podaljšave osnove 41,51 % rešitev (*oče, oča*), medtem ko sta se kot bolj težavna izkazala lastno moško ime *Tone* (64,15 % napak) in samostalni srednjega spola *dekle* (73,58 % napak). Med neustreznimi rešitvami so se pojavile oblike: *Tona, Tone, dekle, dekla, deklo*. Makedonščina podaljševanja osnove s *-t* ne pozna, zato so imeli študenti in študentke težave pri podaljševanju v slovenščini.

(Ne)podaljševanje osnove s *-s* pri srednjem spolu smo preverjali z naslednjimi primeri:

(23) Vsak dan se vozim s kolesom. (24) Mačka sedi zraven drevesa. (25) V šoli se učimo o človeškem telesu.

Tabela 5: (Ne)podaljševanje osnove s *-s*

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
telesu	17	32,08 %	36	67,92 %	53 (100 %)
drevesa	18	33,96 %	35	66,04 %	53 (100 %)
kolesom	22	41,51 %	31	58,49 %	53 (100 %)

V analizo (ne)podaljševanja osnove *s -s* (gl. tabelo 5) pri srednjem spolu so bili zajeti trije primeri, in sicer samostalniki *kolo*, *drevo* in *telo*. Podaljševanje osnove *s -s* se je za študente in študentke izkazalo kot problematično, saj se je pri vseh treh samostalnikih pojavila več kot polovica neustreznih rešitev (med 58,49 % in 67,92 %). Med neustreznimi oblikami so se pojavile: *kolom*, *kolo*, *kolu*, *kola*; *drevo*, *dreva*, *drvo*, *drva*; *telo*, *telu*, *tela*. Najmanj napak (58,49 %) se je pojavilo pri samostalniku *kolo*, kar bi lahko pripisali frekvenci pojavljanja tega samostalnika, saj so se študenti in študentke v okviru predavanj z njim pogostejše srečevali kakor s preostalima dvema. Na splošno je nepodaljševanje osnove *s -s* pri samostalnikih srednjega spola v slovenščini posledica sistemske razlike med slovenščino in makedonščino, saj slednja takega podaljševanja ne pozna.

Podaljševanje osnove *z -n* pri srednjem spolu smo preverjali z naslednjima primeroma:

(26) Všeč so mi slovenska imena. (27) Izlet odpade zaradi slabega vremena.

Tabela 6: (Ne)podaljševanje osnove *z -n*

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
imena	37	69,81 %	16	30,19 %	53 (100 %)
vremena	46	86,79 %	7	13,21 %	53 (100%)

Podaljševanje osnove *z -n* (gl. tabelo 6) pri samostalnikih srednjega spola so študenti in študentke sistematično usvajali predvsem preko primerov samostalnikov *ime* in *vreme*, zato sta bila tudi edina zajeta v analizo. Rezultati kažejo, da podaljševanje osnove *z -n* pri samostalnikih srednjega spola ni tako problematično, saj je bil odstotek neustreznih rešitev razmeroma nizek (13,21 % ter 30,19 %), vendar je tukaj treba tudi upoštevati majhno število primerov, zajetih v test. Podaljševanje osnove *z -n* pri samostalnikih srednjega spola v množinskih oblikah v določenih primerih pozna tudi makedonščina (npr. *имѝна*, *времиѝна*), v ostalih sklonskih oblikah pa tudi osrednjejužnoslovanski jezik (*imena*, *vremena*), zato je možno, da so študenti in študentke zaradi pozitivnega prenosa iz makedonščine in osrednjejužnoslovanskega jezika to pravilo znali uporabiti tudi v slovenščini. Med neustreznimi odgovori so se večinoma pojavljale neustrezne sklonске končnice oz. oblike: *imi*, *ime*, *imeni*; *vreme*, *vremenu*, ki pa niso bile predmet raziskave.

V nekaterih sklonih in številih se v slovenščini za soglasniki *c, č, ž, š, j* pojavlja preglas *o > e* pri pridevniki in samostalniki srednjega spola ter samostalniki moškega spola. Preglas za mehkiimi soglasniki se pojavlja tudi v makedonščini, vendar v bolj omejenem obsegu kakor v slovenščini.

Preglas za mehkiimi soglasniki pri moškem in srednjem spolu smo preverjali z naslednjimi primeri:

- (28) Pogovarjam se s prijateljem. (29) Živim s sošolcem. (30) Telefoniram staršem. (31) Vozim se z motorjem. (32) Navdušen sem nad novim stanovanjem. (33) Posodo premažite z oljem.

Tabela 7: Preglas

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
staršem	13	24,53 %	40	75,47 %	53 (100 %)
stanovanjem	22	41,51 %	31	58,49 %	53 (100 %)
motorjem	26	49,06 %	27	50,94 %	53 (100 %)
oljem	28	52,83 %	25	47,17 %	53 (100 %)
sošolcem	31	58,49 %	22	41,51 %	53 (100 %)
prijateljem	37	69,81 %	16	30,19 %	53 (100 %)

Preglas za mehkiimi soglasniki so študenti in študentke sistematično usvajali v okviru predavanj, in sicer pri usvajanju sklonov. V analizo (gl. tabelo 7) so bili zajeti štirje primeri samostalnikov moškega spola (*prijatelj, sošolec, starši, motor*) in dva primera samostalnikov srednjega spola (*stanovanje, olje*), s katerimi so se študenti in študentke predhodno že srečali na predavanjih in jih utrjevali, poleg tega pa preglas za mehkiimi soglasniki pozna tudi makedonščina (v sicer nekoliko bolj omejenem obsegu kot slovenščina). Kljub temu je delež neustreznih odgovorov zelo raznolik: kot najmanj problematičen se je izkazal samostalni *prijatelj* (30,19 % neustreznih rešitev), kar bi lahko pripisali pogostosti pojavljanja in rabe tega samostalnika. Najvišji deleži neustreznih rešitev so se pokazali pri samostalniki *starši* (75,47 %) in *stanovanje* (58,49 %), pri čemer se je poleg neupoštevanja prelaza pojavila tudi neustrezna sklonna oblika. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je samostalni *starši* postavljen v dajalni množini, samostalni *stanovanje* pa v orodni s predlogom *nad*, kar so študenti in študentke usvajali proti koncu predavanj in teh oblik niso toliko vadili, kolikor so npr. tožilnik ali rodilnik. Med neustreznimi odgovori so se pojavile naslednje oblike: *prijatelj, prijateljom; sošolec, sošolcu, sošolcom; starši, starših, staršom, staršimi;*

motor, motorom, motorja, motora, motorem, motorju, stanovanje, stanovanju, stanovanja, stanovanjom; olje, olja, olju, oljom.

3.2 Pridevnik

V analizo pridevnika je bilo zajeto ujemanje pridevnika in samostalnika v imenovalniku in tožilniku množine, tvorba svojilnega pridevnika in stopnjevanje pridevnika.

Slovenščina pozna posebne končnice za vse tri spole v ednini, dvojini¹ in množini, v makedonščini pa obstajajo samo v ednini, v množini makedonščina pozna samo končnico *-u* (mak. *dobri mazi, dobri ženi, dobri deca*) (Arizankovska 2010: 186–187), kar pomeni, da se pridevnik po svoji obliki ne ujema s samostalnikom.

Ujemanje pridevnikov in samostalnikov v imenovalniku in tožilniku množine smo preverjali z naslednjimi primeri:

(34) Narediti moram tri **težke izpite**. (35) Na fakulteti imamo **zanimive predmete**. (36) To so **moje nove sošolke**. (37) Všeč so mi **sveže jagode**. (38) Darko prodaja **stara stanovanja**. (39) Hiša ima **velika okna**.

Tabela 8: Ujemanje pridevnika in samostalnika

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
zanimive predmete	35	66,04 %	18	33,96 %	53 (100 %)
sveže jagode	37	69,81 %	16	30,19 %	53 (100 %)
težke izpite	39	73,58 %	14	26,42 %	53 (100 %)
moje nove sošolke	40	75,47 %	13	24,53 %	53 (100 %)
stara stanovanja	43	81,13 %	10	18,87 %	53 (100 %)
velika okna	46	86,79 %	7	13,21 %	53 (100 %)

¹ V dvojini sta obliki za ženski in srednji spol izenačeni.

Za preverjanje ujemanja pridevnika in samostalnika v imenovalniku in tožilniku je bilo v analizo (gl. tabelo 8) zajetih šest primerov, in sicer dva primera moškega, dva ženskega in dva srednjega spola množine. Največji delež napak se je pojavil pri moškem in ženskem spolu (med 24,53 % in 33,96 %), pri srednjem spolu pa je bil delež nekoliko nižji (13,21 % in 18,87 %), kar bi lahko pripisali vplivu makedonščine, kjer se samostalniki srednjega spola v množini končujejo na *-a*, zato je možno, da so študenti in študentke rabo končnice *-a* prenesli tudi na pridevnik v slovenščini. Med napačnimi oblikami se je najpogosteje pojavila končnica *-i*: *teški izpiti*, *teški izpite*, *teške izpiti*; *zanimivi predmeti*, *zanimivi predmete*, *zanimive predmeti*; *moji novi sošolki*, *moji nove sošolke*, *moji novi sošolke*; *sveži jagodi*, *sveži jagode*; *stari stanovanja*, *stari stanovanje*, *stari stanovanji*; *veliki okni*, *veliki okna*.

Za slovenščino je značilno izražanje svojine s svojilnimi pridevniki, ki imajo končnico *-ov/-ev* (sln. *sosedov*, *Andrejev*) za moški in srednji spol ter *-in* za ženski spol (sln. *Anin*, *prijateljičin*), po njih pa se v imenovalniku ednine sprašujemo z vprašalnicami *čigav*, *čigava*, *čigavo* (Toporišič 2004: 196–197). Pridevniške oblike za izražanje svojine v makedonščini formalno sicer obstajajo, vendar je izražanje svojine na ta način za makedonščino, ki je izrazito analitični jezik, skrajno netipično; svojina se v makedonščini najpogosteje izraža z ustreznim predlogom, npr. sln. *Tanjina knjiga* – mak. *книгата на/од Тања*, sln. *sosedov telefon* – mak. *телефонот на/од соседот* (Arizankovska 2009).

Oblike svojilnega pridevnika smo preverjali z naslednjimi primeri:

(40) To je **sosedov** telefon. (41) **Andrejeva** žena je zdravnica. (42) **Petrovi** starši živijo v Kopru. (43) **Sestrina** hiša je nova. (44) To je **Anino** kolo. (45) Najboljši je **babičin** recept. (46) To je **Mančina** knjiga.

Tabela 9: Svojilni pridevnik

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
Mančina	4	7,55 %	49	92,45 %	53 (100 %)
babičin	12	22,64 %	41	77,36 %	53 (100 %)
Andrejeva	46	86,79 %	7	13,21 %	53 (100 %)
Petrovi	49	92,45 %	4	7,55 %	53 (100 %)
sestrina	49	92,45 %	4	7,55 %	53 (100 %)
sosedov	50	94,34 %	3	5,66 %	53 (100 %)
Anino	51	96,23 %	2	3,77 %	53 (100 %)

Pri tvorbi svojilnega pridevnika je bilo analiziranih (gl. tabelo 9) sedem primerov, in sicer trije samostalniki moškega spola (*sosed, Andrej, Peter*) ter štirje samostalniki ženskega spola (*sestra, Ana, babica, Manca*). Nizek delež neustreznih rešitev (med 3,77 % in 13,21 %) kaže, da tvorba svojilnih pridevnikov za makedonske govorce in govorce v osnovi ni problematična, saj tudi makedonščina formalno pozna take oblike. Izjemo predstavljata primera ženskega spola *babica* in *Manca*, kjer pri tvorbi svojilnega pridevnika v slovenščini prihaja do premene *ε > ě*, česar makedonščina ne pozna, zato so imeli študenti in študentke težave pri tvorbi teh primerov: *babin, babicin; Mancina, Mancin, Mancev*. Svojina se v makedonščini običajno izraža s predlogi, kar se je kot vpliv med neustreznimi rešitvami pokazalo pri dodajanju oz. rabi predlogov: *na Andrej, na sestra, na/od babica, od Manca*.

Pri trostopenjskem stopnjevanju pridevnikov in prislovov se med slovenščino in makedonščino pokaže ena izmed bistvenih strukturnih razlik. V slovenščini se pridevniki in prislovi stopnjujejo opisno s prislovoma *bolj* in *najbolj* (sl. *bolj zelen, bolj grožno*) ali z obrazili *-ji, -ši, -ejši* za pridevnik (sl. *višji, lepši, bogatejši*) in *-e* za prislov (sl. *hitreje*). Presežnik se tvori s predpono *naj-*, ki se dodaja na primernik (npr. *najbolj zelen, najlepši; najbolj grožno, najhitreje*) (Toporišič 2004: 326). V makedonščini se pridevnik stopnjuje po analitičnem modelu s predponama *no-* za primernik in *naj-* za presežnik, ki se dodajata na osnovno obliko (mak. *убав – поубав, голем – најголем*) (Koneski 2004: 307).

Stopnjevanje pridevnika smo preverjali z naslednjimi primeri: (47) Ljubljana je **bolj zelena** od Skopja. (48) Čaj je **bolj vroč** od kave. (49) Imam **mlajšo** sestro. (50) Letalo je **hitreje** kot avtobus. (51) Koper je **večji** od Izole. (52) Katera je **najdaljša** reka na svetu? (53) **Najvišja** slovenska gora je Triglav. (54) Januar je **najbolj mrzel** mesec. (55) Sprehajali smo se po **najbolj znani** ulici v mestu.

Tabela 10: Stopnjevanje pridevnika

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
najdaljša	12	22,64 %	41	77,36 %	53 (100 %)
najvišja	25	47,17 %	28	52,83 %	53 (100 %)
najbolj mrzel	34	64,15 %	19	35,85 %	53 (100 %)
večji	36	67,92 %	17	32,08 %	53 (100 %)
najbolj znani	36	67,92 %	17	32,08 %	53 (100 %)
hitreje	37	69,81 %	15	28,30 %	53 (100 %)
mlajšo	42	79,25 %	11	20,75 %	53 (100 %)

Primer	Št. pravih odgovorov	% pravih odgovorov	Št. napačnih odgovorov	% napačnih odgovorov	Skupaj
bolj zelena	45	84,91 %	8	15,09 %	53 (100 %)
bolj vroč	51	96,23 %	2	3,77 %	53 (100 %)

Stopnjevanje pridevnika je bilo analizirano (gl. tabelo 9) z devetimi primeri, in sicer s štirimi primeri opisnega stopnjevanja (*bolj zelen, bolj vroč, najbolj mrzel, najbolj znan*) in petimi primeri stopnjevanja z obrazili (*mlajši, hitrejši, večji, najdaljši, najvišji*). Pri tem so se pokazali zelo raznoliki odgovori, kar je posledica vpliva makedonščine, saj se makedonsko analitično stopnjevanje pridevnika bistveno razlikuje od slovenskega sintetičnega. Poleg neustreznih sklonskih končnic so se pojavljale tudi napake pri izbiri tipa stopnjevanja, tj. opisno oz. z obrazilom, ter morfonoloških spremembah, do katerih pride pri stopnjevanju pridevnika v slovenščini. Pridevniki se v makedonščini stopnjujejo s priponama *no-* (*po-*) za primernik in *naj-* (*naj-*) za presežnik, pri tem pa (razen zelo redkih izjem) ne prihaja do spremembe osnove, zato je bila za makedonske govorce in govorko tvorba primernika oz. presežnika v slovenščini otežena. Pri opisnem stopnjevanju pridevnika s prislovom (*naj*)*bolj* je bilo v primerjavi s stopnjevanjem z obrazili manj napak (med 3,77 % in 35,85 %), saj je makedonskim govorcem in govorkam strukturno bližje, precej višji delež napak pa se je pojavil pri stopnjevanju z obrazili (med 28,30 % in 77,36 %). Kot najbolj problematičen se je izkazal pridevnik *dolg*, pri katerem je bilo 77,36 % neustreznih rešitev, na kar bi lahko vplivala sprememba osnove pri stopnjevanju *dolg* – (*naj*)*daljši*, pa tudi vpliv osrednjejužnoslovanskega jezika z oblikami pridevnika *dug*. Direktni prenos iz makedonščine se je pokazal predvsem pri tvorbi presežnika, saj so študenti in študentke prepono *naj-* dodajali na osnovnik namesto na primernik (npr. *najvisoka*). Pojavile so se tudi napačne oblike, v katerih sta bila rabljena oba tipa stopnjevanja (npr. *bolj večji*), kar kaže na nerazumevanje strukture in pravila stopnjevanja pridevnika v slovenščini. Med neustreznimi rešitvami so se pojavile: *zelenija, zelenejša, vročiji, vroči, mlajša, bolj mlada, bolj mlado, hitreje, hitrejši, bolj hitro, več, bolj velik, bolj večji, najdolža, dolža, najdoljša, najdaljša, najduža, najbolj dolga, najviša, najvisoka, najbolj visoka, najbolj višja, najmrzel, najmrzlejši, najmrzliji, najbolj mrzlejši, najznan, najznani, najznana, najbolj znani, najznanoj, najznanejša, najznanejši*.

4 Razprava

V prispevku so na primeru samostalnika in pridevnika predstavljene najosnovnejše in najpogostejše oblikoslovne napake makedonskih govorcev in govork pri učenju slovenščine kot tujega jezika na osnovni ravni. Rezultati raziskave jasno kažejo, da

so najpogostejše napake makedonskih govorcev in govork pri učenju slovenščine povezane s sistemskimi razlikami med jezikoma, zlasti na področjih, kjer makedonščina nima ekvivalentnih struktur ali so pojavi manj izraziti, kot so npr. sklanjatve, podaljševanje osnove, zvalnik, preglas za mehkiimi soglasniki in tvorba svojilnih pridevnikov iz samostalnikov, ki se končajo na *-ca*. Delež napak pri teh strukturah potrjuje, da negativni jezikovni prenos pomembno vpliva na proces usvajanja slovenščine.

Največ težav so študenti in študentke imeli pri (ne)podaljševanju osnove z *-j*, *-t* in *-s* ter pri stopnjevanju pridevnikov, kar je mogoče pripisati odsotnosti takšnih pravil v makedonščini. Na primer, pri samostalnikih moškega spola velikokrat samostalnikom niso podaljševali osnove tam, kjer je bilo to treba (prim. *januara*; *pulovere*), pogosto pa so jo napačno podaljševali osnovo tam, kjer v slovenščini to ni potrebno (npr. *odgovorju*, *prostorja*, *sirjom*). To kaže na nepopolno razumevanje slovničnih pravil v ciljnem jeziku, ki zahtevajo razlikovanje glede na strukturo in rabo.

Pri stopnjevanju pridevnikov je bil delež napak posebej visok. Makedonski govorcev in govork so pogosto uporabljali analitično stopnjevanje, značilno za njihov materni jezik (npr. *najvisoka bolj večji*), namesto sintetičnega stopnjevanja, značilnega za slovenščino (npr. *najvišja, večji*). Takšna odstopanja potrjujejo, da je potrebno dodatno delo pri poučevanju slovničnih struktur, ki jih makedonščina ne pozna ali jih uporablja na drugačen način.

Podobne težave so se pojavile pri rabi svojilnih pridevnikov. Posebej problematična je bila tvorba pridevnikov iz imen in samostalnikov ženskega spola, kjer prihaja do preoblikovanja osnove (npr. *Mančina* ali *babičin*). Študenti in študentke so pogosto napačno uporabili oblike, kot so *na Manca* ali *babica*, kar kaže na vpliv analitičnega izražanja svojine v makedonščini.

Poleg teh težav so bili zabeleženi tudi manj pogosti, vendar prav tako pomembni vzorci napak, kot so nepravilna uporaba zvalnika pri nagovoru (npr. *profesorice* namesto *profesorica*) ter napačne sklonske oblike zaradi odsotnosti sklanjatev v makedonščini.

Podobne ugotovitve so bile zabeležene tudi v sorodnih raziskavah Balažić Bulc (2004), Arizankovska (2015, 2009), Lovrec Srša in Nikolovski 2024, Šumenjak in Volk 2020, 2024, Nikolovski, 2022; Ulčnik in Nikolovski 2022; Pavletić 2021, Požgaj Hadži in Ferbežar (2012), Požgaj Hadži (2002), ki so prav tako opozorili na težave, ki jih povzroča negativni prenos med sorodnimi jeziki.

4.1 Omejitve raziskave in predlogi za nadaljnje delo

Raziskava je bila omejena na analizo napak, ki se pojavljajo pri samostalniku in pridevniku na osnovni jezikovni ravni. Poleg analiziranih napak pa so se v raziskavi pojavile tudi druge, ki zaradi metodoloških omejitev niso bile vključene v obravnavo (npr. raba sklonskih končnic).

V prihodnje bi bilo smiselno raziskati napake tudi na višjih jezikovnih ravneh in razširiti analizo na druge besedne vrste in slovnične kategorije. Prav tako bi bilo smiselno preučiti vpliv spontanih jezikovnih produkcij na pojavnost napak ter razlike v uspešnosti odpravljanja napak glede na različne metode poučevanja.

5 Zaključek

Makedonščina in slovenščina sta južnoslovanska jezika, ki sta si v marsičem podobna, kar makedonskim govorcem in govorkam po eni strani omogoča hitrejšo učenje slovenščine, hkrati pa izrazite razlike med jezikoma otežujejo usvajanje slovenskih struktur in pogosto vodijo do negativnega jezikovnega prenosa.

Rezultati raziskave ponujajo vpogled v najpogostejše in najbolj značilne napake, s katerimi se makedonski govorniki in govorkice srečujejo pri učenju slovenščine. Ti izsledki so lahko v veliko pomoč vsem, ki se ukvarjajo s poučevanjem slovenščine kot tujega jezika, saj omogočajo bolj ciljno usmerjeno pripravo učnih gradiv in vaj za odpravljanje specifičnih napak.

Za učinkovito poučevanje je ključno, da se razlike med jezikoma ne le izpostavijo, ampak s številnimi vajami tudi sistematično utrjujejo, kar lahko pripomore k boljšemu razumevanju in obvladovanju slovničnih posebnosti slovenščine ter omogoča, da učeči se te razlike uspešno usvojijo in napredujejo.

Raziskava prispeva k boljšemu razumevanju vpliva jezikovnih razlik na proces učenja tujega jezika ter poudarja pomen usmerjenega pristopa pri poučevanju slovenščine za makedonske govorce in govorke. Identifikacija in analiza najpogostejših napak omogočata pripravo učnih strategij, ki upoštevajo specifične izzive, ter prilagoditev metod, ki spodbujajo učinkovitejše učenje. Tak pristop omogoča boljšo integracijo novih jezikovnih struktur in zmanjšanje vpliva negativnega prenosa iz maternega jezika.

Literatura

- Lidija ARIZANKOVSKA, 2015: Slovnica slovenskega jezika kot tujega jezika za govorce makedonščine. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. (Obdobja, 34, 1. del). Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 75–83.
- Lidija ARIZANKOVSKA, 2010: Makedonskiot i slovenečkiot jazik (osobenosti koi gi dobližuvaat i gi oddalečuvaat). *Makedonsko-slovenečki jazični, književni i kulturni vrski = Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze: Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija*. Ur. Lidija Arizankovska. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij«. 181–198.
- Lidija ARIZANKOVSKA, 2009: Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo govorce makedonščine. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Obdobja, 28). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–32.
- Tatjana BALAŽIČ BULC, 2004: Jezikovni prenos pri učenju sorodnih jezikov (na primeru slovenščine in srbohrvaščine). *Jezik in slovstvo* 49/3–4, 77–89.
- Ina FERBEŽAR, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. *Slavistična revija* 47/7, 417–436.
- Blaže KONESKI, 2004: *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*. Skopje: Prosvetno delo Ad-Skopje, Redakcija Detska radost.
- Blaže KONESKI, 1996: *Istorija na makedonskiot jazik*. Skopje: Detska radost.
- Patsy M. LIGHTBOWN, Nina SPADA, 2019: *How Languages are Learned. Fourth edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Jana LOVREC SRŠA, Gjoko NIKOLOVSKI, 2024: Fonološka zmožnost bosansko govorečih priseljenc in priseljencev. *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora*. Ur. Mira Krajnc Ivič. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 259–275.
- Liljana MINOVA-G'URKOVA, 2019: Balkanski osobenosti na makedonskiot jazik. *Lingvistički studii za makedonskiot jazik, Tom 1: gramatika, sintaksa i stilistika na makedonskiot jazik*. Ur. Aleksandra G'urkova. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 705–707.
- Liljana MINOVA-G'URKOVA, 2007: *Gramatika na makedonskiot standarden jazik za stranci = Grammar of the standard macedonian language for foreign speakers*. Štip: 2-ri Avgust S.
- Gjoko NIKOLOVSKI, 2022: Makedonske 'muke' pri učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 67/4, 41–56.
- Nika PAVLETIĆ, 2021: Analiza glasoslovnih napak govorcev makedonščine pri učenju slovenščine. *Jezikoslovni zapiski* 27/2, 85–101.
- Nataša PIRIH SVETINA, 2005: *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.
- Vesna POŽGAJ HADŽI, Ina FERBEŽAR, 2012: Tudi to je slovenščina. *Izgovori kontrastivne lingvistike = Izgovori kontrastivnega jezikoslovja*. Ur. Vesna Požgaj Hadži idr. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 139–149.
- Vesna POŽGAJ HADŽI, 2002: *Hrvaščina in slovenščina v stiku = Hrvatski i slovenski u kontaktu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- Muriel SAVILLE-TROIKE, Karen BARTO, 2019: *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klara ŠUMENJAK, Jana VOLK, 2024: Analiza rabe samostalnikov moškega spola pri tujih študentkah in študentih Univerze na Primorskem. *Slavistična prepletanja* 5. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 195–217.
- Klara ŠUMENJAK, Jana VOLK, 2020: Raba izbranih samostalnikov 1. ženske sklanjatve pri tujih študentih UP. *Mikro in makro: pristopi in prispevki k humanističnim vedam ob dvajsetletnici UP Fakultete za humanistične študije* 2. Ur. Irena Lazar in sodelavci. Koper: Založba Univerze na Primorskem. 461–479.
- Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Natalija ULČNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2022: Zapisovalne težave govork in govorcev južnoslovanskih jezikov pri učenju slovenščine. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*. Ur. Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 273–290.

EKSKURZIJA KOT MOTIVACIJSKA UČNA METODA USVAJANJA SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA IN TUJEGA (PA TUDI PRVEGA/MATERNEGA) JEZIKA

ALENKA VALH LOPERT,¹ TATJANA VUČAJNK²

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
alenska.valh@um.si

² Univerza v Celovcu, Inštitut za slavistiko, Celovec, Avstrija
tatjana.vucajnk@aau.at

V prispevku predstavljamo uspešen primer visokošolske pedagoške prakse, tj. metodo izkustvenega učenja, ki je za študentke in študente slovenskega jezika kot drugega in tujega jezika (pa tudi prvega jezika/materinščine) posebej pomembna, saj ponuja temelj za usvajanje, utrjevanje in sploh doživljanje ter seznanjanje z rabo slovenščine na terenu. Sodobni visokošolski pouk in visokošolska pedagoška praksa z uvajanjem metode ekskurzije kot izkustvenega učenja na osnovi čezmejnega meduniverzitetnega sodelovanja (Celovec, Maribor) utrjujeta in združujeta tako jezikovne (pisno in ustno sporazumevanje, prevajanje itd.) in medkulturne kompetence (kulinarika, kulturna dediščina, zgodovina itd.).

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.9)

ISBN

978-961-299-009-1

Ključne besede:

ekskurzija,
izkustveno učenje,
usvajanje slovenščine kot
prvega,
drugega in tujega jezika,
večjezičnost,
medkulturnost

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.9)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

excursion,
experiential learning,
learning Slovenian as a first,
second and foreign
language,
multilingualism,
interculturality

EXCURSION AS A MOTIVATIONAL LEARNING METHOD FOR SLOVENIAN AS A SECOND AND FOREIGN (AS WELL AS FIRST) LANGUAGE

ALENKA VALH LOPERT,¹ TATJANA VUČAJNK²

¹ University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
alenka.valh@um.si

² University of Klagenfurt, Institute of Slavic Studies, Klagenfurt, Austria
tatjana.vucajnk@aau.at

The experiential learning method, which we present in this paper as a successful example of higher education pedagogical practice, is especially important for students learning Slovenian as a second or foreign language (also for learning a first language/mother tongue) because it gives them a foundation for learning, consolidating, and generally experiencing and familiarizing themselves with the use of Slovenian in the real world. Contemporary higher education teaching and pedagogical practice consolidate and combine both, i.e., linguistic (written and oral communication, translation, etc.) and intercultural (cuisine, cultural heritage, history, etc.) competences. This could be achieved by introducing the excursion method as experiential learning based on cross-border inter-university cooperation (in this case between Klagenfurt and Maribor).

University of Maribor Press

1 Uvod

Predstavljen je uspešen primer visokošolske pedagoške prakse čezmejnega meduniverzitetnega sodelovanja, in sicer ekskurzije kot metode izkustvenega učenja pri usvajanju slovenščine kot drugega in tujega pa tudi prvega jezika. Študentke in študenti so poglobili svoje znanje o jeziku in v jeziku, jezikovni kulturi, kulturi govora, socialnih zvrsteh jezika, medkulturnem dialogu in aktivno delovali na področju medkulturnosti, kulture in kulturne dediščine, v slovenski kulinariki ter sploh spoznavali, doživljali slovenščino ter slovenstvo zunaj meja Republike Slovenije oz. znotraj Republike Avstrije. Uvedba te oblike dela je bila pri študentkah in študentih zelo dobro sprejeta že leta 2018, ko je bila izvedena prva strokovna interdisciplinarna ter povezovalna¹ ekskurzija, ustvarjalno vzdušje pa je pripomoglo k še večjemu zavedanju pomena slovenščine kot materinščine in slovenščine kot drugega in tujega jezika v obmejnem slovensko-nemškem pasu Radgonskega kota.

1.1 Pomen čezmejnega povezovanja z vidika Slovenije

V *Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025* (dalje ReNPJP 21–25) v točki 2 *Vsebinska opredelitev jezikovne politike Republike Slovenije 2021–2025 s cilji in ukrepi*, podrobneje v 2.1 *Uvod, splošni cilji in ukrepi*, je zapisano, da je:

»[Z]nanje jezikov [...] hkrati simbolna in praktična vrednota, ki mora biti dostopna vsakomur ne glede na kulturno, izobrazbeno ali premoženjsko ozadje. Priznavanje in omogočanje razvijanja raznojezičnosti oziroma jezikovnega repertoarja vsakega posameznika ali posameznice skozi različna življenjska obdobja vodita k jezikovni strpnosti in k spoštovanju jezikovnih razlik, jezikovnih pravic posameznic in posameznikov in skupin ter svobode izražanja. Zato Republika Slovenija skozi vsa njihova življenjska obdobja in na več ravneh skrbi za jezikovno izobraževanje vseh svojih državljanek in državljanov ter prebivalcev, **Slovenk in Slovencev v zamejstvu**² pa tudi Sloenk in Slovencev po svetu.«

¹ Gre za premišljeno in načrtno povezovanje, mreženje ter sodelovanje med univerzami v Avstriji, na katerih se ponuja bodisi študij bodisi druge oblike učenja slovenščine.

² Vse poudarke v citiranih delih sta naredili avtorici prispevka.

Prav tako (ReNPJP 21–25 2.2.1.2.1 *Slovenske skupnosti v sosednjih državah*) opozarja na upad govorcev na robovih slovenskega narodnega ozemlja – zlasti v Porabju, **na avstrijskem Koroškem in Štajerskem**, v zahodni Benečiji, Kanalski dolini, Reziji, na Tržaškem, Goriškem in Videmskem ter Hrvaškem – zato poudarja podporo rabi slovenščine:

»[G]ovorkam in govorcem slovenščine – tako tistim, za katere je slovenščina prvi jezik, kot tistim, **ki slovenščino uporabljajo kot drugi oziroma tuji jezik (dediščinski jezik)** – mora jezikovna politika omogočiti čim kakovostnejše pridobivanje in utrjevanje jezikovne zmožnosti, da bodo dobili osnove za samozavestno in učinkovito sporazumevanje v slovenščini v funkcijsko raznolikih sporazumevalnih situacijah. Obenem je pomembno tako poučujočim kot učečim se omogočiti, da pridobijo zmožnost nenehnega nadgrajevanja in širjenja izraznih zmožnosti v slovenščini.«

Nadalje je kot tretji cilj izpostavljena večja kakovost poučevanja in učenja slovenščine (ReNPJP 21–25 2.2.1.2.1 *Slovenske skupnosti v sosednjih državah*), in sicer kot »[...] **spodbujanje meduniverzitetnega sodelovanja**, na primer z vzpostavitvijo skupnega študijskega programa med univerzo iz zamejstva in univerzo ali drugim visokošolskim zavodom iz Republike Slovenije«. Kot kazalnik tretjega cilja se spodbuja izvajanje »[...] **dogodkov na področju čezmejnega sodelovanja s komponento medjezikovnega ozaveščanja, na področju medfakultetnega sodelovanja in na področju izmenjav med šolami**«, za kar so zadolžene tudi **univerze in drugi visokošolski zavodi**.

1.2 Pomen čezmejnega univerzitetnega povezovanja z vidika avstrijskih univerz, na katerih se izvaja študij slovenščine

Slovenistike na univerzah v Celovcu, Gradcu in na Dunaju, ki v avstrijskem govornem prostoru izvajajo tako pedagoški kot nepedagoški študij slovenščine, izhajajo iz treh ključnih premis: a) da se na študij vpisujejo dijakinje in dijaki z izrazito različno vstopno jezikovno ravno slovenščine³ (od brez predznanja⁴ pa tudi do ravni C2 oz. govork in govorcev slovenščine kot prvega jezika), b) da so skupine študentk in študentov običajno manj številčne, c) da slovenistike delujejo v izrazitem

³ Različne vstopne ravni slovenščine za vpis na univerzo določa tudi vsaka univerza posebej.

⁴ Tovrstna različna vstopna jezikovna raven se odraža tudi v Kurikulu za BA pedagoški študij slovenščine na Univerzi v Celovcu (Curriculum für das Bachelorstudium Lehramt Sekundarstufe Allgemeinbildung I Bachelor Programme for Teacher Education for Secondary Schools (General Education), Curriculum 2019 in der Fassung 2021) 2021: 538. Več o demografski situaciji pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Študiji OGM (2022)

duhu večjezičnosti oz. raznojezičnosti ter interdisciplinarnosti. Na vse že omenjene univerze in posledično na študij slovenščine se vpisujejo tudi pripadniki slovenske narodne manjšine. »Sestavljajo jih udeleženci in udeleženke z različnih študijev (npr. ekonomije, mednarodnih odnosov, novinarstva, zgodovine, biologije ipd.), študenti in študentke slavistike s slovenščino kot prvim ali drugim jezikom pa so v manjšini.« (Ključevšek 2022: 127)

Študija, Položaj, raba jezika in perspektive slovenske narodne skupnosti na Koroškem – Študija OGM (2022) (v nadaljevanju OGM) izkazuje tudi izrazito razseljenost slovenske narodne skupnosti zunaj dvojezičnega prostora, pri čemer sta izpostavljeni mesti Gradec in Dunaj (OGM 2022: 14). Prav tako je iz omenjene študije razbrati, da se slovenščina iz javne rabe umika in jo je le redko mogoče uporabljati zunaj družine. »Slovenščina je na Koroškem drugi deželni jezik in je v preteklosti v določenih situacijah oz. okoljih zagotovo veljala kot primarno sredstvo sporazumevanja. Vendar so po mnogih letih kratenja jezikovnih pravic manjšinskega naroda take enojezične govorne situacije v slovenščini kot jeziku okolja tako rekoč izginile.« (Volavšek Kurasch 2021: 29)

Študentke in študenti imajo s tem omejene možnosti rabe slovenščine ter s tem tudi možnosti komuniciranja z govorkami in govorci slovenščine na izredno visokih jezikovnih ravneh (po SEJO ravni C) v javnem govornem položaju, kjer se predvideva tudi zborna raba slovenščine. Na tem mestu je pomembno omeniti tudi sociokulturni učinek oz. čustveno noto ob prepoznavanju/zaznavanju govorce in govorca slovenščine. Tako meduniverzitetno povezovanje znotraj države kot tudi čezmejno povezovanje z univerzami spodbujata ne le opolnomočenje govork in govorcev slovenščine v Avstriji, ampak stremita tudi k osveščanju in zavedanju skupnega kulturnega in jezikovnega prostora.

Zavedanje medkulturnosti ter večjezičnosti družbe in posameznikov tako doprinesejo/doprinašajo oz. uresničujejo smernice *Skupnega evropskega jezikovnega okvira*: učenje, poučevanje, ocenjevanje (v nadaljevanju SEJO) – Dodatek (2023), na katerega se v izrazito jezikovno heterogeni situaciji na tem področju tudi opiramo:

»SEJO je namenjen promociji kakovostnega raznojezikovnega izobraževanja, omogočanju večje družbene mobilnosti ter spodbujanju refleksije in izmenjave med strokovnjaki jezikovnega področja za razvoj kurikulov ter na področju izobraževanja učiteljev. SEJO s svojim metajezikom vsem državljanom v večjezični in medkulturni Evropi omogoča

razpravljanje o kompleksnosti jezikovnega znanja, odločevalcem izobraževalnih politik pa, da reflektirajo skladnost in preglednost učnih ciljev in izidov. Namen SEJA pa nikoli ni bil, da bi se moral uporabiti v funkciji nadzora instrumentov za ocenjevanje.» (SEJO – Dodatek 2023: 9)

2 Metoda izkustvenega učenja

Ravno izbira drugačnih oblik dela in učnih metod pri čezmejnem sodelovanju študentk in študentov, kjer se prepletajo jezikovne, družbene/kulturne pa tudi medijske vsebine, ki bi jih kar se da spodbudile k samostojnemu študiju in jih usmerile v prakso ter aktivno rabo slovenščine, se je zdela izredno smiselna. Zgledovali smo se po klasifikaciji učnih metod po Tomić (2003), ki zajema štiri sklope, in sicer: a) verbalno-tekstualne metode; b) ilustrativno-demonstracijske metode; c) laboratorijsko-eksperimentalne metode; č) metode **izkustvenega učenja**. Osrednja metoda, izbrana za izvedbo ekskurzije, je bila metoda izkustvenega učenja.

»Izkustveno učenje izhaja iz prepričanja, da imajo neposredne izkušnje v izobraževalnih procesih posebno vrednost, tj. da bodo učeči se posamezniki in posameznice, ki spoznavajo nove koncepte, veščine in vrednote, te lažje ter bolje razumeli, če se vsaj občasno umaknejo od knjig, učbenikov in klopi ter stvari, o katerih se učijo, tudi doživijo.« (Banjac idr. 2022: 7)

Začetnik teorije izkustvenega učenja Kolb (v Banjac idr. 2022: 14) pojasnjuje, da je teorija osredinjena na učenje z izkušnjami in preko izkušenj, prav to pa je njena posebnost. Pri tem smo se osredinili na študentke in študente ter upoštevali njihovo predznanje in pridobljene izkušnje.

Banjac idr. (2022: 16–17) predstavljajo/ločujejo štiri različne faze.

»I. Konkretna izkušnja. Pri tej gre za izvedbo neke aktivnosti ali doživetja. Načeloma tu učenci ne opravljajo eksplisitne refleksije (čeprav seveda v ozadju že poteka).

II. Refleksivno opazovanje. Ta faza pomeni, da se učenci vrnejo k začetku konkretne izkušnje iz predhodne faze in jo skušajo premisliti. Pri tem smo pozorni na ideje, vrednote, iz katerih smo izhajali, veščine, ki so bile uporabljene, znanja, na katera so se učenci naslonili oziroma iz katerih so izhajali itd.

III. Abstraktno konceptualiziranje. V tej fazi skušajo učenci vse, kar je bilo premišljeno v prejšnji fazi, posplošiti in prevesti v abstraktnejše koncepte ali zaključke. Slednji morajo imeti implikacije tudi za nadaljnje aktivnosti.

IV. Aktivno eksperimentiranje. Ta faza omogoča obvladovati novo pridobljena razumevanja in znanja. Učenje ima v tej fazi obliko dejavnosti, s katero se preizkuša pridobljena vednost in dosega nek vpliv ali sprememba določenega stanja.«

2.1 Ekskurzija kot oblika izkustvenega učenja

Z ekskurzijami kot metodo izkustvenega učenja se ukvarjajo zlasti strokovnjaki s področja zgodovine in geografije. Za obe stroki je značilno, da se na ekskurziji raziskuje tako sam prostor kot tudi elemente komunikacije in delovanja v tem prostoru. V SSKJ² (Fran.si) je ekskurzija definirana kot »izlet, obiske s poučnim namenom: delati, prirejati ekskurzije v tovarne; iti na ekskurzijo; šolska ekskurzija / študijska ekskurzija // *udeleženci takega izleta, obiska*: sprejeti ekskurzijo«, v SP 2001 (Fran.si) pa kot »poučni izlet«. Snov v *Slovenskem etimološkem slovarju* (Fran.si) pojasnjuje »ekskúrz -a m 'oddaljitev od glavne téme' (20. stol.), ekskúrzija 'poučen izlet' in poda razlago »[t]ujka, prevzeta (eventualno prek nem. Exkurs, Exkursion) iz lat. excursus 'izlet', excursiō v enakem pomenu, kar je sestavljeno iz ex 'iz' in cursus 'tek' (He, 148). Pomensko podobno je motivirano izlēt.« Še natančneje jo definira *Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja* (Termania.net):

»[...] ekskurzija, (en) excursion, (de) Exkursion, je izlet s poučnim namenom, ki ima pomembnimi izobraževalnimi in vzgojnimi cilji. Učne ekskurzije se izvajajo zato, da bi v naravi oz. v drugih avtentičnih okoljih (tovarnah, inštitutih, muzejih, kmetijah ...) preučili določene dele učnega načrta, ki jih ne bi bilo mogoče tako učinkovito spoznati v učilnici. Poznamo več vrst učnih ekskurzij, ki jih delimo po različnih kriterijih, glede na kraj izvedbe, trajanje ekskurzije, predmetno usmerjenost ekskurzije in glede na stopnjo obdelovanja učnih tem, kjer razlikujemo pripravljalne ali uvodne ekskurzije, nadalje ekskurzije v samem poteku obdelovanja tem ter zaključne ekskurzije.«

Bezjak (1999) v Kelemina (2015: 3–4) navaja tri vrste ekskurzij: *strokovno*, kjer učeče se in učeči se dopolnjujejo svoje teoretično znanje, *informativno*, kjer učeče se in učeči se sprejemajo nove informacije, pridobivajo nekaj, česar še ne vejo, ter *šolski izlet*, ki je sicer namenjen zabavi in razvedrilu, učeče se in učeči se pa kljub temu sprejemajo nova znanja. Nadalje opredeljuje ekskurzije tudi na čas trajanja, učni predmet, število udeleženk in udeležencev in geografski prostor.

»Študijske ekskurzije in gostujoča predavanja so oblika izkustvenega učenja, ki je časovno veliko krajša in traja le en dan oziroma eno predavanje ter jo je zato mogoče enostavno vključiti v šolski pouk ter zastavljen učni načrt (Belisle idr. 2020). Študijske ekskurzije lahko pomembno pomagajo premostiti omejitve formalnega izobraževanja v okviru razreda in hkrati izkusiti resnično življenje z novo izkušnjo učenj.« (Gomez-Lanier 2017 v Banjac idr. 2022: 82)

2.2 Ekskurzija kot vrsta predavanja v študijskem programu

V študijskem načrtu prvostopenjskega bolonjskega študija (BA) slavistike na celovški univerzi (*Curriculum⁵ für das Bechelorstudium Slavistik* 2017: 12) je »[...] ekskurzija lahko samostojna vrsta predavanja, ki na kraju samem obravnava specifične vsebine /.../«. ⁶ Metoda izkustvenega učenja na terenu, kot je ekskurzija, zahteva od izvajalke in izvajalca/nosilke in nosilca natančno zastavitev ciljev ter doseganje kompetenc in upoštevanje vseh faz dela po Marentič Požarnik (2000): a) fazo načrtovanja, b) uvodno fazo, c) fazo aktivnosti, č) fazo analize, d) fazo povzetka in transferja, e) fazo evalvacije. Pripravo pedagoškega procesa izkustvenega učenja in samo pripravo prostora izvedbe usmerjata zunanja ali širša priprava, ki je sestavljena iz naslednjih elementov: predhodna priprava, izvedba ekskurzije ter pregled opravljenega dela; notranja ali ožja priprava, ki jo sestavljata dva elementa: tehnična in vsebinska priprava (prim. Potočnik 2017: 845).

Aktivno vlogo študentk in študentov v študijskem oz. učnem procesu ter osredinjenost študijskega procesa na študentko in študenta oziroma izhajanje iz študentk in študentov se zgodi že v fazi načrtovanja in uvodni fazi pred ekskurzijo, ki po definiciji v študijskem načrtu celovške univerze za prvostopenjski študij slovenščine (*Curriculum für das Bechelorstudium Slavistik* 2017: 12) sodita v znanstveno predhodno pripravo na ekskurzijo (v nem. *wissenschaftliche Vorbereitung*), kjer se študentke in študenti seznanijo s temo ekskurzije in temami delavnic, poiščejo in preštudirajo znanstveno in strokovno literaturo, zasnujejo in izdelajo težišče delavnice (slednje je lahko glede na okoliščine deloma tudi vodeno); aktivna faza poteka na ekskurziji oz. pri izvedbi ekskurzije; faza analize, povzetka ter evalvacije in refleksije poteka tako v okviru »peer-to peer« (medvrstniško vrednotenje) na

⁵ Uradnega prevoda kurikulumov v slovenščino ni.

⁶ Lastni prevod izseka iz nemškega besedila, saj študijski načrti na celovški univerzi niso prevedeni v slovenščino: »Exkursionen (EX) sind Lehrveranstaltungen, die Spezialthemen vor Ort behandeln. Bei durchschnittlich 8 Arbeitsstunden pro Exkursionstag hängt die ECTS-Vergabe von der Dauer der Exkursion einschließlich der Vor- und Nachbereitung ab.« (*Curriculum für das Bechelorstudium Slavistik* 2017: 12)

ekskurziji, kakor tudi pri znanstveni diskusiji po ekskurziji (v nem. *Wissenschaftliche Nachbesprechung/Nachbereitung*), bodisi v okviru predstavitve javni skupnosti na inštitutu ali v okviru univerze bodisi kot del pisnega zaključka obveznosti posameznega predmeta v obliki zbirnika, del jezikovnega listovnika.

3 Interdisciplinarna strokovna ekskurzija v okviru čezmejnega meduniverzitetnega sodelovanja

Na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu so interdisciplinarne strokovne ekskurzije že vrsto let obogatitvena in uveljavljena ponudba rednega študijskega programa na prvi bolonjski (BA) in drugi bolonjski stopnji (MA) sledečih smeri, to so: nepedagoške in pedagoške smeri slovenščine, nepedagoške smeri ruščine in bošnjaščine/hrvaščine/srbščine, s sinergijami z graško slavistiko pa tudi obe pedagoški smeri. Potreba in želja po ustvarjalnosti, usvajanju dodatnih jezikovnih kompetenc na tematskih področjih, ki sicer v programu rednega študijskega procesa redkeje pridejo na vrsto oz. so specifične glede na jezik, smo se pri prvotni zasnovi teh omejili na študentke in študente slovenščine z Univerze v Celovcu, Univerze Karla in Franca v Gradcu ter Univerze na Dunaju. K mreženju študentk in študentov (pa tudi profesorice in profesorjev) ter dvigu motivacije za tovrstne dejavnosti doprinese tudi čezmejno meduniverzitetno sodelovanje.

3.1 Vsebinska in tehnična priprava ekskurzije

Čezmejno univerzitetno povezovanje in udejstvovanje na strokovnih ekskurzijah predvideva poglobljeno notranjo pripravo, kjer tako vsebinsko kot tehnično (prim. Potočnik 2017: 845) pripravimo samo izvedbo dejavnosti, ki pa zagotovo izkoriščajo specifična vsebinska težišča posameznih inštitucij ter se tako komplementarno dopolnjujejo in nadgrajujejo. Celovška slavistika je do oddaje prispevka po predstavljenem konceptu zasnovala in izpeljala naslednje interdisciplinarne strokovne ekskurzije na avstrijsko Štajersko v Pavlovo hišo v Potrni, kjer deluje slovenski kulturni in transkulturni center. Širitev in obogatitev programa s čezmejnim meduniverzitetnim sodelovanjem je zahtevala še natančnejšo vsebinsko in tehnično pripravo, razmislek o rabi metajezika ter o medpredmetnem in medkulturnem učenju.

I. 2018: *Živeti in doživeti slovenščino na avstrijskem Štajerskem*,⁷ Pavlova hiša (3.–5. 5. 2018). Cilj prve tridnevne ekskurzije je bil tako vsaj trojen: spoznati in doživeti slovensko živečo manjšino na tem področju ob zavedanju pomena slovenščine kot deželnega jezika ter meje in sosedskega jezika ob izkoriščanju bližine Slovenije, ves čas komunicirati v slovenščini in med sabo povezati študentke in študente slovenščine na avstrijskih univerzah (Univerza v Celovcu, na Dunaju, v Gradcu). V ospredju t. i. koncepta »*cross-border*« je dvajset študentk in študentov svoje jezikovne kompetence preizkušalo in nadgrajevalo v različnih delavnicah: gastronomski, literarni in prevajalski. Gastronomska sekcija je pod strokovnim vodstvom poskrbela za spoznavanje kuharske leksike in jezikovnih struktur ter polne želodce v duhu lokalne kuhinje; prevajalska je med kolegicami in kolegi izmenjala prevajalske poglede ob vnaprej pripravljenih prevodih del Ivana Cankarja; literarna pa je pisala kreativna besedila in poskušala slediti povodnemu možu v reki Muri. Pri spoznavanju same regije v Avstriji smo se osredinili na lokalne »podjetnike« (oljar, ki je še tudi edini slovensko govoreči pripadnik slovenske narodne manjšine na avstrijskem Štajerskem, in pivovar iz Slovenije, ki je zaradi poenostavljenih birokratskih postopkov odprl podjetje v tem predelu), ki so povezani s slovenščino in slovenstvom, na slovenski strani Radgonskega kota pa smo s spustom po Muri doživeli mogočnost in pomen reke Mure ob spoznavanju kulturne dediščine plavajočega mlina. Skupne pevske vaje s hišnim pevskim zborom Pavlove hiše so nadvse razgrele srca udeleženk in udeležencev, da so se še tesneje med sabo spoznale in spoznali in povezale in povezali ter tako nekatere in nekateri še lažje prenočevale in prenočevali v šotorih na travniku pred Pavlovo hišo.

II. 2019: *Steiermark/Štajerska reloaded*, Pavlova hiša, (6.–8. 5. 2019), je bila prva tovrstna dvodnevna ekskurzija s čezmejnim sodelovanjem študentov in študentk Univerze v Celovcu in Univerze v Mariboru z osredinjenjem na jezikovno krajino ter uzaveščenjem raznolikosti širšega kulturnega prostora ob upoštevanju ranljivih skupin v družbi ter medpredmetnega in medkulturnega učenja (o slednjem podrobneje v točki 3.3). Po metodi izkustvenega učenja Marentič Požarnik (2000) smo upoštevali sledeče faze: a) faza načrtovanja – študentke in študenti so v našem primeru sami izbrali temo delavnice na ekskurziji ter preštudirali relevantno literaturo; b) uvodna faza – zasnovali in sooblikovali vsebino delavnic; c) faza aktivnosti – sodelovali v delavniških aktivnostih v Potrni, npr. posneli prispevek v

⁷ Projekt je finančno podprl Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu.

studiju v okviru delavnice »Govoranca«; napisali literarni prispevek v delavnici Kreativno pisanje z naslovom »Avanti, garda!«; skuhali kosilo za vse udeležence in udeležence na podlagi vnaprej pripravljenega menija na podlagi izbranih receptov te regije; č) analizirali govorne, pisne in kulinarčne prispevke in d) faza povzetka ter transferja – posnetek ter pisni sestavek in kulinarčni izdelek predstavili pred kolegi študenti in komentirali delo ter predlagali morebitne izboljšave; e) faza evalvacije – najprej so podali oceno prispevka sami deležniki ekskurzije, sledila je ocena kolegic in kolegov ter nosilke in nosilca delavnice oz. predmeta.

»Ker dijaki v procesu učenja dejavnosti načrtujejo, izvajajo in reflektirajo, predlagajo in udeležajo tudi ustvarjalne in inovativne rešitve, ki vplivajo na njihova življenja in okolje ter na okolje in življenja drugih. To namreč ustvarja pogoje za številne socialne inovacije, ki pomembno in kakovostno vplivajo na življenje v skupnostih.« (Banjac idr. 2022: 96)

Številčno manjša zasedba si je tako sama pripravljala vse obroke s pridihom popolne ustvarjalnosti (tudi pri poimenovanju le-teh), v neznano kolesarila ob reki Muri, doživela predstavitev hiše penin v Radgoni v slovenščini, sodelovala z intervjuji pri oddajanju Radia Agora v živo, pela s hišnim zborom, prisluhnila predstavitvi tipank mariborskih kolegic in kolegov ter se preizkušala v pisanju konstruktivistične in dadaistične poezije. V nočnih urah se je Pavlova hiša prelevila v hotel »spalkarjev« (študentke in študenti so prespali v spalnih vrečah), ki so se razporedili na galerijo razstavišnega prostora, med knjižne police in v sejno sobo. Sicer deževno vreme ni zastrlo prijetnega vzdušja in ustvarjanja nepozabnih spominov.

III. 2022: *Slavistične šivarije*; Pavlova hiša, (6.–7. 5. 2022). Ekskurzije so se udeležili študentke in študenti Univerze v Celovcu, na Dunaju, v Gradcu ter učenske in učenci Pouka slovenščine kot prvega jezika v Gradcu.⁸ Cilj dvodnevne ekskurzije je bil spoznati redno dejavnost Pavlove hiše, zato je bilo v ospredju literarno branje v slovenščini, radijska delavnica z radijem Agora ter otvoritev dvojezične razstave slovenske (Manice K. Musil) in avstrijske (Helge Bansch) ilustratorke. Spoznali pa smo primer dobrega čezmejnega sodelovanja med muzejema v Radgoni (vodenje v slovenščini) in Gornji Radgoni ter še podrobneje in globlje uzavestili zgodovinska dejstva tega prostora.

⁸ Pouk slovenščine kot prvega jezika v Gradcu poteka na prostovoljni osnovi enkrat na teden po dve šolski uri za vsako skupino (za dve skupini 4 šolske ure na teden) za potomce Slovencev različnih generacij (pouk obiskujejo tudi pripadnice in pripadniki slovenske narodne manjšine z avstrijske Koroške).

»Neposredno opazovanje zgodovinskih spomenikov v naravi, muzejih ter arhivih je za posredovanje zgodovine velikega pomena. Veliko učencev pravilno razume določene pojave in procese šele takrat, ko si jih ogledajo na terenu. Kljub temu da so danes na razpolago številni učni pripomočki (slikovno gradivo), ne morejo nadomestiti dobro pripravljene ekskurzije.« (Ivanšek 1994: 38–42 v Potočnik 2017: 845)

»Vsaka ekskurzija ima določene vzgojno-izobraževalne cilje, ki bi jih lahko strnili:

- razvijanje mišljenja z opazovanjem, primerjanjem, sklepanjem itd.,
- razvijanje mišljenja in sposobnosti samostojnega učenja in raziskovanja: zbiranje gradiva, urejanje, uporaba ustreznih raziskovalnih metod, delo z zgodovinskimi viri, statistična obdelava podatkov, opazovanje, analiziranje in sintetiziranje slikovnega in pisnega gradiva ter poročanje,
- razvijanje sposobnosti časovne orientacije in prostorskih predstav,
- spoznavanje sposobnosti časovne orientacije in prostorskih predstav,
- spoznavanje naravne in kulturne zgodovinske dediščine Slovenije,
- navajanje dijakov na delo v skupini in na posameznikovo individualno odgovornost za svoj del naloge.« (Potočnik 2013a: 18 v Potočnik 2017: 845)

3.2 Metajezik na ekskurziji

Ključno vodilo pri izvedbi ekskurzije je bilo »potopitev v slovensko jezikovno kopel«,⁹ zato se ekskurzije lahko udeležijo slovenisti nepedagoške in pedagoške smeri nezačetniških tečajev slovenščine.¹⁰ Prijavljene udeleženke in udeleženci na ekskurzijo/-e iz Avstrije so v glavnini študentke in študenti, ki so že srednjo šolo obiskovali v Avstriji ter tako usvajali slovenščino po avstrijskem učnem načrtu (bodisi za dvojezične in enojezične srednje šole¹¹ s slovenščino bodisi srednje šole, na katerih je ali ni organiziran pouk slovenščine). Njihova jezikovna raven slovenščine je zelo različna, možnost za uporabo slovenščine v javnih govornih položajih pa redka oz. omejena na določene situacije. Funkcionalna raba slovenščine je zato še toliko večji izziv, kadar se študentke in študenti srečujejo z govorkami in govorci slovenščine, ki so na izrazito različnih jezikovnih ravneh. SEJO – Dodatek (2011: 75) navaja sporazumevalne teme, ki jih umerja klasifikacija *Threshold Level 1990*, sedmo poglavje, in sicer so sledeče:

⁹ Metajezik na študiju slovenščine na celovški univerzi je pri skupnih jezikoslovnih predavanjih za vse študijske smeri na slavistiki (ruščina, bošnjaščina/hrvaščina/srbščina (v nadaljevanju BHS) ter slovenščina) pogosto le nemščina, izjema le takrat, kadar se na predavanja pedagoškega študija slovenščine prijavijo izključno slovensko govoreči študenti, kar pa je v zadnjih nekaj letih redkost.

¹⁰ Po SEJO so to jezikovne ravni A.

¹¹ Termin *srednja šola* se uporablja z vidika Slovenije. V Avstriji je uradno poimenovanje *srednja šola* rezervirano za v Sloveniji okviro drugo in tretje vzgojno-izobraževalno obdobje, v nem. *Mittelschule*.

»1. osebna identiteta; 2. stanovanje in bivanje; 3. vsakodnevno življenje; 4. prosti čas in razvedrilo; 5. potovanje; 6. odnosi z drugimi ljudmi; 7. zdravje in telesna nega; 8. izobraževanje; 9. nakupovanje; 10. hrana in pijača; 11. storitve; 12. kraji; 13. jezik; 14. vreme. Navedeni tematski sklopi pa se potem še delijo v podkategorije. Pri usvajanju jezika v obmejnem prostoru z Avstrijo je izrednega pomena metoda dela z avtentičnimi slovenskimi besedili. »Učitelj ob temah izbere ustrezna besedila, npr. krajša ali prirejena dialoška besedila, preprostejša ali prirejena besedila iz mladinske periodike, preprostejša funkcionalna besedila (gl. predlagana besedila ob posameznih temah) in na R2 tudi preprostejša oziroma prirejena strokovna besedila« (Učni načrt za dijake tujce 2010: 11).

Na vseh navedenih ekskurzijah so študentke in študenti sodelovali v delavnicah v slovenščini, kjer so pisali kreativna besedila, brali ter interpretirali umetnostna in neumetnostna besedila na različne teme ali pa sodelovali v intervjujih v živo na Radio Agora.

3.3 Medpredmetno in medkulturno učenje

Posebnost na področju medpredmetnega in medkulturnega učenja je bila ekskurzija *Štajerska/ Steiermark reloaded*, ki je bila zelo pomembna tudi za študentke iz Maribora, saj so tako lahko predstavile projekt *Poslušam in tipam* (PiT), namenjen slabovidnim in slepim, ki so ga izvedli na Oddelku za prevodoslovje FF UM pod vodstvom¹² Alenke Valh Lopert. Projekt,¹³ ki prinaša v nabor že sicer unikatnih del za slepe in slabovidne tudi dodano vrednost, saj je poleg povečanega tiska, brajevega zapisa in tipane ilustracije besedilo prevedeno v angleščino in nemščino, vsaki od knjig pa je dodana tudi zgoščenka s posnetki, in sicer v krajši različici (skrajšale s soglasjem avtorja študentke) in v izvorni daljši (kot jo je zapisal avtor). Poudariti velja, da sta avtorske pravice za besedilo Igor Plohl in Založba Pivec odstopila za ta namen. Študentke in študent različnih študijskih programov s Filozofske fakultete, Pedagoške fakultete in Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru¹⁴ so na osnovi objavljenega besedila Igorja Plohla *Lev Rogi najde*

¹² Pedagoške mentorice v projektu so bile tudi Jerneja Herzog (Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru), Aksinja Kermauner (Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem) in Tatjana Welzer Družovec (FERI, Univerza v Mariboru).

¹³ Trajal je od 15. 2. 2019 do 14. 6. 2019 pod vodstvom Alenke Valh Lopert (Oddelek za prevodoslovje, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru) in je bil del programa »Projektno delo z negospodarskim in neprofitnim sektorjem v lokalnem in regionalnem okolju – Študentski inovativni projekti za družbeno korist 2016–2020«, ki sta ga sofinancirala Javni študentski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije in Evropski socialni sklad Evropske unije.

¹⁴ Sodelujoče študentke in študent: Leona Nikolaš, Saša Ul, Agnes Kojc (Medjezikovne študije, FF UM); Sarah Jerebic (Slovenski jezik in književnost, FF UM); Urška Lešnjak, Sara Cetl (Likovna pedagogika, PEF UM), Tina

srečo, ki je kot slikanica izšlo pri Založbi Pivec,¹⁵ izdelali tri unikatne tipanke v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku ter ustrezne zvočne posnetke kot priloge.

Tabela 1: Primer fotografij tipane ilustracije iz tipanke *Lev Rogi najde srečo*

Vir: lasten

Potek dela v projektu je podrobneje prikazan v nadaljevanju.

Študentke jezikoslovja in študentka medijskih komunikacij so poskrbele za krajšanje besedila, primernega za tipanko, za prevod v nemščino (*Rogi der Löwe findet Glück*) in angleščino (*Rogi the Lion Finds Happiness*), jezikovni pregled ter za govorno realizacijo zvočnih posnetkov.

Študentki likovne pedagogike sta zasnovali tipne ilustracije, izdelali pa sta jih ob sodelovanju študentk predšolske vzgoje in tudi drugih kolegic.

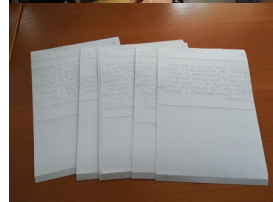
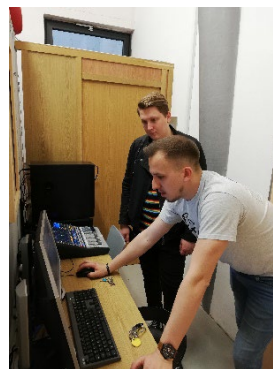
Janžekovič, Andrejka Pek (Predšolska vzgoja, PEF UM); Sara Zmrzлак, Klemen Polanec (Medijske komunikacije, FERI UM).

¹⁵ Strokovna sodelavka, predstavnica partnerjev v projektu, je bila Zala Stanonik, urednica pri Založbi Pivec.

Študent medijskih komunikacij je skrbel za snemanje in zvočne posnetke.

Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Maribor¹⁶ je omogočilo natis v brajevi pisavi.

Univerzitetna založba Univerze v Mariboru je kot prijavitelj projekta tipanke izdala, na voljo so na povezavi <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/455>. Prav tako tudi zvočni posnetki.

E-knjiga (slv) [↗](#)

E-knjiga (ang) [↗](#)

E-knjiga (nem) [↗](#)

Zvočna knjiga (slv) [↗](#)

Zvočna knjiga (ang) [↗](#)

Zvočna knjiga (nem) [↗](#)

Slika 1: Predstavitev poteka dela v okviru projekta

¹⁶ Strokovna sodelavka, predstavnica partnerjev v projektu, je bila Darinka Lozinšek (predstavnica Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije).

Aksinja Kermauner in Jerneja Herzog, strokovnjakinji na področju tipank, poudarjata, da je bil to prvi tovrsten (večmedijski) poskus v slovenskem prostoru.

Študentke so se morale po merilih za ekskurzijo pripraviti, in sicer glede na:

- (1) ciljno publiko – študentke, študenti;
- (2) predmet predstavitve: tipanka (tipana knjiga), zvočna knjiga: tipanka in s tem povezano krajšanje besedila, prevajanje, lektoriranje, snemanje ...;
- (3) medpredmetne povezave: likovna umetnost, slovenščina, nemščina, angleščina, medijske komunikacije;
- (4) cilje: kot naravni govorci jezikoslovci predstaviti izdelek za ranljivo skupino – slabovidne in slepe.

Njihovo delo je zajelo:

- a) faza načrtovanja: doma – priprava fizičnega gradiva (3 tipanke), preverjanje spletne povezave do e-knjig in e-posnetkov;
- b) uvodna faza: na mestu predstavitve – razpored gradiva na mestu predstavitve;
- c) faza aktivnosti: na mestu predstavitve – predstavitev projekta, udeležencev, poteka dela in javne predstavitve v UKM; intervju za Radio Agora;
- č) faza analize: doma – preverjanje zadanih ciljev (zadovoljstvo s predstavitvijo in odzivom) in medija;
- d) faza povzetka ter transferja: doma – želijo si več podobnega strokovnega druženja, fasciniral jih je tudi sproščen in spoštljiv odnos s profesorji/profesoriciami (to se jim je zdelo zelo spodbudno);
- e) faza evalvacije: doma – ekskurzijo so ovrednotile kot izjemno izkušnjo, predvsem kot sodelovanje s študentkami/š študenti istih smeri v tujini, izmenjavo mnenj, kot pridobitev novih znanj in zlasti kot potrditev dobrega lastnega dela s strani kolegov/kolegic iz tujine.

Študentke in študenti iz Celovca so ob predstavitvi projekta usvajali nove poglede na svet komuniciranja slepih in slabovidnih, usvojili nove termine (npr. tipanka), spoznali postopke prilagajanja/krajšanja besedila, se mojstrili v prevajanju in lektoriranju, snemanju besedila, se seznanili z načini izbire bistva za tipno ilustracijo, spoznali ustrezne materiale za izdelavo tipne ilustracije in s postavitvijo tipne

ilustracije v prostor v knjigi. Veliko izkušenj pa so pridobili predvsem na osnovi medpredmetnih povezav – med likovno umetnostjo, slovenščino, nemščino, angleščino, medijskimi komunikacijami ter razumevanjem komuniciranja slabovidnih in slepih.

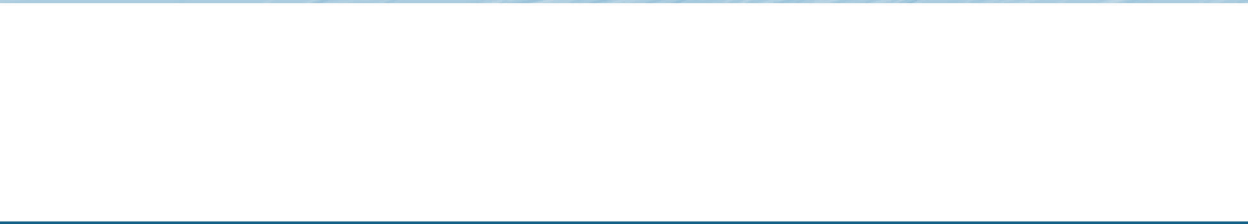
4 Zaključek

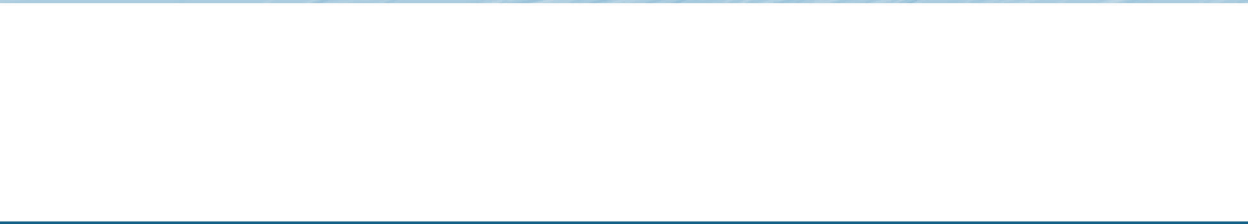
Interdisciplinarna strokovna ekskurzija kot ena izmed oblik izkustvenega učenja je kot učna metoda privlačno motivacijsko sredstvo, ki razvija temeljne kompetence sodobnega človeka in v ospredju postavlja tudi pomen mreženja in čezmejnega (meduniverzitetnega) sodelovanja. Poleg osrednje rdeče niti vseh navedenih ekskurzij je bila v ospredju tudi metoda »jezikovne kopeli«, saj so vse dejavnosti potekale v slovenščini, hkrati pa smo dodali tudi tiste vsebine, zlasti kreativne, ki jim je sicer med rednim študijskim programom namenjeno manjše število ur ter se tako lahko tukaj razširijo ali na novo realizirajo. Spodbujanje in izvajanje dejavnosti v slovenščini pa pomeni tudi uresničevanje enega izmed ciljev *Resolucije*.

Literatura

- Marinko BANJAC, Klavdija ŠIPUŠ, Darja TADIČ, Špela RAZPOTNIK, Meta NOVAK, Damjan LAJH, Tomaž PUŠNIK, 2022: *Izkustveno učenje: od teorije k praksi*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo: Fakulteta za družbene vede.
https://www.zrss.si/pdf/BEAT_Izkustveno_ucenje.pdf (8. 7. 2023).
- Jožica BEZJAK, 1999: *Didaktični model strokovne ekskurzije za naravoslovje in tehniko*. Ljubljana: DZS. *Curriculum für das Bachelorstudium, Lebramt Sekundarstufe Allgemeinbildung, Bachelor Programme for Teacher Education for Secondary Schools (General Education). Curriculum 2019 in der Fassung 2021*.
https://www.lehramt-so.at/wp-content/uploads/2021/08/1_Bachelorstudium-Sek-AB.pdf (18. 6. 2024).
- Curriculum für das Bachelorstudium Slavistik*, 2017. <https://www.aau.at/wp-content/uploads/2020/05/Mitteilungsblatt-2019-2020-20-Beilage-23.pdf> (8. 5. 2023).
- Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU. *Fran.si* <https://fran.si/> (8. 7. 2023).
- Drago IVANŠEK, 1994: Pomen ekskurzij za vzgojno-izobraževalno delo. *Zgodovina v šoli* 4, 38–42.
- Sandra KELEMINA, 2015: *Ekskurzija kot učna metoda*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru. Fakulteta za naravoslovje in matematiko. Oddelek za tehniko.
<https://dk.um.si/Dokument.php?id=83711&lang=slv> (15. 7. 2023).
- Jernej KLJUČEVŠEK, 2022: Oblikoslovje pri poučevanju slovenščine na Univerzi na Dunaju. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik*. Ur. Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. (Mednarodna zbirka Zora, 149). 125–138.
<https://doi.org/10.18690/um.ff.12.2022.9> (8. 5. 2023).
- Mihaela KNEŽ, Matej KLEMEN, Katja KRALJ, Damjana KERN, 2010: *Učni načrt. Tečaj slovenščine za dijake tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
https://centerslo.si/wp-content/uploads/2016/08/UN__dijaki_priseljenci.pdf (8. 7. 2023).

- Bernarda VOLAVŠEK KURASCH, 2021: *Slovenščina v novi srednji šoli. Organizacijski okvir, integrativni pouk in leposlovje*. Celovec: Mohorjeva družba v Celovcu. (Smart tourist – Spread The Karawanks).
- Barica MARENTIČ POŽARNIK, 2000: *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
- Vladimir POLJAK, 1974: *Didaktika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dragan POTOČNIK, 2017: Sodobne učne metode pri pouku zgodovine. *ANNALES, Series Historia et Sociologia* 27, 837–850.
- Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (RENJPJ 21–25). Sprejel Državni zbor na seji 1. junija 2021. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO123> (7. 11. 2023).
- Marko SNOJ, 2015: *Slovenski etimološki slovar*³. www.fran.si. (19. 3. 2023).
- Svet Evrope, 2023. *Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje. Dodatek*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. <https://www.zrss.si/pdf/SEJO.pdf> (1. 11. 2023).
- Študija, *Položaj, raba jezika in perspektive slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Študija OGM*. 2022. https://www.ogm.at/wpcontent/uploads/2022/09/OGM_Endbericht_Volksgruppe_13092_2_slowenisch.pdf (7. 11. 2023).
- Termania.net. *Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja*. Projekt »Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja«. Agencija za raziskovanje RS. 2008–2009. <https://www.termania.net/slovarji/74/terminoloski-slovar-vzgoje-in-izobrazevanja>. (7. 11. 2023).
- Ana TOMIČ, 2003: *Izbrana poglavja iz didaktike*. Razširjena izdaja. 4. natis. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za pedagoško izobraževanje. (Študijsko gradivo za pedagoško-andragoško izobraževanje, 1).

SLAVISTIČNA PREPLETANJA 6

GJOKO NIKOLOVSKI, NATALIJA ULČNIK (UR.)

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
gjoko.nikolovski@um.si, natalija.ulcnik@um.si

Monografija prinaša devet prispevkov, vezanih na raziskave slovanskih jezikov in književnosti. V prvem sklopu je predstavljena literarna ustvarjalnost mlajših slovenskih pisateljic, nadalje so izpostavljene značilnosti in problematika južnoslovanske medliterarne recepcije v sodobnem času, analizirana pa je tudi znana pesnitev *Juri Muri po Sloveniji*, ki jo lahko interpretiramo kot vodnik po kulturni dediščini. Drugi sklop odpirajo trije frazeološki prispevki, v katerih je spregovorjeno o živalih v primerjalnih frazemih v slovenščini, hrvaščini, makedonščini in ruščini, o bogastvu in revščini v slovenščini in ukrajinskini ter o slovensko-hrvaških frazeoloških ustreznikih. Sledi raziskava izbranih vidikov predsedniških slavnostnih govorov in inavguracijskega govora, analiza oblikoslovnih napak makedonskih govorcev in govork pri učenju slovenščine ter prikaz ekskurzije kot učne metode za usvajanje slovenščine, zlasti kot drugega in tujega jezika.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025)

ISBN
978-961-299-009-1

Ključne besede:
slovanski jeziki,
slovanske književnosti,
interdisciplinarne
raziskave,
slovanski jeziki
kot drugi in tuji jeziki,
slavistika

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

Slavic languages,
Slavic literature,
interdisciplinary research,
Slavic languages as second
and foreign languages,
Slavic studies

SLAVIC INTERTWINING 6

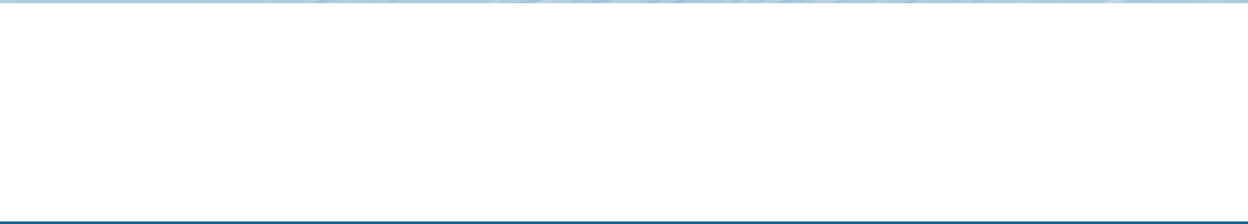
GJOKO NIKOLOVSKI, NATALIJA ULČNIK (EDS.)

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
gjoko.nikolovski@um.si, natalija.ulcnik@um.si

The monograph contains nine contributions focused on research into Slavic languages and literature. The first section highlights the literary creativity of younger Slovenian female writers and explores the characteristics and issues of South Slavic inter-literary reception in contemporary times. It also analyses the well-known poem “Juri Muri po Sloveniji” (*Juri Muri around Slovenia*), which can be interpreted as a guide to cultural heritage. The second section begins with three contributions on phraseology that examine animals in comparative idioms in Slovenian, Croatian, Macedonian, and Russian; the themes of wealth and poverty in Slovenian and Ukrainian; and the phraseological equivalents between Slovenian and Croatian. Next, there is a study of selected aspects of presidential speeches and inaugural addresses, an analysis of morphological errors made by Macedonian speakers when learning Slovenian, and a presentation on using excursions as a teaching method for acquiring Slovenian, particularly as a second or foreign language.

University of Maribor Press

Gjoko Nikolovski je doktor znanosti s področja slovenskega jezikoslovja in izredni profesor za slovenski jezik na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Kot član raziskovalnega programa Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine s sinhronega in z diahronega vidika raziskuje slovenščino in južnoslovanske jezike na različnih jezikovnih ravneh. Od leta 2022 je urednik znanstvenih monografij *Slavistična prepletanja 1–6* in vodja Poletne šole slovenskega jezika kot drugega in tujega jezika *Slovenščina na prvi pogled*. Vključen je bil v projekt *Slovenščina na dlani (2017–2021)*, v okviru katerega je nastalo inovativno interaktivno učno e-okolje za slovenščino. V okviru projektov *Digitalizacija in dostopnost slovarskih virov (2018–2019)* in *Nadgradnja slovarskega portala Termania (2022–2023)* je vodil nastanek *Makedonsko-slovenskega, Slovensko-makedonskega in Slovensko-srbskega slovarja*. Bil je tudi vodja študentskih projektov, v okviru katerih so nastale prostodostpne spletne aplikacije *SOS Slovene (2019)* in *Hotel Slovenščina (2020)* ter *Zdravka (2023)*, ki so namenjene učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika na različnih stopnjah. V obdobju 2024–2025 sodeluje kot raziskovalec pri projektu *Slovenščina na dlani 3*.

Natalija Ulčnik je doktorica jezikoslovnih znanosti in izredna profesorica za slovenski jezik. Predava na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja z zgodovino slovenskega (knjižnega) jezika, leksikologijo, leksikografijo, frazeologijo in paremiologijo. Osredinja se na jezikovnorazvojne zakonitosti, spremembe v slovenščini in knjižnojezikovno variantnost, v zadnjem času pa tudi na pripravo frazeoloških učnih gradiv v digitalnem okolju. Vodila je projekta *Slovenščina na dlani (2017–2021)* in *Slovenščina na dlani 2 (2022–2023)*, v okviru katerih je bilo pripravljeno in nadgrajeno učno e-okolje za slovenščino. Uredila je monografije *Slovenščina na dlani 1–4*, ki so vsebinsko vezane na digitalizacijo v jezikoslovju, razvoj in rabo jezikovnih virov ter učnih e-okolij. Je tudi sourednica znanstvenih monografij *Slavistična prepletanja 1–6*. Sodelovala je v več raziskovalnih projektih s področja jezikoslovja, med drugim tudi v leksikografskem projektu *Madžarsko-slovenski slovar (2015–2019)*, ki se je izvajal na Filozofski fakulteti Univerze ELTE v Budimpešti. Je članica raziskovalnega programa *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*.

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta